

T.C.

**BARTIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**JOHN R. SEARLE'ÜN YÖNELMİŞLİK KAVRAMI VE ULAŞTIĞI
SINIRLAR**

ALİ CAN ŞENKAYA

**DANIŞMAN
PROF. DR. ASLI YAZICI**

BARTIN-2021

T.C.

BARTIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

JOHN R. SEARLE'ÜN YÖNELMİŞLİK KAVRAMI VE ULAŞTIĞI SINIRLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ali Can ŞENKAYA

BARTIN-2021

BEYANNAME

Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre Prof. Dr. Aslı YAZICI danışmanlığında hazırlamış olduğum “JOHN R. SEARLE’ÜN YÖNELMİŞLİK KAVRAMI VE ULAŞTIĞI SINIRLAR” başlıklı yüksek lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

24.12.2021

Ali Can ŞENKAYA

ÖNSÖZ

Söz edimleri teorisinden sonra Searle tarafından öne sürülen tüm teoriler zihnin yapısını söz edimlerinin yapısına indirgeyerek insan ve topluma dair gerçekliği tek bir teori ile açıklama girişimidir ve bu teori yönelmişlik teorisidir. Bu tez boyunca Searle'ün yönelmişlik adına tüm iddiaları takip edilerek bir genel teoriye ulaşılması ve teorinin ulaştığı genel form bakımından değerlendirilmesini amaçlanmıştır.

Çalışmak istediğim konuyu kabul ettiğinden ve tezimin danışmanlık görevini üstlendiğinden dolayı Prof. Dr. Aslı YAZICI'ya, henüz bir lisans öğrencisiyken felsefeden bahsederken konuştuğum dili edinmemi sağlayan Prof. Dr. Abdullah KAYGI'ya, sorularımı karşılıksız bırakmayan Doç. Dr. Çetin TÜRKYILMAZ'a, Dr. C. Cengiz ÇEVİK'e, felsefe ile ilgilenebilmek için gerekli refah ortamını sağlayan annem ve babam Şefik-Figen ŞENKAYA'ya, en başından beri tezin yazılma sürecinde benimle beraber olan Gülşah GECE'ye, sadece felsefe ile ilgilenebilmem için fizik alandaki tüm işlerim için bana yardımcı olan Ahmet İNCE ve Kadir ŞAHBAZ'a teşekkürlerimi ve sevgilerimi sunarım.

Ali Can ŞENKAYA
Zonguldak-2021

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

JOHN R. SEARLE'ÜN YÖNELMİŞLİK KAVRAMI VE ULAŞTIĞI SINIRLAR

Ali Can ŞENKAYA

Bartın Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Felsefe Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Aslı YAZICI

Bartın-2021, sayfa: 165

Yönelmişlik teorisi, Searle tarafından, söz edimleri teorisine ait kavramların ve yapıların, zihne ait yetilere empoze edilmesiyle oluşturulur. Yönelmişlik durumlarının dünyayı, söz edimlerinin içeriklerini temsil ettiği gibi temsil etmesi beklenir. Yönelmişliğin bir temsil yetisi olarak tanımlanabilmesi için ihtiyaç duyulan en önemli kavramlar önerme içeriği ve tamamlanma koşullarıdır. Searle'ün teorisine göre belirli türden yönelmişlik durumlarının içerikleri bir önerme olarak ifade edilebilir. Bu önermeler de yapı olarak ya dünyadaki bir olguyu olduğu gibi temsil etmeyi ya da dünyadaki durumu zihne uygun hale getirmeyi amaçlar. Örneğin inançlar için dünyadaki durumun uygun bir biçimde temsil edilmesi, niyetler için dünyadaki durumun niyetin içeriğine uygun hale getirilmesi gerekir.

Searle önerme tutumları ve tamamlanma koşulları arasındaki ilişkilere dayanarak insanın bir birey olarak dünya ile olan ilişkisini ve toplum gerçekliğini açıklayabilmeyi amaçlar; fakat yönelmişlik teorisi mevcut durumlar olarak kabul edilen, kanıtlanmaya lüzum görülmeyen ilkeler ve Searle'ün gerçeklik hakkındaki belirlemelerinin doğru olduğu varsayımı üzerine kuruludur. Dolayısıyla yönelmişlik teorisinin teorik bir temellendirme içermese bile açıklama işlevini yerine getirmesi beklenir. Bu tezde yönelmişlik teorisinin sınırlarının belirlenmesi ve genel bir teori olarak örgütlenmesi, açıklama işlevini yerine getirip getiremediğine bağlı olarak geçerliliğinin sorgulanabileceği alanın belirlenmesi ve geçerliliğinin sorgulanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dil, Searle, sosyal bilimler, söz edimleri, yönelmişlik, zihin.

ABSTRACT

M. Sc. Thesis

JOHN R. SEARLE'S CONCEPT OF INTENTIONALITY AND ITS REACHED LIMITS

Ali Can ŞENKAYA

Bartın University

Graduate School

Department of Philosophy

Thesis Advisor: Prof. Dr. Ash YAZICI

Bartın-2021, pp: 165

Intentionality theory is constructed by Searle by imposing the concepts and structures of speech act theory on mental faculties. Intentional states are expected to represent the world as speech acts represent their content. The most important concepts needed to define intentionality as a representation ability are propositional content and completion conditions. According to Searle's theory, the contents of certain kinds of intentional states can be expressed as a proposition. These propositions aim to either represent a phenomenon in the world as it is, or to make the situation in the world suitable for the mind. For example, for beliefs require an appropriate representation of the situation in the world, while for intentions need to match the situation in the world to the content of the intention.

Searle aims to explain the relationship of human as an individual with the world, and the reality of society based on the relations between propositional attitudes and conditions of satisfaction; but Intentionality theory is based on principles accepted as default situations, which do not need to be proven, and on the assumption that Searle's determinations about reality are true. Therefore, Intentionality theory is expected to fulfill its explanatory function even if it does not contain a theoretical grounding. In this thesis, it is aimed to determine the limits of Intentionality theory and to organize it as a general theory, determining the area in which its validity can be judged based on whether it fulfills the explanatory function and to question its validity.

Keywords: Language, Searle, social sciences, speech act, Intentionality, mind.

İÇİNDEKİLER

BEYANNAME	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
1. GİRİŞ.....	1
2. YÖNELMİŞLİK KAVRAMININ TEMELLERİ.....	6
2.1 Yönelmişliğin Yapısı.....	9
2.2 Yönelmiş Nedenlilik.....	14
2.3 Arkaplan Varsayımları ve Yönelmişlik Ağı.....	24
2.4 Yönelmişliğin Ontolojisi.....	29
3. FİZİK ALANINDA YÖNELMİŞLİK	35
3.1 Algının Yönelmişliği	36
3.2 Eylemin Yönelmişliği.....	45
3.3 İrade.....	51
3.4 Rasyonel Eylem.....	54
4. DİLDE YÖNELMİŞLİK	59
4.1 Söz Edimleri ve Yönelmişlik.....	60
4.2 Anlam.....	64
4.3 İşlem ve Kaplam	69
5. TOPLUMDA YÖNELMİŞLİK.....	72
5.1 Kolektif Yönelmişlik.....	73
5.2 Statü İşlevi Yükleme ve Kurucu Kurallar	79
5.3 Kaba Olgulardan Kurum Olgularına.....	81
6. SOSYAL BİLİMLERDE YÖNELMİŞLİK	92

6.1 Sosyal Ontolojisi	93
6.2 Sosyal Bilimler	101
6.3 Genel Teori.....	109
6.4 Sosyal Bilimlerde Örnek Olgular	123
7. SONUÇ	148
KAYNAKÇA.....	157
EKLER	163

1. GİRİŞ

Searle'ün yönelmişlik teorisi yalnızca bir kavram tanımlamasından ibaret değildir. Yönelmişlik Searle'e zihinden insan gerçekliğinin bütününe kadar ilerleyecek olan bir teoriler dizisi yaratmanın önünü açmıştır. Bu tezin içeriği yönelmişlik teorisi ve yönelmişlik teorisi ile temellendirilen diğer teorileri kapsamaktadır. Searle'ün yönelmişlik kavramını kullanma biçimi kavrama işlev yüklediği için öne sürülen diğer teoriler yönelmişliğin farklı görünüşleri ya da farklı alanlardaki sonuçları olarak değerlendirilmiştir. Bu tezde yönelmişlik teorisi ve onun aracılığı ile temellendirilen teoriler genel bir teori biçiminde örgütlenerek Searle'ün yönelmişlik teorisinin bir değerlendirmesinin sunulması vadedilmektedir.

Yönelmişliğe dair düşünceler Aristoteles'e kadar geri götürülebilme olanağına sahip olmasına karşın yakın dönemde kullanımının yaygınlığında Husserl'in kavram üzerine düşünceleri etkili olmuştur. Searle (2001a: 175)'in kendi ifadelerine göre *Logical Investigations* adlı eserin ilk cildinden bir bölüm dışında Husserl'in herhangi bir eserini okumamış olmasına rağmen kendisinin yönelmişlik kavramını kullanım biçiminin Husserl ile olan benzerliğini şaşkınlıkla karşılamaktadır; fakat Searle'e göre yönelmişlik tezi doğrudan söz edimleri teorisinden türemiştir ve Frege, Wittgenstein, özellikle de Austin'in düşünceleri Searle'ün etkilendiği temel kaynaklar olmuştur.

Searle (2011b: 119)'un felsefe hakkındaki projesi zihin, algı, eylem, irade, dil, toplum gibi fenomenlerin evrenin temel gerçekleriyle tutarlı olduğunu benimseyen ve bu gerçeklerden temellendiğini iddia eden doğal bakış açısı aracılığıyla insan gerçekliğini açıklamaktır. Yönelmişlik kavramı bu proje içerisindeki kavramların birbirine bağlanabilmesindeki temel unsur olarak kullanılır. McIntyre (1984: 469)'a göre "Searle verili herhangi bir zihnin durumunun yalnızca kendi yönelmişlik içeriğine bağlı olduğu değil aynı zamanda öznenin tüm zihin dağarcığı ile olan ilişkisine bağlı olduğu bir tür içkin holizm" anlayışına sahiptir. Böylece yönelmişlik teorisi ve ondan temellenen alanlarda yönelmişliğe dair kavramların toplamından daha fazlasını imlemeleri sağlanmış olur.

Searle'ün düşüncesinin gelişim aşamaları incelendiğinde her düşüncenin bir önceki düşüncüyü ayrıntılandırarak farklı bir sınıra ulaştırdığı görülür. Searle (2001a: 173-174)'e göre "Parça parça sonuçların ilgisi genel teoriye olan katkılarında yatar ve tekil sonuçlar biz onları genel bir teorisinin açıklayıcı yapısına uydurana kadar gizemli kalır. [...] Bana göre söz

edimleri teorisi, zihin ve sosyal gerçeklikle ilgili açıklamalarını farklılaşan derecelerde genel teorilerdir.” Konu yönelmişlik kavramı bakımından değerlendirildiğinde yönelmişlik adına genel bir teoriden bahsedilmenin, ancak kendi içlerinde birer genel teori olarak değerlendirilen söz edimleri, sosyal gerçeklik gibi teorilerin yönelmişlik kavramı altında tek bir genel teorinin parçaları olarak örgütlenmesiyle olanaklı olduğu görülür; çünkü söz konusu teoriler ya yönelmişlik kavramı ile temellendirilir ya da açıklanmaları için yönelmişliğe ihtiyaç duyarlar. Örneğin eylemin yönelmişliğini açıklamak için zihnin yönelmişliği ile ilgili teoriye ihtiyaç duyulur; kolektif eylemin açıklanmasında tekil eylem teorisine başvurulur; sosyal gerçeklik hem zihnin yönelmişliği ile hem söz edimleri teorisi ile hem de kolektif yönelmişlikle ilgilidir; dolayısıyla yönelmişlikle ilgili genel bir teoriden bahsedilirken kendi içlerinde genel bir teori olarak değerlendirilen tekil teoriler¹ yönelmişlik teorisinin birer parçası haline gelir.

Searle tarafından 1998 yılında yayınlanmış olan *Mind, Language and Society* adlı kitap aslında bir bakıma zihinden topluma kadar ilerleyen bir teorinin varlığını destekler niteliktedir. Yönelmişlik öncelikle zihnin yetilerinden biri olarak ortaya konulur daha sonra algı, eylem, dil ve toplum alanı yönelmişlik kavramı üzerine temellendirilerek açıklanır (Searle, 1998). Yönelmişlik Searle’ün teorilerinde hep bir yapı unsuru olarak kullanılır dolayısıyla farklı alanlarda yapmış olduğu çalışmaların bir araya toplanmasıyla da yönelmişliğe dair bir teorinin ortaya konmuş olduğu söylenebilir.

Searle’ün teorisi ile ilgilenirken kullandığı kavramları birbirinden ayrı gerçekliklerde incelemek okuyucunun Searle hakkında gerçekçi bir kanaate sahip olmasını engelleyecektir. Searle’ün düşünceleri söz edimlerinden toplum ontolojisine dek birbiri ile bağlantılı bir bütün olarak ilerler ve insan gerçekliğini açıklama iddiasındadır; bu yüzden algı, eylem, Arkaplan², yönelmişlik ağı gibi kavramların tekil teoriler olarak geçerli ya da geçersiz olmasının ötesinde genel teorideki yerleri önemlidir.

Searle (2001a: 173)’e göre insanlar birbirleriyle “herkesin erişebileceği bir gerçeklik hakkında iletişim kurabileceklerini, söz edimlerinde bulunabileceklerini ve gerçeklik

¹ Tekil teori kavramı ile eylem, zihin, toplum gibi belirli bir konu hakkında açıklamaya sahip olan teoriler; genel teori kavramı ile kendi içerisinde bütünlükleri olan bu teorilerin yönelmişlik kavramı altında tek bir teori olarak örgütlenmesi ifade edilmektedir.

² Searle eserlerinde kavramı özel bir anlamda kullandığını vurgulamak için *Background* biçiminde yazmaktadır; Bu sebeple tez boyunca *Background* kavramından bahsedilirken kavramın Türkçe karşılığı olan arka plan kavramı bitişik ve ilk harfi büyük yazılacaktır.

hakkında az çok güvenilir bilgiye sahip olduklarını” kabul ederler. “Bilgiye ulaşılabileceği, onun doğrulanabileceği ve ilerlemenin olanaklılığı birer Arkaplan varsayımdır.” (Searle, 2001a: 173). Arkaplan insanların bilgilerinin temeli olan varsayımların, yetilerin ve yeteneklerin toplamıdır. Dolayısıyla epistemolojiye ilişkin sorular Arkaplan varsayımları olarak anlaşılır. Searle’ün iddiaları epistemolojik değil ontolojik kökenlidir; yani bilmenin nasılı, birinin neye inandığını bilmenin olanağı değil tam olarak bilinenin ne olduğu ilgilenir. Örneğin Searle’ün yönelmişlik üstüne kurulmuş olan algı teorisinde bir nesnenin gerçek bir nesne olması ya da tamamen hayal ürünü olmasının epistemoloji bakımından sonuçlarının bir önemi yoktur. Algı hakkında tartışma alanı yönelmişlik kavramının içkin terimleri ile sınırlandırılır. İnançlar, arzular gibi yönelmişlik durumları önerme tutumları olarak tanımlanmasına rağmen doğru, yanlış gibi epistemolojik kavramlar yerine daha kapsayıcı olan başarı ve başarısızlık kavramları kullanılır.

Searle’ün eserlerini bir bütünün parçaları olarak takip etmek okuyucuya kullanılan kavramların birbiri ile olan etkileşimini ve birbirlerini nasıl değiştirdiğini gösterir. Örneğin Searle (2001a: 175)’e göre söz edimleri teorisi yönelmişlik teorisini türetmiş olduğu gibi yönelmişlik teorisinin ortaya konması da geri dönülerek söz edimleri teorisinin zenginleştirilmesini sağlamıştır. Tekil teoriler diğer teorilerle etkileşim ve gelişim halindedir. Bu tezin ana amacı Searle’ün düşüncelerinin yönelmişlik kavramı temelinde ulaştığı sınırı belirlemektir ve son sınırdan artık Searle’ün genel teorisine ulaşılabileceği için tüm parçaların genel teori içindeki yeri göz önünde bulundurularak bir değerlendirmesini sunmak olanaklı olacaktır.

Searle (2001a: 178)’e göre “Bir dizi birbiriyle bağlantılı dünyada değil tek bir dünyada yaşıyoruz. Bu dünyadaki her şey bir anlamda fizik ve kimya ile açıklanabilir. Dolayısıyla toplum gerçekliği eğer bu dünyanın bir parçasıysa onun ontolojik statüsünün “genel dünya açıklamasından türetilen terimlerle” açıklanabilmesi gerekir (Searle 2001a: 178). Bilinç beyindeki biyolojik süreçlerin bir sonucudur ve dünyanın ontolojik statüsüne bağlıdır; bu yüzden varlığı bilinç alanına bağlı olan tüm gerçeklikler de dünya ile aynı ontolojik statüye sahiptir. Searle’ün programı zihne dair olanı doğallaştırma başka bir deyişle tek bir gerçekliğin parçası haline getirme eğilimindedir. İnsan ve onun gerçekliği doğanın bir parçasıdır; zihnin bir yetisi olan yönelmişlik, sosyal olguların ve dilin temelinde bulunan kolektif yönelmişlik, toplum olguları doğanın bir parçasıdır ve sonuç olarak sosyal bilimler de fen bilimleri gibi doğanın bir parçasıdır.

Bu tez üç temel iddiaya sahiptir. İlk olarak tez Searle'ün genel teorisinin ve dolayısıyla yönelmişlik kavramı ile gönderimde bulunulan son sınırın yönelmişlik kavramından temellenen doğallaştırılmış bir sosyal bilim berirlmesi olması gerektiği iddiasındadır. İddia zihinden başlayarak dilin ve kolektif hareket edebilmenin olanağı olan yönelmişliğin sosyal ontolojinin de kurucu unsuru olmasına dayanır. Bir birey olarak insanın davranışlarının ve dünyadaki konumunun açıklanabilme olanağı; toplum alanında kurum olgularının ve bir toplum oluşturacak biçimde birlikte hareket edebilmenin olanağı yönelmişlik kavramı ile temellendirilir. Bir davranışın nedeni ya da açıklaması davranışa neden olan yönelmişlik durumunun içeriğinin ve tamamlanma koşullarının söylenmesidir. İnsan gerçekliğinin ve toplum yapılarının yönelmişlik altında temellendirilmesi zorunlu olarak sosyal bilimlerin bir yönelmişlik araştırması olarak tanımlanmasını gerektirir.

Tezin ikinci iddiası yönelmişliğin sosyal bilimlere kadar geçtiği her uğrak noktasının sosyal bilimlerde en genel bağlamına ulaştığıdır. Eğer ilk iddia doğruysa Searle'ün genel teorisi bireyin davranışlarını ve hallerini, toplumun gerçekliğini, iletişiminin temeli olan dili, zihnin dünya ve diğer insanlarla nasıl bağ kurduğunu açıklayarak sosyal bilimlerin hareket etmesi gereken tüm temelleri sağlar. Searle'ün teorilerinin doğru olması halinde sosyal bilimler altında incelenen tüm olguların bu teorilerle ilişkili olarak açıklanması gerekir; bu yüzden tez boyunca işlenen tüm kavramlar sosyal bilimler bağlamında anlaşılacakları en genel çerçeve içinde yer alırlar.

Tezin üçüncü iddiası genel teoriden türetilen bir sosyal bilim yönteminin başarısının ya da başarısızlığının Searle'ün genel teorisinin başarısı ya da başarısızlığı ile aynı şey olacağıdır. Searle'ün tekil teorilerin genel teori içerisindeki bağlamıyla anlaşılması gerektiği konusundaki vurgusu nedeniyle teoriler tekil olarak eleştiriye tabi tutulmasa da sosyal bilimler konusunda işlev görmesi ya da görmemesi tekil teorilerin eleştirilebilmesine olanak tanır; çünkü yönelmişlik konusunda varılan son nokta eğer ilk iddia doğruysa sosyal bilimler alanında ortaya çıkacak olan yönelmişlik odaklı bir yöntemdir ve ikinci iddia doğruysa yönelmişlik ile ilgili kavramların anlamına ve uygulanabilirliğine dair en genel bağlam sosyal bilimler alanıdır.

Tez kapsamına ve iddialarına bağlı olarak iki genel amaç içermektedir. İlk amaç Searle'ün yönelmişlik teorisinin zihinden topluma kadar ilerleyen alanda gelişimini ve yerine getirdiği işlevleri takip etmek; böylece yönelmişlik kavramına dair genel bir teoriye ulaşmaktır. Tezin

ilk amacına birinci ve ikinci iddianın kanıtlanması ile ulaşılabacaktır. Tezin temel konusunu oluşturan ikinci amaç Searle'ün genel teorisinin işlerliğini sorgulamak ve bir değerlendirmesini sunmaktır. Bu bağlamda sosyal bilimlere dair örnek olguların yönelmişlik teorisi tarafından incelenmesi ile yönelmişlik teorisinin sosyal bilimler alanında işlevini yerine getirip getiremediği araştırılacaktır.

İkinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci bölümün konuları genel teoriye ulaşma amacına hizmet etmektedir. İkinci bölüm yönelmişlik kavramını tanımlamada kullanılan temel kavramları ve yönelmişlik kavramının birlikte işlediği yetileri konu edinmektedir. Üçüncü bölüm algı ve eylemin birer yönelmişlik türü olarak tanımlanması ile zihne ait olanın fizik alanda gördüğü işlevi konu edinmektedir; aynı zamanda irade kavramının işlenmesi ve benlik kavramı ile eylemlerin sorumluluğunu oluşturan rasyonellik temelini açıklamayı amaçlamaktadır. Dördüncü bölümde genel olarak söz edimleri teorisi ve yönelmişlik arasındaki benzerlikler, dil ve yönelmişliğin ilişkisi üzerinde durulmuştur. Beşinci bölümde zihin, algı, dil ve eylem alanının tanımlanmasıyla açıklanması olanaklı hale gelen kolektif yönelmişlik, kurum olguları ve toplum gerçekliği konu edilerek şimdiye kadar işlenmiş olan konuların toplum gerçekliği içerisindeki konumlarının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Altıncı bölüm sosyal ontolojinin sınırlarını, sosyal bilimler açıklamasında benimsenen ilkeleri, genel teorisinin sunumunu ve tezin üç temel iddiasının kanıtlamasını içermektedir. Tezin iddialarının temellendirmesi ve amaçlarının gerçekleştirilmesi altıncı bölümde içerilmektedir. Altıncı bölümde yer alan sosyal bilimlere dair örnek olgu değerlendirmeleri Searle'ün genel teorisinin başarısı ya da başarısızlığı hakkında bir yorum elde etmeyi olanaklı kılmaktadır. Sonuç bölümünde Searle'ün yönelmişlik teorisinin başarı ve başarısızlıkları, başarı ve başarısızlıklarına dair nedenler üzerinde durularak ileride bu alanda yapılacak olan çalışmalar için bir tartışma olanağı sunulmaya çalışılacaktır.

2. YÖNELMİŞLİK KAVRAMININ TEMELLERİ

Yönelmişlik kavramı³, Searle tarafından zihinden dile oradan da topluma ulaşacak olan bir felsefe anlayışının birleştiricisi olarak kullanılır; fakat Searle'ün amacına uygun bir yönelmişlik tanımlaması yapabilmesi için kavramın geçmişte kullanılmış olduğu bağlamlardan koparılması ve ona yeni sınırlar çizilmesi gerekir; bunun için kavram ilk önce en temel anlamına indirgenir. Searle (1983: 1)'e göre yönelmişlik en temel anlamıyla zihnin bir nesneye ya da duruma doğrultulmasını ya da onun hakkında olmasını sağlayan zihin yetisidir. Başka bir tanımlama ile bilinçli varlığın öznel durumlarının dünya ile kurduğu ilişki yönelmişlik olarak adlandırılır (Searle, 2006a: 99).

İkinci olarak yönelmişliğin İngilizce karşılığı olan *intentionality* kavramının niyet kavramına yaptığı gönderimden dolayı niyetler ve yönelmişlik arasında bir ayrım yapılır. Searle'e (1983: 3) göre niyet, arzu ve inanç gibi diğer yönelmişlik türlerinden biridir ve yönelmişlik türleri içerisinde cins itibarı ile özel bir konuma sahip değildir. Niyetler yönelmişlik örnekleridir fakat tüm yönelmişlik alanı niyetlerden oluşmaz. Searle kendi terminolojisinde *intentionality* kavramını *aboutness* ya da *directedness* yani hakkındalık ya da yönelmişlik anlamına gelecek biçimde kullanır.

Üçüncü olarak kavram Brentano (1995: 68) tarafından zihin fenomenleri ve fizik fenomenleri adına bir ayrım yapmak amacı ile kullanıldığı için kavramın zihin fenomenleri ile olan özdeşleştirilme ilişkisi eleştirilir. Searle (1983: 1)'e göre: “Zihin durumlarının ve olgularının hepsinin değil, sadece bazılarının yönelmişliği vardır. İnançlar, korkular, umutlar

³ Searle (1983: 1)'e göre Almanca *intentionalitaet* kavramının İngilizceye *intentionality* olarak çevrilmesi konusunda kimi problemler vardır. *Intentionality* kavramının Brentano tarafından gündeme getirildiği felsefe dili olan Almancada *intentionalitaet* kavramı, İngilizce *intention* kavramının genel anlamına (bir şeyi yapmaya niyet etme, maksat, kasıt) gönderimde bulunmaz; niyet etme anlamını karşılamak için Almancada *intentionalitaet*'den ayrı bir kavram olan *Absicht* kavramı kullanılır (Searle, 2006a: 100). İngilizcede *intention/niyet* kavramı *intentionalitaet* türlerinden yalnızca biri olan, bir şeyi yapmaya niyet etme, anlamına gelmektedir. Searle, *intentionalitaet* kavramın İngilizceye çevrilmesi için *aboutness/hakkındalık* ve *directedness/yönelmişlik* kavramlarını önerse de mevcut felsefe geleneğini sürdürerek *intentionality* kavramını kullanmayı tercih etmiştir.

Türkçede şimdiye kadar *intentionalitaet/intentionality* kavramı: niyetlilik/ niyetsellik, yönelimsellik, amaçlılık, kasıtlılık, maksatlılık, amaçsallık, yönelmişlik gibi çevirilerle kavramlaştırılmıştır. Bu çevirilerden niyet, kasıt, amaç gibi karşılıklar genellikle İngilizceden Türkçeye çevrilmiş eserlerde görülmektedir. Teknik bir terim olarak *intentionality* kavramına gönderimde bulunmadaki yetersizliği nedeniyle bu tür karşılıklar bu tez içerisinde tercih edilmemiştir. İngilizcedeki gibi bir karışıklığa neden olmaması ve latince *intentio* kavramının olası en geniş anlamını kapsaması için bu tez boyunca bir terim olarak kullanıldığı sürece *intentionality* kavramı yönelmişlik, *intention* kavramı yönelim olarak karşılanacaktır. Kavram terim anlamında kullanılmadığında, niyet olarak çevrilecektir. Ayrıca bakınız: Ek 1.

ve arzular yönelimlidir; fakat kaygı biçimleri, coşku ve yönlendirilmemiş iç sıkıntısı yönelimli değildir.” Bir inançtan, arzudan, korkudan bahsedilirken onlara eşlik eden nesneler de vardır. Örneğin “Bir inancım var fakat neye inandığımı bilmiyorum.” önermesinin bir anlamı yoktur; fakat iç sıkıntısı bir nesneye sahip olmadığında da var olabilir; öyleyse zihin durumlarının yönelmişlik ile aynı şey olduğunu bildiren bir önermenin geçerliliği yoktur. Aynı zamanda Searle oluşturduğu terminolojide bilinç ve zihni aynı anlama gelecek biçimde kullanmaz. Searle (2006a: 50)’ye göre bilinç zihnin en temel özelliğidir; fakat bundan zihnin bilinçten ibaret olduğu sonucu çıkmaz. Bilinç, yönelmişlik, eğilimler, rüyalar gibi tüm düşünce durumları zihnin yetileridir. Örneğin komadaki bir hastanın bilinçsiz olduğu söylenebilir; fakat aynı anlama gelecek biçimde hiçbir zihin yetisinin bulunmadığı söylenemez.

Dördüncü olarak Searle (1983: 2)’ye göre bilinç ile yönelmişlik birbirinden farklı yetilerdir. Örneğin bilincinde olunan ani bir coşku, bir şeyin coşkusu değildir. Böyle bir durumda coşku bir bilinç durumudur fakat yönelmişliğe sahip değildir; öyleyse yönelmişlik içeren durumların ve bilinç durumlarının gönderim alanları birbirinden farklı olduğu için bilinç ve yönelmişliğin aynı anlama geldiği söylenemez; fakat bu örnekte bilinç hala bir şeyin bilincidir. Coşkunun bilincinde olduğu sırada hissedilen şeyin coşku türünden bir şey olduğunun, bu hissin dünyanın geri kalanında yer alan herhangi bir şey olmadığının, şu anda onu konu edinen bilinçte yer aldığının farkında olunur; dolayısıyla bilinç yönelmiş durumdadır fakat bilincin yönelmişliği ile bilinç durumlarının yönelmişlik durumları olması aynı anlama gelmez.

Searle’e göre bilinçli olmasına karşın yönelmiş olmayan durumların yanında bilinçli olmayan yönelmişlik durumları da vardır. Üzerinde hiç durulmamış, sorgulanmamış ya da o anda düşünülmemiş olan bir inanç Searle’e göre yönelmişlik taşır fakat bilinçli değildir. Searle (1983: 2) bu durumu büyükbabasının tüm hayatını Amerika Birleşik Devletleri’nde geçirdiğine inandığını fakat şimdiye dek bu inanç üzerine hiç düşünmediğini ya da bu inancı detaylandırmadığını söyleyerek örnekler. Searle (2006a: 50)’ye göre bilinç “uyanıklıktan tekrar uykuya dalana kadar” geçen süreçteki farkındalık halidir. Ölüm ve koma gibi hallerde bilinç kesintiye uğrar. Searle’e göre uyku sırasında ya da bilincin tamamen kesintiye uğradığı anlarda dahi inançlar, umutlar, korkular vardır; bu da bilinçsiz yönelmişlik durumlarının var olduğunu destekler; fakat Searle (2006a: 77)’ye göre yönelmişlik ancak bilinç bağlamında anlaşılabilir, bilinçsiz yönelmişlik durumlarının temel özelliği bilinçli

olma olanağı taşımalardır. Bilinçsiz yönelmiş durumların varlığına dair iddia tartışmalıdır ve zaman – yönelmişlik; irade – yönelmişlik gibi ilişkiler hakkında sonuçlara sahiptir. Örneğin Meijers (2000: 164)’e göre bilinç dışı zihin durumların potansiyel olarak yönelmişlik durumları olma olanağına sahip nörofizyolojik durumlar olarak belirlenmesi, bilinç dışı zihin durumlarının zihin nedenliliği bakımından nasıl etkili olabileceğini anlamayı olanaksız kılar; fakat Searle tarafından bilinç dışı yönelmişlik durumları hakkında detaylı bir tartışma sunulmamıştır. Searle’ün buradaki temel amacı yönelmişlik ve bilincin farklı zihin yetileri olarak konumlandırmaktır.

Searle’ün beşinci belirlemesi yönelmişliğin niteliğine dairdir. Yönelmişlik Searle tarafından bir durum olarak nitelenirken onun bir edim niteliği taşıma olanağı dışarıda bırakılır.

Bazı yazarlar inançları, korkuları, umutları ve arzuları “zihin edimi” olarak tanımlar, fakat bu en iyi ihtimalle yanlış, en kötü ihtimalle umutsuz bir karışıklıktır. Bira içmek ve kitap yazmak edim, eylem hatta etkinlik olarak tanımlanabilir; ve kafanızda aritmetik hesapları yapmanız ya da Golden Gate köprüsünün zihin imgelerini oluşturmanız zihin edimleridir; fakat inanmak, umut etmek, korkmak ve arzulamak hiçbir suretle edim ya da zihin edimi değildir. Eylemler birinin yaptıklarıdır, ancak “Şu anda ne yapıyorsun?” Sorusunun cevabı “Yağmur yağacağına inanıyorum”, “Vergilerin düşmesini umuyorum”, “Faiz oranlarındaki düşüşten korkuyorum” ya da “Sinemaya gitmeyi arzu ediyorum” değildir. (Searle, 1983: 3)

İnanç, arzu gibi zihin durumları yapma kavramı altında sınıflandırılmadıkları için birer edim, eylem ya da etkinlik olarak tanımlanmazlar. Onlar “Ne yapıyorsun?” Sorusunun cevabı olabilecek bir yapıda olmadıkları için birer durumdurlar.

Searle yönelmişliği durum olarak tanımlarken *act* ve *activity* kavramı arasında herhangi bir ayrım gözetmeksizin ikisini de eylem anlamında kullanır. Bu kullanım edimin Husserl tarafından yönelmişliği tanımlarken spor yapmak, yürümek gibi eylemlerle aynı anlama gelmeyecek biçimde zihnin bir nesneye doğru yöneldiği özel bir hareket biçimi olarak kullanıldığı edim anlamını terk eder ve böylece kavramın geçmiş tanımlanma biçimlerinden gelen bir özellik daha kavramın anlam içeriğinden arındırılmış olur. Searle ile hareket metaforunun yerini bir durum tanımlaması alır.

Sonuç olarak yönelmişlik kavramı Searle’e göre zihnin bir nesne hakkında olduğu durumları imleyen bir zihin yetisidir; zihin fenomenlerinin diğer fenomenlerden ayrılması konusunda belirleyici değildir; bilinç ile aynı anlama gelmez ve yönelmişlik bir edim olmaktan çok

inanç ve arzu gibi psikolojik bir kip tarafından taşınan durumlar kümesine dairdir. Searle tarafından yönelmişlik kavramının gelenekte yer alan kavrayışı terk edilerek ve nitelikleri yeniden belirlenebilecek sade bir biçim tanımına ulaşılmış olur.

2.1 Yönelmişliğin Yapısı

Searle'e göre bir yönelmişlik durumu bir içerik, onu temsil eden psikolojik bir kip⁴, uyum yönü ve tamamlanma⁵ koşulundan oluşur. Yönelmişlik durumu içerik olarak hem gerçeklikte var olan nesneler ya da durumlar hakkında hem de gerçeklikte var olmayan nesneler ya da durumlar hakkında olabilir. Psikolojik kipler yönelmişliği bir önerme tutumu olarak sunabilmeyi olanaklı kılan yapılardır. Önerme tutumu kavramı Russell'ın "inanmak ve arzulamak gibi fiillere ne tür adlar" verilebileceğine dair sorgulamasının bir ürünüdür (Russell, 2009: 60). Önerme tutumları önermelerden ayrı olarak doğru ve yanlış kavramları altında incelenmezler. Önerme tutumlarından beklenen sahip oldukları uyum yönleri dahilinde ya dünyayı yansıtıyor olmaları ya da onda bir değişikliğe neden olmalarıdır.

İçeriğin bir önerme tutumu olarak sunulması ile onun doğru ya da yanlış, icra edilmiş ya da edilmemiş, tamamlanmış ya da tamamlanmamış olduğundan söz edilebilir. Önerme tutumu zihindeki düşüncenin dünya ile uyum içerisinde olması ya da dünyanın zihindeki düşünce ile uyumlu olması anlamında tamamlanma koşullarına sahiptir. Bir yönelmişlik durumu sadece içeriğini değil önerme tutumu olarak sunulabilmesinden dolayı onun tamamlanma koşullarını da temsil eder. Yönelmişliği tanımlayan temel yapı söz edimleri teorisinden alınmıştır. Söz edimleri teorisindeki içtenlik koşulu psikolojik kipe evrilirken, tamamlanma koşulu, önerme tutumu, içerik ve uyum yönü kavramları aynen kalmıştır.

İnançlar ve arzular, düşünmek ya da imgelemek ile aynı anlama gelmeyecek biçimde birer edim olmayan psikolojik kiplerdir. Searle'ün ilgilendiği yönelmişlik alanı yalnızca birer önerme tutumu olarak ifade edilebilme olanağına sahip olan psikolojik kiplerdir; bu yüzden Searle tarafından yönelmişlik alanı durum yapısındaki psikolojik kiplere indirgenir. Örneğin tek boynuzlu bir at hayal eden birinin edimi, edim olması anlamında yönelmiş değildir. Tek

⁴ Psikolojik kip kavramı ile "*psychological mode*" kavramı karşılanmıştır. Bir yönelmişlik durumunun önerme içeriğinin temsil edildiği zihin durumları psikolojik kip olarak adlandırılır.

⁵ Searle tamamlanma koşulları olarak çevrilen kavramı "*conditions of satisfaction*" olarak kullanmaktadır ve Türkçeye çevirilerinde genellikle "tatmin koşulları" kavramı kullanılmaktadır; fakat anlam bakımından kavram yönelmiş bir durumun gerekliliklerinin yerine getirilmesini kastettiği ve tatmin düz anlamıyla bilinçli varlığa ait daha geniş anlam aralığına sahip bir psikolojik kip olduğu için kavram bir durumun gerektirdiği şartların uygun olarak yerine getirilmesi anlamında tamamlanma koşulları olarak çevrilmiştir.

boynuzlu at hayal etme ediminin yönelmişliği bir atın boynuzu olduğuna inanma durumu olarak tanımlanması ile açıklanır. Aritmetik hesaplamalar yapan birinin zihin edimi, aritmetik sembollerinin içeriklerine inanmak, onlar arasındaki ilişkilerden yeni sonuçlar çıkarmayı arzu etmek, ilişkilerin kimi sonuçlar doğurduğuna inanmak gibi durum süreçlerine bölünür. Seçmek, gereksinmek, saygı duymak gibi birçok zihin edimi aynı indirgeme biçimi ile durumlara indirgenir. Yönelmişliğin durumlara indirgenmesi onun içeriklerinin aslında önerme tutumları olduğunu ya da en azından önerme tutumları olarak ifade edilebileceklerini iddia edebilme olanağı verir. Yönelmişlik ile ilgili durumların önerme tutumlarına indirgenmesi Searle'ün söz edimleri teorisinin yapısını yönelmişlik kavramına dayatabilmesi için temeldir; çünkü tamamlanma koşulları, uyum yönü gibi nitelikler ancak bir önerme tutumuna bağlı olarak tanımlanabilir.

Searle (2011b: 125)'e göre “Önermeyle ilişkili olmayan inanç diye bir şey yoktur. Bütün inançlar şu ya da bu durumun öyle olduğuna dair inançlardır.” İnançların doğru olabilmesi için yerine gelmesi gereken doğruluk koşulları vardır; aynı biçimde arzuların tamamlanma koşulları, niyetlerin gerçekleştirilme koşulları vardır. “Koşul kavramı tanımı gereği önerme içeriklidir” çünkü her koşul bir şeyin belirli bir biçimde olduğu, olacağını ya da olması gerektiğini bildirir (Searle, 2011b: 125). Yönelmişlik durumları bir kez önerme tutumları olarak anlaşıldığında artık onların içeriklerinde yer alan önermelerin gerekliliklerinden yani tamamlanma koşullarından bahsetmek olanaklı hale gelir.

Yönelmişlik durumları Searle tarafından inanç ve arzu kavramları altında analiz edilir. Kimi durumlar basit bir inanç ve arzudan ibaretken kimi durumlar inanç ve arzunun farklı oranlarda ilişkilendirilmiş biçimleridir. Örneğin korku, korkulan durumun olanaklı olduğuna dair bir inanç ve söz konusu durumdan kaçınmaya dair bir arzu ile açıklanır (Searle, 1983: 31). İnanç bileşeni, bir tür var olma koşulu işlevi görür, arzu ana bileşendir. Bir şeyden korkulabilmesi için onun var olabileceğine inanılması gerekir; fakat kimi durumlarda herhangi bir inanç olmaksızın yalnızca arzu da korkuyu çözümlemeyi başarabilir.

Örneğin nükleer savaşın mümkün olduğuna inanıyorum ve bunun olmamasını çok istiyorum fakat gerçekleşeceği konusunda dehşete kapılmıyorum. Belki kapılmalıyım ama kapılmıyorum. Yine de korku gibi karmaşık durumların bileşen analizi, yönelmişlik durumlarına ve onların tamamlanma koşullarına dair anlayışımızı derinleştirir. Bir anlamda korktuğum şey gerçekleşirse yüzeydeki korku olgusunun tamamlanacağını söylemek istiyoruz; ama daha derin bir anlamda, inanç ve arzu dışında korkuya uygun herhangi bir yön yoktur ve gerçekten önemli olan arzudur, çünkü inanç korkunun özü

değil, bir ön varsayımdır. Korkuyla hakkındaki temel korktuğunuz şeyin gerçekleşmesinin oldukça mümkün olduğuna inanarak onun gerçekleşmemesini fazlasıyla istemektir. Ve buradaki derin anlam benim korkumun korktuğum şey gerçekleşmezse tamamlanacağıdır, çünkü istediğim şey bu – bunun olmaması gerekir. (Searle, 1983: 31)

İki terimli açıklama modelinde, beklenti yalnızca gelecek hakkındaki birtakım inançlar ile, hayal kırıklığı öncelikle geçmişte bir şeyin olmayacağına inanıp bunu arzulayıp, şimdiki zamandaysa onun olacağına inanmayı ya da tam tersini gerektirir. Arzu ve inancın farklı zaman kiplerindeki ve farklı yoğunluklardaki hallerinin karıştırılması ile yönelmişlik durumlarının büyük bir çoğunluğu açıklanabilir fakat burada “inanç ve arzunun yönelmişliğin birincil biçimleri olduğu değil algılama ve eylemedeki daha ilkel deneyimlerin solgun biçimleri” oldukları kastedilir (Searle, 1983: 36). Arzu teorisinin ilerleyen aşamalarında önemini kaybederek yerini niyete bırakır. İki terimli açıklama modeli kullanım bakımından inanç ve niyet halini alır.

Searle’ün yönelmişlik durumlarını iki terimle açıklamaya çabalamasının amacı bir duygu teorisi sunmak değil, yönelmişliği önerme tutumları ile açıklanabilecek biçime getirmektir. Searle (1983: 33)’e göre arzu ile inanca dair durumun analizi ile açıklanamayan ve “bilinçli olması gerekmediği halde bilinçli olan duygular vardır.” Tüm duyguların arzu ve inancın birleşim analizi olarak sunulmasını engelleyen içkin olarak nedenlilik⁶ dahilinde ilişkiler vardır. Örneğin bir inanç ondan utanmaya ya da gurur duymaya neden olabilir. Buradaki inanç, kendisi olmaksızın utanma ya da gurur olamayacağından mantık bakımından önceden varsayılmak zorundadır.

Arzu ve niyet biçiminde örgütlenen yönelmişlik durumları Searle tarafından önerme tutumları olarak değerlendirilir. Dışarıda yıldızlı bir gecenin olduğuna inanmanın içeriğinde dışarıda yıldızlı bir gece var önermesi, su içmeye niyet eden birinin niyetinde su içme eylemini icra etmek, kitap okuma arzusu duyan birinin arzusunda kitap okuma eylemini gerçekleştirmek temsil edilir. Searle (2006a: 119)’a göre içerdikleri önerme tutumları sebebiyle “İnançlar ya doğru ya yanlış, arzular ya gerçekleşmiş ya engellenmiş, niyetler ya icra edilmiş ya da edilmemiş olabilir.” Yönelmişlik durumu içeriğinin gereklerinin yerine getirilmesine bağlı olarak başarılı bir biçimde tamamlanır. Başarı ve başarısızlık önermeler

⁶ Tez boyunca genel üslubu korumak için nedensellik kavramı yerine nedenlilik kavramı kullanılmıştır. Anlam bakımından nedensellik ve nedenlilik arasında bir ayrım yapılmamıştır.

için doğruluk ve yanlışlıkla ifade edilir fakat yönelmişlik arzu ve niyet gibi durumları da kapsadığından bir yönelmişlik durumunun başarı ve başarısızlığını belirleyecek olan şartları tanımlayan kavram Searle (2006a: 115) tarafından tamamlanma koşulları olarak adlandırılır. Tamamlanma koşulları içerik tarafından gerektirilenlerin bir temsilidir.

Temsil kavramı Searle (1979: 90)'a göre kendisi de yönelmişlik içeren bir kavramdır. “X, Y’yi temsil eder” biçimindeki bir ifade hem uzam hem de anlam bakımından okunabilir. X’in, Y’yi temsil edebilmesi için ya anlam bakımından ona gönderimde bulunması ya da uzamda ona gönderimde bulunabilmesi gerekir. Örneğin Türkiye’nin sınırları sınırda yer alan çitler, mayınlı alanlar, askeri bölgeler ve yapılar tarafından uzamda temsil edilir. Dildeki kısaltmalar anlam bakımından kısaltması oldukları terimi temsil ederler. Temsilin gerçekleşebilmesi için gerekli koşulların sağlanması gerekir; dolayısıyla temsiller de tamamlanma koşullarına ve uyum yönüne sahip olmakla yönelmişlik niteliğindedir. Searle (1979: 90)'a göre yönelmişliği tanımlamaya dair girişimler kaçınılmaz olarak yönelimli kavramları kullanmalıdır; bu yüzden böyle bir girişim daima Searle’ün “yönelmişlik çemberi” adını verdiği sınırlarda hareket eder. Öneme tutumları ve temsil kavramlarının yönelmişlik durumlarına dayatılması için en uygun psikolojik kip inançtır çünkü inanç bir temsil için ilkel bir gerekliliktir.

İnancın ilkel bir gereklilik anlamında kullanılması her türlü epistemolojik edimin inanç ile açıklanmasını olanaklı hale getirir. Bir önermeyi temsil için P kullanıldığında, P’nin bilinmesi için P’ye inanılması zorunludur (Hospers, 2017: 60). İnanılan şey eğer doğru değilse onun hakkında hiçbir zaman bilgi sahibi olunmamıştır yalnızca onun bilindiği sanılmıştır (Hospers, 2017: 61). Dünyanın var olduğu bilgisi dünyanın var olduğuna duyulan doğru bir inançtan türer. Dünyanın düz olduğunu bildiğini düşünen biri basitçe yanılmaktadır. Var olan bir bilgiden bahsedilemediği halde sanma durumunun içeriği olan yanlış bir inanç vardır. Searle (2006a: 117)’e göre “Doğruluk ya da yanlışlık, sözcükten dünyaya uyma yönünü gerçekleştirmekteki başarı durumunun adıdır.” Aynı biçimde inançlar da zihinden dünyaya uyma yönüne sahiptir.

Yönelmişlik durumları temsil edildikleri psikolojik kipin türüne bağlı olarak birbirinden farklı uyum yönlerine sahiptirler. Uyum yönü yönelmişlik durumunda temsil edilen içeriğin tamamlanma koşullarının dünyanın olduğu duruma ya da olması istenen duruma dair olması ile belirlenir. Searle (2006a: 118)’e göre inançlar, algılar ve hatıralar dünyadaki durumları

ya da nesneleri oldukları biçimleriyle temsil etmeyi amaçladıklarından zihinden dünyaya uyma yönüne; durumları ya da nesneleri tasarılarla uygun bir biçime getirmeyi ya da değiştirmeyi amaçlayan arzular ve niyetler dünyadan zihne uyum yönüne sahiptirler.

Searle'ün nitelediği yönelmişlik biçimi önerme tutumları ile ifade edilebilen yönelmişlik durumlarına özgüdür. Aşk ve nefret gibi psikolojik kipler tam olarak bir önerme tutumu olarak açıklanamazlar; dolayısıyla tamamlanma koşulları, uyum yönü gibi kurucu unsurlar barındırdıklarından söz edilemez. Bazı yönelmişlik durumlarında da tamamlanma koşulu, yönelmişlik durumunun oluşmasının bir ön koşulu olarak durum tarafından içerilir. Örneğin gökyüzünün yıldızlı olmasından hoşnut olan birinin hoşnutluğunun tamamlanma koşulu yönelimin önkoşuludur; bu tür yönelmişlik durumların sahip olduğu uyum yönü Searle (2006a: 119) tarafından “etkisiz uyum yönü” olarak tanımlanır.

Searle'ün tanımladığı kurucu unsurlara sahip olan yönelmişlik durumlarının temel özelliği içeriklerini ve tamamlanma koşullarını temsil etmeleridir. Yönelmişlik durumu ve içeriği arasındaki temsil ilişkisi psikolojik kip tarafından kurulur. Havanın rüzgârlı olduğuna inanan birinin inancının içeriğinde hava rüzgârlıdır önermesi içerilir ve önermenin doğruluğu havanın gerçekten de rüzgârlı olmasına bağlıdır; öyleyse havanın rüzgârlı olduğu inancı, havanın rüzgârlı olduğuna dair bir bildirim içeriği ve bildirimin doğru olabilmesi için gereken tamamlanma koşullarının temsildir.

Tamamlanma koşullarının psikolojik kipte temsil ediliyor olmasının temelinde psikolojik kipin geçerli olabilmesi için tamamlanmasının gerektiği önermesi vardır. Şarkı söylemeye niyet eden birinin niyetinin gönderimi sadece içeriğe değil gereklilik anlamında gerçekten şarkı söyleme işinin gerçekleştirilmesine yöneliktir. Yağmurun yağışını izlemek isteyen birinin arzusu yağmurun yağıyor olmasını ve arzunun failinin onu izlemesini gerektirir. Kant'ın Königsberg'de doğduğuna dair bir inanç dünyadaki durumun inancın içeriğine uygun olmasını gerektirir.

Sonuç olarak Searle'ün önerme içeriğine sahip olarak sınıflandırdığı yönelmişlik durumları yönelmişlik içeriği, psikolojik kip, uyum yönü ve tamamlanma koşulları olmak üzere dört adet kurucu unsura sahiptir. Yönelmişlik tam bir önerme içeriğine sahip olmayan ya da bir uyum yönü altında değerlendirilemeyen yönelmişlik durumlarının dışında psikolojik kip ve tamamlanma koşulları arasında gerçekleşen temsil ilişkisidir. Searle geçmişteki kullanımlarından arındırdığı yönelmişlik kavramının temelini bir bilgi edimi olmaktan

temsil eden ve temsil edilen arasında mantık gereği içkin bir neden bağına sahip temsil ilişkisine taşır. Searle'ün kullandığı anlamda yönelmişlik yetisi dünyadaki olguları ve nesneleri sadece temsil etmekle kalmaz aynı zamanda psikolojik kipin tamamlanma koşullarını da temsil ettiğinden dünyanın psikolojik kipin gerektirdiği anlamda değiştirilmesine ya da ona uygun hale getirilmesine neden olur; durumların ve olayların nedeni olma anlamında etkin olarak dünyaya katılır, ona etkide bulunur; böylece yönelmişlik kavramı etkinliği sayesinde dile ve topluma doğru genişletilebilecek bir tanıma kavuşturulmuş olur.

2.2 Yönelmiş Nedenlilik

Searle tarafından nitelendirildiği biçimiyle bir yönelmişlik durumu ve onun tamamlanma koşulları, aralarında gereken ve gerektirilen ilişkisi olan özel türden bir temsil ilişkisine göndermede bulunur. Psikolojik kipin başarılı bir biçimde tamamlanması mantık gereği kendi tamamlanma koşullarını gerektirir; böylece tamamlanma koşulları psikolojik kipin bir sonucu olarak var olurlar. Örneğin su içmek isteyen birinin niyeti gereklilik anlamında su içme eyleminin gerçekleştirilmesini temsil ettiği için niyet ve onun gerektirdiği dünyadaki durum arasında bir nedenlilik bağı vardır.

Searle (1983: 121)'e göre her etki bir nedenin ve her neden de bir etkinin sunumu ya da temsili olarak vardır. Yönelmişlik kavramı biçim tanımına⁷ ulaşıldıktan sonra nitelendirilirken⁸ kullanılan temsil kavramı yönelmişliğin nedenliliği açıklanırken sunum kavramına çevrilir. Temsil kavramının birincil olanın taşıyıcısı olarak ikincil bir varlık varsayması anlamından kaçınmak amacıyla sunum kavramı kullanılır. Searle (1983: 46)'ya göre temsil ve sunum arasında sınıf-tür ilişkisi vardır. İnsanlar memeliler sınıfına ait bir türdür fakat buradan bütün memelilerin insan olduğu sonucu çıkmaz; aynı biçimde sunumlar temelde temsillerdir fakat her temsil bir sunum değildir. Nedenlilik, yönelmişlik durumu tarafından mantık bağı ya da iç bir özellik olarak içerilir; yönelmiş nedenlilik kavramı ile neden ve sonuç arasında birinin birincil birinin ikincil olduğu bir ilişki var sayılmaz. Tanımlanan ilişki psikolojik kipteki nedenin tamamlanma koşulları olarak belirlenen sonucu kendi içerisinde sunmuş olmasıdır; tersinden bakıldığında da tamamlanma koşullarının

⁷ Gelenek içerisindeki tanımlamalardan arındırılarak yalnızca zihnin bir nesne ya da durum hakkında olabilmek olanağını belirten tanım.

⁸ Psikolojik kip, uyum yönü, içerik ve tamamlanma koşulları ile yapılan yönelmişlik tanımı.

yerine gelmesi için yönelmişlik durumunda içerilen psikolojik kipin varsayılması gerekir; bu durumda da tamamlanma koşulları yani sonuç içerisinde kendisinin nedeni sunulmuştur.

Searle (1983: 125)’e göre yönelmişlik durumunda neden bağı “deneyimin kendisine içkindir, onun nesnesi değil.” Bu yüzden nedenlilik deneyimlenebilir bir olgu haline gelir.

Nedenliliğin farkına varmamız eylemlerin gözlemlenmesinden değil, eylemlerin gerçekleştirilmesindendir, çünkü yönelmiş eylemler gerçekleştirdiğinde eyleme geçme deneyiminin yönelmişlik içeriğinin bir kısmı, bu deneyimin bedenin hareketine neden olmasıdır. (Searle, 1983: 125)

Neden ve etki Searle’ün nedenlilik tanımlamasında iki olayın birbirini izlemesi ile ayrı anlama gelecek biçimde deneyimde içerilir. Searle’e göre yönelmişlik durumuna dair içeriğin tamamlanma koşullarına eriştiği anlarda neden ve etki arasında içkin bir ilişki vardır. Searle iddiasının dilin tanımlarından öte gerçekliğin kendisine dair olduğunu özellikle vurgular:

Ve tekrarlamak gerekirse, nedenin tanımının sonucun tanımıyla içkin olarak ilişkili olduğunu söylemiyorum, daha çok nedenlerin ve etkilerin kendilerinin bu şekilde içkin olarak ilişkili olduğunu söylüyorum, çünkü biri diğerinin sunumu ya da temsidir. (Searle, 1983: 126)

Yönelmiş nedenliliğin tam olarak nasıl gerçek bir ilişki olduğunu anlamak birtakım zorluklar içerir; çünkü Searle yönelmiş nedenliliği tanımların içkinliğinin ötesinde dil dışı bir gerçeklik olarak tanımlar. Örneğin sıradan anlamda nedenlilik kavramı kullanılırken içi su dolu bir bardağın kırılması ve suyun bardağın kırıldığı yere saçılmasını sunum ve temsil kavramlarının bu ilişkide bir yeri yoktur. Açık bir ifadeyle suyun saçılması bir sunum ya da temsil değildir ya da bardağın kırılması kendisinde suyun saçılmasına göndermede bulunmaz. Konu insan eylemine geldiğinde Searle yönelmişlik durumu ve dünyada yaşanan gerçeklik arasındaki ilişkiyi sunum ve temsil kavramları ile açıklayabileceği kanısındadır. Bir zihin durumunun kendi ötesinde bir olguyu işaret edebilmesi anlaşılabilirken bir olgunun nasıl olup da bir zihin durumuna gönderimde bulunduğu Searle tarafından yeterince iyi açıklanmamıştır. Örneğin ilk olarak konuşmaya niyet eden birinin niyeti konuşma edimini temsil edebilir fakat konuşma eyleminin kendisi tanımın ötesinde bir gerçeklik anlamında hiç de konuşma niyetini temsil etmez. İkinci olarak yönelmişlik ve eylem arasında birinin durum diğerinin eylem olmasından kaynaklanan bir ilişkilendirme zorluğu vardır. Eğer

niyeti ve eylemi içeren deneyim bir yönelmişlik durumu olarak nitelenecekse eylem deneyiminin temelini oluşturan eylemin kendisi nedenlilik bakımından deneyimde ancak bir tanım olarak yer alır, çünkü eylemin bir durum olarak deneyimde içerilmesi ancak onun tanımına indirgenmesiyle mümkündür. Üçüncü olarak nedenlilik içkin bir mantık ilişkisi olarak nitelenecekse ihtiyaç duyulan kavram gerçeklik değil tanımdır. Örneğin yürüme niyetinin içeriği bir önerme tutumu olarak tanımlandığında onun tamamlanma koşulları dünyada gerçekleştirilmesi istenen bir durumu da tanımlamış olur. İçerik ve dünyada gerçekleşmesi istenen durumun tanımı arasında Searle'ün bahsettiği nedenlilik ilişkisi kurulabilir fakat en basit ifadeyle tanımlar hareket edemezler.

Searle yönelmiş nedenliliğin gerçek bir ilişki olmasına dair zorluğun üstesinden nedenliliğin doğrudan neden olma deneyimi olarak yönelmişlik durumunda içerildiğini iddia ederek gelmeye çalışır.

Bana kalırsa Humecular yanlış yere bakıyorlardı. Algı deneyiminin nesnesi olarak nedenlilik (kuvvet, güç, etkililik vb.) aradılar ama bulamadılar. Ben hem algı deneyimlerinin hem de eyleme deneyimlerinin içeriğinin bir parçası olarak onun her zaman orada olduğunu iddia ediyorum. Kırmızı bir nesne gördüğümde ya da kolumu yukarı kaldırdığımda nedenliliği görmüyorum ya da nedenliliği kaldırmıyorum, yalnızca çiçeği görüyorum ve kolumu kaldırıyorum. Ne çiçek ne de hareket, deneyimin içeriğinin bir parçası değildir, her biri ilgili deneyimin birer nesnesidir. Ama her durumda nedenlilik o deneyimin içeriğinin bir parçasıdır. (Searle, 1983: 124)

Searle'ün nedenlilik kavramını tanımlama biçimine göre bir eylemde bulunurken aynı zamanda bir şeye neden olma deneyimine de sahip olunur, bir şey görüldüğünde görülen nesnenin görme deneyimine neden olma deneyimi de edinilmiş olur. Searle kendi nedenlilik kavramını nedenlilik deneyimine sahip olunabilmesi anlamında Hume'un nedenlilik eleştirisinin ve Kant'ın *a priori* nedenlilik ilkesinin karşısına yerleştirir.

Eğer deneyim Hume'un söylediği gibi “hepsi aynı temelde” deneyimler dizisiyse, öyle görünüyor ki hiç kimse izlenimin bir parçası olarak nedenlilik içeren bir izlenim deneyimleyemez. Ancak Kant ve anlıkçılar⁹ deneyimlerin bize zaten nedenlilik nedenlilik altında geldiğini düşünmekte haklılarsa, bunun nedeni, nedenlilik kavramına zaten *a priori* bir kavram olarak sahip olmamızdır. Buraya kadar argümanı takip eden okuyucu için, her iki deneyim açıklamasını da reddettiğim açıktır. Her iki anlatım da eyleme ve algılama deneyimlerimizin yönelmişliğini tanımlamada başarısız olur. İki görüş de tamamlanma koşullarının deneyim tarafından belirlendiği gerçeğini ve tamamlanma

⁹ Intellectualist.

koşullarının bir parçasının, deneyimin kendi yönelmişlik nesnesini gerçekleştirme deneyimi ya da bunu gerçekleştirmeye yönelik yönelmişlik nesnelerinden biri olduğu gerçeğini açıklayamaz. Bu nedenle nedenliliği deneyimleyebiliriz, ancak bunu yapmak için *a priori* bir neden kavramına sahip olmak zorunda değiliz, kırmızılığı deneyimlemek için *a priori* bir kırmızı kavramına sahip olmamız gerekmediği gibi. (Searle, 1983: 131-132)

Searle'ün yönelmiş nedenlilik kavramı hakkındaki çıkarımlarını dayandırdığı gelenek eleştirisi fazlasıyla yüzeyde kalır. İlk olarak Hume (2017: 32)'ye göre yarın güneş doğacak önermesi ve güneş doğmayacak önermesi aynı doğruluk değerine sahiptir fakat mevcut düzenlilik ve zaman bakımından birbirinin ardından gelen deneyimler güneşin yarın doğacağına dair önermenin tartışmaya yer olmaksızın geçerli olduğunu düşünmeye neden olur. Neden ve etki arasındaki bağ Hume (2017: 33)'e göre çok sayıda benzer deneyimin birbiri ardına gelmesinin deneyimlenmesinden elde edilir; eğer neden ve etki arasındaki bağ aklın *a priori* bir yetisi tarafından üretiliyor olsaydı bir çok deneyimin birbiri ardına gelişini gözlemlemek yerine deneyime gerek duyulmaksızın neden etki bağına dair sonuç üretilmesi gerekirdi; bu yüzden neden ve etki Hume'a göre olgular arasındaki düzenliliğin deneyimlenmesidir, nedenliliğin doğrudan deneyimlenmesinin olanağı yoktur. "Gerçekte tecrübeden çıkan bütün kanıtlamalar, doğal nesneler arasında keşfettiğimiz ve bizi, böyle nesnelerden çıktığını gördüğümüz etkilere benzer etkiler beklemeye götüren benzerliğe dayanır." (Hume, 2017: 41)

Searle Hume'un nedenlilik eleştirisini ya anlamazdan gelir ya da kendi teorisine uydurmak için onun temellerini yok sayar. Hume'un eleştirisi en temel anlamda benzer deneyimlere dayanan izlenimlerin tümevarımla nedenliliği açıklamaya yeterli olmayacağı ya da nedenliliğin izlenimler olmaksızın *a priori* olarak türetilmeyeceğidir.

Benzer duyulabilir niteliklerle donatılmış yeni bir nesne karşımıza çıkarılınca, benzer güç ve kuvvetler bekler ve benzer bir etki ararız. Ekmeğe benzer renk ve yapıda bir cisimden bizi aynı şekilde beslemesini ve ayakta tutmasını bekleriz. Fakat kesindir ki, bu, zihnin ileri doğru attığı açıklanması gereken bir adımdır. [...] O zaman nasıl bir yapısı var bunun? Deneyseldir demek, kanıtlamayı kanıtlaması gerekenden beklemek olur. [...] Öyleyse tecrübeden gelen hiçbir kanıtlama geçmişin geleceğe olan bu benzerliğini ispat edemez; çünkü zaten bu kanıtlamaların kendileri bu benzerliğin sayıltısı üzerine kuruludur. (Hume, 2017: 43)

Hume'un eleştirisi bağlamında Searle'ün yönelmiş nedenliliği de açık bir anlama sahip

değildir. Kolunu kaldırma niyeti ve kolun kalkması arasındaki ilişki olumsaldır. Hume'un tarafından bakıldığında kolu kaldırma deneyiminde kolu kaldırma niyeti ancak kolunu kaldırma beklentisine neden olmaktadır. Kolun gerçekten de kaldırılmasının başarıldığında deneyimlenen şey olsa olsa kolun kaldırılmasına dair beklentinin yerine gelmesidir. Searle'ün yönelmişlik teorisi Hume'un eleştirisine cevap verebilecek ya da onu aşabilecek bir yan içermez. Searle nedenlilik kavramına dair eleştiriye aşmaktan ziyade mevcut deneyimi betimleme biçimini değiştirir. Eğer Searle Hume'un düşüncesini reddediyorsa nedenliliğin deneyimden tam olarak nasıl çıkarıldığını göstermesi gerekir. Deneyimin kendisinin neden olma deneyimi olduğunu söylemek ya da niyetin tamamlanma koşullarından arta kalanlara neden olduğunu söylemek nedenliliğin deneyimden nasıl çıkarıldığını göstermez.

İkinci olarak Searle Hume'dan sonra Kant'ın düşüncelerini de reddeder çünkü temelde Kant, nedenliliğin deneyimden türetilmeyeceği konusunda Hume ile aynı çizgide yer alır. Kant (2010: 255)'e göre nedenlilik mümkün deneyimin art arda gelişinin olanak koşulu olarak *a priori* bir akıl ilkesidir. Nedenlilik içeren bir olguda nedenlilik deneyimlenmez, deneyimin kendisi nedenlilik ilkesi altında anlaşılır.

[...] Bize verili olan kavramın içeriğinin ötesine hiçbir zaman *dolaysızca* geçemesek de, başka şeyler ile bağıntı yasasını bir üçüncü ile, eş deyişle *olanaklı* deneyim ile ilişki içinde ve dolayısıyla bütünüyle *a priori* bilebiliriz. Buna göre, eğer daha önce katı olan balmumu erimişse, o zaman bunu kalıcı bir yasaya göre sonuç olarak ortaya çıkaran bir şeyin (örneğin güneş ısısı) önceden yer almış olması gerektiğini *a priori* bilebilirim, gerçi deneyim olmaksızın ne etkiden nedeni ve ne de nedenden etkiyi *a priori* ve deneyimden öğrenme olmaksızın *belirli olarak* bilemeyecek olsam da. Buna göre Hume yanlışlıkla *yasaya göre* belirlenimimizin olumsuzluğundan *yasanın* kendisinin olumsuzluğunu çıkarsadı, ve bir şeyin kavramından olanaklı deneyime (ki *a priori* yer alır ve kavramın nesnel olgusallığını oluşturur) geçişi hiç kuşkusuz her zaman görgül olan edimsel deneyimin nesnelerinin sentezi ile karıştırdı; ama böylelikle yerini anlakta bulan zorunlu bağlantıyı anlatan bir eğilim ilkesini yalnızca eşlemler üreten imgelem yetisinde karşılaşılan ve nesnel değil ama yalnızca olumsal bağlantılar sergileyebilen bir çağrışım kuralı ile karıştırdı. (Kant, 2010: 698-699)

Kant'ın Hume'a olan eleştirileri göz önüne alındığında herhangi iki olayın birbirini izliyor olması anlamında nedenliliğin her iki görüşte de deneyim ile ilişkilendirildiği görülür; fakat Kant, Hume'dan farklı olarak iki olay arasında nedenlilik ilişkisi kurulmasının dayandığı temeli, iki olayın sürekli olarak birbirini takip etmesinin gözlenmesine dair olumsuzluktan

olanaklı deneyime dair *a priori* bir temele taşır. Kant'ın Hume'u karışıklık yapmakla ima ettiği şey zaman bakımından ardışık olan iki olayın hangisinin neden hangisinin sonuç olduğunun belirlenebilmesi için akla ihtiyaç duyuluyor olmasıdır.

[...] Birbirini izleyen görüngülerin *nesnel ilişkileri* salt algı yoluyla belirsiz kalır. [...] Öyleyse ancak görüngülerin ardışıklığını ve dolayısıyla tüm başkalaşımı nedensellik yasasının altına almamız yoluyla ki deneyimin kendisi, e. d. Görüngülerin görgül bilgisi olanaklı olur; ve buna göre görüngülerin kendileri, deneyimin nesneleri olarak, ancak yasa ile uyum içinde olanaklıdırlar. (Kant, 2010: 246)

Kant nedenlilik bakımından yasa ve yasaya göre olanın ayrımını ardışıklığın birbirinden farklı iki anlamını ayırt ederek gösterir. “Görüngünün çoklusunun ayırmsanması her zaman ardışıktır. Parçaların tasarımları birbirini izler. Ayrıca nesnede de izleyip izlemedikleri üzerinde düşünülmesi gereken ikinci bir noktadır ve birincide kapsanmış değildir.” (Kant, 2010: 247) Burada Kant tarafından dile getirilen soru Hume tarafından sorulmamıştır. Hume'un eleştirisinde söz konusu olan izlenimlerin ardışıklığının nedenliliği kanıtlamak için yeterli olamayacağıdır. Kant izlenim ardışıklığından nedenlilik kavramına ulaşamayacağı konusunda Hume ile aynı zemin üzerinde durur fakat Hume ve Kant'ın paylaştığı temel Kant'ın görüşünde yalnızca ardışıklığın bir yüzünü oluşturur. Kant (2010: 249)'a göre “Ayrımsamanın *öznel ardışıklığını* görüngülerin *nesnel ardışıklığından* türetmem gerekecektir, yoksa birincisi bütünüyle belirsiz olacak ve hiçbir görüngü bir başkasından ayırt edilemeyecektir.” Öznel ardışıklık kavramı izlenimlerin ardışıklığına, nesnel ardışıklık kavramı nesnenin zaman bakımından kendisinde ortaya çıkan ardışıklığa karşılık olarak kullanılır. İzlenim ardışıklığı elmanın bırakılması ve yere düşmesine dair iki farklı deneyim arasında bağ kurar nesnel ardışıklıkta ise iki farklı izlenimden değil zaman dahilinde akan bir olaydan bahsedilir. İki farklı ardışıklığın birbirinden ayırt edilmesini sağlayan da *a priori* nedenlilik ilkesidir. Hume'un eleştirdiği izlenimlerin tümevarım yoluyla genelleştirilmesine dayalı öznel ardışıklık ancak *a priori* nedenlilik ilkesine dayalı nesnel nedenlilik varsayıldığında olanaklı olur.

Hume ve Kant arasındaki nedenlilik tartışmasında Searle'ün aldığı konum oldukça sık ve indirgemecidir. Searle kendisinin gerçeklik olarak kabul ettiği yönelmişlik nedenliliğin deneyim ile olan ilişkisini öne sürerek Kant'ı sıradan anlamıyla gerçekliği açıklayamıyormuş gibi değerlendirir. Hume'un da tümevarıma dair eleştirisini görmezden gelerek nedenliliğin temelde neden deneyimden çıkarılamayacağına dair temel düşüncüyü

derinlemesine ele almaktan kaçınır. Kant'ın izlenim ve olay hakkında yaptığı ardışıklık ayırımına da herhangi bir gönderimde bulunmaksızın *a priori* nedenlilik ilkesini kendisinin düşündüğü gerçekliğe ait kavramlarla eleştirmeye çalışır.

Hume ve Kant'a yöneltile eleştirilerin temelinde ilk olarak yönelmiş nedenliliğin deneyimin kendisinde içerilmesi yer alır. İkinci olarak Searle nedenliliğin zorunlu bir ilişki olduğu konusunda Hume ve Kant'dan farklı bir konuma yerleşir.

Her tekil nedenlilik önermesinin, ona karşılık gelen genel bir nedenlilik yasasının varlığını gerektirmesi söz konusu değildir. Örneğin susuzluluğumun su içmeme neden olduğu ifadesi ilgili türdeki olguları şu ya da bu şekilde ilişkilendiren genel bir yasanın varlığını gerektirmez. Ayrıca birisi genellikle tekil bir nedenlilik önermesinin, ona karşılık gelen herhangi bir yasa olduğunu bilmeden doğru olduğunu bilir; ve son olarak, birisi, bilgisini böyle bir yasaya dayandırmadan, *meydana gelmiş bir olayın varsayımına dayalı alternatif kurgusuna*¹⁰ karşılık gelen gerçeği bilir. (Searle, 1983: 126)

Okçunun bir hedefe doğru nişan aldığı anda atışını hedefe isabet ettirme niyeti genel bir yasalılıktan beklenmeyecek bir biçimde başarı ya da başarısızlıkla sonuçlanır. Okçu örneğinin içerdiği tekil durumun nedenliliği deneyimin “nesnesinin değil içeriğinin bir parçası” olmasıyla deneyime içkindir (Searle, 1983: 124). Yönelmişlik durumu içerisinde kendine gönderimli bir içerik vardır ve bu içeriğin gönderiminin bir kısmı gereklilik anlamında onun tamamlanma koşullarından çıkarılan duruma ya da olaya neden olmasını gerektirir (Searle, 1983: 123). Su içme edimini gerçekleştiren birinin niyeti, su içme ediminin gerçekleştirilmesinde içerilir ya da tam tersinden su içmeye niyet eden birinin su içme edimini icra etmek üzere fiili olarak harekete geçmesi niyette içerilir; dolayısıyla bu tür tekil durumlar gereklilik anlamında nedenlerinde etkilerini, etkilerinde nedenlerini sunarlar. Nedenler ve etkilerin içkin biçimde birbirine bağlı olması ile nedenlilik, yönelmişlik deneyiminin bir parçasını oluşturur; böylece nedenlilik deneyim alanında bir karşılık bulmuş olur. Aslında Searle'ün iddialarından anlaşıldığı kadarıyla niyet tanım gereği bir şeyi yapma konusunda harekete geçmeye gönderimde bulunduğu için Searle yapmanın kendisini bizzat niyetten çıkarabileceğini düşünür; fakat düşüncelerini tanımlar arasındaki mantık ilişkileri yerine tanım ve gerçeklik arasındaki mantık ilişkisine dayandırdığı için anlaşılması oldukça güç bir nedenlilik kavrayışına erişir.

¹⁰ İtalik yazılan bölüm *counterfactual* kavramını karşılamak için kullanılmıştır.

Niyetler ancak tamamlanma şartlarına neden olursa icra edilmiş olurlar (Searle, 2006a: 121). Kolunu kaldırmaya niyet eden birinin niyeti ancak o gerçekten kolunu kaldırırsa tamamlanmış olur. Kolu kaldırma niyetinin herhangi bir dış ya da iç engel olmadığı durumda kolun kalkmasına neden olmaması mantık açısından kusurludur; çünkü kolunu kaldırmaya niyet eden biri gerçekten niyeti buysa niyetinin gerektirdiği gibi kolunu kaldırmak zorundadır; aksi durumda ya böyle bir niyete hiç sahip olmamıştır ya da niyetinden vazgeçmiştir. Okunu hedefe isabet ettirme niyetinde olan bir okçu dünyadaki olumsal koşulların etkisiyle atışında başarılı ya da başarısız olabilir fakat niyeti gereği oku atması yani atışını hedefe isabet ettirmeyi denemesi gerekir. Bazı durumlarda da niyet henüz icra edilmemişken ondan vazgeçilebilir. Yönelmiş nedenliliğin bir tür yasallık olmaması da vazgeçme, erteleme gibi olanakların var olmasına dayanır. Kahve içme niyetinde olan biri farklı nedenlerle niyetinin icrasını erteleyebilir ve ertelediği zaman diliminde farklı edimler icra edebilir ya da kahve içme niyetinden herhangi bir anda tamamen vazgeçebilir fakat kahve içme niyetinin kahve içme edimine neden olduğu durumda etki nedenin bir sunumu olarak meydana gelir.

Yönelmiş nedenlilik Hume (2017: 35-36)'nın bilardo topu örneğinde olduğu gibi zaman bakımından art arda organize edilmiş iki düzenli durumun arasındaki ilişkiyi betimlemez. Niyet, niyet edilmesinin hemen ardından zorunlu olarak tamamlanma koşullarının yerine getirilmesini gerektirmez. Bilardo topu diğer bilardo topuna çarptığında, ikinci bilardo topu hareketini erteleme ya da hareketinden tamamen vazgeçme olanağına sahip değildir aynı zamanda ikinci topun harekete geçmesi başarı ve başarısızlıkla da ilişkili değildir fakat yönelmişlik durumlarında hem başarı ve başarısızlık söz konusudur hem de neden bağı bir zorunluluk teşkil etmez.

Searle yönelmiş nedenlilik kavramını tanımlarken onun genel nedenlilikten ayrı tek başına duran bir kategori olduğu önermesini ortaya koymaz.

“Tek bir nedenlilik vardır o da etkin nedenliliktir. [...] Etkin nedenliliğin özel bir alt sınıfında nedenlilik ilişkileri yönelmişlik durumlarını içerir ve yönelmiş nedenlilik durumları birkaç bakımdan özeldir: Bu vakaların bazılarında nedenlilik ilişkisinin doğrudan farkına varabiliriz, neden ve etki arasında bir ‘mantık’ ilişkisi vardır ve bu durumlar deneyimlerimizle ilgili ilkel nedenlilik biçimleridir. [...] Etkin nedenlilik kavramı, yalnızca nedenliliğe dair yüksek derecede düzenliliğin varsayıldığı bir evrende uygulanabilirliğe sahiptir.” (Searle, 1983: 135)

Düzenlilik düşüncesi Searle (1983: 133)'e göre bir Arkaplan varsayımdır, nedenlilik düzenliliğin sunulduğu bir zeminde mümkündür. Aslında Hume'un nedenlilik eleştirisinin sonucu da budur. Birbirini takip eden iki izlenimin birçok kez deneyimlenmesi sonucunda aralarındaki ilişkinin genel bir düzenlilik oluşturmaya deneyimden çıkarılamaz; dolayısıyla nedenlilik ancak geçmişe dayalı gözlemlerin tekrar ve aynı biçimde gerçekleşeceğine dair bir inançtır. Searle Hume'un düşüncelerini reddettikten sonra aslında onunla aynı yere varmış olur. Yönelmiş nedenlilik eğer düzenlilik üzerine kurulu olan sıradan anlamda nedenliliğin özel bir alt dalı olarak bir mantık ilişkisiyse, Kant'a yönelik eleştirilerine rağmen Searle onun çizdiği sınırların da çok ötesine geçmiş sayılmaz; çünkü yönelmiş nedenlilik eninde sonunda gerçekliğin akla ait bir mantık ilkesiyle birlikte algılanması anlamına gelir.

Sonuç olarak yönelmiş nedenlilik kavramı belirli bir deneyimin mantık bakımından gerçekleşebilmesi için yerine getirmesi gereken gerekliliklere gönderimde bulunur. Yönelmiş nedenliliği anlamaktaki temel kendine gönderim niteliğidir.

Kolumu kaldırmaya niyet edersem, o zaman niyetin yerine getirilmesi, sadece kolumu kaldırmamdan daha fazlasını gerektirir. Daha doğrusu, bu niyetin bizatihi kendisinin kolumu kaldırışına neden olması, benim kolumu kaldırma niyetimin yerine getirilme şartının parçasıdır. Bu sebepten dolayı diyorum ki, niyetler nedensel açıdan kendi kendilerine göndermede bulunan şeylerdir. Niyetler, ancak niyetin kendisi kendi yerine getirilme şartlarının geri kalan kısmına neden olursa yerine getirilmiş olurlar. Ancak (a) kolumu kaldırırsam ve (b) kolumu kaldırma niyetim kolumu kaldırmama neden olursa, kolumu kaldırma niyetimi gerçekleştirmeyi başarırım. (Searle, 2006a: 121)

Kendine gönderim niteliği yönelmişlik durumları ve dünyadaki olgular arasında yalnızca mantığın gerektirmesi anlamında bağ kurar. Searle'ün kastettiği şey yönelmişlik durumunun içeriğinde dünyadaki durumun açıklanıyor olması ve yönelmişlik durumunun tamamlanma koşullarının dünyadaki durumu gerektirmesidir; bunun bir sonucu olarak yönelmişlik deneyimlenebiliyorsa onun iç yapısında bulunan nedenlilik ilişkisinin de deneyimleniyor olması gerekir. Bir söz edimi örneği ile durum daha açık hale getirilebilir. “Kapıya aç” emri içerik bakımından kapının açılmasına gönderimde bulunur; emir ancak kapı açıldığında yerine getirilmiş olur. Yönelmiş nedenlilik emir verildiğinde o emrin bir gereği olması gibi içeriğinin tamamlanma koşullarını temsil eder.

Yönelmiş nedenlilik kavramında psikolojik kip ve tamamlanma koşulları arasındaki ilişki bir gerçeklik iddiası olarak dile getirildiği için eleştiriye oldukça açıktır. Örneğin ilk olarak Mohanty (1986: 511)'e göre yönelmiş nedenlilik kavramıyla Searle, yönelmişliği doğaya

uygun bir neden haline ve nedenliliğin kendisini yönelmişliğe dahil etmeye çalışır; fakat “sonuç ne bir doğalcılığa ne de yönelmişliğe varır.” Yönelmiş nedenlilik, neden ve sonuç arasında etkin bir ilişki olmaktan daha çok yönelmişlik durumu tarafından içerilen durağan bir iç ilişkinin ismidir. Searle’ün tasarladığı düzeyde dil bakımından incelenirse “yürümek istiyorum” İfadesi ve ifadeden sonra gerçekleştirilen yürüme eylemi arasında doğrudan bir bağlantı kurulmaz. İfade, türemiş olduğu yürüme arzusunun tamamlanma koşulu olarak gerçekten de yürüyor olmaya gönderimde bulunur. Nedenlilik ilişkisi psikolojik kip ve tamamlanma koşulu arasındadır. Yürümeyi arzulamak, bunu dile getirmek ve yürümek deneyimlendiğinde Searle’e göre yönelmişlik durumu tamamlanma koşullarına ulaştırıldığı dolayısıyla deneyimlendiği için onun içkin olarak barındırdığı nedenlilik de deneyimlenmiş olur. Nedenliliğin durağan bir mantık gerekliliğine, yönelmişlik ve dünya arasındaki ilişkide yönelmişlik durumunun iç koşullarına indirgendiği göz önüne alırsa Mohanty’nin itirazı yersiz değildir. Searle’ün teorisinin geçerli olabilmesi nitelik bakımından gerçekliğin kendisine değil gerçekliğin Searle’ün açıkladığı biçimde deneyimlendiğini kabul etmeye dayanır.

İkinci olarak Kim (1995: 194)’e göre zihin-beden sorununa önerilecek olan bir çözümün zihin nedenliliğinin açıklamasını verebilmesi gerekir fakat Searle’ün indirgemeci yönelmiş nedenlilik kavramı “iyileştirilme sürecinde olan hastanın öldürülmesi gibi talihsiz bir sonuca sahiptir.” Çünkü yönelmiş nedenlilik kavramının apaçık bir gerçeklik olduğu konusunda ısrar etmeyi sağlayacak herhangi bir temel yoktur, daha ötesinde Kim (1995: 194)’e göre Searle’ün “biyolojik doğalcılığının belirlediği koşullardan temellenebilecek bir zihin nedenliliği açıklamasının olanağı ciddi değildir.” Searle kendi tanımları çerçevesinde yönelmiş nedenlilik açıklamasının öylece kabul edilmesini bekler fakat yönelmiş nedenlilik konusunda ciddi bir temellendirmeye sahip değildir.

Kısaca üzerinden geçmek gerekirse kolu kaldırma niyeti gibi bir yönelmişlik durumunda niyet hem tamamlanma koşullarını temsil eder hem de tamamlanma koşullarına neden olur. Yönelmiş nedenliliğin deneyimlenebilirliği de Searle’ün niyetin tamamlanma koşullarının yerine getirilebilmesi için niyet ve tamamlanma koşulu arasında bir neden olma ilişkisinin varsayılması gerektiğini iddia etmesine dayanır. Kolu kaldırma niyeti ancak kolu kaldırma ediminin nedeni niyetin kendisiyse tamamlanma koşullarını yerine getirir. Yönelmiş nedenlilik kavramı eylemin ve algının açıklanmasında işlev görerek Searle tarafından biyolojik doğalcılığı desteklemek için kullanılır.

2.3 Arkaplan Varsayımları ve Yönelmişlik Ağı

Arkaplan ve yönelmişlik ağı kavramları şimdiye dek kendi içkinliğinde betimlenen yönelmişlik durumlarının dünyada işlev görmesini sağlayan unsurlardır; çünkü bir yönelmişlik durumunun tamamlanma koşullarının tanımlanabilmesi için başka yönelmişlik durumlarına ve kimi yetilere, varsayımlara ihtiyaç vardır. Searle (1983: 19)’a göre bir yönelmişlik durumunun tamamlanma koşullarının belirlenebilmesi için, başka yönelmişlik durumlarının oluşturduğu ağın içerisindeki konumunun göz önüne alınması ve “kendileri yönelmişlik durumlarının ve tamamlanma koşullarının bir parçası olmayan edimlerin Arkaplanına ve ön yönelmiş varsayımlara dayanması gerekir.”

Arkaplan terimi Searle’den önce Wittgenstein tarafından tanımlanır. “Mantığın tümce yapısının katı ve açık kuralları bize arka planda yer alan -anlama ortamı içine gizlenmiş- bir şey gibi görünür. İmi anladığım, imle bir şeyler kastettiğime göre, bu kuralları (bir ortam içerisinde bile olsa) daha şimdiden görüyorum işte.” (Wittgenstein, 2014: Paragraf 102). Wittgenstein’in Searle’ün kullandığı biçimiyle Arkaplan kavramına öncülük eden düşünceleri özellikle *Kesinlik Üstüne* adlı eserinde daha belirgindir:

Bir varsayımın bütün sınanışı, onaylanması ve onaylanmaması, hepsi de zaten bir sistem içinde gerçekleşir. Ve bu sistem, bütün argümanlarımız için az çok gelişigüzel ve kuşku bir kalkış noktası değildir; tam tersine, argüman dediğimiz şeyin özüne aittir. Bu sistem, kalkış noktası olmaktan çok, içinde argümanların yaşam bulduğu unsurdur. (Wittgenstein, 2013: Paragraf 105)

Searle’ün Arkaplan kavramı ile kast ettiği şey de Wittgenstein’in sistem olarak tanımladığı şeydir. Searle (1983: 143) Arkaplan kavramı ile temsillerin olanak koşulu olan ve “kendisi temsili olmayan” zihin kapasitelerini tanımlar. Arkaplan insanın biyolojik yasalılıkları ve sosyal ilişkilerinden oluşan bir zemindir. Searle (1983: 143 - 144) tüm insanlarda var olan yürümek, algılamak gibi özellikleri derin Arkaplan, kültürün içine gömülü ve insanların oluşturdukları öğrenime bağlı araba kullanmak, şişeden içmek, giyinmek gibi özellikleri yerel Arkaplan olarak adlandırır.

Arkaplanın içeriğinde yetilerin dışında bilinçli veya bilinçsiz yönelmişlik durumlarından oluşan karmaşık bir yönelmişlik ağı vardır (Searle, 1983: 151). Yönelmişlik ağı Arkaplan içerisinde diğer yönelmişlik olanaklarını destekleyen bir yetkinliğe dönüşür. Örneğin

yürümek için yürümeye yaran uzuvlara sahip olduğuna inanmaktan başlanarak dünyanın var olduğuna dek ilerleyen bir inanç dizisi yaratmak gerekmez.

Searle (1983: 144)'e göre Arkaplanın varlığını kanıtlayan bir argüman yoktur fakat bir Arkaplan varsayılmadığı takdirde yönelmişlik durumlarının oluşturduğu bir ağdan ve tamamlanma koşullarından söz etmek olanaklı değildir. Yönelmiş nedenliliğin deneyime içkin olduğunun kabul edilmesi gerektiği gibi Arkaplan da kabule dayalı bir niteliktedir. Searle (2001a: 176) entelektüel hayatından Arkaplan ve onun işleyişinin ilklerinin kesin bir nitelendirmesini verme sorununun devam eden ve önde gelen görevlerden biri olmaya devam ettiğini söyler ve bu işi gelecekteki bir çalışmaya bırakır.

“Arkaplan yönelmişlik içeriklerinin çeşitli biçimlerde işlemesini sağlayan edimler, beceriler, alışkanlıklar ve durumlar öbeğidir” (Searle, 1983: 158). Örneğin sinemaya gitme niyetinin var olabilmesi için, sinemanın varlığına dair inanca, yürüme ya da araba sürme yetisine, bileti alabilme yetisine ve sinemaya yönelim öncesi bir alanda sahip olunması gerekir. Sinemaya gitmeye niyet etmek tüm bu Arkaplarda kalan yetileri ve yönelmişlik durumlarını içerir; eğer sinemaya gitmeye niyet edilebiliyorsa nedenlilik gereği bu niyetin Arkaplan yetilerine ve yönelmişlik durumlarına dayanması gerekir; buradaki argüman Arkaplanın varlığını kanıtlamaya yönelik değildir fakat onun nedenlilik içerisinde nasıl işlediğini gösterir. Yönelmişlik durumlarının tamamlanma koşullarının tanımlanabilmesi için Arkaplan varsayımlarına ve yönelmişlik durumlarından oluşan bir ağa ihtiyaç vardır.

Yönelmişlik durumlarının tamamlanma koşullarının tamamlanması için Arkaplana duyulan ihtiyaç aynı zamanda herhangi bir edimde bulunmanın koşulunu yönelmişlik ağına bağlamaz. “Birisi bir p önermesine inanmadığında, artık belirli bir normal davranış biçimine kalkışamayacak olması gerçeğinden, normal bir davranış biçimine kalkıştığında, bu nedenle, onun p'nin olduğuna inandığı sonucu çıkmaz.” (Searle, 2011b: 127). Fail eğer isterse eylem olanağından temellenecek biçimde inancını oluşturabilir fakat bu yönelmişlik durumunda eylem inançtan önce gelir. Sadece eylemde bulunulur sonrasında eyleme ya da eyleme olanağına dayanarak bir yönelmişlik durumu oluşturulur; eylemi gerçekleştirme yeteneği inançtan önce gelir. Eyleme olanağı bir Arkaplan varsayımdır ve Arkaplan varsayımlarına dayanan yönelmişlik durumları her zaman oluşturulabilme olanağına sahiptir. Edimler temelsizdir, inançlara dayanmazlar. Geleneksel epistemolojinin tanımladığı anlamda hiçbir şeye dayanmazlar. Yapıp etmeler Arkaplarda yer alan biyolojik kimliğe, kültüre

dayanmaktadır ancak Arkaplan Kartezyen anlamda bir temel değildir çünkü yapıp etmeyi gerekçelendirmez. Arkaplan uygulamalarına dair inançlar, onların uygulamanın bir gerekçesi olmasından daha çok uygulamanın kendisinden kaynaklanmaktadır. Yani insanlar yerin katı olduğuna inanarak yürümez, yürüyebildikleri için yerin katı olduğuna inanırlar.

Arkaplan kavramı olanaklı olayların gerçekleşmesinin temelinde yatmaz. Yönelmişlik durumları ve Arkaplan birbirleri ile nedenlilik ilişkisine sahip olduğundan ancak bir yönelmişlik durumu söz konusu olduğunda bir Arkaplanın varlığından söz edilebilir (Searle, 2014: 243). Arkaplan yönelmişlik durumuna dair nasılın bilgisidir. Yürüme niyetini gerçekleştirmek için gerekli olan yürüme ediminin nasıl gerçekleştirileceğinin bilgisi Arkaplan tarafından içerilmektedir. Elindeki palette üç ana renk yer alan bir ressamın yeşil rengini elde etme niyeti ile mavi ve sarı renklerini birbirine karıştırması yönelmişlik ağının bir parçası olarak Arkaplana dahildir.

Arkaplan teorisinin ilk uyarlamasında Searle tanımlamada zihnin bir zihin durumları deposu içerdiğini varsayar; daha sonra (2014: 233)'de Arkaplan varsayımının dayandığı zihin durumları deposu düşüncesinden vazgeçerek Arkaplanı farklı temeller üzerine yerleştirir. İlk görüşte bellek kütüphane benzeri bir içerik deposu olarak düşünülürken yenilenen anlayışta deneyimlere dayalı bilinçli düşünceler üretmeye ve eylemleri icra etmeye yarayan bir zihin yetisi olarak tanımlanır. Tanımlama sadece bellek için değil bilinçli ve bilinçsiz yönelmişlik durumları için de bir sonuca sahiptir. Örneğin daha önceden inanılan fakat şu an düşünülmeyen bir durum bilinçsiz yönelmişlik durumları içerisinde sınıflandırılmaktaydı fakat böyle bir durumun yönelmişlik durumu sayılması için bir zihin deposunda saklanması gerekir. Sonradan geliştirilen bellek anlayışına göre böyle bir durumun yönelmişliği süreklilik arz etmekten ziyade deneyime katılmaktadır; dolayısıyla bilinçle ilişkili olduğu zaman onun bir yönelmişlik durumu olduğundan bahsedilebilirken bilinçsiz olarak onun yönelmişliğinin korunumu mümkün değildir. Değişen düşünce ile bilinçsiz yönelmişlik durumları olarak adlandırılan alan, bilinçli yönelmişlik durumları yaratmaya yarayan bir tür ön yönelmişlik yetisine dönüşür.

Yenilenen tanıma göre yönelmişlik ağı, Arkaplanın bir zamanlar bilinçli olarak öğrenilmiş olan yetilerden oluşan parçasıdır. Arkaplan ve yönelmişlik ağı arasındaki fark yönelmişlik ağında yer alan parçaların yine kendilerine ait bir Arkaplan gerektirmesi ile belirlenir. Gitar çalarken belli bir tutuş tarzını öğrenmeye odaklanan birinin bu konudaki öğrenimi

yönelmişlik durumları ağına Searle’ün ilk bellek anlayışına göre doğrudan bir yönelmişlik durumu olarak katılır bu yüzden Arkaplan ile arasında bir ayrım yapmaya çalışmak kategorik olarak boş bir uğraştır çünkü Arkaplan bir yetiler topluluğuyken yönelmişlik ağı yönelmişlik durumların kendisidir. İkinci bellek anlayışına göre tutuş biçimini öğrenmeye odaklanan yönelmişlik bu öğrenime bağlı başka yönelmişlik durumları yaratmaya yarayan bir yeti olarak yönelmişlik durumları ağının ve dolayısıyla da Arkaplanın bir parçasıdır.

Yeni gitar çalmaya başlayan biri, gitar öğrenimi sırasında her bir akor arasında defalarca kez geçiş yaparak, her seferinde doğru biçimde basmaya çalışarak en sonunda akorlar üzerinde herhangi bir biçimde düşünmeksizin doğru biçimde basmayı öğrenir. Searle’ün düşüncesine göre tekrar ile hesaplama zamanı kısalıp, işlem zihninin arkasına itilir. Edinilmiş olan yeti, tekrarlanmama sonucunda tekrar üstünde düşünülmesi gereken bir durum haline gelebilir. Arkaplan, zihninin etkin olarak yer almadığı, deneyim zeminini tanımlar.

Searle (2005: 167 - 173) Arkaplan ile ilgili yedi temel nitelik tanımlar. İlk olarak Arkaplan dilin yorumlanma kapasitelerinin olanağıdır; ancak bir Arkaplan varsayıldığında kelimelerin düz anlamlarının dışına çıkmak olanaklı hale gelir. İkinci olarak Arkaplan algının bir bakış açısı kazanmasının olanağıdır. Örneğin masa ile hiç karşılaşmamış bir insan onu gördüğünde karşısında belli bir biçimde şekillendirilmiş bir nesneden başka bir şey yoktur; onu masa olarak görebilmek Arkaplana dayanır. Üçüncü olarak “Arkaplan bilinci yapılandırır.” Ne kadar farklı tarzlarda üretilmiş olursa olsun daha önce hiç karşılaşılmasa bile bilinç gördüğü nesneleri tanıdık biçimler altında algılar. Örneğin daha önce hiç karşılaşmadığı halde, yalnızca otlardan ve bitki liflerinden oluşuyor bile olsa bir yerlinin üstüne giydiği nesne bir giysi olarak tanınır. Dördüncü olarak Arkaplan deneyimler bütünü Searle’ün dramatik kategoriler olarak adlandırdığı biçimde bir sonraki deneyime taşır. Örneğin daha önce tiyatroya gitmiş olan biri tekrar oraya gittiğinde neler olacağına dair az çok bir fikre sahiptir; ilk gittiğinde sahip olduğu bilinç durumu ile ikinci gidişindeki aynı değildir. İkinci gidişteki bilinç durumu Arkaplan tarafından yapılandırılarak önceki deneyimden elde edilen Searle’ün dramatik kategoriler dediği düşünceler, inançlar, beklentiler gibi deneyimler ikinci deneyimin deneyimlenme biçimini etkiler. Beşinci olarak zevkler, estetik beğeni biçimleri gibi deneyime etki eden yatkınlıklar Arkaplanın niteliklerindendir. Örneğin yemeklik bir şarap seçerken *cabernet sauvignon* ya da *merlot* üzümlerinden yapılmış olmasının tercihte rol oynaması Arkaplan ile ilgilidir. Altıncı olarak geçmiş öğrenimler kendiliğinden hareketlere ve belli davranış biçimlerine neden olarak öğrenilen davranışın

gerçekleştirilmesini Arkaplanı iter; daha önce gitar öğrenimi hakkında verilen örnek altıncı nitelik ile ilgilidir. Yedinci olarak insanların belli şakalara gülüp diğerlerine gülmeme, insanlarla belli bir yakınlıkta oturmayı tercih etmek, yolun sağından ya da solundan gitmeyi tercih etmek Arkaplanın belirli davranış biçimlerine yatkın kılması ile ilgilidir.

Sonuç olarak Searle iki farklı dönemde tanımladığı iki farklı Arkaplan ve yönelmişlik ağı düşüncesiyle yönelmişlik durumlarına nedenlilik ile bağlı Arkaplan olarak adlandırdığı bir zemin sağlamıştır. İlk görüşte Arkaplan ile yönelmişlik arasında yapılan keskin ayrım dolayısıyla temsil biçimleri ile Arkaplan arasında bir bağlantı kurmak olanaksız hale gelir fakat ikinci görüşte yönelmişlik ağı bir yeti olarak Arkaplanın temsili kapasitelerden oluşmuş kısmını oluşturur. Bütünlük bakımından yenilenen Arkaplan düşüncesi ilkinde göre bir gelişmedir. Aynı zamanda Arkaplan düşüncesi düzenlenirken bilincin süreksizliğine karşın bir süreklilik olarak ortaya çıkan yönelmişlik durumları düşüncesinden kopularak bilinçsiz yönelmişlik durumlarının alanı daraltılmıştır. İlk görüşte öne sürülen bilinçsiz yönelmiş durumlar anlayışı içerdiği süreklilik düşüncesinden dolayı herhangi bir sınır çizmenin mümkün olmadığı bilinçten bağımsız tümel bir düşünmeye doğru gelişme olanağına sahiptir. Örneğin Napolyon'un Mısır'ı işgal etmeye niyet etmiş olmasında ortaya çıkan yönelmişlik durumunun bilinç ile olan bağı koparıldığından dolayı tarihte asılı kalarak süreklilik kazanmış hayalet bir yönelmişlik olduğunu öne sürmemek adına herhangi bir neden yoktur fakat ikinci düşünüş biçimi ile bu tür yönelmişlikler bağlı olduğu bilincin Arkaplanının başka bir bilinçli durum oluşturabilme kapasitesine dair yönelmişlik ağı parçası olarak tanımlandığı için Napolyon'un niyeti hayalet bir yönelmişlik durumu değil tarihi bir olgu olarak tarihteki yerini alır ve süreklilik kazanmaz. Arkaplan varsayımının yenilenmesi ile hem Arkaplan düşüncesindeki bütünlük problemi hem bellek varsayımının oturduğu depo metaforu hem de bilinçsiz yönelmişlik durumlarının yayıldığı geniş alandan doğan süreklilik sorunu giderilmiş olur. Arkaplan varsayımı bir yönelmişlik durumunun tamamlanma koşullarının belirlenebilme şartı olarak yönelmişlik durumunu dünya ile ilişkilendirir. Yönelmişlik durumları kendi içlerine kapanmazlar, tamamlanma koşulları, yönelmiş nedenlilik ve Arkaplan zorunluluğu nedeniyle dış dünyaya açılırlar; böylece zihin ile dış dünya arasındaki ilişki içkin olarak birbirini var eden ve biri olmadan diğeri düşünülemeyen bir düşünüş biçimini temellendirir. Arkaplan ile hem yönelmişlik durumları birbiri ile ilişkilendirilmiş hem de tüm yönelmişlik durumları nedenlilik dahilinde birer gereklilik olarak öne sürülmüş olur.

Arkaplan ve yönelmişlik yetisi bir araya geldiğinde insan gerçekliği olarak anılan insanların eyleme, zihin edimlerinde bulunma, ortaklaşma, toplu olarak bir şeyi kabul etme ya da reddetme gibi alanlar tamamen iki kavram tarafından kapsanmış olur. Arkaplan ve yönelmişlik durumları için kullanılan mantığa ilişkin bir kavram ve onun değillemesinin kapladığı alan ile ilgilidir. Yönelmişlik durumları insan gerçekliğinin temsil ile ilgili tarafını Arkaplan varsayımları temsil ile ilgili olmayan kısmını kapsar böylece her açıklamanın indirgenebileceği iki terimli bir model elde edilir. İki terimin ikisi de içerik bakımından Searle'ün önermelerinin doğru kabul edilmesine bağlıdır. İki terim kabul edilmeye bağlı doğruluk değeri aldığı için en azından bu iki terimin üzerine kurulacak olan teorilerin bir açıklama işlevini yerine getirmesi beklenir. Örneğin harita projeksiyon yöntemlerinden herhangi biri tamamen doğru değildir fakat farklı projeksiyon yöntemleriyle dünya haritalanırken farklı bölgeler için daha az bozulma oranına sahip çizimler elde edilir. Searle'ün yönelmişlik teorisi de en azından insanın birey olarak yönelmişlik durumları ile ilişkilendirdiği alan ve toplum alanı için bir açıklama biçimi sunmalıdır. Aksi takdirde yönelmişlik, Arkaplan ve onlara dair nitelermelerin doğru kabul edilmesi için herhangi bir neden yoktur.

2.4 Yönelmişliğin Ontolojisi

Zihnin bilinçli ya da bilinçsiz tüm olguları beyinde gerçekleşen süreçler tarafından oluşturulur (Searle, 1996: 23). Yönelmişlik bilinçli ya da bilinçsiz olması fark etmeksizin bir zihin yetisidir. Searle (1983: 15)'e göre zihin beynin yapısından kaynaklanan ve bu yapıda gerçekleşen bir olanak olduğundan yönelmişlik de doğal “hem beynin yapısından kaynaklanır hem de onun yapısında gerçekleşir”; öyleyse zihin ve bedenin ayrı birer ontolojik statüde düşünülmesi gerekmez. Yönelmişlik, nedenlilik bağı ile insanın biyolojik varlığına bağlıdır. Zihin ve beden birbirinden ayrı yapılar olarak düşünülürse yönelmişlik bir zihin özelliği olarak beden ile ilişki kuran gizemli bir yeti olarak anlaşılır; fakat Searle'ün terminolojisinde zihnin kendisi zaten biyolojik bir süreç olduğu için yönelmişlik insanın biricik varlığına bağlı bir zihin yetisi olarak dünyadadır.

Bilinç süreçlerine beyindeki daha düşük düzeydeki sinirsel süreçler sebep olur. Bilinç beynin yapısında gerçekleşen daha üst düzeydeki süreçlerden oluşur. [...] Bu şekilde biz 'doğallaşmış' bilinç kavramına sahip oluruz. Benim bu görüşe verdiğim isim 'biyolojik natüralizm'dir. 'Natüralizm'dir, çünkü bu görüşe göre, zihin doğanın bir parçasıdır; 'biyolojik'tir, çünkü zihinsel görüngünün varlığını açıklama tarzı biyolojiktir ve bu

anlamda da örneğin bilgisayarvari, davranışsal, toplumsal ya da dilsel açıklamalara zıttır.
(Searle, 2006a: 64-65)

Searle’ün biyolojik doğalcılık olarak adlandırdığı görüş beyni oluşturan biyolojik süreçlerin, teker teker toplamlarından daha fazla bir şey olan zihni ortaya çıkardığını imler. Zihin beynin süreçlerinin bir tür toplamı değildir fakat yine de onların bir arada olması ile ortaya çıkar. Searle’ün iddiasına göre zihin süreçlerin toplamından daha fazlası olarak anlaşıldığında düalizmden kaynaklanan zihin-beden ayrılığı da son bulmuş olur.¹¹

Zihin ve yönelmişlik biyolojik süreçlerin bir parçası olarak dünyada olduğu gibi yönelmişlik nesnesi de kendine özgü bir varlık statüsünde düşünülmez. Searle (1983: 16)’ya göre “Bir şeyi yönelmişlik nesnesi olarak adlandırmak, sadece bir yönelmişlik durumunun neyle ilgili olduğunu söylemektir.” Fiyortların çok güzel olduğuna inanan birinin, yargısının yönelmişlik nesnesi fiyortların kendisidir. Kerberos’un var olduğuna inanan birinin inancının dünyada bir karşılığı olmadığı için yönelmişlik nesnesi de gerçeklik anlamında var değildir. Searle (1983: 17)’ye göre yönelmişlik nesnesi ve yönelmişliğin içeriği birbirinden farklı anlamlarda kullanılır: “Bir yönelmişlik durumunun temsili bir içeriği vardır fakat onun hakkında değildir ya da ona yönelmez.” Fiyort örneğinde ve Kerberos örneğinde ortak olan şey yönelmişlik içeriğidir; ilkinde yönelmişlik içeriği gerçeklikte var olan bir nesneyken ikincisinde içeriğe ait herhangi bir nesne var değildir.

Yönelmişlik durumlarının içerikleri, psikolojik kipleri, Arkaplanları ve uyum yönleri aracılığıyla bir tamamlanma koşuluna sahiptir. Kerberos inancının tamamlanma koşulu Kerberos’un gerçekten var olması olduğu için yerine getirilemez dolayısıyla inanç tamamlanamamış ya da doğru olmayan bir inançtır. Kerberos içerik değil bir nesne olarak düşünüldüğünde, zihnin, yönelmişlik durumunun iki terimli ilişkisinde, tamamlanma koşullarından bağımsız olarak, kendine özgü statüye sahip bir nesne olarak var olması gerekir; fakat içerik ile nesne anlam bakımından ayrıldığında Kerberos yönelmişlik durumunun içeriği olarak vardır ve bir içerik olarak özel bir ontolojik statüye sahip değildir.

Bir yönelmişlik durumunun içeriğinden kendi başına bir varlık olarak bahsetmek mümkün değildir. Yönelmişlik durumu kendine özgü nitelikleri olan parçalardan oluşan bir toplam değil tüm parçaların bu durum içinde var olduğu bir bütünlüktür. Yönelmişlik durumu dışında var olan bir inanç yoktur çünkü hiçbir şey hakkında olmayan bir inanç mümkün

¹¹ Searle’ün biyolojik doğalcılığı doğrudan bu tezin kapsamına girmez. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Ek 2.

değildir aynı zamanda yönelmişlik içeriği de psikolojik bir kip tarafından temsil edilmediği sürece kendinde bir varlık olarak yoktur. İçerik psikolojik kipte temsil edilmesi ile bilinir ve temsilin yerli yerinde olmasını için gereken mantık bağı ya da içkin gereklilik onun tamamlanma koşullarını belirler.

Analiz sırasında parçalarına bölünmüş olan yönelmişlik durumuna ait içerik, psikolojik kip, tamamlanma koşulları, Arkaplan, yönelmişlik ağı, uyum yönü gibi kavramlar nedenlilik ile birbirlerine bağlıdır; dolayısıyla ancak birlikte var olduklarından ya da hiçbirinin olmadığından bahsetmek gerekir. Yönelmişlik, analiz sırasında incelenen kavramlar arasındaki mantık zorunluluklarından doğan nedenlilik ilişkilerinin bütünüdür; buradan Searle'ün yönelmişlik anlayışının iki terimli bir yapıdan oluşmadığı ve yek pare bir durumlar çokluğunu imlediği anlaşılır ve ontolojik olarak yönelmişlik durumları insan varlığının biyolojik süreçlerinin bir sonucu olduğundan bir yeti olarak ya da içerdiği ilişkiler bakımından herhangi özel bir ontolojik statüye sahip değildir. Bir yönelmişlik durumunun ne olduğunun bilinmesi onun kesin ontolojik kategorisinin bilinmesine değil tamamlanma koşullarının ve psikolojik kipinin bilinmesini gerektirir. “Wittgenstein’in niyet hakkındaki önemli problemi –¹² kolumu kaldırdığım zaman kolumu kaldırdığım gerçeğini çıkarırsak geriye ne kalır? – ontolojik bir cevap vermeye çalıştığımız sürece çözüme direnir.” (Searle, 1983: 16). Sorunun cevaplanması için düalist yaklaşımlar terk edilerek yönelmişliğin beynin bir fonksiyonu olduğunu, doğrudan ondan kaynaklandığını anlamak gerekir. Searle'ün yönelmişlik yetisini tanımlama biçimine göre geriye kalan belirli bir psikolojik kipteki yönelmişlik içeriğidir. Eylem, belirli bir psikolojik kipte olan niyetin bir sonucu olarak gerçekleşir. Niyet psikolojik kipi tamamlanma koşulu olarak kolun havaya kalkmasını içerir. Gerçekleşen olgu niyetin tamamlanma koşullarının yerine getirilmesidir. Olgudan onun gerçekleştirilmesi çıkarıldığında geriye belirli bir tamamlanma koşuluna sahip yönelmişlik durumuna dair deneyim kalır.

İçeriğinin gönderimde bulunduğu gerçeklikte var olmayan bir nesne ile ilgili inancın doğru olmadığını söylemek ile hayal gücü ve imgelemin içeriğinin gönderimde bulunduğu nesnenin gerçeklikte var olmadığına doğru olmadığını söylemek aynı şey değildir. Hayal gücü ve imgelemde, kimi temsil içerikleri vardır; fakat temsil içeriği, bir inancın içeriği değildir. Onlar, kasten inanırmış gibi yaparak, tamamlanma koşulları varmış gibi düşünerek işlevlerini yerine getirirler fakat her iki durumda da tamamlanma koşulları askıya alınmış

¹² Philosophical Investigations (Oxford: Basil Blackwell, 1953), Part I, para. 6z1. (Aktaran: Searle, 1983: 16)

durumdur. Searle (1983: 18)'e göre dünyada hayal gücüne karşılık gelen bir şey olmadığı durumda bu hayal gücünün başarısız olduğu anlamına gelmez. Hayal gücü ve imgelem gibi yetilerin zihinden-dünyaya uyum yönleri kasten bozulmuştur. Yani Searle'ün terminolojisindeki inanç kavramına ait iddia içerikleri gibi iddia içeriklerine sahip olmak yerine, bir şeyi kasten iddia edermiş gibi yaparak, zihinden-dünyaya uyum yönlerini terk etmiş olurlar. Onların uyum yönleri zihinden-dünyaya yönel '-miş' gibidir. Ontolojik anlamda bir nesneye işaret etmedikleri gibi gerçek anlamda bir yönelmişlik durumu da değildir.

Yönelmişlik Searle (2006a: 108)'e göre üç farklı tür altında incelenebilir. Bunlardan ilki şimdiye kadar konu edinilen yönelmişliğin özne tarafından içerildiği asıl yönelmişliktir.¹³ Asıl yönelmiş herhangi bir gözlemciye bağlı olmaksızın öznenin kendi bilinç durumuna sahip olması olarak anlaşılır. Tüm gözlemlerden bağımsız olarak insan kendisinin acıktığının, bir şeyi arzuladığının ya da bir şeye inandığının bilincinde olabilir.

İkinci olarak dilbilimin içerdiği anlamların ortaya çıkarılmasında asıl yönelmişlikten türemiş bir yönelmişlik biçimi vardır; Searle bu yönelmişlik biçimini türemiş yönelmişlik olarak adlandırır. Dil ifadeleri asıl yönelmişlik durumlarına gönderimde bulanarak onlardan türerler. Türemiş yönelmişlik asıl yönelmişlikten farklı olarak gözlemciye bağlı bir yönelmişlik biçimidir. Türemiş yönelmişliğin gönderimi de sözcelendiği dili konuşanların sözcemele tanıklık edip etmemesine bağlıdır; çünkü sözcemele gönderimde bulunduğu anlama gelmesini sağlayan asıl bir yönelmişlik değil dili konuşanlar arasındaki mutabakattır. Mutabakat kolektif yönelmişlikle sağlanır fakat kolektif yönelmişlik Searle tarafından yönelmişlik türleri içerisinde sayılmaz. Kolektif yönelmişlik temel anlamıyla biz formuna sahip yönelmişlik durumlarını içeren kavramdır. Asıl yönelmişlik ile aynı biçimde öznel bir ontolojik statüye sahiptir fakat epistemolojik olarak gözlemciye görelidir. Asıl yönelmişlikten türeyen dil ifadelerinin gönderiminin olması o toplumun kolektif yönelmişliği ile ilişkilidir.

Üçüncü olarak hayal etme ve imgeleme gibi edimlerde olduğu gibi dilin mecazlı anlamlarda kullanımlarından doğan bir yönelmişlik türü vardır; bu yönelmişlik türü '-miş' gibi yönelmişlik olarak adlandırılır. Yönelmişliğin '-miş' gibi biçiminde herhangi bir

¹³ Çeviri metinde kavram hem içkin hem de içsel niyetlilik olarak karşılanmıştır. İngilizce metindeki kavram *intrinsic Intentionality* olduğu için tez boyunca kavram İngilizcesine uygun olarak "asıl yönelmişlik" olarak karşılanmıştır.

yönelmişlik durumu yoktur; yönelmişliğe sahip değilken yönelmişliğe sahipmiş gibi görünen ifadelerin biçimidir.

Stockholm'e gitmeye niyet etmek asıl yönelmişlik örneğidir. Niyet başkalarının onun hakkındaki düşüncelerinden bağımsız olarak niyet eden öznenin yönelmişlik durumuna içkindir. "İsveççe 'Jag vill åka till Stockholm.' İfadesi 'Stockholm'e gitmek istiyorum.' Anlamına gelir." Önermesi İsveççe konuşanların asıl yönelmişliğinden türetilmiştir. Aynı cümle İsveçliler tarafından farklı bir anlamda kullanılma ve hiçbir anlama tekabül ettirilmeme olanağına sahip olması anlamında İsveççe konuşanların ne düşündüğüne bağlıdır; anlam cümleinin kendisine içkin değildir. "Gecelerim Stockholm'e gitmek istiyor" ifadesi hiçbir yönelmişlik durumunu ifade etmez. Gecelerin gitme eğilimi gösteriyor olması ya da böyle bir niyete sahip olması ancak kendisinin gerçekleştiremeyeceği bir özelliğin gerçekleştirebilirmiş gibi ona yüklenmiş olması ile tanımlanabilir; buradaki yönelmişlik Searle'ün tabiri ile '-miş' gibi yönelmişliktir. Mecazi anlamda kullanılan yönelmişlik durumları uyum yönlerinin kasten bozulmuş olması sayesinde tamamlanma koşullarına sahip olamazlar ama tamamlanma koşulları varmış gibi ifade edilirler.

Gerçek anlamda tek bir yönelmişlik vardır o da asıl yönelmişliktir. Türemiş yönelmişlik kendine özgü bir yönelmişlik türü değil, asıl yönelmişlikten türeyen ve ona bağlı olan dil ifadelerinin anlamlarıdır. Mecazi ifadelerde ya da hayal etme, imgelem gibi yetilerde bulunan içerik herhangi bir anlamda yönelmişlik durumları ile özdeş değildir; yönelmişlik durumlarının bilinçli olarak bozulup farklı öznelere yüklenmesi ile oluşturulurlar.

Sonuç olarak yönelmişlik türlerinden hiçbiri kendine özgü bir varlık statüsüne sahip değildir. Yönelmişlik dahil olmak üzere tüm zihin alanı insanın biyolojik olarak var olmasına bağlıdır ve nedensellik bakımından onun bir sonucudur. Yönelmişlik durumları tüm yönelmişlik türlerinde temel olarak nesnelere değil içeriklere dairdir ve içeriklerin gönderimde bulunduğu nesneler tamamlanma koşullarının sağlanıp sağlanamamasını belirlemekten öte bir işleve sahip değildir; bu yüzden yönelmişlik durumlarının ontolojik olarak özel statüde bir nesneler sınıfına atıfta bulunduğu söylenemez. Searle'e göre tek bir varlık alanı vardır o da insanın biyolojik varlığıdır; diğer tüm nitelikler nedensellik bağı ile onun biyolojik varlığından kaynaklanır. Yönelmişliğin merkezi konumu Searle'ün ontoloji hakkındaki değerlendirmelerinde de bir sonuç olarak kendini gösterir. Doğa alanı ile zihin alanı arasındaki ayrım, zihnin, biyolojik süreçlerin bir sonucu olarak tanımlanmasıyla aşılmaya

alışılır. Y6nelmişlik zihne ait bir yeti olarak insanın biyolojik varlığına bağlanır; daha sonrasında dil, algı ve eylem de dahil olmak 6zere, insan ve d6nya arasında kurulan ilişki y6nelmişlikle açıklanır.

3. FİZİK ALANINDA YÖNELMİŞLİK

Algı ve eylem zihnin dış dünyaya açıldığı alanlardır. Searle'e göre zihnin dış dünya ile kurduğu algı ilişkileri ve dış dünya üzerindeki eyleme biçimleri yönelmişlik yetisinin birer türüdür; çünkü tıpkı niyetler ve inançlar gibi tamamlanma koşullarına, uyum yönüne ve bir içeriğe sahiptirler. Örneğin bir geyik sesi duymuş olmak, gerçekten bir geyiğin ses çıkarmasını ve duyma deneyiminin tam da deneyimin içerdiği geyikten kaynaklanmasını gerektirir; başka bir biçimde algının başarılı biçimde tamamlanmış olduğundan bahsedilemez; öyleyse algılar dünyadan zihne uyum yönüne sahiptir. Zihin durumunun dünyadaki durum ne ise onu başarılı bir biçimde sunması beklenir. Eylemde amacın ya da tasarının icra edilmesi onun başarısını ya da başarısızlığını belirleyerek tamamlanma koşullarını oluşturur. Eylemden beklenen dünyanın zihindeki tasarıya uygun biçime getirilmesi olduğu için uyum yönü zihinden dünyadır. Algının yönelmişliği inanç ile, eylemin yönelmişliği niyet ile aynı uyum yönüne sahiptir.

Eylem ve algının yönelmişliği toplum alanında yönelmişliğin varlık olanağını oluşturur; çünkü bireylerin edimlerinin yönelmişlik içermesi, kolektif yapıların kurulmasında da açıklanmasında da yönelmişlikten bahsetmeye olanak sağlar. Searle'ün eylem ve algının yönelmişliği konusundaki düşüncelerinin temelinde yönelmiş nedenlilik kavramı bulunur. Yönelmiş nedenlilik aracılığıyla algı ve eylem kendine gönderimli yönelmişlik sunumları olarak anlaşılabilir. Eylemin yönelmişliği konusu Searle'ün ilk eserlerinde niyet ve niyetin içeriğine bağlı olarak tartışılır fakat geç dönem eserleri iradeyi kullanan ve eylemden sorumlu olan bir benliğin var olması gerektiği konusunda Searle'ün teorisinde bir değişikliğe gitmesine neden olur. Eylem teorisinde yapılan değişiklik, sıradan eylem açıklaması ile rasyonel eylemin birbirinden ayrı olgular olarak tanımlanması ile gerçekleşir.

Rasyonel eylem teorisi bir eylemin açıklamasını yönelmiş nedenlilik ilişkisi olmanın ötesinde eylemin gerçekleştirilmesinde rol oynayan bir nedenler kümesine doğru genişletir. Standart eylem deneyimi açıklaması için yönelmişlik durumunun içeriği ve tamamlanma koşulları arasındaki yönelmiş nedenlilik yeterli olurken rasyonel bir eylemi açıklayabilmek için eylemin gerçekleştirilmesine niyet edilmesinde etkili olan inançlar, özlemler, duygu durumları, yatkınlıklar bir neden kümesi olarak niyete eklenir. Rasyonel bir eylem yalnızca bir şeyi yapmayı isteyip yapmanın ötesinde bir benliğin eylemi gerçekleştirmeye karar vermesinde etkili olan nedenler kümesini tanınması ile ilgilidir.

3.1 Algının Yönelmişliği

Algı üzerine oluşturulan teoriler genel olarak zihin, duyu organları ve algı nesnesi arasındaki ilişkinin bir modelini sunmaya yöneliktir (Searle, 1983: 59). Searle'e göre algının yönelmişliğini dışarıda bırakan teoriler, temsili ve fenomenal teoriler olarak iki başlık altında incelenebilir. Bu tür teorilerde algı nesnesi dışarıda bırakılarak algılanan şey duyum, duyu verisi ya da izlenim olarak adlandırılır. Nesne dışarıda bırakıldığı için gerçekte algıda bulunmayan maddi nesne ile onun algıdaki biçimi arasındaki ilişkinin ne olduğu sorusu ile karşılaşılır.

İlk olarak Searle'e göre temsil teorisinde algılanan duyu verileri ve duyu verilerinin temsil ettiği şey maddi nesnedir; nesne "tanım gereği duyular için erişilemez olduğundan" duyu verisi ve maddi nesne arasındaki benzerlik kavramı anlaşılmazdır (Searle, 1983: 59). Searle'ün anladığı biçimiyle algı teorisinde nesne ve duyu verisi arasındaki ilişki benzerlik tarafından kurulur. Örneğin bir kaleme bakıldığında, kaleme benzer bir duyu verisi kalemi temsil eder, zihin nesneye doğrudan erişim sağlayamaz.

Ayrıca, bu görüşe göre, nesnelerin şekil, boyut, renk, ağırlık gibi duyulur niteliklere veya "birincil" veya "ikincil" diğer duysal olarak erişilebilir niteliklere sahip olduğu iddiasına hiçbir gerçek anlam bile yüklenemez. Kısacası temsili teori, benzerlik kavramını anlamlandıramaz ve bu nedenle temsil kavramına bir anlam veremez, çünkü söz konusu temsil biçimi benzerliği gerektirir. (Searle, 1983: 60)

Searle adını anmamasına karşın eleştirdiği temsil düşüncesi Locke'un düşünceleriyle örtüşmektedir. Locke'a göre birincil nitelikler cismin sahip olduğu devinim, katılık gibi ondan koparılamayacak cismin kendinde olan niteliklerdir; ikincil nitelikler cismin kendisiyle değil algılayanla ilgilidir (Locke, 1997: 135). Örneğin bir cismin uzak ya da yakın olması, tadı, sesi gibi nitelikler ikincil niteliklerdir. "Cisimlerin birincil niteliklerinin ideleri, onların benzerleridir ve cisimlerin modelleri cisimlerin kendilerinde gerçekten mevcuttur; fakat bizim tarafımızdan üretilen ikincil niteliklerin onlarla hiçbir benzerliği yoktur" (Locke, 1997: 136). Anlaşıldığı kadarıyla temsil teorisi Searle'ün indirgediği basitlikte değildir. Locke herhangi bir yerde dış nesnelerin duyular için erişilemez olduğunu söylemez. Dış nesnelere ait nitelikler duyu organlarını etkileyerek duyuma neden olur yani duyumun nedeni dış nesnenin kendisidir. Algıysa duyuma değil refleksiyona ait bir idedir; "Yalın algıda zihin çoğunlukla pasiftir ve algıladığını algılamaktan kaçınmaz" (Locke, 1997: 142). Algıda benzerlik kavramına duyulan ihtiyaç onun zihne ait bir ide olmasından ve duyumun

duyu organları ile sınırlı olmasından kaynaklanır. Dış nesneler duyumu etkileyen ve zihne ait olmayan gerçekliklerdir. Cisimlerin insanların duyu organları tarafından algılandığı biçimlerden ibaret olarak tanımlanması Locke’a göre fazla kendine güvenmekle ilgilidir.

İnsanlık yalnızca dört duyu ile yaratılmış olsaydı, o zaman beşinci duyunun nesnesi olan nitelikler, şimdi altıncı, yedinci veya sekizinci bir duyuya ait olanlar gibi bizim farkında olmamızdan, hayal gücümüzden ve kavrayışımızdan uzaktı; bu uçsuz bucaksız ve muazzam evrenin başka yerlerinde başka bazı yaratıkların olabileceğini inkar etmek büyük bir küstahlık olacaktır. (Locke, 1997: 122)

Searle’ün çizdiği tablonun aksine temsili teoride cisimler duyulara tamamen kapalı ya da erişilemez değildir. Duyu verileri doğrudan cisimlerin kendilerinden elde edilir fakat duyu verilerinden edinilen ideler cisimlerin kendileri değil benzerleridir ya da onların kendilerine değil onlarda bulunan güçlere aittir. Burada benzer kavramından cisimlerin tamamen algılandıkları biçimden ibaret olmak zorunda olmadığından başka sonuç çıkmaz.

İkinci olarak fenomenal algı teorisi Searle’e göre ortak bir algının oluşmasını olanaksız kılar. “Herkes tarafından erişebilen nesneler fenomenolojik görüşte duyu verileri halini alır” (Searle, 1983: 60). Nesnenin kendisine herkes tarafından erişilebiliyor olmasına rağmen; yani nesne, genel bir nesne olmasına rağmen, duyu verileri öznedir. İnsan yalnızca kendi duyu verilerine erişebilir; böylece insanların aynı nesneyi algıladığına dair düşünce öne sürmek anlamsız hale gelir (Searle, 1983: 61). Örneğin aynı ağaca doğru bakan insanların her biri onu diğer insanların asla bilemeyeceği bir biçimde algılar. Searle’e göre böyle bir durumda dış dünya hakkında ortak bir kabul oluşturmanın herhangi bir olanağı yoktur. Searle’ün fenomenolojik algı yorumlaması da temsili algı yorumlaması kadar yüzeysel kalmaktadır. Fenomenoloji içerisinde geliştirilen algı kuramlarında algının öznel oluşundan algılananın öznelliği sonucu çıkmaz. Örneğin belirli bir mesafede duran ağaç bir özne tarafından uzak bir özne tarafından yakın olarak algılanabilir fakat algılanan nesne yine de bir ağaçtır ya da ağaca dair bir duyu verisidir. Searle fenomenolojik algı kuramlarını ya anlamaz ya da onları bilerek çarpıtır.

Her iki teoride de Searle temel olarak dış dünya ile zihin arasındaki bağlantı kurulurken dış nesnenin belirsizleştirilmesine itiraz eder. Dış nesne ve özne arasına konumlandırılan izlenim, duyu verisi ya da fenomen gibi ara elemanlar nesne ile özne arasında kurulan bağın doğrudan olmasını engeller. Searle’e göre başarılı bir algı teorisinde dış nesneye erişim doğrudan olmalıdır ve dış nesne algılama deneyiminde içerilmelidir. Searle algının

doğrudanlığını açıklayabilmek için algıyı yönelmişlik konusu altında inceler. İncelemesi sırasında en belirgin biçimde kendini ifade edebileceğini düşündüğü görme duyusu üzerinde durur fakat görme duyusu için geçerli olanlar diğer duyular için de geçerlidir.

Searle'e göre üzerinde anlaşılması gereken ilk nokta görmenin doğal bileşenlerinden birinin görme deneyimi olduğudur. Görme deneyimi kavramı duyu verisi ya da izlenim kavramlarından farklı olarak bir şeyi görmüş olmadaki yaşantıya işaret eder; görülen şey görme deneyimi değil nesnedir. Belli biçimde ve renkte bir nesne görüldüğünde deneyiminin kendisinin belli bir biçimde ya da renkte olduğu söylenemez çünkü görülen, görme deneyimi değildir. Görme deneyimine sahip özne gözlerini kapattığında deneyim son bulur fakat deneyimin içeriği olan nesne varlığını korur (Searle, 1983: 38). Algı ve deneyim kavramları birbirlerinden başarı kavramı ile ayrılır. Searle'e göre başarısız bir algıdan söz etmek olanaklı değildir fakat görme deneyimi herhangi bir nesneye isabet etmeden de yaşanabilir; bu ayrımdan dolayı görme deneyiminin tamamlanma koşullarına sahip olduğu söylenir (Searle, 1983: 38). Halüsinasyon ve gerçek bir algıdan kaynaklanan görme deneyimi arasında nitelik bakımından herhangi bir fark yoktur. İki görme deneyiminden biri algıdan kaynaklanıyorken diğerinde yalnızca görme deneyiminin kendisi vardır fakat görülen herhangi bir şey yoktur; bu durum görme deneyimlerinin başarılı ya da başarısız olabileceğini gösterir ve algının yönelmişliğinin temelini oluşturur.

Görme deneyimi içeriği gerçekten varsa tamamlanma koşullarını yerine getirir. Örneğin önünde bir gitar gördüğünü düşünen birinin deneyimi ancak önünde bir gitar varsa tamamlanmış olacaktır. Bu ilişkide uyum yönü, “inanca benzer ve arzu ile niyete karşıt olarak” zihinden dünyaya doğrudur (Searle, 1983: 42). Zihindeki durumun, dünyadaki durum tarafından doğrulanması gerekir. Görme deneyimi tamamlanma koşullarını yerine getirmediğinde, halüsinasyon gibi durumlarla karşılaşıldığı anlaşılır. Gerçek bir nesneye sahip olan görme deneyimleri ve halüsinasyondan ibaret olan görme deneyimi arasında nitelik bakımından herhangi bir fark yoktur. Algılamada dış dünyadaki maddi nesneler ve olaylar görülmektedir, halüsinasyonda hiçbir şey görülmemektedir fakat görme deneyimi vardır. Halüsinasyon sırasında ortaya çıkan sorun dünyadan değil, görme deneyimin kendisinden kaynaklanır. Başka bir deyişle “hatalı olan dünya değil, görme deneyimidir” (Searle, 1983: 43). Görme deneyiminin tamamlanma koşulları ile ilişkisi onun yönelmişliğinin temelini oluşturur; çünkü algıların tamamlanma koşulları yoktur fakat bir yönelmişlik durumu olarak tanımlanan algı deneyiminin tamamlanma koşulları vardır.

Searle'e göre görme deneyiminin bir yönelmişlik biçimi olmasına yeterli olan dört adet özellik vardır (Searle, 2015: Bölüm 2, Kısım 1). İlk olarak görme deneyimi bir yönelmişlik içeriğine sahiptir. Öznenin karşısında görülebilecek hiçbir şey olmadığında dahi özne görme deneyimine sahipse bu deneyimin bir içerikle ilgili olması gerekir. İkinci olarak görme deneyimi tamamlanma koşullarının belirlenebilmesi için bir uyum yönüne sahiptir. İnançlar gibi görme deneyimleri de zihnin dünyaya uymasını gerektirir. Üçüncü olarak görme deneyimleri görüldüğü düşünülen nesnenin hem gerçekte orada olup olmaması anlamında hem de deneyimin ondan kaynaklanıp kaynaklanmaması anlamında tamamlanma koşullarına sahiptir. Dördüncü olarak görme deneyimi kendine gönderimli nedenliliğe¹⁴ sahiptir. Örneğin bir uçak görüldüğünde uçağın kendisi hem görme deneyiminin nedeni olmalıdır hem de görme deneyimi ancak uçak gerçekten görülmüşse tamamlanma koşullarını yerine getirmiş demektir.

Algıların yönelmişliğinin sunum karakteri ya da Searle'ün temsil yerine sunum kavramını tercih etmesine neden olan doğrudanlığına dair Searle tarafından yedi ayırıcı özellik belirlenir (Searle, 2015: Bölüm 2, Kısım 2). Birinci özellik algının bilinçliliğidir. Diğer yönelmişlik biçimleri bilinçli ya da bilinçsiz olabilir fakat algı durumlarına bilinçsiz biçimde sahip olunamaz. İkinci özellik sunum ve temsil arasındaki ayrımın algının yönelmişliğinde de bulunmasıdır. Görme deneyimi görülen nesneleri temsil eden bağımsız bir varlık değildir; nesnelerin algısını doğrudan verir. Bir manzara izlenirken doğrudan izlenen manzaranın algısı bilinçli ve doğrudan deneyimlenmiş olur. Temsilde temsil edilen ve temsil eden arasında bir ayrıma olan gönderme olduğu düşünüldüğünde Searle'e göre temsilin bir alt sınıfı olan sunumun algının yönelmişliğini tanımlamada kullanılması onun doğrudanlığını vurgulamak adına daha doğru olacaktır. Üçüncü olarak algıların nedenliliği doğrudandır. Bir nesne görüldüğü zaman görme deneyiminin nedeni olan nesne de görülmüş olunur dolayısıyla nedenlilik doğrudan görme deneyiminin içerisinde var olur. Dördüncü özelliğe göre bir şey görüldüğünde, görülen şey ve görme deneyimi arasında bir ayrıma giderek görme deneyimini şekillendirmek olanaklı değildir. Örneğin düşünceler üzerinde istenildiği gibi oynama yapılabilir fakat görme deneyimi görülen nesneye ya da duruma sıkı sıkıya bağlıdır. Beşinci olarak görme deneyimi ve görme edimi arasında bir ayrım yapılamadığından görme deneyiminin formu daima burada ve şimdidir. Altıncı özelliğe göre

¹⁴ Metinde kullanılan ifade *causal self-reflexivity* olmasına karşın Searle *Intentionality* adlı eserinde algılar için aynı özelliği *selfreferential* olarak tanımlamıştır (Searle, 1983: 48). Tezin kavram bütünlüğünü korumak için *self-reflexivity* kavramı adına, Searle için aynı içeriğe gönderimde bulunduğu "kendine gönderimli" çevirisi tercih edilmiştir.

algı şimdi ve burada olanın bir sunumu olduğundan bir tür sürekliliğe sahiptir. Görme algısının tamamlanma koşullarının sürekliliği hem uzam hem de zaman ile ilgilidir; dolayısıyla görme deneyiminin yönelmişliği de uzamda ve zamanda süreklilik kazanır. Görme edimi devam ettiği sürece görme deneyimi de devam eder. Yedinci ve son olarak algı temsillerde sağlanamayan bir biçimde belirliliğe sahiptir. Nidaros Katedrali'nin batı cephesi üzerinde yer alan heykellerin büyüklüklerine dair bir inanç heykelleri belirsiz bir biçimde temsil eder fakat heykellere dair bir görme deneyimi içerisinde belirsizliğe neden olan ayrıntıların çoğu tamamlanabilir. Algının yönelmişliğinin belirliliği onun temsilden çok bir sunum olmasından kaynaklanır çünkü sunum gerçekliğin kendisini verir.

Algının sunum biçiminde bir yönelmişliğe sahip olması yine de onu Arkaplan varsayımlarından ve yönelmişlik durumları ağından kopararak tamamen özerk bir yapı olmasını sağlamaz. Algı, yalnızca bir nesnenin farkında olmaktan ibaret değildir. Nesne yalnızca algılanmaz, belirli bir yönde, örneğin izleyicinin ya da başka bir referans noktasının sağında, önünde ya da arkasında olarak; izleyiciye ya da bir başkasına ait olarak; bir şeylerin simgesi olarak algılanır. Algılar kaçınılmaz olarak kültür, bakış açısı gibi etkenlerle iç içedir (Searle, 1983: 54). Örneğin Wittgenstein'in (2014: 214) tavşan-ördek kafası çizimi nesnel olarak bir tavşanı ya da bir ördeği göstermez fakat izleyicinin bakış açısı onu bir ördek ya da bir tavşan olarak yorumlamaya eğilimlidir. Muhtemelen izleyicinin yönelmişliğinin içeriği, aşına olduğu yönde şekillenecektir. Örneğin çizimi gördüğü ana dek hiçbir biçimde bir tavşan ile karşılaşmamış olan biri için çizim şüpheye yer olmayacak biçimde bir ördek çizimidir. Başka bir örnek, bir üçgenin tepe noktası, farklı bakış açılarına göre farklı yerlerde görünür fakat aynı nesneye dair görme deneyiminin içeriği farklı olsa bile dünyada herhangi bir şey değişmez; görünen yine de aynı nesneye ait farklı bakış açılarıdır. Bir başka örnekte Searle (1983: 55) bir evin ön cephesini gözlemleyen bir izleyicinin bakış açısı farkları ile ilgilenir. İzleyici evin yalnızca ön cephesini gördüğünde film setlerinde olduğu gibi onu sadece bir evin ön cephesi olarak algılayabilir ya da onun gerçek bir ev olduğunu düşünebilir. İzleyicinin bulunduğu bakış açısından onun kesin olarak gerçek bir ev ya da bir film seti olduğu söylenemez, izleyici yalnızca evin ön cephesini görmektedir. Onun yönelmişliğinin içeriğinin yani görme deneyiminin bir eve ya da bir film setine ait olarak yorumlanması görme deneyiminin tamamlanma koşullarını da belirler. Gerçekte görülenin ne olduğunu anlamak için evi diğer cephelerinden de gözlemek gerekir.

Arkaplan varsayımlarına göre değişen görme deneyimi yine de bir ve aynı nesneden kaynaklandığı ve tamamlanma koşullarının yerine getirilebilmesi için yine onun doğrulanmasına ihtiyaç duyması anlamında Searle'ün algı konusundaki düşüncelerine bir aykırılık oluşturmaz.

Aynı nesnenin farklı görünümüne dair zorluk algının yönelmişliği ve diğer bir yönelmişlik türü arasında karşıtlık oluştuğunda doğar. Örneğin su dolu bir bardağın içerisindeki kalemi gözlemleyen izleyici eğer daha önce benzer bir durumla karşılaştıysa ya da ışığın kırılması hakkında bilgiye sahipse kalemin, bardağın içerisindeki görüntüsünün kalemin bütünlüğüyle değil, ışığın kırılması ile ilgili olduğunu bilir. Bu durumda görme deneyimi ve inanç birbirinin aksi tamamlanma koşullarına sahiptir. Görme deneyimi, bütünlüğü bozulmuş bir kalem ile ilgilidir fakat inanç açıkça kalemin bütünlüğüne yöneliktir. Böyle ilişkilerde iki farklı yönelmişlik biçiminden biri yanılmak durumunda kalır. Searle (1983: 57) bu tür durumların teorik ve sistemli olarak açıklanabileceğini düşünür fakat bu açıklamanın ne olduğu konusunda bir fikre sahip değildir.

Arkaplan varsayımlarının ve bakış açısının fenomenal teori incelenirken eleştirilen aynı nesneye dair algı ortaklığı sorunu ile aynı soruna yol açtığı düşünülebilir fakat Searle göre kendi teorisi içerisinde ortak algı sorunu diye bir sorun bulunmaz. Örneğin bir izleyicinin uğurlu bozuk parası ve onunla tamamen aynı nitelikteki bir başka bozuk para yan yana konulduğunda neden oldukları görme deneyimleri birbirinin aynıdır fakat yine de birinin diğerinden farklı olduğu bir zemin vardır çünkü Searle (1983: 65)'e göre “ağ ve Arkaplan yönelmişlik durumlarının tamamlanma koşullarını etkiler, yönelmiş nedenlilik her zaman yönelmişlik durumlarının tamamlanma koşullarına içkindir” ve son olarak izleyicinin yönelmişlik durumlarının bağlam ilişkilerinin zemini izleyicinin kendi yönelmişlik durumları ağı ve Arkaplanıdır.

Görme deneyimlerinin yerleştiği bağlamların öznelliğine karşın Searle (1983: 71)'e göre aynı nesneye bakıyor olma deneyiminin bir parçası da izlenen şeyin aynı şey olduğuna dair inançtır. Aynı resme bakan ve onun hakkında konuşan iki izleyicinin yönelmişlik durumu yalnızca resim hakkında değildir, aynı zamanda aynı şeyin görülmekte olduğu inancını da içerir. Searle (1983: 71)'e göre görmenin kendisi, birlikte aynı şeyin görülmekte bulunduğu inancına gönderme yapmalıdır, çünkü eğer yanlışsa o zaman deneyimin içeriğinde de yanlışlık olacaktır. Görüldüğüne inanılan şey, görülememektedir. Ortak bir deneyim yaşıyor

olmak ve aynı bakış açısını deneyimlemek birbirinden ayrılır. Searle'e göre aynı nesnenin görüldüğü varsayımı, aynı bakış açısına sahip olunduğu varsayımını içermek zorunda değildir. Yolda duran arabaya bakan iki izleyiciden biri onu kendi arabası olarak diğeri de herhangi bir araba olarak deneyimleyebilir fakat deneyimlenen nesne aynı nesnedir. Searle'ün fenomenal algı teorisinde itiraz ettiği algı ortaklığı sorununa getirdiği çözüm nesneden kaynaklanmadığı için yeterli geçerlilikte değildir. Görülenin aynı nesne olduğuna dair inanç nihayetinde nesnenin değil zihnin bir olanağıdır dolayısıyla zihnin bir olanağından yola çıkarak algının ortaklığını savunmak eleştirilen fenomenolojik görüşe göre bir gelişme olmaz.

Görme deneyimine dair son özellik ona neden olanın nesnenin algılanması olduğu fakat bu ilişkinin tersten kurulamadığıdır. Görme deneyimi herhangi bir şey görülmüyorsa bile oluşabilir fakat bir şey görme deneyiminin içeriğinde bulunması nedeniyle var olmaz; daha doğru bir ifade ile görme deneyimi ontolojik bir kanıtlamada kullanılabilecek nedenlilik ilişkisine sahip değildir fakat görme deneyimi bir içerikten kaynaklanması anlamında nedenliliğe sahiptir (Searle, 1983: 73). Yönelmiş nedenlilik, yönelmişlik içeriği ile bu içeriğin tamamlanma koşulları olan nesneleri ve durumları içeren doğal dünya arasındaki ayrıma son verir; çünkü yönelmişlik içeriği nedenlilik ilişkisini hem bir sunum biçiminde temsil eder hem de nedenlilik ilişkisinin bir parçasıdır. İç ve dış arasında herhangi bir ayrım yapılmaksızın görme deneyimi bir bakımdan neden olma deneyimidir (Searle, 1983: 74). Örneğin dünyaya dair uzaydan çekilmiş bir fotoğrafa ait görme deneyiminin nedeni, deneyimin içeriği olan fotoğrafın algılanıyor olmasıdır aynı zamanda görme deneyiminin tamamlanma koşullarının sağlanması için görme deneyimine neden olan fotoğrafın gerçekten de görme duyusunun alanında olması gerekir. Fotoğrafi uzaydan çekilen bir dünya fotoğrafı olarak görmek de algı ile iç içe geçmiş Arkaplandaki kültürü göstermektedir.

Searle'ün algı teorisi epistemolojik olarak eleştiride bulunduğu benzerlik temelli temsil teorisinin ötesinde bir doğruluk sunmaz. McCulloch (1984: 204)'e Searle'ün teorisinde iki farklı önerme birbiri ile karıştırılmaktadır. Bir şeyi görmenin tamamlanma koşulu öznenin bağımsız olan bir gerçeklikte görüldüğü düşünülen nesnenin bulunmasıdır. Eğer algının yönelmişliği savunulacaksa bir şey görme edimine dair iki soru ortaya çıkar; bunlardan ilki yönelmişlik durumunun içeriği tarafından belirlenen tamamlanma koşullarının ne olması gerektiğidir, ikinci soru görme ediminin doğruluğuna ilişkindir. İlk sorunun cevabı öznenin görme edimini gerçekleştirdiği takdirde ne gördüğü ile ilgilidir, ikinci sorunun cevabı ise

öznenin görüp görmediği ile ilgilidir. Searle birinci soruyu cevaplayarak ikinci sorunun da cevaplanabileceğini ummuştur. Bir nesnenin varmış gibi görünmesi ve gerçekten görülmesi birbirinden farklı durumlardır. McCulloch’a göre Searle’ün argümanı ikinci soru için herhangi bir kanıtlama içermez ve Searle’ün bu konuda daha fazla açıklama yapması gerekmektedir.

Wilkie (1995: 74)’e göre Searle’ün yaptığı şey duyu verilene yeni bir ad vererek ve renk, şekil gibi niteliklerden herhangi birine sahip olduklarını reddederek yalnızca yüzeyde bir değişiklik sunmaktır; eleştirdiği görüşler kadar duyu verilerinin ya da kendi deyimiyle görme deneyiminin ilk aşamada nasıl oluştuğunu tartışmakta başarısızdır. Searle’ün algı teorisi mutlak kesinlikte bir teori değildir fakat Wilkie’nin eleştirdiği kadar da etkisiz değildir. Searle’ün geliştirdiği algı teorisi algıyı yönelmişlik durumunun içkinliğinde açıklamaya çalışır. Searle epistemolojik bir yaklaşımla teorilerini oluşturmadığı için nesne nasıl görme deneyimine neden olmaktadır sorusu Searle’ün cevabını aradığı bir soru değildir; aynı biçimde görme deneyiminin tamamlanma koşullarını sağlayıp sağlamadığına dair McCulloch’un ortaya attığı problem geçerlidir fakat yine de Searle’ün araştırma alanı dahilinde değildir. Searle’ün yönelmişlik kavramını tanımlama biçimi ve onu farklı alanlarda kullanım biçimi daima onun içkin yapısı ile ilişkilidir. McIntyre (1984: 475)’e göre fizik alanında yönelmişlik tanımlanırken Searle tarafından herhangi bir nedenlilik analizi sunulmaz; çünkü Searle’ün analizleri zihin durumlarının kendilerinin ve onların yönelim içeriklerinin dışını araştırır. Yönelmişlik durumlarının temsil nitelikleri deneyimleri nesnelere bağlayan içkin nedenlilik ilişkileridir.

Kendine gönderimlilik niteliği anlaşıldığında Searle’ün genel olarak yönelmişlik nedenliliği kullanarak yaptığı açıklamaların anlaşılması olanaklı hale gelir. Kendine gönderim içkin nedenliliğin ya da yönelmiş nedenliliğin temel özelliğidir. Örneğin yıldızları görmek “yıldızlar şimdi ve burada görüş alanımda yer almaktadır” önermesine dair bir tutumdur; eğer yönelmişlik durumu tamamlanma koşullarını sağlıyorsa yıldızların şimdi ve burada olması meydana getirme anlamında görme deneyimini içeren yönelmişlik durumunun nedenidir. Aynı zamanda önerme tutumunun içeriğinde yıldızların şimdi ve burada olması tamamlanma koşulu olarak temsil edilir. Öyleyse görme deneyimin içeriği hem görme deneyiminin kendisinin neden olduğu bir durumun sunumudur hem de tamamlanma koşulları bakımından görme deneyiminin tam da olması gerektiği gibi olduğuna gönderimde bulunur.

Yönelmiş nedenlilik yönelmişlik durumunun iç yapısı ile ilgilidir fakat içeriği bakımından mantık gerekliliği anlamında dış dünyadaki gerçekliğe gönderimde bulunur. Görüş alanında yıldızlar olan birinin görüş alanında yıldızların olması görme deneyimine neden olur. Görülen yıldızlar tam olarak görme deneyimine neden olan ve görme deneyiminin şu yıldızlar olarak belirlediği yıldızların aynısıdır. Şüphecilikten gelen argümanlarla Searle'ün oluşturmaya çalıştığı teorinin her noktasına itiraz edilebilir; çünkü Searle kendi içkin gereklilikleri ile kendi içine kapanan bir algı teorisi oluşturur. Searle şüphecilikten gelen argümanlar ve epistemolojiden gelen nasıl sorusu ile ilgilenmediği için bu tür itirazlar cevapsız kalır.

Searle'ün kurmaya çalıştığı teoriyi anlayabilmek için teorinin yükseldiği yönelmişlik zemininin kavramlarına geri dönülmesi gerekir. Gerçeklik bir Arkaplan varsayımdır. Searle'ün teorisi Arkaplan varsayımları üzerinde temellendirilir. Bir Arkaplan varsayımı olarak insanlar tamamen hayal ürünü olarak görme deneyimlerine sahip olabildikleri gibi aynı zamanda gerçeklikten kaynaklanan görme deneyimlerine de sahiptirler. İnsanlar gerçekten bir şeyler gördüğü zaman görme deneyiminin görülen nesneden kaynaklanması gerekir. Gerçekliğe ilişkin burada anılan önermeler nasıl sorusunu yönelttiği ya da kesinliğini kanıtlamaya çalıştığı önermeler değildir; onlar Arkaplanda yer alan varsayımlardır. Searle için tartışma Arkaplan varsayımları kabul edildikten sonra başlar dolayısıyla onun teorisi gerçekten görme deneyimine sahip olduğunun kabul edildiği ve görme deneyimine neden olanın gerçek bir nesne olduğunun ya da herhangi bir nesne bulunmadığının ayırt edilebildiği bir zeminde kurulmuştur. Genel teori içerisindeki yerine bakıldığında Searle'e yapılan itirazlar onun araştırma alanı dışında yer alır. Searle epistemolojik olarak sorunlu olan konularda herhangi bir açıklamaya sahip değildir. Gerçekliğin tam da sanılan gerçeklik olduğunun nasıl bilindiği sorunu onun araştırdığı konular arasında yer almaz.

Sonuç olarak algının yönelmişliği Searle tarafından temelde kendine gönderimli yönelmiş nedenlilik üzerine kuruludur. Nesne hem algıyla ilgili deneyimin nedeni hem de onun doğrulayıcısıdır bu yüzden deneyimin hem nedeni hem de içeriği haline gelir. Searle'ün algı üstüne düşünceleri ve diğer düşünceler arasındaki temel fark algı ve nesnenin doğrudan birbirlerine bağlı olmasıdır. Algı ve nesne arasındaki ilişkide nesneyi temsil eden ya da onun yerine geçerek onu belirsizleştiren herhangi bir ara terim bulunmaz; böylece dış nesnenin

belirsizliği giderilerek zihin ve dünya arasındaki bağın aracısız bir açıklamasına ulaşmak amaçlanır.

3.2 Eylemin Yönelmişliği

Searle göre eylemler de algılar gibi yönelmişlik kavramı altında incelenirler çünkü tamamlanma koşullarının birer sunumudurlar. Yönelmiş bir eylem, ona yönelik olan niyetin tamamlanma koşuludur (Searle, 1983: 80). Bir yere gitmek için yürüme eylemini gerçekleştirmenin bileşenlerinden biri o yere gitmeye niyet etmektir. Eylemin ardında bulunan niyet onu tam olarak olması gereken şey yapar. Örneğin Kızılay’dan Hacettepe Üniversitesine gitmek üzere metroya binen birinin eyleminin sınırları hedefini içeren niyet tarafından belirlenir çünkü aynı eylem Bilkent’e ya da Milli Kütüphaneye gitmek için de gerçekleştirilebilir.

Niyet dünyada gerçekleştirilmesi istenen eylemin zaman, mekân, nitelik gibi içeriklerini belirler; dolayısıyla bir eylemin tamamlanma koşullarının sağlanması için yalnızca gerçekleştirilmesi yetmez, “doğru biçimde gerçekleştirilmelidir” (Searle, 1983: 82). Üç bant bardo oyununda bir oyuncu vurduğu topun diğer iki topa değmesi için belirli bir plana sahiptir. Oyuncunun niyetinin tamamlanma koşullarını sağlaması için vurduğu topun herhangi bir biçimde sayıya ulaşması yetmez; örneğin niyeti vurduğu topun ilk topa değdikten sonra belirli bir biçimde masanın üç bandına temas ederek ikinci topa değmesi ile sayıya ulaşmaksa başka bir biçimde sayıya ulaşması onun niyetinin tamamlanma koşullarını sağlamaz.

Niyet bilinçli eylemlerin meydana gelmesinin temel şartıdır. Bilinçli eylem onun ardında bulunan niyet aracılığı ile betimlenir. Bir eylemin açıklanması için ona neden olan psikolojik kipin içeriğinin açıklanması gerekir (Searle, 1996: 98). Örneğin dört dörtlük bir ritim eşliğinde İspanyol Dörtlüsünü basan bir icracının ilerlediği akor yürüyüşü onun niyeti bilinmediği takdirde binlerce şarkıyı kapsayan bir kümeye denk gelir. Onun hangi akorları bastığını ya da nasıl bir ritim kullandığını betimlemek eylemini betimlemeye yetmez çünkü icracının ne çaldığı onun neyi icra etmek istediğine bağlıdır.

Searle (1996: 92)’ye göre eylemlerde zihne ait ve fizik alanına ait iki bileşen bulunur; fizik alanındaki bileşen devinim, zihin alanındaki bileşen niyettir. Niyet ve eylem arasında bir doğrudanlık bulunmamasına; başka bir deyişle niyet eyleme neden olmak için yeterlilik

sağlamamasına rağmen başarılı bir eylemde niyet devinime neden olur. Eylem ve niyet arasındaki neden-etki bağı nedenin ve etkinin içkin biçimde yönelmişlik durumunda temsil edildiği yönelmiş nedenliliktir (Searle, 1996: 93). Yönelmiş nedenlilik eylemin yönelmişliğinin ve tamamlanma koşullarının belirlenmesinin olanağını sağlar.

Searle'ün yönelmişlik durumlarında etkiler ve nedenler birbirlerinin sunumlarıdır. Dünyadaki durum niyetin tamamlanma koşullarının bir sunumudur ve zihindeki niyet dünyadaki durumun bir sunumudur dolayısıyla neden ve etki arasında kurulan bağ yaşanan deneyime içkindir. Deneyim kavramı algıların yönelmişliğinin açıklanmasında işlev gördüğü gibi işlev görür. Algıların yönelmişliğinde algı ve deneyim birbirinden farklı alanlar olduğu gibi eylem ve deneyim de birbirinden farklı alanlardır. Örneğin Searle (1983: 16)'ya göre Wittgenstein'in "kolumu kaldırdığım olgusundan, kolumun kalktığı olgusunu çıkaracak olursam geriye kalan nedir?" sorusunun cevabı deneyimdir.

Beynindeki sinir uçları uyarılarak kolu yukarı kaldırılan bir denneğin gerçekleştirdiği devinimin bir eylem deneyimi meydana getirdiği söylenemez (Searle, 1983: 89). Gerçek anlamda bir eylem deneyiminin meydana gelmesi için gerekli olan iki bileşenden zihin bileşeni gerçekleşen deneyimde yer almaz. Denek ve devinim arasında herhangi bir nedenlilik bağı yoktur dolayısıyla devinimi meydana getiren onun yönelmişliği değildir. Deneyim tamamlanma koşullarının sağlanıp sağlanamaması anlamında başarıyı ve başarısızlığı içerir. Kolunu kaldırmaya niyet eden biri herhangi bir engel yoksa niyetini başarılı bir biçimde gerçekleştirir ya da bir engel olması durumunda başarısızlığa uğrar fakat beynindeki sinir uçları uyarılarak kolu havaya kaldırılan denek başarı ve başarısızlığın dışında gerçekleşen bir devinimden başka bir şeyi temsil etmez. Devinimleri deneyim haline getiren onların bir niyetten kaynaklanması ve tamamlanma koşullarına sahip olmalarıdır. Searle (1983: 89) tarafından William James'in deneyinden alınan diğer bir örnekte kolu uyuşturularak gözleri kapalıyken kolunu yukarı kaldırması istenen bir denek gerçekten de kolunu yukarı kaldırdığına inanabilir fakat niyetinin gerektirdiği devinimi gerçekleştirememiş dolayısıyla başarısız olmuştur. İkinci örnek nitelik olarak ilk örnekten farklıdır çünkü fizik alanındaki bileşen eksik olduğu için eylem meydana gelmemiştir fakat eylem deneyimi yaşanmıştır; öyleyse deneyim eylemin zihin bileşeninin başarısı ya da başarısızlığı ile ilgilidir, devinim anlamında bir eylemse herhangi bir deneyimin içeriği olmadan meydana gelebilir. Bilinçli bir eylem deneyiminden bahsedilen her durumda bu deneyime neden olan bir de niyet vardır.

Eylem ve niyet arasındaki ilişki iki farklı niyet tipinin birbirinden ayrılmasını gerektirir. Bazı niyetler şimdiye kadar verilen örneklerde olduğu gibi eylemden önce gelir, eylemi tasarlar, dünyadaki durumun planlı bir biçimde gerçekleştirilmesini amaçlar fakat tüm niyetler geleceğe dair değildir. Searle (1983: 84)'e göre kimi niyetler de şimdiki zamanda eylemle beraber var olurlar; geleceğe yönelik niyetlere ön niyet, eylem ile aynı zamanda var olan niyetlere de eylemdeki niyet adı verilir. Örneğin belli bir saatte bir yerde olmayı planlamak ön niyet ile ilgilidir, herhangi bir biçimde planlamamışken ayağa kalkmak eylemdeki niyet örneğidir.

Eylemdeki niyetler genel olarak basit yapıdadır yani gerçekleştirilmeleri için başka eylemlere gerek duyulmaz. Eylemdeki niyetlerin aksine ön niyetler çoğu zaman gerçekleştirilmeleri için birçok başka ön niyeti ya da eylemdeki niyeti gerektirir. Örneğin kahve içme niyeti, daha önceden planlanmamış ayağa kalkmak, yürümek, kahveyi hazırlamak gibi birçok eylemdeki niyetin gerçekleştirilmesini gerektirir. Eylemdeki niyetlerin basit yapıda olması zorunluyken, ön niyetler basit eylemlere yönelik de olabilir. Eyleme olanağına sahip biri kolunu hem ön niyet ile tasarlayarak hem de eylemdeki niyet ile tasarlamaksızın kaldırabilir.

Searle (1983: 93)'e göre eylemdeki niyetler tamamlanma koşullarından geriye kalan şeyler anlamında tüm eylem deneyiminin değil yalnızca devinimin birer sunumudurlar ve onları temsil etmez. Ön niyetler tamamlanma koşulları ile ilgilidir. Niyetin içeriğindeki eylemin belli bir yolla gerçekleştirilmesini gerektirirler; dolayısıyla yalnızca devinime değil tüm eylem deneyimine ve yönelmiş nedenlilik sayesinde kendisine gönderimde bulunur, temsil eder. İki niyet türü arasındaki fark birbirleriyle iç içe geçtikleri örneklerde daha açıktır. Örneğin ön niyet olarak kitap okuma niyetine sahip olan birinin ön niyeti, eylemdeki bir niyete, kitabın kapağını açma niyetine neden olur çünkü ön niyetin yerine getirilebilmesi için eylemdeki niyetin gerçekleştirilmesi zorunludur. İki niyet türünün bir arada var olduğu örneklerde ön niyetler, öncelik sonralık anlamında eylemdeki niyetlerden önce gelir, tamamlanma koşullarını belirleme anlamında eylemdeki niyeti kapsarlar.

Ön niyetler ve eylemdeki niyetler dikkate alındığında eylemin yönelmişliğinin de Arkaplan ve diğer yönelmişlik durumları ağı ile ilişkili olduğu görülür. Searle (1996: 100)'e göre yönelmişlik ile ilgili bir durum her ne olursa olsun diğer yönelmişlik durumları ile ilişki

halindedir ve tamamlanma koşullarını ilişkili olduğu yönelmişlik durumları ağıyla bağlantılı olarak belirler.

Eylemin yönelmişliği konusu insan davranışlarının anlaşılması ve açıklanması için önemlidir. Searle'ün eylemlerin yönelmişliği konusundaki açıklamalarının doğal bir sonucu olarak insan davranışlarının anlamlandırılmasının niyetler ve tamamlanma koşullarının anlaşılması ile mümkün olduğu görülür. Searle (1996: 98)'e göre bir eylemin açıklaması ile eylemin failinin niyetinin içeriği bir ve aynı şeydir; bu özellikleri ile eylemler dünyadaki diğer durumlardan ayrılırlar. Doğa olaylarının açıklaması olayın nasıl ve neden gerçekleştiği ile ilgilidir. Açıklama ve olayın nedeni bir ve aynı şey olarak belirlenmez fakat insan davranışlarında nedenin ve açıklamanın içeriği özdeştir. Bir eylemin açıklaması istendiğinde cevap eylemin gerekçesi olan niyettir.

Searle'ün eylemleri birer yönelmişlik türü olarak tanımlamasının sonucunda insan davranışı ve onunla ilgili olan alanların eylemlerin yönelmişliğini dikkate alması gerektiği de vurgulanmış olur; çünkü insan davranışını ya da toplumu inceleyen bir bilimin inceleme alanının sahip olduğu açıklamalar yönelmişliğin sınırları altında belirlenir. Niyetin tamamlanma koşulları insan davranışının fizik alanındaki devinimini, niyetin kendisi ise davranışın zihin alanındaki nedenini oluşturur. Davranışın anlamlandırılabilmesi için Searle'e göre niyetin bilinmesi gerekir çünkü davranış ve niyet birbirine yönelmiş nedenlilik ile bağlıdır.

Kolun kaldırılması gibi basit eylemlerde yönelmişlik durumunun ne olduğunu belirlemek başka bir deyişle eylemin açıklamasını Searle'ün önerdiği biçimde vermek bir zorluk içermemesine rağmen her eylem kolun yukarı kaldırılması kadar basit yapıda değildir. Searle basit yapıda olmayan eylemleri Feinberg'den ödünç aldığı "akordeon etkisi" kavramı ile açıklar (Searle, 1983: 98). Feinberg'in tanımladığı biçimiyle akordeon etkisi dilin "bir insan eyleminin istenildiği kadar dar veya geniş olarak tanımlanabildiği" bir özelliğidir (Feinberg, 1974: 134). Feinberg akordeon etkisini "O anahtarı çevirdi, kapıyı açtı, Paul'u korkuttu, Paul'u öldürdü" dizisi ile örnekler (Feinberg, 1974: 134). Kapının açılmasından Paul'un ölmesine dek ilerleyen süreçte yapılan eylemin etkisi bir akordeonun genişletilip daraltılabildiği gibi, genişletilip daraltılabilir. Eylem kapıyı açmak olarak, Paul'u korkutmak olarak, Paul'u korkutacak biçimde kapıyı açmak olarak ya da doğrudan Paul'un ölmesinin nedeni olarak tanımlanabilir. Fakat Searle'ün düşünceleri ile Feinberg'in düşünceleri

arasında çok temel bir fark bulunur. Feinberg'e göre eylemler sadece gerçekleştirilir, onlara neden olduğu söylenilemez; eylemde bulunan bir fail eyleminden sorumludur fakat eyleminin nedeni değildir (Feinberg, 1974: 139). Searle faili nedenlilik bakımından eylemiyle ilişkilendirdiği için akordeon etkisi kavramını kullanım biçimi de doğal olarak yönelmişlik durumunun tamamlanma koşulları ile ilişkilendirir. Searle'e göre "niyetli eylemler söz konusu olduğunda akordeonun sınırları karmaşık niyetin sınırlarıdır" (Searle, 1983: 100).

Searle eylemlerin sahip olduğu yönelmiş nedenlilik ile niyetlerin zorunlu olarak eylemleri meydana getirdiğini kastetmez. Aslında nedenlilik eylemin yönelmişliği tanımlanırken herhangi bir biçimde meydana getirme niteliği olarak kullanılmaz. Searle'ün yazdığı hiçbir makale ya da kitapta yönelmişlik durumlarının davranışları ürettiği iddia edilmez. Searle'ün yönelmişlik üstüne kurduğu teorilerin tümü yönelmişliğe içkin olan kavramlarla kurulur. McIntyre (1984: 475)'e göre yönelmişlik için önemli olan gerçek anlamda yani etki ve etkinin doğrudan sonucu anlamında nedenlilik değil yönelmişlik durumlarının içeriklerinde tamamlanma koşulu olarak temsil edilen yönelmişliktir. Eylem niyetinin içeriği eylemi tam da bu niyetin bir sonucu olarak meydana getirilecek bir eylem olarak temsil eder; böylece nedenlilik yönelmişlik durumunun analizinin dışına taşmaz. Nedenlilik yalnızca niyetin tamamlanma koşulları niyet ve eylem arasında bir ilişki olmasını gerektirdiği için yönelmişlik durumunun bir parçasıdır. Niyet ve eylem arasında gerçek anlamda bir nedenlilik teorisi kurmak Searle'ün başarılarından biri değildir; çünkü tamamlanma koşulları fizik alanında eylemin gerçekleşmesini sağlayacak herhangi bir işlevi belirlemez. Niyet ve eylem arasındaki gerçek nedenlilik ilişkisi niyetin içeriğinin bir parçası değil onun temsil ettiği şeyin yani dünyadaki durumun bir parçasıdır.

Nedenliliğin yönelmişlik durumu tarafından içerilen bir mantık gerekliliğine indirgenmesi eylem alanında yönelmiş nedenliliğin esnek bir biçimde işlev görmesini sağlar. Bir işi yapmaya niyet edildiğinde hiçbir girişimde bulunmadan vazgeçmek mümkündür ya da niyetin meydana getirdiği eylem niyetin içeriği ile uyum göstermek zorunda değildir. Örneğin gelecekte müzisyen olmak isteyen bir çocuğun niyeti hiçbir girişimde bulunulmaksızın sönüp gidebilir ya da hedefe doğru nişan alan bir okçunun niyeti onun hedefi tam ortadan isabet ettirmesini zorunlu kılmaz fakat iki durumda arasında temel bir fark vardır. Hiçbir girişimde bulunulmadan sönüp giden niyet herhangi bir eylem deneyimine neden olmaz. Bir eylem deneyimine sahip olabilmek için niyetin gerektirdiği

tamamlanma koşullarına ulaşmanın denenmesi sonucunda başarıya ya da başarısızlığa ulaşılması gerekir. Hedefe doğru nişan alan okçu, hedefe herhangi bir isabet sağlayamasa dahi eyleminin nedeni ön niyetidir; eylem niyetin tamamlanma koşullarını sağlayamayarak başarısız olmuştur fakat yine de bir eylem deneyimi vardır. Başarısız eylemler, başka türlü planlanan eylemlerin dünyada meydana gelme biçimleri olmaları anlamında yine de nedenlilik bağı ile tamamlama koşullarını sağlayamadıkları niyetlere bağlıdırlar.

Niyet ve eylem arasında yönelmişliğe içkin olan nedenlilik bağı dışında bir nedenlilik bağı aranması Searle'ün yanlış bir okumasının elde edilmesini sağlar. Örneğin Thompson (1986: 91)'e göre Searle'ün anladığı anlamıyla nedenlilik sonucun ortaya çıkmasında yeterli sebebi sağlayamadığı için geçerli bir tanıma sahip olmaz. Örneğin susuzluk bir seferinde su içmeye neden olsa da başka bir sefer su içmemek tercih edilebilir; böyle bir durumda yönelmiş nedenliliğin yeterli bir ilişkiyi tanımlamadığı görülür. Thompson itirazında Searle'ün yönelmiş nedenliliği zaten yasalılıkla eşleştirmede olduğunu ve nedenle sonuç arasında oluşan boşluğun iradeye ayrılan yer olarak belirlendiğini atlar. Searle'e göre yönelmişlik nedenlilik kavramı dahilinde karar ve fiili gerçekleştirme arasında bir boşluk vardır. Bu boşluk irade boşluğudur. Searle'ün iddiası yönelmişlik durumunun içkin koşullarına yöneliktir, niyetin nasıl eyleme neden olabileceği onun araştırma alanına girmez; fakat bir şeylerin Searle'ün araştırma alanına girmemesi ona bu soruların yöneltilemeyeceği anlamına da gelmez. Yönelmiş nedenlilik kavramı, aslında tam anlamıyla nedenlilik ismini hak etmez, çünkü etkiye neden olması gereken yönelmişliğin etkinin tam olarak nedeni olduğunu söylemek mümkün değildir.

Sonuç olarak eylemin yönelmişliği fizik alanında yer alan diğer yönelmişlik türü olan algılarla aynı temeller üzerinde durur. Eylemin kendisinden ayrılan bir deneyim kavramı, yönelmiş nedenlilik dahilinde zihin alanındaki nedenin ve fizik alanındaki devrimin bir arada düşünülmesine olanak sağlayan çerçeveyi oluşturur. Algıda olduğu gibi eylemde de yönelmişlik durumu kendine gönderimli yapıdadır. Algıda nesnenin nasıl yönelmişlik deneyiminin tamamlanma koşulu olarak gerçekten de algıya neden olmuş olması gerekiyorsa eylemde de niyet eyleme neden olmalıdır; öyleyse algıda neden olma yönü dünyadan zihne doğrudur, eylemdeyse neden olma yönü zihinden dünyaya doğrudur. Algının doğru olabilmesi için zihindeki durumun dünya ile örtüşmesi gerekir, eyleme deneyiminin başarılı olabilmesi için niyetin dünyayı değiştirmesi ya da istenilen şekle getirmesi gerekir.

3.3 İrade

İrade aslında yönelmişlik konusunun temel içeriklerinden biri değildir fakat yönelmişlik durumlarının tamamlanma koşullarının sağlanmasında faili belirlemek ve yönelmişlik durumlarının tamamlanma koşullarını neden zorunlu olarak sağlamadığını anlamak irade ile ilişkilidir. Bu yüzden irade konusuna Searle tarafından yönelmişlik teorisi dahilinde yeri doldurulamaz bir işlev yüklenmiş olur. İradenin varsayılmadığı bir durumda yönelmiş nedenliliğin psikolojik kip ve tamamlanma koşulları arasında bir yasalılık oluşturması gerekir; örneğin bir niyet ve tamamlanma koşulları arasına vazgeçmek, ertelemek gibi iradi edimler konulamaz.

İrade yönelmişlik durumlarının oldukları şey olmasını sağlayan Arkaplan varsayımlarından biridir. Hem fizik alanında hem de diğer yönelmişlik türlerinde iradeden söz edilebilir; örneğin dışarıda yağmur yağdığına inanan biri, inancını iradesi ile oluşturmuştur. İnancının doğruluğunu kontrol etmek için camdan dışarı bakmaya niyet ettiğinde gerçekleştirdiği devinimlerin tümü de iradenin ürünüdür fakat camdan dışarı baktığında algısı istemsiz ve doğrudandır. Yönelmişlik türleri içerisinde yalnızca algılar iradenin dışında kalır. Algının doğrudanlığını sağlayan irade ile başka türlü bir biçimde gerçekleştirilemeyecek olmasıdır. Bir manzarayı algılayarak, düşünürken düşünceleri, hareket ederken hareket etme biçimlerini değiştirme olanağına sahip olduğu gibi manzarayı değiştirmek olanaklı değildir. Eylem deneyimlerine gelindiğinde algıların tam aksine iradeyi varsaymak gerekir. Searle (2019: 35)'e göre bir restoranda ne arzu edildiği sorulduğunda bir seçim yapılması gerekir; nedenlilik bağları seçimi yapacak olan özne yerine bir tercihte bulunamaz ya da durumu algılıyor olmak yapılması gerekenin gerçekleştirilmesi için yeterli değildir. Karar verme gerekliliğine rağmen iradenin kullanımı reddedilerek neler olacağını bekleyen biri bile yine de iradesinden sıyrılmış olmaz çünkü iradesini kullanmamak adına aldığı karar yine iradenin bir ürünüdür; dolayısıyla eylemler algının gerektirmediği biçimde iradeyi gerektirir.

Algı ve diğer yönelmişlik durumları arasında irade bakımından fark olması ilk bakışta iki farklı yönelmiş nedenlilik kavramının tanımlanmasını gerektiriyor gibi gözükür fakat olanak kavramını denkleme sokmak bu sorunu çözer. Bilardo topunun diğer bilardo topuna hareketini aktarma olanağı vardır fakat bu olanağın gerçekleşmesi için ilk topa hareket kazandıran bir güç gerekir. Aynı biçimde susuzluğun ya da su içme niyetinin su içmeye neden olma olanağı vardır fakat bu olanağın gerçekleşmesi için bir güç gerekir ve bu güç

iradenin gücüdür. Algıda duyu organları deneyim alanına maruz kalır ve edilgin yapıdadır. Örneğin yıldızlara bakarak görme alanında var olan görüntüyü irade bakımından değiştirme olanağı yoktur. Searle (2001b: 68)'e göre “her zaman başka bir yöne bakma olanağı bulunmasına rağmen” burada var olan olanak algı ile değil eylem ile ilgilidir çünkü iradenin kullanıldığı alan bir niyeti ve ona bağlı olan deneyimi içerir. Searle'e göre gözlerini kapatmak ya da bakışları başka bir yöne çevirmek eylem niyetini gerektirir. Algı deneyim alanını doğrudan ve olduğu gibi sunar.

İrade kavramı niyet ve eylem arasındaki yönelmiş nedenliliğin nasıl doğa yasalılığına benzemediğini açıklamayı olanaklı kılar. Searle (2001b: 61)'e göre eylemler niyetlerle açıklanırken aslında açıklamadaki niyet eylemin yerine gelmesi için yeterli koşulları içermez. Örneğin uyumaya niyet etmenin bir sonucu olarak uykuya d alınabilir fakat uykuya dalmanın açıklaması olan uyuma niyeti tek başına eylemin gerçekleştirilmesinin yeter nedenini vermez. Niyetlerin eylemlerin nedeni olarak tam bir açıklama sağlamaması boşluk düşüncesini doğurur.

Searle (2006a: 123)'e göre bir şeyi yapmaya niyet edildiğinde veya arzulandığında, psikolojik kip biçimindeki kararın nedenleri ile fiili karar arasında bir boşluk ve psikolojik kipte varılan karar ile eylemin gerçekleştirilmesi arasında da bir diğer boşluk bulunur. Sonraki incelemelerinde Searle bu boşluklara niyet edilen ya da arzulanan şeyin zaman boyutunu da eklemiştir (Searle, 2001b: 50). Boşluklar davranışın yönelmişlikten kaynaklanan nedenlerinin davranışı belirlemeye ya da gerçekleştirmeye yetemedikleri için var olurlar ve irade olarak adlandırılırlar.

Ön niyet oluşturulmadan önce yönelmişlik durumları ağının neden olabileceği birçok olanaktan biri seçilir. Örneğin ev yerleştirirken bir tablonun sağa mı yoksa sola mı asılmaya niyet edileceği konusunda bir karara varılması gerekir. Niyet ve onu oluşturan nedenler arasında bulunan boşluk iradeye dair ilk boşluktur. Bir ön niyete sahip olunduğunda onun gerçekleştirilmesi yani tamamlanma koşullarının sağlanması adına harekete geçmek için ikinci bir karara ihtiyaç duyulur. Niyetler ancak tamamlanma koşulları sağlanmaya karar verildiğinde dünyada bir karşılık bulurlar. Ön niyet ve onun gerçekleştirilmeye karar verilerek devinime sebep olması arasındaki boşluk irade için ayrılan ikinci boşluktur. Searle (2001b: 62) niyetin devinime neden olmasına kadar geçen aşamaları geriye dönük boşluk olarak adlandırır. Bir niyetin eylemdeki niyetlere neden olmasından ön niyetin tamamlanma

koşullarına kadar geçen süreç de ileriye dönük bir boşluk oluşturur. Niyetin gerçekleştirilmeye karar verildiği durumda dahi niyet tamamlanma koşullarının gerçekleşmesi için yeterli nedeni oluşturmaz. Örneğin bir kitap yazılmaya niyet edildiğinde ve bu niyetin sonucu olarak klavyenin tuşlarına basılmaya başlandığında birçok eylemdeki niyet gerçekleştirilerek uzun bir süreç sonunda ön niyetin tamamlanma koşuluna ulaşılması gerekir fakat ön niyetin eylemdeki niyetlere neden olarak tamamlanması çabanın sürekliliğini ve ön niyetin tamamlanma koşullarına ulaşma amacının iş bitene kadar devam etmesini gerektirir. Geriye dönük boşluk sırasında bir niyet hiçbir devinime neden olmaksızın sönmülenebilir; ileriye dönük boşlukta da artık çabalamaktan vazgeçilebilir ve niyetin tamamlanma koşulları sağlanmadan deneyim kesintiye uğrayabilir.

Deneyime bakılarak yönelmişlik ve eylem arasında var olan boşluk belirlenebilmesine karşın “beyinde bu boşluğa karşılık gelen herhangi bir boşluk bulunmadığından iradenin nasıl var olabildiği sorunu” herhangi bir açıklamaya sahip değildir (Searle, 2006a: 123). Searle (1996: 128)’e göre özgür bir istemenin hiçbir biçimde olanaklı olamayacağına dair güçlü tasımlar vardır fakat aynı biçimde insanın kendi deneyiminden kaynaklanan başka bir güçlü tasım özgür istemenin var olduğuna ilişkindir. Bir savaş esirinin zorlamalar karşısında dahi deneyiminden çıkarabileceği kendisinden istenenden farklı biçimde davranma olanağı korunmaktadır.

Özgür iradenin var olmadığının kanıtlandığı bir durumda dahi özgür bir irade ve karar verme yetisine sahip olduğu varsayılmadan bu kanıtı kabul etmenin bir olanağı yoktur. Yönelmişlik durumlarının çoğu irade ile bağlantılı olarak işlevlerini yerine getirirler. İradenin olmadığı durumda yönelmişlik kavramının yerini güdü ya da eğilim kavramlarının alması gerekir; çünkü arzu, inanç ya da niyet öznenin zihninde üretilen bir düşünce olmaktan çok birçok farklı dış etkenin ve iç zorunluluğun sonucunda ortaya çıkan zorunlu bir edime dönüşür. Yönelmişlik türlerinden yalnızca algı istemsiz ve doğrudandır. Algıda eylemde olduğu gibi başka türlü gerçekleştirilme olanağına sahip olduğu düşünülmez; aksine algı deneyimlerinin izleyicinin durumuna göre dünyanın nasıl olduğunu belirlemekte sabitlendiği düşünülür.

Sonuç olarak irade nörolojik bir kanıtlamaya sahip olmasa da deneyim onun var olduğu konusunda bir temel sağlar. İradenin var sayılmadığı durumda yönelmiş nedenlilik olumsal olmaktan bir doğa zorunluluğuna dönüşerek her niyetin, algının doğrudanlığı sonucunda

istemsizce algı deneyimine neden olması gibi, bir eylem deneyimine neden olmasını gerektirir; fakat deneyimin gösterdiği kadarıyla niyetler doğrudan eylemlere neden olmaz dolayısıyla irade konusu bilim onun yokluğunu kanıtlasa dahi deneyim tarafından desteklenmeye devam edecektir. Örneğin özgür iradenin var olmadığını kanıtlayan bir nörolog bir dinleyiciye kanıtlarını açıkladığı sırada dinleyici duyduğu kanıtları takip edecek, onlara inanıp inanmamaya karar verecek, kanıtlamanın adımları arasındaki bağlantıların doğruluğunu araştıracaktır. Nöroloğun kanıtlamasını zihninde ölçüp tarttıktan sonra ona hak verecek ya da vermeyecektir; yani her zaman başka türlü eyleme olanağına sahip olarak olanaklar içinden uygun olanı kendisi seçecektir; dolayısıyla irade insanların yönelmişlik deneyimlerine içkin biçimde yerleşmiş bir varsayımdır ve deneyimden koparılamaz. İradenin var olmadığı durumda bir insan rasyonalitesinden ya da benlikten bahsetmenin de bir anlamı kalmaz çünkü benlik iradenin sorumluluğunu alarak kendi varlık alanını bulur ve rasyonellik seçimlerin farklı nedenlere dayanması ile ilgilidir.

3.4 Rasyonel Eylem

Searle ilk çalışmalarında yer vermemesine karşın irade kavramı ile ilişkili olarak *Rationality in Action* adlı eserinde benlik kavramına yer vererek terminoloji anlamında değişikliğe gider. Smith (2003: 28)'e göre Searle'ün ilk çalışmalarında benlik kavramından kaçınmasının nedeni Hume'un dikkat içe yöneltildiğinde düşünce ve duyguların bulunduğunu fark ettiği fakat benlik ile bunların üzerine eklenebilecek fazladan hiçbir şey bulunmadığı içerikli şüpheciliğine kurban gitmesidir; fakat sonrasında rasyonel bir eylemin yalnızca bir benlik tarafından taşınabileceğini fark etmiştir. Searle'ün düşüncesindeki değişime göre “sorumluluk verebilmek için sorumluluğu üstlenebilen, kabul edebilen bir varlığın olması gerekir” ve bu benliktir (Searle, 2001b: 89-90). Benlik karar verme, eylemleri başlatma ve gerçekleştirme yetisine sahip olduğunun bilincindedir ve aynı zamanda özgürlük deneyimine sahip olduğunun farkındadır (Searle, 2001b: 95). Benlik kavramının Searle'ün terminolojisine eklenmesiyle eylem ve rasyonel eylem birbirinden ayrılmış olur. Rust (2009: 62)'ye göre eylemler yalnızca nedenlerin bir sunumu olmasıyla açıklanabilir ancak rasyonel eylemler ancak bir benliğin onu gerçekleştirdiğinin farkında olması ve istemesi ile gerçekleşir; başka bir ifade ile rasyonel bir eylem gerçekleştirilen eylemin bir benin seçimleri dahilinde gerekçelendirilmesidir. Örneğin su içmek istemek ve su içmek rasyonel eylem sınıfında değildir fakat suyun hayatta kalmak için önemli olduğundan, uzun süren

susuzluğun sağlık üzerinde olumsuz etkileri olduğundan bahsederek su içme eylemi buradaki nedenler kümesine dayandırıldığında artık eylem rasyonel alandadır.

Benlik kavramının terminolojiye katılımı irade için ayrılmış olan boşluğun doldurulduğu anlamına gelmez. Benlik verilen karardan sorumludur fakat iradenin nedeni ya da kendisi değildir. Searle (2001b: 157)'ye göre bir eylemin nedenlilik bakımından yeterli koşullarının verilme olanağı yoktur çünkü yeterli koşullara sahip olduğunda özgür eyleme olanağı da ortadan kalkmış olur. Boşluk daima vardır; onun öncesinde sahip olunan nedenler kümesi ona ancak bir seviyeye kadar açıklama sağlayabilir; benlik iradeyi kullanarak eylemi gerçekleştirir fakat tam anlamıyla eyleme neden olmaz. İrade, özgürlük deneyimlenebildiği sürece bir boşluk olarak insan eylemlerinin sebebi olduğu düşünülen tüm nedenler ve eylemler arasında varsayılması gereken boşluktur. Bir eylemin rasyonel olması iradenin yerinin doldurulmasından çok eyleme niyetinin bir nedenler kümesi ile çevrenmesi anlamına gelir.

Rasyonellik ve özgürlük arasında oluşan boşluğun temel nedeni rasyonelliğin ancak özgür bir seçimden bahsedilebilen yerde geçerli olduğudur (Searle, 2001b: 142). Nedenlilik bakımından gerçekleştirilen eylem nedenler tarafından tam olarak yeterli koşulları sağlayabiliyorsa bu durumda rasyonel davranış herhangi bir anlam ifade etmez. Bir eylemin gerekçelendirmesi, belli nedenlere bağlanması ancak başka türlü davranma olanağına sahip olup davranıldığı biçimde davranılmış olduğunda bir şey ifade eder. Örneğin sağa doğru yürüyen bir fail eğer başka yöne yürüme olanağına sahip değilse, nedenlilik bakımından o yöne yürümeye zorunluysa burada failin bir kararı yoktur dolayısıyla eylemini gerekçelendirmesinin de bir anlamı yoktur. Eylemini gerekçelendirmesinin bir anlam ifade edebilmesi için başka olanaklara da sahip olması gerekir.

Rasyonel eylem araştırması yönelmiş nedenlilik ile açıklanan eylemin tam bir neden açıklamasına ulaşmak için değil, rasyonelliğin eylemin yapısında ne türden bir rol oynadığını anlamak içindir.

Searle (2001b: 210)'a göre “rasyonel eylem yetisi, bağlam, çıkarsama, belirtilerin ve birçok başka şeyin farkında olarak eyleme ve farkında olma yetisi gibi şeyleri içeren genel bir yetenekler kümesidir.” Eylemler için rasyonellik failin zihni ile belirli nedenleri eylemi gerçekleştirmede etkili kılmasıdır (Searle, 2001b: 112). Searle'e göre rasyonel bir davranış nedenlere dayalı olarak meydana getirilir; ancak nedenlerle davranış arasındaki ilişki hem

nedenlilik hem mantık bakımında yeterliyse davranışa dair bir açıklama verir (Searle, 2006a: 122). Örneğin İzlanda'ya gitmek üzere yola çıkan biri bir kuzey seyahati gerçekleştirmek istiyordur, İzlanda'nın isteğine uygun bir ülke olduğuna inanır, bu iki durum İzlanda'ya gitme niyetinin nedenidir ve İzlanda'ya gitme niyeti İzlanda'ya gitme ediminin gerçekleştirilmesine neden olur. Süreç takip edildiğinde Searle'ün teorisine göre bu örnekte iki farklı yönelmiş nedenlilik seviyesi olduğu görülür. İlk seviyede inançlar, arzular, özlemler gibi yönelmişlik durumları; Arkaplandan gelen yatkınlıklar niyetin oluşturulmasında yönelmiş nedenlilik bakımından etkindir. İkinci seviyede niyet, niyetin gerçekleştirilmesini tamamlanma koşulu olarak gerektirdiği için eylemin icra edilmesinde etkilidir. Rasyonel bir eylem, eyleme neden olan niyetin dışında niyete neden olan olguları da eylem açıklamasına dahil eder.

Rasyonel anlamda bir niyetin nedenleri aynı zamanda eylemin gerçekleştirilmesi için de birer nedendir (Searle, 2001b: 114). Nedenler dış dünyadan sağlanabileceği gibi içkin olarak da ortaya çıkabilirler. Searle (2001b: 120)'ye göre dış dünyadan sağlanan nedenler dünyadaki gerçek varlıklardır; onların tanımlanması ihtiyaç, zorunluluk, taahhüt, görev gibi her zaman gözlemciye bağımlı özellikler içerir. İçkin nedenler inanç, arzu gibi yönelmişlik durumlarıdır (Searle, 2001b: 119). Eylemi motive eden bir dış neden her zaman bir iç nedene bağlıdır (Searle, 2001b: 116). Dünyadaki bir durumun eylemin nedeni olabilmesi için onun varlığına, bir ihtiyaç olduğuna, bir zorunluluk yarattığına inanmak ve onun etkilerinden faydalanmayı ya da kaçınmayı istemek gerekir. Örneğin bir fail araba sürerken karşısına bir duvar çıktığında arabanın yönünü değiştirmek için öncelikle o duvarın gerçekten karşısında olduğuna inanmalıdır. İkinci olarak duvara çarpmaktan kaçınmak için arabanın yönünü değiştirmeyi bir zorunluluk olarak tanımlamalıdır ve arabanın yönünü değiştirme niyetiyle duvara çarpmaktan kaçınmalıdır.

“Rasyonel bir eylemin nedeni toplam nedeni oluşturan küme tarafından içerilen herhangi bir olgudur” (Searle, 2001b: 131). Bütünlüklü bir zihin durumu nedenlerden oluşan bir kümeyi ve motive edici öğeleri içerir. Searle (2001b: 135)'e göre rasyonelliğin araştırılmasında soyut mantık özellikleri yerine benliklerin dahil olduğu bir etkinlik olarak akıl yürütme dikkate alınırsa sonuç olarak yönelmişlik fenomenlerinin başka bir yönelmişlik durumu üretecek biçimde örgütlenmesinden başka bir şey bulunmaz.

Searle tarafından rasyonel eylem kategorisi altında incelenen son eylem tipi istemeden bağımsız eylemlerdir. Searle (2001b: 167)'ye göre insan rasyonelliğinin maymun rasyonelliğinden kayda değer biçimde ayrıldığı tek yön istemeden bağımsız nedenler yaratma ve bu nedenlere göre hareket etme olanağıdır. Söz verme gibi söz edimleri gerçekleştirildiğinde eylemin tamamlanma koşullarının üzerine, taahhütten doğan tamamlanma koşulları eklenir. Searle (2001b: 174)'e göre taahhüt eylem için gereken istemeden bağımsız bir nedendir; aynı biçimde iddia biçiminde gerçekleştirilen söz edimleri iddianın içeriğinin arkasında durulması, onun savunulması ve gereklerinin yerine getirilmesini gerektirdiği için istemeden bağımsız bir nedendir. Aslında Searle'ün isteme dışı eylem nedenleri söz edimleri teorisi içerisinde olandan olması gerekenin¹⁵ nasıl türetilebileceğine dair tartışmanın eylem teorisine genişletilmesidir. Searle (2001b: 182)'ye göre gelenekte olgu ile değer, olan ve olması gereken olarak keskin biçimde ayrılır. İsteme dışı eylem nedenleri olanın, olması gerekene neden olduğu alandır; fakat burada etik alan ile Searle'ün kastettiği olgu ve değer ayrımının içeriği arasında bir fark vardır. Searle'ün ilgilendiği olan ve olması gereken arasındaki ayrım etik alanında değil dil felsefesi alanında (Searle, 2000: 273).

Searle'ün istemeden bağımsız eylem nedenleri olarak tanımladığı yapıların tümü dile bağımlı kurum olgularından türetilir. Searle dilden gelen taahhüt ile etik alan arasında bir ayrıma giderek söz vermek gibi gelecekte bir şeyi yapmaya taahhüt edilen söz edimlerinin eylemlerin istemeden bağımsız nedenleri olduğunu iddia eder. Örneğin doktorlar Hipokrat yemini ettiklerinde Searle'ün teorisine göre bir hastayı iyileştirmeyi bir yükümlülük olarak üzerlerine alırlar ve bir hastayı iyileştirmek için herhangi bir isteme sahip olmaları gerekmez. Yeminlerinden doğan yükümlülük onların eylemlerini istemeden bağımsız olarak motive eder. Searle istemeden bağımsız eylem motive edicileri konusunda durumun zorunlu olarak böyle olması gerektiğine dair bir tez sunmaz. Örneğin bir iddia dile getiren biri o iddiayı üstlenmek ve kanıtlamasını yapmakla mükellef tutulur fakat gerçeklikte insanlar iddia ettikleri her şeyi kanıtlamak ya da durumun tam olarak iddiadaki olduğunu dile getirmek için bir iddiada bulunmazlar. Bazı iddia türü söylemler sırf bir tartışma sunmak içindir, bazıları yalandır, bazıları yalnızca bir kanıdır, bazıları sadece böyle bir ihtimalin de olabileceğini düşündürmek için söylenebilir. Her iddianın ateşli biçimde savunulması, her sözün yerine getirilmek için veriliyor olması, tüm inançların yükümlülüğünün alınması

¹⁵ İngilizcede is/ ought to olarak karşılanan ve Türkçede -dır/ -meli kiplerine karşılık gelen tartışma olan/ olması gereken olarak karşılanmıştır. Ayrıca bakınız: Ek 3.

Searle'ün teorisine göre olağandır ama gerçeklikte hiçbir zorunluluk yoktur. Aynı zamanda dünyadaki eylemlerin söz verildiği ya da inanıldığı gibi gerçekleştirildiğinde de durumun Searle'ün betimlediği gibi olma zorunluluğu yoktur. Örneğin Hipokrat yemini olan bir doktor yemininden dolayı değil, işinden kovulmamak için, şöhrete sahip olmak için eylemde bulunuyor olabilir ya da mesleğiyle ilgili her ediminde aklına yemin ettiğinin gelmesi gerekmez. Rasyonel eylem teorisi de şimdiye kadar işlenen teoriler gibi yalnızca doğru olduğunun ve dünyanın böyle olduğunun kabul edilmesine bağlıdır.

Sonuç olarak rasyonel eylem teorisi Searle'ün genel teorisindeki büyük bir boşluğu doldurur; çünkü rasyonel eylem teorisine sahip olunmadığında bir eylemin nedeni onu yapmayı istemek ile açıklanmaktan öteye gitmez. Rasyonel eylem teorisi ile Searle bir eylemin nedenini niyetlerden öteye Arkaplan, yönelmişlik durumları, dünyadaki koşullardan oluşan bir küme olarak belirler; böylece fizik alanda açıkladığı yönelmişliğin zihin alanı ile etkileşimini de genel teori içerisine yerleştirmiş olur. İstemedi bağımsız eylem nedenleri teorisiyle de toplum olgularının açıklanmasında kullandığı deontik güç kavramının insan eylemlerinde nasıl etkili olduğunu tartışmak için yeni bir zemin edinir.

4. DİLDE YÖNELMİŞLİK

Searle (1981: 720)'ye göre “dil felsefesi zihin felsefesinin bir dalıdır.” Gönderim, anlam gibi temel kavramlar inanç, niyet arzu gibi kavramlarla analiz edilebilir. Dil yönelmişlik durumlarından türer ve onları ifade eder. Searle'ün genel teorisi içerisinde dilin yapı bakımından analiz edilmesi ya da içerdiği söz diziminin analizi dilin anlaşılması için yeterli değildir; çünkü dilin temelinde yer alan yönelmişliğin bilinmesi gerekir (Kınağ, 2020: 175). Searle yönelmişlik ve dil arasındaki ilişkiyi dil öncesi yönelmişlik biçimlerine kadar götürür. Searle (2008: 44)'e göre “arkeolojik bir kanıt gerekmez” insanlar henüz bir dil oluşturmadan dahi birbirleriyle ortaklaşa çalışabilecekleri yönelmişlik biçimlerine sahip olmalıdırlar; fakat bundan yönelmişliğin büyük oranda dil ile ilgili olduğu sonucu çıkmaz.

Searle'ün dil öncesi yönelmişlik formları kavramını kullanımı kimi yanlış anlamalara sebebiyet verir. Örneğin Neslioğlu Serin (2020: 80)'e göre Searle yönelmişlikten çoğunlukla dil öncesi zihin durumlarını anlamaktadır ve Searle hatalı olarak zihin durumlarını dilin oluşumundan ibaret saymaktadır; fakat Searle'ün itiraz dile getirilirken atıfta bulunulan çalışmasının çevirisinde (Searle, 2016b) ya da kendisinde (Searle, 2008) böyle bir iddia yer almaz. Searle ilgili çalışmada yalnızca dil ortaya çıkmadan önce insan topluluklarının nasıl beraber çalışabildiğini ve dile neden olabilecek yönelmişlik durumlarının ne olması gerektiğini inceler.

Bağıntı, fail, nedenlilik gibi nitelikler dil olmadan da sahip olunabilecek kategorilerdir; Searle bu tür nitelikleri dil öncesi yönelmişlik biçimleri olarak belirler. İlgili çalışmadan genel bir yönelmişlik teorisi hakkında yorumda bulunmanın ya da zihin durumu – yönelmişlik ayırımına erişmenin olanağı yoktur. Searle'ün yönelmişlik tezini zihinden topluma kadar uzanan bir alanda genişlettiği, yönelmişlik ve zihin durumları arasında özellikle bir ayırma gittiği, yönelmişliği zihnin dünyayı temsil etme biçimi olarak tanımlaması düşünüldüğünde Neslioğlu Serin'in sunduğu iddialar Searle'ün tüm düşünceleri ile açık bir çelişki oluşturacaktır.

Searle'ün teorisi dilin yönelmişlikten kaynaklandığını iddia eder fakat bu ilişki tersi biçimde kurulamaz. Dilin varlığı hem bireyin yönelmişliğinin hem de toplum uygulamalarının bir sonucudur; çünkü dil kolektif bir yapıdadır. Dil yapılarının anlamları ve dilin kurucu kuralları için o dili konuşanların uylası gerekir.

4.1 Söz Edimleri ve Yönelmişlik

Yönelmişlik teorisi temelde söz edimleri teorisinde Searle'ün kendi deyimiyle “örtük olarak içerilir” (Searle, 1981: 720). Önerme içeriklerine sahip olan söz edimleri içtenlik koşulunda gerektirilen yönelmişlik durumunun bir ifadesidir. Örneğin “diğer insanların var olduğuna inanıyorum.” İfadesinin içtenlik koşulu ifadenin içeriğinde var olan inanca gerçekten inanılıyor olmasını gerektirir; aksi durumda ifade içtenlikle söylenmemiştir. İfadeler inançları ifade eder, emirler bir arzunun ifade edilmesidir.

Söz edimleri kavramı asıl olarak Austin tarafından ortaya atılmasına karşın onun teorileştirilmesi Searle tarafından gerçekleştirilmiştir. Austin (2020: 43)'e göre bir şeyler söylemek yalnızca kimi tümceler dile getirmekten ibaret değildir; aynı zamanda söylenen sözle beraber bir iş de yerine getirilir. Örneğin evlenirken sorulan sorulara evet karşılığı verilerek evlenilir, hoş gitmeyen durumlar kınanır, hoş giden durumlar için teşekkür edilir, yetkili olunan konularda bir şeyin onaylandığının ifade edilmesi o işin onaylanmasını sağlar, bir şey dil ifadesi aracılığı ile talep edilir ya da reddedilir; dile getirilen sözcükler kendi sahip oldukları anlamların ötesinde tıpkı eylemler gibi dünyada bir değişikliğe neden olur ve dünyadaki duruma katılır. Rossi (2020: 82)'ye göre Austin söz edimleri kavramını ortaya attığında kendi yettiği felsefe geleneğinden tam anlamıyla kopmadığı için epistemolojik kabullerden ve doğru – yanlış kavram çiftinden vazgeçemez; Austin realizmin belirli bir formunda kalarak doğru ve yanlış kavramları üzerinde çalışmayı devam ettirir; fakat dilin kullanımında ortaya çıkan pragmatik öğeleri kabul etmesi ile iki anlam katmanı arasında bir gerilim oluşur; Rossi'ye göre Austin'in bir söz edimleri teorisini oluşturmayı olanaksız görmesinin sebebi budur. Searle ise başarı ve başarısızlık kavram çiftini kullanarak Austin'in tüm kabullerinin sorumluluğunu üstlenir ve söz edimlerinin bir teoriye dönüşmesini sağlar. Smith (2003: 6)'ya göre Searle'ün başardığı şey Austin'den farklı olarak “ifade, anlam ve edim kavramlarını bir kuram çerçevesine” oturtabilmesidir.

Searle (2000: 83)'e göre bir dili konuşmak demek kimi bildirimlerde bulunmak, sorular sormak, bildirim yapmak, söz vermek kısacası söz edimlerinde bulunmaktır. Söz edimlerinde bulunurken dil ifadesi sayesinde gönderimde bulunma, anlam yükleme gibi soyut edimler gerçekleştirilir; bu edimlerin gerçekleştirilebilmesinin çerçevesi konuşulan dilin kuralları yani grameridir. Edimler dilin kurallarıyla uyumlu biçimde yerine getirilir. “Bir dili konuşmak demek, kurallara dayalı bir davranış girişiminde bulunmak demektir”

(Searle, 2000: 91). Dilin kurallarla olan ilişkisinden dolayı onun yalnızca bireyin yönelmişliğinden değil aynı zamanda sosyal uygulamalardan türetilmiş olması gerekir. Dilin anlamlılığını bireyin yönelmişliği ve sosyal uygulamaların etkileri sağlar (Searle, 2016: 222). Bir dil onu konuşanların sözcüklerin ifade ettiği anlam ve onların nasıl dizileceği konusunda anlaşmasını gerektirir yoksa cümlelerin herhangi bir anlam ifade ettiğini söylemek olanaklı değildir. Searle (2000: 84)'e göre bir sesin ya da bir yere çizilmiş olan işaretlerin bir ileti olarak sayılması için sesin veya işaretlerin onları deneyimleyen tarafından kendisi ile benzer bir varlık tarafından kimi yönelimlerle ortaya konduğunun önceden kabul edilmesi gerekir. Bir konuşma sırasında dile getirilen ses yapılarının bir anlam ifade ettiği durumlarda kullanılan dil ifadesi ile bir şey kastedilmektedir; bu kasıt Searle (2006: 161)'e göre yönelmiş bir eylemin gerçekleştirildiğini gösterir. Eylemin yönelmişliği konusunda aşına olunan niyetin gereklilikleri bakımından dil ifadesi olarak anlaşılan seslerin üretilmesi niyetin tamamlanma koşullarını oluşturur.

Meijers (2003: 170)'e göre söz edimleri teorisinin yenilikçi yönlerinden biri söz edimlerinin topluma göre düzenlenmesi fikridir. Toplumun ürettiği kurallar dil ifadelerini hem düzeltir hem de tanımlar. Örneğin bir şeyi yapmak üzere söz vermek yalnızca bireyin yönelmişliğinin bir temsili değildir; aynı zamanda söz edimini gerçekleştirirken toplum bakımından söz verme kurallarına göre söz ediminde bulunmaktadır. Dilin kural sistemi iletişimin meydana gelmesini sağlar. Söz edimleri kural koyuculuğu bakımından toplum gerçekliğine dayanır fakat dilin temel iletişim olanağı olması anlamında toplum gerçekliğinin kurucu unsurudur. Wein (2019: 57)'e göre dilin aracılık etmediği durumda hiçbir geleneğin bir sonraki nesle aktarılma olanağı yoktur; öyleyse dil tarihte kültürün ve insana dair deneyimlerin taşıyıcısıdır. Kınağ (2020: 176)'ya göre dilin kendine özgü nitelikler anlaşılmadığı süreçte insan toplumlarında neyin özel olduğu, ilkel toplumlardan ayrılma biçimleri bilinemez.

Dilin ne olduğunu anlamak onun kullanımını yani söz edimlerini anlamaktır. Searle (2000: 93)'e göre söz edimleri üç temel türe ayrılır; tümceler üretilen sözceleme edimi, belli bir nesneye ya da olguya gönderimde bulunulan önerme edimi ve söz edimleri teorisinin temelini oluşturan edimsöz edimleri. Edimsöz edimleri, dilin tüm olanaklarını içeren söz edimi türüdür. Searle (2001a: 174)'e göre Wittgenstein'in düşüncelerinin aksine insanların dille yaptığı sonsuz sayıda şey bulunmaz; edimsöz edimleri iddia edici, yönlendirici, yükümleyici sınıflar ile ifade ve beyanlar olmak üzere beş temel türe ayrılır. İddia ediciler sözden dünyaya uyum yönüne sahiptir. İddia edilen içeriğin dünya ile uyum halinde olması

gerekir. Yönlendiriciler dünyadan söze uyum yönüne sahiptir. Yönlendirici sınıftan bir edimsöz ediminde bulunulduğunda dinleyicinin dünyadaki durumu yönlendirici sınıftaki arzusun içeriğine uydurması beklenir. Yükümleyiciler gelecekteki bir durumun sözü edilen biçimde gerçekleştirileceği içeriğine sahip olduğu için dünyadan söze uyum yönüne sahiptir. Söz vermek, tehdit etmek gibi edimsöz edimleri yükümleyici sınıftadır. İfade ediciler içkin bir durumun dinleyiciye iletilmesi ile ilgilidir; etkisiz uyum yönüne sahiptirler. Tebrik etmek, teşekkür etmek gibi edimsöz edimleri ifade edicidir. Beyanlar dünyadan söze uyum yönüne sahiptir. Beyanda bulunulması beyanın içeriğinin bir işi yerine getirmesini sağlar. Örneğin “sizi karı koca ilan ediyorum.” Diyerek evlilik gerçekleştirilir, bir kâğıt parçasının para olduğunun beyan edilmesi onu para yapar.

Kurum olguları ile işlev gören beyanların dışında doğaüstü beyanlar da vardır. Örneğin Tanrının ol diyerek yerine getirdiği yaratma edimi doğaüstü beyandır. Aysever (2013: 126)’ya göre insanların beyanları doğaüstü beyanlardan edim gücünü kendi aralarındaki anlaşmalar ve kurum olgularından almasıyla ayrılır. İnsanlar yalnızca yapılan anlaşmaların belirlediği biçimlerde ve kurum olgularının elverdiğince beyan edimlerinde bulunabilir.

Searle (2000: 94) üç temel söz edimi türünün yanına bir de Austin’den aldığı etkisöz edimlerini ekler. Etkisöz edimleri aslen edimsöz edimleri ile bağlantılıdır. Örneğin birine söz verildiğinde dinleyici de bir etki oluşturulmuş olur. Dinleyici verilen söze inanır ya da onu reddeder, bir emir verildiğinde dinleyici tarafından ona uyulur ya da uyulmaz; edimsözün dinleyicide yarattığı bu tür etkiler etkisöz olarak adlandırılır.

Söz edimlerinin tüm türleri yönelmişlik içerme olanağına sahiptir fakat bu zorunlu değildir. Söz vermek, onaylamak, kınamak, özür dilemek gibi ifadeleri içeren edimsözler yönelmişlik içermek zorundadır fakat etkisöz edimleri aynı biçimde yönelmişlik içermek zorunda değildir; bir konuşma sırasında konuşmacının niyeti yalnızca kendini ifade etmek olmasına karşın dinleyici konuşmacının niyetinin dışında ona inanabilir dolayısıyla etkisöz edimleri zorunlulukla yönelmişlikten doğmaz (Searle, 2006: 157). Yönelmişlik ve söz edimleri arasında bir ilişki kurmak yönelmişlik durum, söz edimleri ise edim niteliğinde olduğu için temel bir güçlük içerir. Searle söz edimleri ve yönelmişlik teorisinin birleştirilmesinde birinin diğerinden türediği bir ilişkiyi varsayar.

Dil asıl yönelmişliğin ifadesi olması anlamında bir türetilmiş yönelmişlik türüdür yani yönelmişliğin varlığı dilden önce gelir ve bu ilişki tersinden kurulamaz. Örneğin bir inancın

dile getirilmesi için ilk önce o inanca sahip olunması gerekir. Kahve çekirdeklerinin güzel koktuğuna dair inanç tam anlamıyla bir yönelmişlik durumu örneğidir; bu inancın bildirildiği durumda içkin olan yönelmişlik durumundan bir dil ifadesine geçilerek asıl yönelmişliğin tamamlanma koşulları dile aktarılır böylece türetilmiş yönelmişliğe ulaşılır. Searle (1983: 27) inanç ya da başka bir yönelmişlik durumu ve ifadesi arasında iki farklı düzey olduğunu iddia eder. İlk düzeydeki inanç asıl yönelmişlik örneğidir, ikinci düzeyde inancın ifade edilmesi ile fizik fenomenlerine yani seslere, işaretlere yönelmişlik kazandırılır. İkinci düzeyde yönelmişliğin türemesi psikolojik kipin tamamlanma koşullarının yetkisinin ifadeye dayatılması ile sağlanır. Örneğin ayağa kalkmaya niyet etmenin tamamlanma koşulu niyetin içeriğinin icra edilmesidir. Niyetin içeriği dile getirildiğinde niyetin tamamlanma koşulları söz ediminin de tamamlanma koşulları olmuş olur. Söz edimlerinin türemiş yönelmişlik olarak yönelmişlik durumlarından temel farkı yalnızca temsile ilişkin işlev görmemeleridir.

Searle (2016: 223)'e göre söz edimlerinde iki farklı niyet birbirinden ayrılır. İlk niyet birincil asıl yönelmişlik durumunu temsil etme niyetidir. Kelimelerin, işaretlerin ya da bunlara benzer ifade araçlarının, inancı kullanılan sembollerle karşılayacak biçimde düzenlenmesi gerekir. Söz edimindeki birinci niyet onun gücünü ve içeriğini belirler. İkinci niyet dil ifadesinde temsil edilen inancın iletilme niyetidir. Başarılı bir söz ediminde iki niyette başarılı bir biçimde yerine getirildiğinde tamamlanma koşulları sağlanmış olur.

Yönelmişlik teorisi Searle tarafından söz edimleri ile benzer temeller üzerine kurulur. Söz edimlerinden tanıdık olan tamamlanma koşulu, uyum yönü, önerme içeriği gibi kavramlar doğrudan yönelmişlik teorisine taşınır. Söz ediminin kendi tamamlanma koşullarına sahip olabilmesi için içtenlik koşulunu karşılaması, başka bir deyişle söz ediminde dile getirilen içerikle ilgili psikolojik kipin içeriğinin tamamlanma koşullarını gerçekten üstlenmiş olması gerekir. Yönelmişliğin içeriğini temsil etme biçimi ve söz edimlerinin içeriğini temsil etme biçimi aynıdır. Benzerlikleri bakımından Searle insanların zihin yapısı açıklamasını içkin bir söz edimleri teorisi ile sağlamış gibidir. Searle tarafından doğru kabul edilmek üzere sunulan varsayımlar sonuç olarak bir söz edimi ile aynı biçimde nitelenen yönelmişlik durumu tanımına varır. İki teori içinde temel olan şey içeriğin tamamlanma koşullarını gerektiriyor olması ve bu gerekliliğin bir temsil ilişkisi olarak tanımlanmasıdır. Yönelmişlikten türemesi anlamında söz edimleri temsilin temsili niteliğindedir; yönelmişlik durumlarıysa temel temsillerdir.

4.2 Anlam

Anlam yönelmişlik durumunun kendi dışına çıkarılarak dilde temsil edilmesi ile ilgilidir. Yönelmişlik durumlarının içerikleri, söz edimlerinin anlamları vardır. “Anlamın yeri dildir. Anlamla ilgili bütün görünümlemler dili koşul tutar. Sözlerim tuhaf kaçmayacaksa, anlamdan anlamlı olarak söz edebilmek için dil ortamında kımıldanmak gerekir.” (Uygur, 1994: 84). Anlamlar bir bakıma ortak kabule dayanır. Örneğin yağmur kelimesinin temsil ettiği bir doğa olgusu olduğu konusunda bir uzlaşma yoksa kelime de istenilen içeriği temsil etme olanağını yitirecektir. Yağmurun anlamı, yağmurun ne olduğuna dair duyumun ve ona katılan diğer yönelmişlik durumlarının içeriklerine yaptığı gönderimdir. Searle algıları, eylemleri ve dili yönelmişlik durumları olarak tanımlayarak anlamın doğal olarak bir yönelmişlik içeriğine gönderim olduğu konusunda temellendirmeye de sahip olmuş olur.

Denkel (2021: 55)’e göre anlamlılık gözlemciden bağımsız varolan ancak deneyimde tanımlanan bağlantıların iletişim amacıyla kullanılmalarında yatar. Düşünceler, inançlar ve diğer yönelmişlik durumları bir içerikle ilişkilidir. Dil bakımından telaffuz edilen yönelmişlik durumlarının da bir içeriğe yani konuya gönderimde bulunması gerekir. Searle (1996: 44)’e göre dile ait sözcüklerin, simgelerin ifade ettikleri inancın içeriğine gönderimde bulunması anlam olarak adlandırılır.

Anlam hakkındaki temel zorluk söz edimleri ve yönelmişlik durumları arasındaki var olma biçimi farkından kaynaklanır. Yönelmişlik durumları durumlardır ve söz edimleri edimlerdir dolayısıyla anlam sorunu fizik alandan zihne, daha doğrusu anlam bilime nasıl geçileceği ile ilgilidir (Searle, 1983: 26). Söz edimlerinin meydana geldiği ses birimleri ya da işaretler yalnızca fizik fenomenleridir ve yönelmişlik içermezler fakat onlara yönelmişlik dayatılması ile bir yönelmişlik durumunun ifadesi haline gelirler. Searle (1979: 89)’a göre zihin bir söz ediminde bulunulduğunda ifade edilen psikolojik kipin tamamlanma koşullarını yönelmişlik dahilinde kendi dışında bir varlığa aktararak aslında yönelmiş olmayan varlıklara yönelmişlik edindirmiş olur. Yönelmişlik bakımından söz edimlerinin temsil kapasiteleri, türetilmiş yönelmişliğin özel bir türüdür (Searle, 1983: 197). İçkin yönelmişliğin ifadelere dayatılarak türetilmiş yönelmişliğin meydana getirilmesi iki yönelmişlik biçiminin de aynı tamamlanma koşuluna sahip olması sayesinde gerçekleşir. Örneğin dünyada yer çekimi olduğuna dair bir inancı olan biri bunu bir kâğıda yazdığında, Searle için hem inanç hem de söz edimi ancak dünyada yer çekimi varsa yerine oturur.

“Dünyada yer çekimi vardır.” Önermesi dünyada yer çekimi denilen bir nitelik olduğuna dair inançtan türemiştir. İnancın içeriğinin semboller, sözcükler tarafından kendi dışına taşınması anlamın ortaya çıkmasına neden olur. Önerme inancın içeriğine gönderimde bulunarak bir anlama sahip olur. Önermenin doğruluk değeri ve önermeye anlamını veren yönelmişlik durumunun tamamlanma koşulları aynı duruma gönderimde bulunur. Hem ifade hem de yönelmişlik durumu tamamlanma koşulu olarak dünyada yer çekiminin olduğu durumun temsil eder; fakat bu durumun tanımlanması için gereken temel şart söz ediminde bulunulduğunda ilgili söz edimi konusunda samimi olunması yani yalan söylenmemesi ya da karşıdakini aldatmaya yönelik bir etki için söylenmemiş olmasıdır.

Searle (1983: 165)’e göre yönelmişlik durumunun tamamlanma koşulları ve söz ediminin içtenlik koşulları özdeştir. Bir ifadeyi dile getirme niyeti ile doğru bir ifadeyi dile getirme niyeti birbirinden farklı şeylerdir. Örneğin geçmişte Wacken Open Air Festivaline katıldığını söyleyen bir konuşmacının ifadesinin içtenlik koşulu gerçekten de festivale katılmış olmasıdır; aynı biçimde ifadeyi dile getirirken başvuru olan yönelmişlik biçimi olan belleğin tamamlanma koşulu da böyle bir anının gerçekten yaşanmış olmasıdır. Başka bir örnekle gitar çalabildiğini söyleyen birinin ifadesinin içtenlik koşulu da bu ifadenin dile getirilmesine olanak sağlayan asıl yönelmişliğin de tamamlanma koşulu dünyadaki durumun ifadedeki ile örtüşmesidir. Tabi ki söylenenler de samimi olmamak, dinleyici üzerinde bir etki bırakmak adına yalan söylemek mümkündür fakat böyle bir durumda asıl niyetin mahiyeti de değişir. Etkisöz de bulunmak adına yalan söyleyen biri gerçekten de söylediklerine inanmaz dolayısıyla ifadesinin kaynağındaki asıl niyet inanç değildir aynı biçimde ifade de içtenlik koşullarını yerine getirmek üzerine dile getirilmez. Yalan söylemek üzerine bir söz ediminde bulunan konuşmacının asıl yönelmişliği dinleyiciyi ikna etmektir. Gerçek bir inancı ifade ediyormuş gibi yapar. Niyetin tamamlanma koşulu yalnızca etkisöz yerine getirilirse sağlanır fakat böyle bir söz ediminde içtenlik koşulları bilinçli olarak ihlal edilmiştir.

İçtenlik koşulları ve tamamlanma koşulları arasındaki ilişki önermelerin doğruluk koşulları ve yönelmişlik durumunun tamamlanma koşulu arasında da bulunur. Önermelerin doğruluk şartları aynı zamanda onların anlamlarıdır (Grünberg, 2019: 70). Yönelmişlik durumlarında da tamamlanma koşulları aynı zamanda yönelmişlik durumunun içeriğidir. Anlamı bir ifade telaffuz edildiğinde kendi tamamlanma koşulları olan bir yönelmişlik durumunun üstüne aynı tamamlanma koşulları yüklenmiş olur. Searle (2000: 95)’in kullandığı anlamda

yükleme kavramı sözcüklere tümellerin değil anlamların yüklenmesini ifade eder. Sözcükler ve cümleler anlamlarla eşleştirilir. Searle (1983: 198)’e göre dilin gönderimleri, yönelmişlik durumlarının gönderimlerinden türer; fakat asıl yönelmişlik bir anlamla ilişkilendirilemez. Anlam türetilmiş yönelmişliğin bir biçimidir (Searle, 2006a: 161). Bir söz ediminin ne anlama geldiği sorulabilir fakat bir yönelmişlik durumunun ne anlama geldiğinin sorulması mantığa yatkın değildir (Searle, 1983: 28). Bir inancın ya da bir arzunun anlamı değil içeriği vardır. Yönelmişlik durumunun içeriği ve onun kendi dışına çıkarılma biçimi arasında bir fark olduğunda anlam ortaya çıkar. Searle’e göre anlamı sorgulamak yönelmişlik içeriğinin kendi dışına çıkarılma biçimini sorgulamaktır.

Yönelmişlik teorisinin anlam bakımından temel belirleyici olmasını sağlayan semantik ve pragmatik anlam arasında yürütülen soruşturmadır. Reconati (2019: 40)’a göre semantik anlam bir cümlenin doğruluk koşulları ile ilişkilendirilir; pragmatik anlam cümleyi dile getirenin onu hangi bağlamda kullandığıyla ilgilidir. Carrilho (2019: 82)’ye göre bir dilde kullanılan işaretlerin kendi aralarındaki ilişkiler sentaks, işaretler ve onların gönderimleri arasındaki ilişkiler semantik, işaretlerin onları kullanan kişilerle ilişkisi pragmatik anlam alanını oluşturur.

Searle’ün söz edimleri teorisi ile anlam alanına yaptığı katkı üç anlam türünü birbirine yaklaştırmasıdır. Söz edimlerinde sentaks cümlenin kurucu kurallarını oluşturur pragmatik anlamı dolayısıyla ifadenin tamamlanma koşullarını belirler ve semantik pragmatik tarafından belirlenen koşulları inceler.

Söz edimlerinin anlamlarını sözdizimlerinin ötesinde konuşmacının yönelmişliği belirlediği için ifadenin sözdiziminden kaynaklanan anlamı ve konuşmacının onu kullandığı anlam arasında bir ayrım vardır; bu ayrım yönelmişlikten söz edimine geçerken ortaya çıkan temsil niyetinden doğar. Genellikle söz edimleri için anlama ilişkin niyetler kısmen temsile yönelik niyetlerdir (Searle, 1983: 167). Bir söz ediminde temsil niyetinin dışında bir de iletişim niyeti bulunur; dolayısıyla anlam temsil niyeti ve iletişim kurma niyeti ile şekillenir (Searle, 1983: 165). Temsile dair niyetler iletişime dair niyetlerden önce gelir ve iki niyet birbirinden bağımsızdır (Searle, 1983: 166). Temsil niyeti bir yönelmişlik durumunun tamamlanma koşullarının söz edimine dayatılması ile ilgilidir; iletişim niyeti söz ediminde içerilen anlamın dinleyiciye iletilmesi ile ilgilidir.

Niyetlerin dışında anlamları üzerine anlaşılan sözcüklerin gramer kurallarına göre örgütlendiği bir anlam çeşidi vardır ve buna düz anlam denir. Düz anlamlar gramer ve uzlaşım üzerinden belirlendiği için aynı cümle birden fazla düz anlama sahip olabilir ya da cümlenin düz anlamı kusurlu olabilir (Searle, 2011a: 161-162). Örneğin iki arkadaş arasında kurulan özel iletişimde uzlaşım anlamından başka bir anlam yüklenen sözcükler düz anlam bakımından kusurludur fakat arkadaşların özel iletişim koşullarında anlam ifade eder; dolayısıyla söz edimlerinin türetilmiş yönelmişliği yalnızca düz anlamla sınırlanmaz, konuşanın niyetinin içeriği olan anlamı da taşır (Searle, 2006a: 161). Düz anlam ve konuşmacının kastettiği anlan arasındaki farkın diğer bir sebebi ifade ve temsilin bir ve aynı şey olmamasıdır. Searle (2010: 73)'e göre dilde ifade ve temsil birbirinden ayrı anlamlara sahiptir. Örneğin vay ifadesi bir şaşırma ünlemiyken ona yüklenen anlama göre sevinci ya da hayal kırıklığını da temsil ediyor olabilir.

Searl (2010: 74)'e göre konuşmacının kastettiği anlam ve bir sözün uzlaşım anlamı arasında fark vardır; örneğin diksiyon ile ilgili bir çalışma yaparken reklam kelimesi defalarca telaffuz edilerek sadece bir niyetin tamamlanma koşullarını yerine getirilir fakat aynı kelime bir şeyi tanımlamak için kullanılırsa bu sefer niyetin tamamlanma koşullarına bir yönelmişlik durumunun ifade edilmesinden dolayı ilgili yönelmişlik durumunun tamamlanma koşulları da eklenir. Başka bir deyişle ikinci durumda reklam olarak tanımlanan nesnenin gerçekten reklam olduğu kastedilir. İki anlam arasındaki fark temsil edilenin nasıl bir yönelmişlik durumunun içeriği olduğundan kaynaklanır.

Farklı edimsöz edimi türlerinde kurulan cümlelerin durumlarının analizi Searle'ün anlam teorisinin ne olduğunu açık biçimde gösterir. Örneğin (1) Copernicus bilim ile ilgilenir. (2) Copernicus bilim ile ilgilenir mi? (3) Copernicus bilim ile ilgilensin. (4) Copernicus keşke bilim ile ilgilense. İfadelerinin tümünde bilim ile ilgilenme edimi aynı özneye yüklenmektedir. Anlam cümlenin içine sıkıştırıldığında Searle'e göre aynı önerme içeriğine sahip olduğu için bu dört önermenin de aynı anlama gelmesi gerekir. Eğer ifadeler yönelmişlik bakımından analiz edilirse dört önermenin farklı anlamlara ve gönderimlere sahip olduğu anlaşılır. Searle'ün söz edimlerindeki temel iddialarından biri anlamın söz ediminin dile getirildiği türe göre farklılaştığıdır ve anlamın tespiti ancak bir yönelmişlik analizi ile mümkündür.

Konuşmacı anlamının cümle anlamından ayırt edilmesi Searle'ün Grice'den aldığı bir temeldir; fakat Grice anlam ve iletişim arasında herhangi bir ayırım gözetmez (Searle, 2001a: 176). Searle'e göre Grice konuşmacı anlamının bir iletişim kurma niyetini de doğal olarak içermesi gerektiğini düşünmektedir ve bu bir hatadır. Söz edimleri teorisinde söz ediminin temsil yönü ve iletişim yönü iki ayrı alandır. Konuşmacı anlamı asıl yönelmişliğin tamamlanma koşullarını ifadeye dayatması ile ilgilidir. Konuşmacı böyle bir edimsöz edimi ürettiğinde ürettiği edimsöz konuşmacının onu üretme niyetinin tamamlanma koşuludur; aynı zamanda ifade konuşmacının ürettiği ifadenin bir anlamı olması gerektiği inancının bir sonucu olarak kendi tamamlanma koşullarını da kazanır böylece ifadenin kendisi tamamlanma koşullarına sahip olmuş olur. Anlam alanı temsil alanı ile sınırlıdır, temsil edilen yönelmişliğin dinleyiciye iletilmesi anlam bakımından herhangi bir analizin konusunu oluşturmaz.

Anlam adına söz edimlerinin yapısının yönelmişliğe uygulanmasında karmaşık olan nokta söz edimleri teorisinde önerme içerikleri ile gerçekleştirilen açıklamada herhangi bir beis yokken yönelmişlik durumunun kendisinden türemiş olan dil ile ifade edilebilen önerme içeriklerini temel bir öge olarak barındırmasının aynı açıklığa sahip olmamasıdır. Bir yönelmişlik durumunun içeriği önermeye dönüştürüldüğünde ya da önerme tutumu olarak bir önermeye eşitlendiğinde zaten bir söz edimi olacaktır. Örneğin içeriği dünyanın yuvarlak olduğuna inanmak olarak ifade edilen yönelmişlik durumundan türeyen söz edimi yine dünyanın yuvarlık olduğuna inanıyorum ifadesidir. Yönelmişlik durumlarına söz edimlerinin yapısı dayatıldığında zaten ortaya çıkan şey yine bir söz edimi olur. Kendisi bir anlama sahip olmadığı halde bir içeriğin anlam ifade edecek biçimde önerme tutumu olarak örgütlenmesi zaten bir söz ediminde bulunmaktır. Aynı zamanda kimi yönelmişlik durumlarının içerikleri de tamamen anlamlarla ilgilidir. Örneğin bir yönelmişlik durumu olarak anlam niyetinin içeriğine inanmak X'in Y'ye gönderimde bulunduğuna inanmaktır; böyle bir inancın içeriği de doğrudan anlam niyetinde X'in Y ile temsil edildiği anlamdır. Bunun bir başka sonucu anlam niyetinin içeriği konusundaki inancın türemiş yönelmişlikten türeyen bir yönelmişlik durumu olduğudur fakat dilin yönelmişlik durumlarından türediği ve tersinin geçerli olmadığı tanımı düşünülürse böyle bir inancın olanağının olmaması gerekir. Anlam konusunda ortaya çıkan karmaşıklık iki farklı temsil teorisi olarak tasarlanan yönelmişlik ve söz edimleri teorilerinin birbirleriyle iç içe geçtiği noktayı gösterir.

Dilin anlamı ne türde olursa olsun Searle (1983: 174)’e göre bir fizik fenomenine ister ses ister işaret formunda olsun bir işlev yükleme edimi ile ortaya çıkar. Dilin kullanıcıları X, C koşullarında Y sayılır formülünü kullanırlar. Örneğin yağmur yağıyor cümlesi, Türkçe dili içerisinde şu an yağmurun yağdığını ifade eder. Dilin statü işlevi yükleme özelliği kurum olgularının ortaya çıkmasının da temel şartıdır.

Searle’ün dilin yönelmişliğine dair belirlemelerinin nihai sonucu dilin temsil, uzlaş, ifade gibi aşamalardan geçerek kurum olgularını yaratacak olan statü işlevi özelliğine sahip olmasıdır. Kurum olguları, evlilik, devlet, şirket, para gibi uzlaşma dayanan olguları tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. Searle’ün yönelmişlik hakkındaki düşünceleri zihinden başlayarak topluma doğru ilerler. Zihin ile dünyanın nasıl ilişkili olduğu anlaşıldıktan sonra eylem ve algı açıklanarak insan edimleri yönelmişlik ile ilişkilendirilir; daha sonrasında dilin yönelmişliği araştırılarak uzlaşımın ve ortak kabullere dayanan olguların ortaya çıkarılması araştırılır; böylece zihinden topluma uzanan kesintisiz bir yönelmişlik ağını takip etmek mümkün olur.

4.3 İçlem ve Kaplam

İçlem ve kaplam terimleri kavramların anlamına ve işaret ettiği nesnelere gönderim yapar. Örneğin Ural (2017: 28)’in örneğine göre insan kavramının içlemi Porfiryors ağacına göre diğer üst cinsler tarafından belirlenen akıllı olmak, canlı olmak gibi tanımlardır; kaplamı ise tek tek insanlardır. Kaplam ve içlem birbiriyle ters orantılı olarak artar.

Anlam konusu içlem ve kaplam ile yakından ilgilidir. Örneğin “dünyanın en yüksek dağı” ifadesi bir içlen cümlesiye ve en yüksek dağ olmakla Everest kast ediliyorsa Everest’in herhangi bir biçimde artık dünyanın en yüksek dağı olmadığı durumda ifade içlemi bakımından yanlış olacaktır; eğer ifade bir kaplam cümlesiye dünyanın o anda en yüksek dağı kast ediliyordur ve her zaman doğru olacaktır. Ural (2017: 33-40)’a göre “yokluk vardır” ifadesi ancak içlem ve kaplam kavramları ile çözümlenebilir. Mantık açısından kelimeler kendi anlamlarında anlaşıldığında yokluk vardır ifadesi ile yokluğun soyut ya da somut bir biçimde bir varlık alanını bildirdiğinin anlaşılması gerekir. Tam tersi yokluk yoktur ifadesi ise yokluktan herhangi bir biçimde söz edilememesini dolayısıyla herhangi bir şeye yok denilememesini gerektirdiğinden yine anlamca herhangi bir şey ifade etmeyecektir. İki ifade de içlem ve kaplam bakımından incelendiğinde yokluk terim anlamıyla kast edilen zamanda ve mekânda soyut ya da somut olarak orada olmamayı kast

eder çünkü bir şeyin yok olduğundan bahsedildiğinde onun mutlak anlamda bulunmadığı değil belirli bir zamanda ve mekânda olmadığı kast edilir. Örneğin kahve yok dendiğinde bulunulan konumda ve zamanda kahve yoktur, kahvenin kendisi bir yerlerde vardır. Yokluk teriminin kaplamı kastedildiği anlamıyla yok olarak tanımlanabilecek nesneler kümesidir; işlemi onun tanımıdır. Yokluk vardır dendiğinde kimi nesnelerin zamana ve mekâna göre orada olmayışına özgü bir terimin var olduğu anlatılmak istenir. Yokluk yoktur dendiğinde kavramın tanımlandığı işleme uygun bir kaplamın orada bulunmadığından konuşulmuş olur.

Searle'e göre işlem ifadeleri dil bakımından başka bir biçimde ifade edilemeyen yani kaplam ifadesi olamayan ifadelerdir. Bir ifade eğer özdeş başka bir ifade ile yer değiştirebiliyorsa ve varlık bakımından genellenmeye olanak tanıyorsa kaplam ifadesidir; eğer başka bir ifade ile yer değiştirmeye ve varlık bakımından genellenmeye olanak tanımayan en az bir yoruma sahipse o ifade işlem ifadesidir.

Searle (1983: 24) için işlem ve kaplam kavramlarının yönelmişlik bakımından önemli olmasının sebebi yönelmişliğin doğası gereği içlemlerle bir yapıda olduğu konusundaki karışıklığıdır. Searle'e göre varsayımın kaynağında bildirilmiş şeylerin özellikleri ile bildirimlerin kendilerinin özelliklerinin birbirine karıştırılması yer alır. Örneğin "Aristoteles Zeus'un Olympos Dağı'nın zirvesinde yaşadığına inanıyor." İfadesi bir inancın bildirimidir ve başka bir ifade ile değiştirilmeye olanak tanımayan en az bir yoruma sahip olduğundan bir işlem cümlesidir. "Zeus Olympos Dağı'nın zirvesinde yaşar." İfadesi bir kaplam ifadesidir. İlk ifadenin doğru olabilmesi için Aristoteles'in böyle bir inanca sahip olması yeterlidir fakat ikinci ifade ancak Zeus'un Olympos Dağı'nın zirvesinde yaşadığı durumda doğrudur. İşlem ifadesi bir inancın başka bir ifade ile bir yönelmişlik durumunun sunumudur. İkinci ifade aslında birinci ifadedeki yönelmişlik durumunun içeriğidir. İşlem ifadesinde yönelmişlik durumunun ve işlem ifadesinin tamamlanma koşullarının birbirinden farklı olduğu görülür; çünkü yönelmişlik durumu ikinci ifade eğer doğruysa tamamlanma koşullarını sağlamış olacaktır fakat işlem ifadesi Aristoteles'in inanç kipinde ve ikinci ifadede belirtilen içerikte bir yönelmişlik durumuna sahip olduğu her an doğrudur.

Searle'e göre yönelmişlik durumlarının bildirimleri nitelik bakımından işlem bildirimleridir fakat yönelmişliğin tanımına göre kaplam cümleleri de aynı biçimde bir yönelmişlik durumuna gönderimde bulunabilir; çünkü kaplam cümleleri de temsillerdir. "Dünyada yer çekimi vardır." Önermesi ve "Dünyada yer çekimi olduğuna inanıyorum." Bildirimi

birbirinden farklı tamamlanma koşullarına sahiptir. İlem ifadesi olan ikinci ifade zaten kendisi bir temsil olan önelmişlik durumunun temsilidir. Birinci ifade önelmişlik durumunun içeriğinin temsilidir fakat temel bakımından ikinci cümle ile aynı önelmişlik durumundan türer.

Sonuç olarak işlem ve kaplam kavramları önelmişlik durumlarının farklı biçimlerde temsil edilmeleri ile ilgilidir. Temsilin temsili olan işlem ifadeleri genel olarak önelmişlik durumlarının bildirimleridir ve kaplam ifadeleri önelmişlik durumlarının önerme içeriklerini temsil ederler. önelmişlik işlem ya da kaplamla herhangi bir biçimde bir ve aynı şey değildir.

5. TOPLUMDA YÖNELMİŞLİK

Searle'ün yönelmişlik hakkında genel teorisi bireyin zihninden başlayarak onun dünya ile ilişki kurduğu algı ve eylem alanına, iletişim sağladığı dil alanına ve nihayetinde toplumun gerçekliğinin kurulmasına varır. Searle'ün yönelmişlik teorisi geçen bölümlerde insanın birey olarak gerçekliğini açıklamaya yönelik bir nitelik gösterir fakat insan gerçekliği bireylerden ibaret değildir. Wein (2019: 40)'a göre birey etkileşim içerisinde bulunduğu toplumdan davranış örnekleri edinir ve bu örnekleri alışkanlık haline getirir; böylece topluluk içerisindeki rolünü oynama yetisi kazanır. İnsan yalnızca bir birey olarak değil aynı zamanda toplumun kuruluşunda rol alan, toplumun üyesi olan bir gerçeklik olarak da vardır. İnsan gerçekliğini açıklamak bir yandan bireyi açıklamakla ilgiliyken bir yandan toplumun üyesi olan bireyi açıklamakla ilgilidir.

Toplum ve birey arasında bağlantı kuran en temel kavram iş birliğidir; iş birliği kavramının buradaki kullanımından yalnızca doğa koşullarında bir iş yerine getirmeyi değil, anlaşmalar yapmayı, söz vermeyi, toplu onayı da anlamak gerekir. İnsan zihni ve onun bir ürünü olan dil ile toplum gerçekliği arasında ilişki kurmanın tarihi ilk çağa dek geri gider. Örneğin Aristoteles (1932: 1253a)'ya göre insanlar doğaları gereği sürü halinde yaşayan diğer hayvanlardan farklı anlamda politik birer hayvandırlar; çünkü diğer sürü hayvanlarından farklı olarak söze sahiptirler. Söz sayesinde yönetime katılma, anlaşmalar yapma, kurumlar oluşturma, oluşturduğu kurumlara yetki verme gibi toplum olanaklarına sahip olurlar. Bir fizik fenomeni olarak ses acıyı ve zevki göstermede yeterli olabilir fakat ancak konuşma edimi sayesinde yararlı ve zararlı olan, doğru ve yanlış bildirilebilir. Bir şehir devletinin olduğu şey olmasını sağlayan söze sahip olan toplumun yararlı, zararlı; doğru, yanlış gibi değerlendirme konularında kurdukları ortaklıktır.

Searle'ün toplum gerçekliği kavramının Aristoteles'in düşüncelerinin çok uzağında yer aldığı söylenemez. Searle'ün toplum ve yönelmişlik hakkındaki teorileri ontolojik olma iddiası taşır. Searle'e göre yaptığı şey sosyal bir ontolojinin temellerini atmak ve toplum gerçekliği açıklamaktır. Toplum gerçekliğinin açıklanmasında zihin yetileri ve söz edimleri temel unsurları oluşturur. Bir anlamda Searle'ün toplum alanı dışında felsefe adına yaptığı çalışmalar toplum felsefesi içerisinde genel teorideki yerlerini bulur.

5.1 Kolektif Yönelmişlik

Bireyin eylemlerinin nedenlilik bakımından yönelmişlik durumlarına bağlanmasıyla beraber kolektif olarak hareket etmenin olanağının da yönelmişlikle açıklanması gerekliliği doğar; fakat kolektif olarak hareket etmek tek bir bilincin değil en az iki bilincin ortak yönelmişliğini varsayar. Kolektif olarak hareket etmeyi açıklayabilmek için bireyin tamamen öznel olan yönelmişlik durumlarının nasıl olup da kolektif bir edime neden olabileceğinin açıklanması gerekir.

Kolektif bir yönelmişliğin varsayıldığı durumda ya bireyin yönelmişliği kolektif yönelmişlikten ya da kolektif yönelmişlik tek tek bireylerin yönelmişliklerinin toplamından türetilenektir ya da konuya farklı bir çözüm önerilmesi gerekir. Searle'e göre kolektif yönelmişlik kolektifi oluşturan bireylerin yönelmişliklerinin toplanması ile elde edilemeyecek bir olgudur. "Kolektif davranışın bireysel davranışlar toplamıyla aynı olmadığını anlamamanın en basit yolu, aynı tür bedensel hareketlerin, bir vesileyle bir dizi bireysel edimler olabileceğini, bir başka vesileyle ise kolektif bir eylem oluşturabileceğini anlamaktır." (2016a: 148) Kolektif edimin birey edimlerinin toplamıyla elde edildiği bir tanımda bireylerin kendilerine ait ben niyetleri, diğer insanlara dair onların da birer ben niyeti vasıtasıyla ortak işe katılım gösterdiği inancını gerektirir. Örneğin kolektif edimin ben niyetlerinin toplamı olarak tanımlandığı durumda kendi başına gitar çalan biri, durum hiç de öyle olmamasına karşın, başka insanların da ona eşlik ettiğine inanıyorsa kolektif edimin şartları sağlanmış olur; fakat ortada kolektif bir edim yoktur.

İkinci olarak Searle (1997: 447)'e göre tekil bir fail olarak bireylerin zihinlerindeki ilkel kolektif yönelmişliğin varlığı yönelmişliğin ontolojik faili olan bir kolektiften türetilmez; aksine ontolojik bakımdan temel olan bireyler ve onların zihin durumlarıdır. Kolektifler, kolektif yönelmişliğin tekil failerin zihinlerinde olmasından doğar. Gerçek bir toplum kolektifi zihinlerinde kolektif yönelmişlik olan tekil failerden oluşur ve bu ilişki tersinden kurulamaz. Schmid (2009: 32)'ye göre Searle'ün ontolojik olarak bireyin yönelmişliğini kolektifin varoluşundan önce tutmasının sebebi kolektif yönelmişliğin faili olan bir ortak zihin ya da kolektif yönelmişlikten sorumlu olan bireyin dışında bir varlık yaratmamaktır. Kolektif ontolojik olarak bireyden türetilmediği zaman hayalet bir üst zihni ve bireylerin üstünde ontolojik bir varlık olan kolektifi varsaymak gerekir; Searle'ün düşüncesi böyle bir yönde ilerlemez.

Kolektif bir edim temel olarak aynı amaca sahip bireylerin bu amaç için kendi üzerine düşeni yapmasıdır fakat burada kendi üzerine düşenin yapılması olgusu kolektif amacın bir parçası haline getirilmediğinde bir iş birliğinden söz etmek mümkün değildir. Örneğin takım ruhu kavramının açıklanması için her biri kendi niyetlerine sahip olan bireylerin bir müsabaka sırasında hiçbir nedenlilik bağı olmadan takım ruhunu ortaya çıkardığı düşüncesini kullanmak yeterli mantık temeline sahip değildir. Takım ruhu kavramının açıklaması bireylerin niyetlerinin toplamından değil, takıma dair niyetinin bir parçası olarak takım oyuncusunun kendi niyetini belirlemesinden temellenir.

Aynı amaca sahip olan fakat kolektif bir yönelmişliğe sahip olmayan topluluklar birey yönelmişliklerinin toplamının kolektif yönelmişliğe neden olduğu düşüncesinin temellendirilmesine olanak tanımaz (Searle, 2010: 49). Her biri ayrı ayrı aynı noktaya varmak için aynı otobüse binmiş olan yolcuların niyetleri kolektif bir yönelmişlik örneği oluşturmak için yetersizdir. Yolcuların niyetleri ben gidiyorum formundadır. Kolektif yönelmişliğin basitçe tekil niyetlerin toplamı ile oluşacağını içeren tanım bu yüzden aslında kolektif yönelmişlikle ilgisi olmayan tanımları da içermiş olur. Aynı eylemi gerçekleştiren bir arkadaş grubuysa kendi yönelmişliklerinin ötesinde birlikte gitmeye niyet ettikleri için yönelmişlikleri biz gidiyoruz formundadır. Arkadaş grubundaki bireyler ancak birlikte gitmenin bir parçası olarak yolculuk yapıyorlardır.

Kolektif yönelmişlik bireylerin yönelmişliklerinin toplamı olarak tanımlandığında aslında kolektif bir bilince dayanmayan eylemler de kavramın altına girdiği için kolektif yönelmişlik sırasında bireyin yönelmişliğinin kolektif yönelmişlikten türediği anlaşılır. Kolektif bir eylem sırasında birey yönelmişliklerinin var olması bir zorunluluktur; çünkü kolektif olarak bir edimde bulunmaya niyet edildiğinde bireyin iş birliğinin bir parçası olarak kendi üstüne düşen edimi gerçekleştirmek için de niyet etmesi gerekir (Searle, 2006a: 134). Kolektif eylemdeki birinci tekil şahıs yönelmişliği kolektif yönelmişlikten türediği için daima ona bağlıdır ve onun tamamlanma koşulları ile ilişkilidir. Bir işin beraberce gerçekleştirilmesine niyet edildiğinde, niyetin tamamlanma koşulu kolektif niyete sahip olan her bireyin kendi üstüne düşen edimi yapmaya niyet etmesi ve gerçekleştirmesiyle işin tamamlanmasıdır; fakat Searle (1990: 404)'e göre kolektif yönelmişlikte tek bir yönelmişlik vardır o da biz formundaki ilkel nitelikli kolektif yönelmişliktir; diğer yönelmişlikler ona hizmet eder. Birey niyetleri kolektif niyeti yerine getirmek için gerçekleştirilir. Bireyin yönelmişliği

nedenlilik bakımından kolektif yönelmişlikten kaynaklanmaktadır dolayısıyla bireyin yönelmişliği kolektif yönelmişliğin tamamlanma koşullarından türer.

Searle (2006a: 136)’e göre kolektif yönelmişlik için üzerinde durulması gereken bir diğer olgu yapılan işin kolektif bir biçimde gerçekleştirildiğine ve failin, iş birlikçilerinin de onunla aynı niyeti ve inancı paylaştığına inanması gerektiği argümanının geçersizliğidir. Ben şuna niyet ediyorum ve sizin de buna niyet ettiğinize inanıyorum biçimindeki kolektif yönelmişlik yapısı sonsuz geri gidişe sahiptir. İnançlar sürekli daha üst seviyede inançları gerektirerek bir çıkmaza doğru sürüklenir. Searle’ün önerdiği kolektif yönelmişlik biçimi “biz inanıyoruz”, “biz niyet ediyoruz” formundadır. Bireyin öznel yönelmişliği ve karşılıklı inanç formülünün kullanılması ile oluşmaz. Kolektif yönelmişlik doğrudan bireyin zihninde yer alan bir zihin olgusudur.

Kolektif yönelmişliğin sınırları karşılıklı mücadelelerden, dilin kullanımına ve dil öncesi biçimlere kadar uzanır. Kolektif yönelmişlik dilin kullanımını olanaklı kılan bir kapasitesidir ve toplum kavramının varlığı için esastır (Searle, 2010: 50). Birisiyle konuşabilmenin olanağı karşılıklı iş birliğine dayanır. Konuşmacı karşısındakine iletme niyetiyle söz edimlerinde bulunur ve dinleyici alımlama niyetindedir. Konuşmanın iki tarafı da iş birliğinin kendine düşen kısmını gerçekleştirerek dilin kullanımını olanaklı kılar; öyleyse kolektif yönelmişliğin dili gerektiren biçimleri vardır fakat kolektif yönelmişlik dile dayanmaz, dilin kullanılmasının olanağını oluşturur.

Eylemin yönelmişliği konusunda olduğu gibi kolektif yönelmişlikten de tamamlanma koşullarının sağlanması adına dünyadaki eylemin nedeni olması beklenir fakat bu nokta bireylerin kendi başlarına yapmaya niyet ettiği eylemler kadar açık değildir. Kolektif olarak gerçekleştirilen bir işin nedeni kolektif yönelmişliktir fakat kolektif niyetin tamamlanma koşullarına ulaşılması için eylemleri gerçekleştirenler tek tek bireylerdir. Kolektif yönelmişlik tek tek bireylerin yönelmişliklerinin toplamı olarak anlaşılmasa da kolektif bir eylem tek tek bireylerin edimlerinin toplamıdır. Örneğin konuşma sırasında edimin bütünü kolektif yönelmişlikten türer ama konuşmacı ve dinleyici birbirlerinden farklı işler gerçekleştirerek ortak eylemin ortaya çıkmasını sağlar. Masa tenisi oynayan iki kişiden biri kendi üstüne düşeni yapmadığında birlikte masa tenisi oynanıyor olmaz.

Bir uçak fabrikasında üretim sırasında uçağın farklı bölümlerini imal eden çalışma birimleri ve her bölümden gelen parçaları birleştiren diğer başka bir bölüm olduğu varsayılırsa genel

anlamda fabrikanın ve tüm üretim birimlerinin nihai amacının uçak üretmek olduğu söylenir. Uçak üretmek fabrika adına en üstte duran ve diğer yönelmişliklerin ondan türediği kolektif yönelmişliktir. Her bir imalat bölümünün çalışanları aynı zamanda kendi kolektif yönelmişliklerine sahiptir. Örneğin pervane bölümünde bireylerin üretim niyetlerinin tümü nihayetinde pervaneyi üretmek olan kolektif niyet altında birleşir. Bölümün kolektif niyetinin altında mesela görevi pervanenin parçalarını cilalamak olan bir çalışanın niyeti bireyin yönelmişliğine örnektir. Bölüm içerisinde her bir çalışanın üçüncü şahıs kipindeki yönelmişliklerinin tamamlanma koşullarını sağlamaları bölümün kolektif niyetinin de tamamlanma koşullarının sağlanmasına neden olur. Fabrikadaki diğer bölümlerindeki çalışanların da kendi paylarına düşen niyetin tamamlanma koşullarını sağlamasıyla en üstte duran kolektif niyetin tamamlanma koşuluna yani bir uçağın üretilmiş olmasına ulaşılır.

Kolektif yönelmişliklerin ve birey yönelmişliklerinin iç içe geçtiği durumlarda nedenlilik anlamında en genel yönelmişlikten öze doğru hiyerarşik olarak bir sıralama vardır. İşin gerçekleştirmesiye en özel yönelmişlikten en genele doğru gerçekleşir. Fabrika örneğindeki en temel neden uçak üretme niyetidir; temel nedenden imalat bölümlerinin kendi işleri olan parçaları üretme niyetleri türer ve son aşamada da bölümlerin çalışanlarının kendi işlerini yapmak için gösterdikleri çaba vardır. Uçağın meydana gelmesi için de her çalışan kendi işini yapar, bölümler niyetlerini yerine getirir ve sonuç olarak bir uçak elde edilir.

Meijers (2003: 174 - 175)'e göre kolektif yönelmişliğin var olması için kolektifin diğer üyelerinin gerçekten kolektif yönelmişliğe katılıp katılmamasının önemi olmaması, bir anlamda tek bir beyin üzerinden denetimde bulunulması sorunludur. Birey yönelmişliği gibi kolektif yönelmişlik de içkin bir bakış açısıyla savunulduğunda konunun dışında kalır. Kolektif yönelmişlikli durumlar için yeni bir temel üzerine kurulan bir ilişkiye ihtiyaç vardır. Searle'ün asıl yönelmişliği Meijers'e göre kavanozdaki bir beyin¹⁶ olursa bile kolektif yönelmişliğe sahip olunabileceğini iddia eder ve böyle bir görüş gerçek dünya koşulları ile mantık bakımından ilgisizdir. Meijers'in iddiası ciddi bir Searle okumasından temellenmez. Searle henüz kolektif yönelmişliğe gelmeden söz edimleri teorisinde, söz ediminin kavanozdaki bir beyin tarafından gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği tartışılabilir.

¹⁶ *Brain in a vat*: Descartes'ın rüya argümanının bir benzeri olarak Gilbert H. Harman'dan ilham alan düşünce deneyidir. Şakacı bir beyin cerrahının masasında uzanmışken onun tarafından korteksin uyarılması sonucu şu an yaşanmakta olan deneyimlerin yaşanmakta olduğu iddia edilebilir (Harman, 1973: 5). Yaşanılan tüm deneyimlerin kavanozdaki bir beyne bağlı bilgisayar tarafından üretildiği varsayılabilir. Kavanozdaki beyin argümanı solipsizm ve düalist şüpheciliği desteklemek için kullanılır.

Kavanozdaki beyin argümanı Kartezyen şüphecilik örneğidir ve dünya üstünde epistemolojik olarak zihin ve dış gerçekliği konu alan tüm teorilerin önüne sunulabilir. Searle'ün genel teorisi içinde gerçekliğin mutlaklığı bir Arkaplan varsayımdır ve tartışmaya açık bir konu değildir. Searle'ün yönelmişlik teorisi dış dünyanın mutlak gerçekliğine ve bu gerçekliğin yönelmişlik kavramının ortaya atılabileceği koşulları sağlamasına dayanır. Gerçeklik bir kere bir kesinlik olarak belirlendiğinde kolektif yönelmişliğe sahip olan insanlar deneyimlerinden kolektif yönelmişliğin diğer kolektif üyelerince kendisi gibi uygulanıp uygulanmadığını bilir. Meijers'in yaptığı itiraz kitabın içinde yazılanlara değil onun kapağıdır.

Tollefsen (2014: 21)'e göre Searle'ün kolektif yönelmişlik kavramı uzay ve zamanda yer alan bedenlerin eşgüdümlü çalışmasında bir rol oynamak için fazlasıyla bireyin tekilliğine gömülüdür. Searle'ün kolektif yönelmişlik kavramını ontolojik olarak bireyin yönelmişliğine dayandırma sebebi hayalet bir kolektif zihin kavramı varsaymamaktır ve doğru bir analizle bireyin yönelmişliğinin kolektifi tarif etmede kullanılması çok ilginç görünmemeye başlar. Örneğin Ryle'in kategori yanlışlığı kavramı kolektif yönelmişliğin anlaşılmasına yardım edebilir. Ryle (2011: 82)'a göre ilk defa üniversiteyi ziyaret eden birine fakülteler, kütüphaneler, bölümlerin idari birimleri ve sınıfları gösterildiğinde öğrencilerin ve öğretim üyelerin zaman geçirdikleri ve çalışmalarını gerçekleştirdiği alanları gördüğünü fakat üniversiteyi göremediğini söyler. O zaman ona üniversitenin görmüş olduğu yapıların düzenlenme biçiminden ibaret olduğu, görmüş olduğu yapılarla aynı alt kategoride yer almadığı söylenir. Tollefsen bireylerin içkin olarak sahip olduğu biz niyetlerine ve devinimlerine bakarak teker teker kendi işlerini gerçekleştiren bireyler görür ve peki ama kolektif eylem nerde? Diye sorar. Kolektif eylem, gördüğü teker teker bireylerin kendi işlerini gerçekleştirmesinin biz biçimindeki bir yönelmişliğin sonucunda var olmasıdır. Bireylerin asıl yönelmişliklerinin kolektif yönelmişliği uzay ve zamanda ortaya koymaya yetmediği yerde teker teker bireylerin yan yana çalışması da kolektif diye bir yapının varlığını kanıtlamaz. Tollefsen'in eleştirisi iyi desteklenmiş bir argümana sahip değildir.

Kolektif yönelmişlik için önemsenesi gereken nokta ilkel bir biz niyeti olarak tanımlanırken tanımda yer alan ilkel kelimesinin neyi kastettiğinin anlaşılmasıdır. Searle ilkel kelimesini kolektif yönelmişliğin asla ben formuna indirgenemeyen bir biz niyeti olması anlamında kullanıyor olabilir; asıl yönelmişlik kadar gelişmiş bir yapıda olmadığını kastediyor olabilir

çünkü kolektif yönelmişliğin rasyonelliği konusunda tek bir kelime yazmaz; aynı zamanda da kolektif yönelmişliğin yalnızca eylemdeki niyetleri tanımladığına dair bir vurgu yapıyor olabilir çünkü kolektif edimler her zaman şimdi ve buradadır. Searle bu noktada bir açıklığa sahip olmadığı için üç ihtimalden hangisini ya da hangilerini kastettiğini tam olarak tespit etmek olanaklı değildir.

İkinci olarak Searle rasyonellik ile herhangi bir ilişki kurmadığı için kolektif yönelmişliğin irade ve benlik ile ilişkisi konusunda bir açıklama boşluğu bulunur. Teorinin geneli kolektif yönelmişliğin bireyin ontolojisine dayandığını iddia ettiği için failin birey olması gerekir fakat yönelmişlik biz formunda olduğu için aynı zamanda yönelmişlik durumu doğrudan faille ilişkilendirilme olanağına da sahip olmamalıdır. Birisini linç etmek için çaba harcayan kolektif üyelerinin herhangi biri biz niyetinin üstüne düşen parçasını uygulamaktadır dolayısıyla ediminin açıklaması “Bizim X yapmamızın bir parçası olarak Y yapıyorum.” Önermesidir. Bir yandan genel teori bakımından bireyin edimi iş birliğinin bir parçası olduğu için iş birliği içerisindeki konumunun üzerinde durmak gerekir diğer yandan böyle bir tutum hayalet bir sorumluluk yüklenici olarak kolektif yönelmişliğin iradesini elinde bulunduran biz ruhunu gerektirir. Örneğin bir ülkenin ordusun içerisinde herhangi biri tamamen kendi yönelmişlik durumuna dayanarak başka bir ülkenin askeri birliğine ateş açtığında asker biz niyetlerine sahip olmamasına karşın onun üyesi olduğu kolektifin olayın sorumluluğunu üstlenmesi beklenir fakat teoriye göre sorumluluk üstlenecek bir kolektif hayalet hükmündedir. Başka bir örnekle Nazilerin ikinci dünya savaşında toplama kamplarında uyguladığı şiddet bir kolektif yönelmişlik ürünüdür ve biz formundadır fakat yönelmişlik biz formunda olmasına karşın şiddetin yargılanmasında failer kendi edimlerinden sorumlu tutulur. Kolektif yönelmişliğin mantığına göre bireylerin edimleri biz yapıyoruz formundadır; yani onun ediminin açıklaması kolektif yönelmişliktir. Searle’ün kolektif yönelmişliği toplum olgularının açıklamasında kullanabilmesi için bu tür karışıklıkları açıklaması gerekir.

Sonuç olarak kolektif yönelmişlik Searle’e göre iş birliği yapılırken var olan, birey ontolojisinden kaynaklanan fakat kendisi biz formuna sahip amaç ve güç birliğini bildiren bir kavramdır. Kolektif yönelmişliğin varlığı dile bağlı değildir aksine dilin var olabilmesi için kolektif yönelmişlik varsayılmalıdır. Avlanmak için birlikte hareket eden bir kurt sürüsünün edimi dil öncesi kolektif yönelmişlik tipine örnektir. Bir sempozyumda konuşmacı olmak dil ile gerçekleştirilen bir kolektif yönelmişlik örneğidir.

Toplumsal gerçekliliğinin temelleri kolektif yönelmişliğe dayanır; çünkü bir topluluğun toplum sayılması için ortaklaşma gereklidir ve ortaklaşmanın olanağı da kolektif yönelmişliktir. Searle (2006: 137; 2019: 70)'e göre bir toplum olgusu kolektif yönelmişliğe sahip en az iki failin meydana getirdiği bir olgudur; bu tanıma göre kolektif yönelmişlik bahsedildiği her an bir toplum olgusundan da bahsediliyor olmalıdır. Searle'e göre kolektif yönelmişlik içeren herhangi bir olgu toplum olgusu kavramı altına girer (Searle, 2005: 45). Toplum olgularının bir alt sınıfında deontik güçleri ile kurum olguları yer alır. Beraberce bir arabayı itmekteki kolektif yönelmişlik bir toplum olgusu örneğidir fakat daha karmaşık bir olguyu gerçekleştirmek örneğin bir seçim için oy vermek kurum olgularını oluşturan kolektif yönelmişliğin bir biçimidir. Toplum olguları için kolektif yönelmişlik yeterli olurken, kurum olguları farklı belirlemeler gerektirir. Toplumsal gerçekliliğin açıklanması Searle'ün teorisinde toplum olgularını var eden koşulları açıklamakla aynı anlama gelir.

5.2 Statü İşlevi Yükleme ve Kurucu Kurallar

Statü işlevi yükleme ve kurucu kural kavramları toplum gerçekliliğinin açıklanmasında kolektif yönelmişlikten sonra temelde yer alan kavramlardır. Kolektif yönelmişlik, statü işlevi yükleme ve kurucu kuralların var olabilmeleri için de gerekli olduğundan daha merkezi bir konumda yer alır. Kolektif yönelmişlikle diğer iki temel arasındaki bir diğer fark kolektif yönelmişlik için dile gereksinim duyulmazken diğer iki kavramın Searle tarafından dile bağımlı kılınmasıdır.

İşlev yükleme en basit anlamda nesnelerin kendi doğalarından başka bir işlevde kullanılmasında görülür. Örneğin bir ağaç parçasını kaldıraç olarak kullanmak ona birey tarafından yüklenen bir işlevin göstergesidir. Kolektif anlamda nesneye işlev kazandırabilmek için nesneye yüklenen işlevin topluca onaylanması gerekir. Örneğin iki kişi suya bırakılan bir kütüğü ulaşım aracı olarak kabul edip üstünde bir yerden bir yere gitmeye niyet edebilir. Bir nesneyi kendi doğası dışında bir işlevde kullanma insana özgü bir özellik değildir, primatların hatta kargaların nesneleri kendi amaçlarına uygun işlevlerde kullandığına rastlanır. Searle'e göre işlevlerin tümü gözlemciye bağlı olarak varolur (Searle, 2006a: 138). Herhangi bir nesnenin bir işlev için kullanılması nesnenin kendisine değil işlevi yükleyeninin edimine dahildir.

İşlevler hiçbir zaman gözlemciden bağımsız değildir. Nedensellik ise gözlemciden bağımsızdır. İşlev, nedenselliğe normatiflik ya da teleoloji katar. Daha kesin ifadeler

kullanmak gerekirse nedensel ilişkilere işlev atfedilmesiyle, bu nedensel ilişkiler önceden kabul edilmiş bir teleolojinin çerçevesi içine yerleştirilir. (Searle, 2006a: 139)

Düz bir ağaç parçasının ucu sivriltilip bir korunma gereci olarak kullanıldığında, ağaç parçasına korunma gereci olma işlevinin yanında korunmak için kullanılma amacı da yüklenilmiş olur. Searle'ün kast ettiği nesnenin kendisinde böyle bir amaç bulunmazken nesneye bir amaç için olma işlevi yüklendiğinden, işlevi yükleyene bağlı olarak var olduğudur.

Statü işlevi yükleme edimi, işlev yükleme ediminin aksine yükleme işini kurucu kurallar doğrultusunda yapar. Örneğin Amerikan bilardo oynayabilmek için oyunun kurallarının bilinmesi gerekir aksi taktirde oyunu başlatmak bile mümkün değildir. Kurucu kurallar olgu hakkında düzenlemede bulunurlar fakat işlevleri gereği düzenlemenin ötesinde etkinliğin doğrudan kendisini oluştururlar (Searle, 2006a: 140). Devlet başkanı olabilmek için devlet başkanı olmakla ilgili kurallara sahip bir toplumda yaşamak ve o kuralları yerine getirmek gerekir.

Searle (2006a: 141)'e göre kurucu kurallar her zaman basitçe fark edilmemesine rağmen X, C bağlamında Y sayılır formülüne sahiptir. Örneğin gerekli özelliklere sahip bir sopa (X), bilardo oyunu (C) bağlamında, ıstaka (Y) sayılır; burada X'in varlığı gözlemciden bağımsızdır fakat onun Y sayılması onu Y olarak sayan failin ya da faillerin varlığını gerektirir. Kurucu kurallara dair formül, statü işlevinin yüklenme biçimini de temsil eder.

Statü işlevi yüklenme biçimi "X, C'de Y olarak değerlendirilir" formülü tarafından temsil edilebilir. Bu formül, yeni kurumsal olguların yaratılış biçimini anlamamız için bize güçlü bir araç verir. Çünkü kolektif niyetlilik biçimi, Y tarafından özel olarak belirlenmiş statü ve işlevin, X tarafından adlandırılan (belirlenen) bir görüngüye yüklenmesidir. (Searle, 2005: 69)

Statü işlevleri, kurucu kurallar çerçevesinde yüklenir. Örneğin ne tür fotoğrafların biyometrik fotoğraf sayılacağı kurucu kurallar tarafından belirlenir; ilgili kurucu kurallar dahilinde çektilen bir fotoğraf, biyometrik fotoğraf olma statüsünü de kazanmış olur. Kurucu kural kavramı Searle tarafından ilk olarak söz edimleri teorisi dahilinde ortaya atılmıştır.

Kurucu ve düzenleyici kurallar olarak adlandıracağım iki farklı kural türü arasındaki ayrımı açıklığa kavuşturmak istiyorum. [...] Düzenleyici kuralların önceden veya

bağımsız olarak var olan davranış biçimlerini düzenlediğini söyleyebiliriz. [...] Fakat kurucu kurallar yalnızca düzenlemekle kalmaz, yeni davranış biçimleri yaratır veya tanımlar. (Searle, 1969: 33)

Kurucu kural kavramı söz edimleri teorisinde bir dili konuşmanın ne olduğunu tanımlamak için, söz vermek gibi söz edimlerinin, kurum olgularına dair sözcelemelerin yapısını açıklamak için kullanılır. Searle söz edimleri teorisi ile ilgilendiği sırada kurucu kural kavramını kullanmasına rağmen statü işlevi yüklemekten bahsetmemiştir. Kolektif yönelmişlik kavramının yeriniyse uylaşım kavramı tutmuştur. Kurucu kurallar üzerine uylaşımın dilin anlamlılığı, kurum olguları gibi konuları anlaşılır kılar.

5.3 Kaba Olgulardan Kurum Olgularına

Kaba olgu ve kurum olgusu kavramları, kurucu kural kavramı gibi yönelmişlik teorisi öncesi söz edimleri teorisinde tanımlanmıştır. Kaba olgular toplum olgularının yaratılmasında kullanılan her türden ses, işaret, yazı ve nesneyi içeren ve doğa olgularını tanımlayan kavramdır. Toplum olguları kolektif yönelmişlik kavramının rol oynadığı ve en az iki kişi tarafından gerçekleştirilen her türlü edimi tanımlar. Özel türden toplum olguları olan kurum olguları toplumun sahip olduğu evlilik, para, devlet başkanlığı, sözleşme yapma, anayasa oluşturma, ahlak gibi olgulardır (Searle, 1969: 51). Searle (2005: 30)'a göre kurum olgularının var olması için kolektif yönelmişlik, dilin statü işlevi yükleme özelliği ve kurucu kurallar olmak üzere üç temel bileşene ihtiyaç vardır.

Kolektif yönelmişlik diğer iki bileşenin olanaklı olmasını sağlar çünkü topluma dair olgular kolektif yönelmişliğin bir ürünüdür fakat her türlü toplum olgusunun kurum olgusu olduğu savunulamaz. Searle (2005: 60)'a göre kurum olguları, toplum olgularının “özel bir alt kümesidir.” Örneğin belirli düzeyde sosyal yapıya ve iş birliğine sahip olan karınca kolonilerinin kraliçeye, işçilere, savaşıllara sahip olduğu söylenir fakat karınca kolonilerinin bu tür kurum olgularına sahip olmasının önünde bir engel vardır (Searle, 2005: 58). Sadece fizik alandaki devinim ile belirli biçimlerde davranıyor olmak kurum olgularının ortaya çıkması için yeterli şartları sağlamaz. Searle'ün teorisinde karınca kolonilerinin kraliçeye, işçilere, savaşıllara sahip olduğuna dair söylem bir benzetmedir; bu tür kurum olgularına sahip olmak için en temelde bu olguları temsil edecek bir aracıya sahip olmak gerekir. Dil sahip olduğu temsil olanağı ile kurum olgularının ortaya çıkmasında kurucu bir role sahip olma olanağına sahiptir. Searle (2006a: 131)'e göre dil sadece kurum olgularını betimlemez

aynı zamanda onların var olmasını da sağlar. Searle (1979: 80)'e göre dil bir temsil sistemi sağladığı için sistem kullanılarak sistemden ayrı sahip olunamayacak yönelmişlik durumlarına sahip olunabilir. Örneğin dili olmayan bir varlığın matematikte limit teoremine nasıl inandığını söylemek çok olanaklı değildir. Dil yaptığı tanımlarla kendi ötesinde nesneleri temsil eder.

Genel yönelmişlik teorisi içerisinde dil olmaksızın kaba olguları kendi amaçları dışında kullanmak olanaklıdır fakat daha karmaşık düzeyde var olan sistem ilişkilerini dil olmaksızın temsil etmenin olanağı yoktur. Örneğin bir dile sahip olmaksızın bir kâğıt parçası özgürlüğü ve vatandaşlığı temsil edemez. Vatandaşlık bir kurum olgusu olarak devlet, sınır, yasa gibi başka türden birçok kurum olgusunun varlığını gerektirir ve onların oluşturduğu sistemde tanımlanır. Kaba olgulardan kurum olgularına geçiş dil aracılığı ile gerçekleşir çünkü bir nesnenin kendi ötesinde bir şeye gönderimde bulunması, onu temsil etmesi dilin bir olanağıdır (Searle, 2005: 100).

Kurum olguları ve temsil konusu Searle tarafından mutlak açıklıkta betimlenmesine rağmen konu Searle'e görüldüğü kadar açık değildir. Yönelmişlik teorisi içerisinde yönelmişliğin kendisi doğrudan bir temsil yetisi olarak tanımlanmıştır. Eğer kraliçeye sahip olmak için bir temsil yetisi gerekiyorsa türemiş yönelmişlik olarak dilden önce yönelmişliğin doğrudan bunu sağlayabiliyor olması gerekir. Örneğin yönetici, kral, kraliçe kavramlarına sahip olunmamasına karşın herhangi bir kolektif içerisinde birinin arzusu kolektifin diğer üyelerince mutlak olarak yerine getiriliyorsa, onun cezalandırma ve ödüllendirme edimleri toplumda olağan karşılanıyorsa bu kolektifin yönelmişlik durumlarının düzeni doğrudan sistemin kendisinin var olmasında yeterli nedeni sağlar ve yönelmişlik durumları sistemi doğrudan temsil eder. Dil genel yönelmişlik teorisi içerisinde türemiş yönelmişlik türü olarak tanımlandığı için temsillerin temsil edilmesi ile ancak ikincil türden bir iş gerçekleştirilerek gerçekliğin kendisinde var olan olgunun dil tarafından temsil edilmesi, gerçekliğin dil tarafından kurulduğunu değil dilin gerçekliği tanımladığını gösterir. Searle ikinci olarak zorunluluk yönünden itiraz edilebilir. Matematik ilişkilerinin ne olduğunun ifade edilmesi için dil gereklidir fakat matematik ilişkilerinin var olması için Searle'ün anladığı anlamda kolektif yönelmişliği, iletişim niyetini içeren bir dil sisteminin var olması zorunlu değildir. Matematik sembol sisteminin dünyada tek bir kişi tarafından bilindiği bir durum hayal edilebilir. Böyle bir durumda birey matematik ifadelerinin bilgisine sahiptir

fakat onu iletme niyeti taşımadığı ve matematiğe dair sembol sistemi herhangi başka biri için ulaşılabilir olmadığı için dil ile ilgili bir zorunluluk iddiasında bulunamaz.

Searle'ün toplum gerçekliği kuramı dahilinde kolektif yönelmişlik, statü işlevi yükleme ve kurucu kurallar doğrultusunda kurum olgularının tümü açıklanabilir görülür. Örneğin adına evlilik denilen kurum olgusu en az iki failin ortak yönelmişliğini içerdiği için kolektif yönelmişliğin bir ürünüdür fakat iki kişinin birlikte hayatına devam ettirmesini evlilik olarak adlandırmak için yalnızca iki faile dayalı kolektif yönelmişlik biçimi yetersiz kalır. Evlilik bir kurum olgusudur ve toplumlar tarafından belirli kurallara bağlanmıştır. Çoğu toplumda iki kişinin duygu birlikteliklerini ve çift olma arzularını toplumun uyuştığı yasalar bağlamında şahitlerin önünde onaylaması evlilik sayılır. Searle (2005: 116) için toplum olguları ve kurum olguları arasında keskin bir ayrım olmamakla beraber iki olgu türü birbirinden ayrılabilir. İki insan herhangi bir yasal zorunluluğu yerine getirmeden de kendini evlilik ile ilgili niteliklere sahip olabilir ve öyle davranabilir; bu örnek bir toplum olgusudur, yalnızca kolektif yönelmişlikten kaynaklanan bir edim söz konusudur. Toplum olgusundan kurum olgusuna geçiş örgütlü toplumun statü işlevinin yüklenebilmesi için şart koştuğu kurucu kuralların yerine getirilmesi ile mümkün olur.

Kurum olguları ve toplum olguları birbiriyle iç içe geçmiştir. Toplum olgularının çoğu kurum olgularına dönüşme olanağına sahiptir. Örneğin alkol bağımlılığı bir toplum olgusudur çünkü bu statünün hangi şartlarda kimlere yüklenebileceğine dair uzlaşıya dayalı kurucu kurallar yoktur; fakat örgütlü toplum bir bireyin alkol tüketimi, en az iki günde bir gerçekleştirilmesi ve tüketilen miktarın bir litreyi aşması bağlamında bağımlılık sayılır içeriğine sahip bir tanıma sahip olmak konusunda uzlaşırsa alkol bağımlılığı artık bir kurum olgusuna dönüşür.

Searle (2007: 24)'e göre kurum olguları dört bakımdan birbirinden ayrılır. Tamamen dile içkin olan kurum olguları ve tamamıyla dile içkin olmayan kurum olguları; doğal ve yapay kurum olguları; kutsal ve seküler kurum olguları; sertifikalara ve izinlere dayalı kurum olguları. Dile içkin olan kurum olguları basitçe edimsöz edimi türlerinden ifadelerle örneklendirilebilir. Mirasçılara, belli bir mülkiyete sahip olmak tamamen dile içkin değildir; bu tür kurum olguları aynı zamanda dünyadaki nesnelere ve ilişkilere dayanır. Doğal kurum olguları biyolojik olarak verili ilişkilerin uzantılarıdır, diğerleri değildir. Papa olmak doğaüstü bir inanç gerektirdiğinde kutsal kurum olguları arasındadır; para tamamen dünya

içi ilişkilerle tanımlandığı için seküler bir kurum olgusudur. Sertifika ve izne dayalı kurum olguları da terhis belgeleri, sürücü belgeleri, nüfus cüzdanı gibi bireyin belli bir statü işlevine sahip olduğu üstüne yetkilendirilmesidir.

Searle (2006a: 143-146) kurum olgularına dair düşüncelerini para örneği ile belirginleştirir. Örneğe göre paranın fizik yapısı bir sandalye gibi onun işlevini yerine getirecek şartların oluşması için yeterli değildir. Bir sandalyenin sahip olduğu fizik şartları ona sandalye olma statüsünün yüklenmesini olanaklı kılar. Para gibi kurum olgularında nesnenin fizik gerçekliği ile ona yüklenen statü işlevi arasında bir ayrım vardır. Tarih içerisinde temel olarak altın, gümüş gibi madenlerin para olarak kullanıldığı meta türü para, değerli bir şeyle ödeme taahhüdü içeren evrakların kullanıldığı sözleşmeye dayalı para ve resmi olarak para olduğu ilan edilen kâğıt parçalarının para sayıldığı sistem. Birinci türde halihazırda değer taşıma işlevi yüklenmiş olan metalar değer değişimi için kullanıldığından ilk tür paraya yüklenen statü işlevinin sandalyeye yüklenen işlev gibi fizik koşullarından dolayı olduğu söylenebilir. İkinci aşamada kullanılan sözleşmeye dayalı parada statü işlevi kâğıtlara söz vermeyi içeren bir söz edimiyle yüklenir. Paranın gelişiminin ikinci aşamasında kâğıt kendisinden dolayı değil, tahakkuk ettiği değerden dolayı değerlidir. Üçüncü aşamada bir devlet ya da bir toplulukta egemen olan yöneticiler örgütlü toplum adına kural koyabilme yetkisine dayanarak bazı kâğıt parçalarının para olarak sayılacağını ilan ederler. Kâğıt paraların değeri yalnızca kendilerine yüklenmiş olan statü işlevidir. Bir meta olarak ya da meta karşılığı verilen bir belge olarak herhangi bir değere sahip değildirler. Değer tamamen statü işlevi yüklenmesine dayanır. Para örneği metanın fizik alanındaki yeri dolayısıyla işlev yüklenmesinden tamamen yasaya dayalı saf statü işlevi yüklemeye geçişi gösterir. Kurucu kuralların dayandığı formülle, kâğıt parçaları, yasa tarafından yetkilendirilmiş darphane aracılığıyla belli koşullara uygun olarak işlendiğinde para sayılır, biçiminde ifade edilir.

Statü işlevi yüklerken kullanılan kurucu kuralın bağlam terimi çoğu zaman başka bir statü işlevi yükleme örneğidir. Searle (2006a: 148)'e göre kurum olguları tüm ilişkilerden muaf olacak biçimde kendi başlarına var olmazlar; birbirleriyle bir ilişki içerisinde var olurlar. Örneğin kâğıt paraya işlev yüklenmesinin kuralı tanımlanırken kullanılan darphane yine statü işlevi yüklenmiş bir yapıdır. Bir yapının darphane sayılması için gereken kurallar belirtilirken kullanılabilecek olan, anayasa, devlet, bakanlık gibi kavramların tümü yine birer statü işlevi yükleme örneğidir. Kâğıt paralar yalnızca öyle kabul edildikleri için kâğıt

paradır. Kolektif yönelmişlik kurucu kurallar aracılığıyla yüklenen statü işlevleri sonucunda birbirinden farklı güçte olan kurum olgularını yaratır.

Kurum olgularının farklı güçlerde geçerliliğe sahip olmasının sebebi bir anlamda kurum olgularının kendi aralarındaki iç ilişkileri bir anlamda da kurum olgusunu ortaya çıkaran faillerin otorite gücüdür. Searle (2006a: 150)'ye göre bir statü işlevi toplu biçimde onaylanması yetkiyle donatılmış güçleri oluşturmanın aracı değil doğrudan kendisidir. Statü işlevi yükleme nedenlilik bakımından iktidarın kaynağıdır. Searle statü işlevlerinin işlevlerini yerine getirmesini sağlayan ve statü işlevi yüklenmesiyle kazanılan güçleri deontik güçler olarak adlandırır.

Örgütlü anayasa toplumlarında bireyler anayasa sözleşmesinin bir tarafıdır ve anayasa onların edimlerini bağlama gücüne sahiptir. Anayasasında oy kullanma hakkı tanınan ve devlet başkanını bu şekilde seçen bir toplumda devlet başkanı statüsüne kavuşan biri anayasanın tüm tarafları için devlet başkanıdır. Örneğin anayasa, anayasanın belirli bir maddesi bağlamında, oyların belirli bir yüzdesine erişen kişi devlet başkanı olur hükmüne sahipse söz konusu şartları sağlayan kişi devlet başkanlığı statüsünü de kazanır. Bireyin devlet başkanına oy vermemiş olması, onun devlet başkanı olması için var olan uzlaşmayı onaylamıyor olması seçilen kişinin devlet başkanı olarak kabul edilmemesi için yeterli değildir çünkü devlet başkanı seçmek anayasanın mümkün kıldığı bir işlevdir. Kurum olgularının hiyerarşik dizilimi dolayısıyla bir statünün verilmesine onay vermeyen tarafta yer alanlar için de gerekli şartları yerine getiren biri devlet başkanı sayılır. Türkçedeki “mühür kimdeyse Süleyman odur.” Deyişi iktidar sembolü ve iktidar sahibi arasındaki ilişkinin tipik bir örneğidir. Mührün yönetme gücünü temsil etmesi bağlamında, mührü sahip olan yetkiye de sahip olur. Mühür örneğinde yetkinin verileceği kişi hakkında hüküm çoğunluğun arzusuna bağlanmamıştır fakat yönetme statüsü, başka bir statü işlevi yükleme ediminin sonucu ile ilişkilendirilmiştir. Statü işlevleri hiyerarşik olarak birbirleriyle sürekli ilişki halindedir ve birbirlerini etkilerler. Statü işlevleri bir kişiyi yetkilendirebildiği gibi deontik olarak toplumdaki bireylere sorumluluklar yükleyebilirler. Örneğin vergiler toplumun yönetilmesi için verilen statü işlevleri sonucunda kurum olgularının birbirleriyle olan ilişkisi içerisinde doğan ve bireye yüklenen ödevlerdir. Searle (2019: 76)'ya göre politik güçler statü işlevlerine dayanan deontik güçlerdir bu yüzden hakları, yükümlülükleri, cezaları ve onurlandırma biçimlerini belirlerler.

Balzer (2002: 198-199) kurum olgularının oluşumunda yer alan kolektif yönelmişlik kavramını çoğu zaman toplumun tümünü kapsayan ortak bir kararın değil küçük ve seçkin bir grubun yönelmişliğinin geçerli olduğu olgusu ile eleştirir. Örneğin Avrupa Birliği üye ülkelerinin birçoğunda ortak para birimine geçilmesi halklar tarafından istenmemiştir fakat yine de ülke yönetimlerinin anlaşması ile ortak para birimi geçerlilik kazanmıştır.

Balzer'in eleştirisi kolektif yönelmişlik kavramına dair ciddi bir argüman içermez; çünkü Searle'ün tanımına göre kurum olguları birbiriyle bağlantılı olarak işlev görür. Ortak para birimini onaylayan küçük ve seçkin grubun yönelmişliğine kadar bağlanan kurum olguları zinciri göz önüne alınırsa, sırasıyla toplum olmak, seçimlerle yönetici seçmek, yöneticilere yönetim ve halk adına karar verme yetkisini vermek gibi aşamalardan geçilmiştir. Searle'ün teorisi bütüne yöneliktir. Bağlamlarından soyutlanan kurum olgularını Searle'ün teorisinin eleştirisinde kullanmak bir tür kafa karışıklığıdır çünkü Searle kitabının herhangi bir yerinde kurum olgularının bağlamlarından soyutlanarak parça parça açıklanabileceğini iddia etmez. X, C bağlamında Y sayılır kurucu kural formülündeki bağlam çoğunlukla diğer bir kurum olgusudur. Ülkeler gibi büyük çaplı kolektiflerde kurum olgularının oluşumunda herkesin ortak kanaatine ihtiyaç olmadığının iyi anlaşılması gerekir. Birincisi böyle bir kanaat birliği teorik açıdan mümkün olsa da dünyanın gerçekliğinde bir ülkedeki her vatandaşın aynı biçimde onaylayacağı bir kurum olgusu oldukça kısıtlı bir var olma olanağına sahiptir. Ülkeler gibi geniş çaplı kolektifler toplum adına kararlar alabilmek için farklı kurum olguları kurarlar ve statü işlevi yükleyerek kendi adına karar alma yetkisini belirli biçimlerde yöneticilere devrederler; böylece ülke vatandaşlarının oluşturduğu kolektifin büyüklüğüne kıyasla büyüklüğü hiçbir şey ifade etmeyen bir kolektif statü işlevinden kaynaklanan yetkiye dayanarak tüm toplum adına karar alabilir.

Fitzpatrick kolektif yönelmişlik kavramına hemen hemen Balzer ile aynı içerikte bir itiraz dile getirir. Fitzpatrick (2003: 51)'e göre kolektif yönelmişlik kavramı savunulabilir değildir çünkü yönelmişlik bireyin kendi kafasının içinde yer alır ve birey diğerlerinin de kendisiyle aynı kolektif yönelmişliğe sahip olduğundan asla emin olamaz. Searle'ün kavramı tanımlama biçimi toplum olgularının sağlanıp sağlanmadığından emin olmak için bir ölçüt vermediği için yanlıştır. Örneğin ekonomik bir işlem sırasında ödeme işlemi gerçekleşip ödeme gereği malların teslim edilmesi gerçekleşmeyebilir; böyle bir durumda mahkemeye başvurduğunda ödemeyi yapıp malları alamayan taraf mahkemeye kanıt olarak sözleşmeleri, faturaları ve buna benzer yazılı belgeleri sunabilir fakat Fitzpatrick'e göre suçlanan taraf

ekonomik işlem biçiminde sosyal bir olgunun ortaya çıkmasına asla fiilen niyet etmediğini savunabilir çünkü biz niyetleri temelde bireyin yönelmişliğine gömülüdür. Bu yargılama işleminde suçlanan taraf kendini sadece keyif aldığı için kağıtlara imza attığını söyleyerek, ekonomik işlemleri sevdiğini fakat bu işlemi hiçbir zaman gerçekleştirme niyetinde olmadığını söyleyerek savunabilir ve Searle’ün kavramı tanımlama biçimine göre mahkeme tüm delillere rağmen suçlanan tarafı mahkûm edemez.

Fitzpatrick’ın itirazı kolektif yönelmişliğin ya da kurum olgularının birbirinden soyutlanabilir bir yapıda olduğunun düşünülmesinden kaynaklanır. Bir kurum olgusu diğer kurum olguları ağının bir parçasıdır ve ancak onlarla birlikte işlev görür. X, C koşullarında Y sayılır formülündeki C orta terimi çoğu zaman başka bir kurum olgusudur. Searle’ün düşüncesine göre Fitzpack’ın itirazı kurum olguları ağı bakımından kurucu kuralların açıklanması ile çözümlenir. Örneğin en basit haliyle ekonomik bir işlem, taahhüt ile imzalanan belgenin gereği olarak ödeme yapmak ve karşılığında mal almak anayasaya göre ekonomik işlem sayılır kurucu kuralına sahiptir. Yasaya yüklenen statü işlevi dolayısıyla yasa birey üstünde deontik bir güce sahiptir dolayısıyla suçlanan tarafın gerekli imzaları atıp ödeme aldığı anda başka bir kurum olgusu olan yasa gereği malları teslim etmesi gerekir. Suçlanan taraf fiilen bir niyete sahip olmasa dahi karşı tarafı fiili bir niyeti olduğuna inandırarak sözleşmenin ödeme alma kısmını gerçekleştirmiş fakat kendi üstüne düşen kısmı gerçekleştirmemiştir; dolayısıyla kolektif yönelmişliğin tamamlanma koşulları sağlanamadığından ekonomik işlem diye adlandırılan kurum olgusunun gerçekleştirildiği savunulamaz. Aynı zamanda ekonomik işlem başka bir kurum olgusu olan yasa tarafından belirlendiğinden kolektif yönelmişliğin kendi üstüne düşen tarafını gerçekleştirmeyen birey bir statü işlevi olan suçluluk ile tanımlanacaktır. Fitzpatrick kurum olgularının var olmasında yalnızca kolektif yönelmişliğin değil statü işlevi yükleme ve kurucu kuralların gerekliliğini de göz önüne aldığı anda itirazının bir önemi kalmayacaktır; çünkü kurum olgularını oluşturan üç kavram kurum olgularını her zaman birbirleriyle ilişki içerisinde tutar ve böylece bir kurum olgusu başka bir kurum olgusunun sonucu olarak var olur ya da başka bir kurum olgusu ile korunur.

Tuomela (2002: 185)’e göre Searle kurum olgularının var olabilmesi için basitçe kolektif olarak anlaşılmış ve kabul edilmiş olmasının yeterli olduğunu varsayar fakat burada en azından ikinci dereceden inançlara, örneğin bir şeyi para olarak sayarken diğerlerinin de onu para olarak saydığına inanmaya, ihtiyaç vardır. Tuomela’nın eleştirisi Searle’ün kolektif

yönelmişliği tanımlama biçimine göre geçersizdir; çünkü kolektif yönelmişlik biz yapıyoruz formuna sahiptir. Bir şeye bizim inanıyor olmamızın, bizim yapıyor olmamızın bir parçası zaten diğer faillerin aynı yönelmişliğe sahip olduğunu varsaymaktır; dolayısıyla Tuomela'nın ikinci dereceden inanç dediği şey kolektif yönelmişliğin tanımında içerilir. Searle (1997: 452)'ye göre Tuomela kurum olgularının yalnızca kolektif kabule dayalı olduğunu ve bu kabulün iki farklı kolektif yönelmişlik gerektiğini belirtmesiyle Searle'ün tüm analizini temelden yanlış anlamıştır.

Statü işlevleri toplumların farklı güçlere sahip olmasından dolayı her zaman bir uzlaşının ürünü olarak ortaya çıkmazlar. Örneğin 1994 yılında bağımsızlığını ilan eden Abhazya kendi bayrağına, parasına ve marşına sahiptir fakat Birleşmiş Milletler tarafından tanınmamaktadır. Abhazya toplumuna göre kendileri bir devlet statüsüne sahiptir fakat uluslararası topluma göre Abhazya'nın bir devlet statüsü bulunmamaktadır; öyleyse Abhazya'nın bağımsız bir devlet olduğuna dair kurum olgusunun varlığı tartışmalıdır. Abhazya bağımsız bir devlet olmaya dair gereken kurucu kurallara, statü işlevi yüklemeye ve kolektif niyetliliğe sahip olsa dahi politik güç sahipleri gereken statüyü vermeyebilir. Buradan anlaşıldığı kadarıyla kurum olguları ve onun kurucu bileşenleri arasındaki ilişki olumsuzdur. Kurucu bileşenlerin varlığı zorunlu olarak kurum olgularını yaratmaz. Kurum olguları ve kurucu bileşenler arasındaki nedenlilik ilişkisi bir yönelmiş nedenlilik örneğidir. Yönelmiş nedenlilik kavramının temel niteliği kendine gönderimliliktir dolayısıyla kendi dışında kesin sonuçları olması beklenmez.

Searle'ün kurum olguları konusundaki düşünceleri dünyanın politik tarihinin açıklanması adına kimi sonuçlara sahiptir. Çatışan kolektif yönelmişlikler toplumlar arasındaki ve toplumun kendi içerisindeki çatışmaları doğurur. 1990 yılında imzalanacak olan toplu iş sözleşmesinde Zonguldak maden işçileri ve hükümet arasında uzlaşma sağlanamadığı için işçiler greve giderler ve 1991 yılının ocak ayında Ankara'ya doğru yürüyüşe geçerler. Grev sırasında hükümet Avustralya ve Güney Afrika'dan kömür ithal etmek ister fakat oradaki işçiler Zonguldak maden işçileri ile dayanışma göstererek gemilere kömür yüklenmesine direniş gösterirler. Grev sendika lideri Şemsi Denizer'in inisiyatifi ile sonlandırıldıktan sonra görüşmeler Körfez Savaşı'nın başlaması ile ileriki bir tarihe ertelenir ve sonuç olarak hükümetin ilk verdiği tekliften dahi düşük bir ücret önermesi ile sonuçlanır; fakat 1991 yılında yapılan seçimlerde dönemin hükümeti bir önceki seçime göre mecliste 177 sandalye kaybederek iktidar gücünü yitirir.

Madenci örneği kolektif yönelmişlik çatışmasının ve statü işlevi yükleme ediminin değişiminin nasıl gerçekleştiğini gösterir. Örnekte maden işçileri ve hükümet birbiri ile uzlaşmayan niyetlere sahiptir. Bir kurum olgusu olarak hükümet sahip olduğu statü işlevi sayesinde deontik gücüne dayanarak kimin ne kadar ücretle çalışacağını belirleme yetkisine sahiptir. Aynı zamanda sözleşmenin diğer tarafındaki işçiler de diğer bir kurum olgusu olan anayasaya dayanarak hükümetin önerisini kabul etmeme, protesto etme ve grev hakkına sahiptir. İki tarafın niyetlerini birbirlerine dayatmaları hükümetin statü işlevini kendi niyeti doğrultusunda kullanmasıyla sonuçlanmıştır fakat olayın çözümlenme biçimi kamu tarafından onaylanmamış olacak ki bir kurum olgusu olan hükümet yetkisi olguyu izleyen seçimde karar sahiplerinin elinden almıştır.

Toplum içerisindeki hak mücadelelerinin tümü kolektif yönelmişliklerin çatışmasına örnektir. Kolektifi meydana getiren insanların gücü yönelmişliğin gücünü de belirler örneğin Britanya Krallığı'nın idaresi altındaki Hindistan'ın Gandhi liderliğinde örgütlenen özgürlük mücadelesi büyük bir kolektifin niyeti ile büyük bir askeri ve siyasi gücü karşı karşıya getirir. Britanya elinde bulundurduğu güç unsurunu kullanarak bir hedef doğrultusunda birleşen kolektifi yıldırmaya çalışır fakat kolektifi oluşturan bireylerin inandıkları kolektif niyeti sürdürme konusundaki iradeleri Hindistan'ın bağımsızlığı ile sonuçlanır.

Diktatörlükler, sömürge yönetimleri ve tiranlıklar statü işlevlerinin toplu onay olmadan şiddetle ele geçirildiği ve sürdürüldüğü yönetimlerdir. Bir sömürge yönetiminin sahip olduğu yetkiler başında bulunduğu toplumun kolektif yönelmişliğinden, üzerinde uzlaştığı kurucu kurallardan ya da statü işlevi yüklemeyi onaylamasından kaynaklanmaz dolayısıyla otoritenin gücü ve kamunun kolektif yönelmişliği arasında sürekli bir gerilim var olur. Bu tür yönetimler varlığını uzun süre devam ettirebilse de genellikle kolektif yönelmişliğin kendi niyetlerinin tamamlanma koşullarını sağlama arzusu doğrultusunda bir isyan ya da devrim hareketiyle sahip oldukları statüyü kaybederler. Bu tür yönetimlerde yönetici sınıfın yüklendiği statü işlevi ve kamunun yüklediği statü işlevi arasında fark bulunur. Örneğin İspanya dikta yönetiminin lideri Francisco Franco kendisi ve onu destekleyen sınıf için devlet başkanlığı statüsüne ait işlevleri yerine getirmektedir fakat cumhuriyetçilere göre onun statüsü diktatörlük ya da tiranlıktır. Searle (2019: 77)'e göre işgalcilerin kurbanları ile olan ilişkisinde statü işlevleri kabul edilmeksizin kurbanların korkuları ve ihtiyaçları nedeniyle işgalcilerin emirleri yerine getirilir; bu tür olgularda statü işlevlerinin yüklenmesi

söz konusu değildir daha çok statü işlevlerinin dayatıldığından söz edilir. Dayatılan statü işlevlerinin kolektif olarak kabullenilmesi deontik gücün kabul edilmesi anlamına gelir.

Statü işlevi ve deontik güç kavramları birbiri ile sürekli temas halindedir. Searle (1997: 451)'e göre statü işlevleri ve deontoloji birbirinden ayrı yönlerde değildir; işlevler güç temelinde tanımlanır ve güç, işlevin gerçekleştirilmesini olanaklı kılar. Bir statü işlevinin tüm dayatmaları aslında deontolojinin dayatmasıdır. Birbiri ile çatışma halinde olan statü işlevlerinin varlığı farklı deontik güçlerin varlığından kaynaklanır. Bir mafya çetesinin patronu çete üyeleri için patron statüsündedir fakat daha geniş bir bakış açısıyla topluma göre göre bir suçludur. Devrimci sınıflar temel olarak toplumun dinamiklerini ve sistemi değiştirmeye dair statü işlevleri sistemine sahip kolektiflerdir fakat yüklendikleri statüye rağmen para kazanabilir, iş kurabilir, bir suça maruz kaldıklarında polisi arayarak yardım isteyebilirler. Statü işlevleri arasındaki ilişkide temel konum bir bireyin hangi kurum olguları tarafından tanınan yetkilere ortak olduğu ile ilgilidir.

Searle (2010: 19) toplum gerçekliğine ilişkin teorisinde kurucu kurallara ayırdığı rolü daha sonra eskisine nazaran azaltır. Yenilenen düşüncede statü işlevi beyanlarının kurum gerçekliğini yaratmada ve sürdürmede daha merkezi bir rol oynadığı iddia edilir. Örneğin ilkel bir kabilede hiçbir kurucu kural ya da başka bir kurum olmamasına karşın insanlar aralarından birini lider olarak kabul edip ona statü işlevi ve deontik güç kazandırabilir. Statü işlevlerinin kazandığı konum sonucunda Searle (2010: 23)'e göre tüm statü işlevleri kurum gerçeklikleri olarak belirlenir fakat kurum gerçeklerinin tümü artık kurucu kurallardan oluşan ve önceden var olan kurumların içinde yer almak zorunda değildir.

Sonuç olarak toplum alanında yönelmişlik kolektif yönelmişliği gerektiren toplum olguları, dilin kuruluşu, toplum olgularından daha farklı gerekliliklere sahip olan kurum olgularının kuruluşunda kendine yer bulur. Yönelmişlik toplum olgularının nedenidir ve bu yüzden toplum olgularına dair açıklamalar da yönelmişlik ile ilgili açıklamalardır. Kolektif yönelmişlik toplum gerçekliğinin açıklanmasında toplumun beraber edimde bulunma, toplu onay gibi olgularını açıklamak için kullanılır. Statü işlevi yükleme toplu onay aracılığı ile belirli statülere belirli deontik güçlerin verilmesini sağlar. Deontik güç statü işlevinin uygulanabilmesi için gerekli olan yaptırım gücünü sağlar. Kurucu kurallar temel olarak temsillerin bağlamlarıdır. Kurum olguları içerisinde bulundukları bağlamlarla toplum tarafından onaylandıkları statüde sayılırlar. Kurum olgularının oluşmasının olanağı kurucu

kurallardır. Kurucu kurallar yalnızca düzenleyici nitelik arz etmezler aynı zamanda kurdukları bağlamın kendileridir. Kurucu kurallar düşüncesi daha sonra statü işlevinin rolüne ayrılan güç arttırıldığında önemini yitirmiş gibi görünür fakat Searle daha çok kurucu kuralların var olmadığı kurum olgularını kabul ederken gelişmiş düzeydeki kurum olgularını hala kurucu kurallarla ilişkilendirmeye devam eder.

Toplum gerçekliği kaba olgulardan kurum olgularına geçişte üç temel ilke üzerine kurulur. Üç temel ilkenin ikisi söz edimleri teorisinden alınmıştır. Söz edimleri teorisi kurucu kurallar düşüncesini ve teori içerisinde kolektif yönelmişlikle aynı biçimde işlev gören uylaşım kavramını içerir. Toplum gerçekliği konusunda Searle'ün dayandığı temeller dikkate alındığında tüm anlatının bir yönelmişlik anlatısı olduğu anlaşılacaktır. İnsanların yönelmişlik durumlarının biçimine göre toplum olgularının var olduğundan ya da olmadığından bahsedilir, olgular yönelmişlik durumları tarafından kurulur ve sürdürülür dolayısıyla Searle en baştan bu yana yönelmişlik teorisini genişleterek bireyin tekillik düzeyinden toplum alanına uzanacak bir yönelmişlik teorisi geliştirmiş olur.

6. SOSYAL BİLİMLERDE YÖNELMİŞLİK

Sosyal bilim olgusu ve onun yönteminin ne olması gerektiği konusundaki tartışma farklı görüşleri içerir. Tartışma genel olarak sosyal bilimler ve doğa bilimlerinin birbirinden ayrı gerçekliklere odaklanmadığını dolayısıyla doğa bilimlerinin yöntemleriyle sonuca ulaşabileceğini savunan pozitivist taraf ile fizik dünya ve sosyal olgu, akıl ile madde arasında bağdaştırılamaz ayrımlar olduğu için sosyal bilimlerin kendine özgü bir yöntemle açıklanması gerektiğini savunan Kartezyen taraf arasındaki bir tartışma olarak betimlenir.

Tarihteki uygulamalarda, iki bilim türünün aynı kesinlikte bilgi sağlamaması ve incelediği olgu alanlarının birbirinden farklı olması iki bilim alanının birbirini dışlayacak biçimde gelişmesine neden olmuştur. Örneğin *The Royal Society*'nin 1663 yılında Robert Hooke tarafından düzenlenen ikinci tüzüğünde topluluğun amacı metafizik, ahlak, siyaset, gramer, retorik ya da mantığı araştırmaya dahil etmeksizin tüm kullanışlı sanatlara, mekanik uygulamalara ve icatlara dair doğa bilgisinin deney ile geliştirilmesi olarak belirlenmiştir (Lyons, 1944: 41). Bilim tarihi içerisinde Newton'un fizik bilimindeki başarısının evrenin yasalarını keşfetmek için büyük bir motivasyon kaynağı sağladığı söylenebilir. Doğa bilimleri evrenin yasalarını keşfetmede büyük atılımlar gerçekleştirirken sosyal bilimlerin bu türden bir başarıya ulaşamaması onun bir bilim olarak varlığının ve açıklama biçiminin sorgulanmasına neden olur. Bilim kavramı 19. Yüzyılın başında tamamen doğa bilimlerini kast eden bir içerikle tanımlanmıştır (Gulbenkian Komisyonu, 2003: 14).

Searle (1991: 332)'ye göre on dokuzuncu yüzyılın başında bilim kavramının yalnızca doğa bilimleri anlamında daraltılmasından sosyal bilimleri de içine alacak biçimde genişlediği son yüz yıllık süreçte sosyal bilimler tartışması J. S. Mill ve mantıkçı pozitivistler tarafından temsil edilen doğa bilimlerinin kullandığı yöntemin sosyal bilimleri de kapsadığını savunan görüş ile Dilthey tarafından ortaya atılan hermenötik yöntem arasında şekillenmiştir. Bu bölümde Searle'ün sosyal ontolojisinin bir sonucu olarak ortaya çıkan sosyal bilimler düşüncesi üzerinde durulmaktadır. Diğer sosyal bilim teorilerinin Searle'ün teorisine benzerlikleri ya da farklılıkları tezin genel amaçları bakımından herhangi bir önem arz etmediği için bölüm içerisinde bu görüşlere yer verilmemiştir. Sosyal bilim olgusu Searle'ün sosyal ontolojiyi açıklama ve toplum gerçekliğini temellendirme iddiasının kendini doğrulama noktası olarak araştırmaya dahil edilmiştir.

6.1 Sosyal Ontolojisi

Sosyal ontoloji, Searle'ün dizgesinde sosyal olguların ne olduğu ile ilgili sorunun cevaplandığı alandır. Bir sosyal ontoloji araştırması Searle'ün anladığı biçimiyle doğal olarak sosyal bilimler bakımından da sonuçlara sahiptir.

Zihin felsefesinin psikoloji ve bilişsel bilim; dil felsefesinin dilbilim için geçerli olduğu gibi sosyal bilimler için de geçerli olan bir sosyal felsefeye sahip olmamız gerektiğini ileri sürüyorum. [...] Sosyal ontoloji soruları gerektiği gibi çözümlendiğinde, bana öyle geliyor ki, sosyal felsefenin soruları, yani sosyal bilimlerdeki açıklamanın doğası ve sosyal felsefenin siyaset felsefesiyle ilişkisi doğal olarak yerine oturacaktır. (Searle, 1999: 2077)

Sosyal ontoloji ile sosyal bilimler arasındaki bağ yalnızca sosyal bilimler ve sosyal ontolojinin aynı olguları incelemesinin ötesinde sosyal bilimlerin açıklamasını belirleme niteliğine sahiptir. Sosyal ontoloji, sosyal bilimler hakkında bir açıklamaya sahip olmanın ilk adımıdır. “Sosyal bilimler söz konusu olduğunda, sosyal ontolojinin metodoloji ve teoriden önce geldiğine inanıyorum” (Searle, 2008: 443). Olgunun doğası yani onun ontolojik olarak nasıl bir varlık olduğu hakkında yeterli bilgiye sahip olunmadığı durumda o konu hakkında geçerli bir kuram geliştirmek olanaklı değildir.

Sosyal ontoloji kavramının Searle tarafından kullanılmasında yönelmişlik teorisinin geneliyle tezatlık oluşturan yön, en baştan bu yana dünyanın ontolojik birliğine dair ısrarına rağmen sanki sosyal olgular konusunda tavrını değiştirdiği izlenimi uyandırmasıdır. Searle (2005: 21)'e göre toplum gerçekliğine dair ontolojik bir açıklamada bulunmak dünyaya dair daha genel bir ontolojinin içerisinde toplum olgularına dair ontolojinin alanının belirlenmesidir. Özel anlamda ontolojinin genel ontoloji içerisine yerleştirilmesini sağlayan kavram yönelmişliktir. Yönelmişlik biyolojik süreçlerin bir sonucu olduğu için ve toplum gerçekliği yönelmişlikten türediği için genel ontoloji ve toplum ontolojisi birbiri ile ilişkilidir. Searle'ün çokça kullandığı alt-üst sınıf ilişkileri anlamında sosyal ontoloji genel ontolojinin bir alt sınıfını oluşturur. Alt-üst sınıf ilişkileri ve alt sınıfın kendine özgü nitelikler içermesi daha önce temsil-sunum, toplum olgusu-kurum olgusu, biyolojik süreç-bilinç kavramları arasındaki ilişkinin tanımlanmasında kullanılmıştır.

Toplum olgularının kendine özgü bir ontolojide düşünülmesinin nedeni Searle'ün birinci tekil şahıs ontolojisi ve üçüncü şahıs ontolojisi kavramlarına gözlemciden bağımsız ve

gözlemciye bağımlı niteliklerinin eklenmesidir. Doğa olgularından farklı olarak toplum olgularının varlığı failerin varlığına ve toplum olgularını oldukları şey olarak kabul etmelerine bağlıdır. Örneğin bir binanın meclis binası olmasını sağlayan onun meclis binası olduğu üzerine uzlaşılmasıdır. Çeşitli renklerden ve sembollerden oluşmuş çizimler ancak onu bayrak olarak kabul eden bir toplum varsa bayraktır.

Gözlemciden bağımsız ve birinci tekil şahıs ontolojisine sahip sınıfta bilinç, yönelmişlik gibi olgular bulunur. Gözlemciden bağımsız üçüncü şahıs ontolojisine sahip sınıfta doğa nesneleri, moleküller, atomlar, doğa nitelikleri yer alır. Gözlemciye bağımlı birinci tekil şahıs ontolojisine sahip olan sınıf sosyal ontolojinin dolayısıyla toplum olgularının alanıdır. Gözlemciye bağımlı üçüncü şahıs ontolojisine sahip alan için Searle herhangi bir üye belirlemediği gibi bu sınıfın varlığını kendi teorisi bakımından tehdit edici bulur. Gözlemciye bağımlı üçüncü şahıs ontolojisine sahip sınıfta kuantum mekaniği tarafından içerilen gerçekliğin kısmen onun gözlemlenmesi ile değişikliğe uğradığı, yani gözlemin gerçekliği yarattığı iddiası yerleştirilebilir; fakat Searle (2006a: 14)'e göre kuantum mekaniği kanıtlanan sonuçları bakımından böyle bir iddiaya inanmayı zorunlu kılacak bir şey içermez. Searle'ün araştırma alanı kuantum fiziği değildir fakat Werner Heisenberg'ün belirsizlik ilkesi¹⁷ ve Thomas Young'ın çift yarık deneyinde gözlemci etkisi¹⁸ üzerine yapılan çalışmalar Searle'ün ön kabullerini sıralarken dünyayı kendi teorisine uygun sınırlarıyla kabul ettiğini gösterir.

Gözlemciye bağlı ve gözlemciden bağımsız olguların var olması nesnelerin de ontolojik olarak keskin çizgilerle birbirinden ayrıldığı anlamına gelmez. İşlev yüklemenin yönelmişliği gözlemciye bağımlı ve gözlemciden bağımsız olgular arasında ayrım yapmayı sağlar fakat nesneler için herhangi bir ayrım içermez. Örneğin kahve bardağı ontolojik bakımdan gözlemciden bağımsız olarak mevcuttur fakat onun bir kahve bardağı olması gözlemciye bağımlıdır. Searle (2006a: 139)'a göre işlevlerin tümü gözlemciye bağlıdır. İşlevler gözlemciye bağlı olmasına karşın işlevleri meydana getiren yönelmişlikler gözlemciden bağımsızdır. Kaba olgular olan fizik nesneler üstlerine yüklenen işlevler sayesinde aynı zamanda toplum olgularını temsil eden nesneler haline gelir. En temel

¹⁷ Kuantum fiziğinde bir parçacığın devinimi ve konumunun eşzamanlı olarak kesin bir değerde ölçülemeyeceğini öne süren ilke. Devinim ya da konumdan hangisinin kesinliği artarsa diğersinin belirsizliği de aynı oranda artar.

¹⁸ Young deneyi ışığın dalga karakterini kanıtlamak için yapılmıştır fakat sonraki çalışmalar gözlemciden bağımsız gerçekleştirilen deneyin girişim deseni oluşturmaya rağmen gözlemci tarafından takip edilen deneyin iki çizgi oluşturduğunu göstermiştir.

ontoloji fizik parçacıklarından ve moleküllerden oluşan dünyanın var olma biçimidir. Gözlemciden bağımsız üçüncü şahıs ontolojisine sahip olan doğa gözlemciden bağımsız birinci tekil şahıs ontolojisine sahip bilince neden olur. Bilinç böylece nedenlilik bakımından doğa ile ilişkilidir. Bilinç gözlemciye bağımlı birinci tekil şahıs ontolojisine sahip toplum olgularına neden olur fakat bilinç ile arasında nedenlilik bulunduğundan varlığı temel ontolojiye bağlanmıştır.

Üst fenomenizmden kaçınmak için sağlanan temel karşılıklı etkileşimdir. Doğa bilince etkide bulunur ve onu meydana getiren süreçleri içerir; bilinç de yönelmişlik kavramının bir sonucu olarak eylemlerin nedeni olduğu için doğaya etkide bulunur ve onun içerisinde değişiklik meydana getirir. Doğa ve bilinç arasında olan ilişki bilinç ve toplum olguları arasında da vardır. Bilinç toplum olgularını meydana getiren statü işlevi yükleme, kurucu kurallar oluşturma, kolektif yönelmişlik gibi yetilere sahip olduğu için toplum olgularına nedenlilik bakımından etkide bulunur; toplum olgularından oluşan sistem de hem Arkaplan varsayımlarına katılarak hem de deontik gücü aracılığı ile belirli sınırlar çizerek bilince etkide bulunur. Searle'ün genel teorisi içinde bilinç, doğa ve toplum olguları arasında var olan birbirini etkileme ilişkisi ontolojik olarak birbiri ile ilişki içerisinde bulunan ve sisteme farklı düzeylerde katılan parçalara sahip tek bir dünyada yaşandığını göstermektedir.

Bilinç gibi, yönelmişlik gibi toplum olguları da doğanın bir parçasıdır; fakat gözlemciye bağımlı birinci tekil şahıs ontolojisi ona özgü olanın doğal bir nesneden farklı olmasına neden olur. Bir taşın taş olabilmesi için onun taş sayılacağı bir bağlama ihtiyacı yoktur fakat ona Türkçe içerisinde taş denebilmesi için bir dili meydana getirecek kurucu kuralların varsayılması gerekir. Searle (1991: 341)'e göre sosyal olguların temeli sosyal davranıştır ve sosyal davranış kolektif yönelmişlikle açıklanır. Fizik alanında bir nesne olan taş kendi ötesinde bir gönderime sahip değildir ve olduğu şey olabilmesi için kendisinden başka bir temele ihtiyaç duymaz. Türkçedeki taş kelimesi sahip olduğu anlama sahip olmak için kendi ötesinde bir nesneye gönderimde bulunur. Farklı biçimlerde çıkarılan sesler, kâğıda çizilen işaretler fizik alandaki taşın bir temsili olmak için Türkçe konuşan insanların kolektif yönelmişliğine ihtiyaç duyar. Taş kelimesinin belirli bir fizik nesneyi temsil etmesi için dili konuşanların kelimeyi fizik nesneyi temsil etme niteliğiyle kabul etmeleri gerekir. Toplu kabulün içeriği bir kurucu kuraldır. Taş kelimesi Türkçe bağlamında taş nesnesinin temsili sayılır.

Sosyal ontoloji insanların eylemleri ve tutumları tarafından yaratılır ve doğal dünyanın bir parçası olarak epistemoloji bakımından nesnel bir varlığa sahiptir (Searle, 2006b: 15). Sosyal ontoloji tarafından incelenen olgular dil ile dolayısıyla türemiş yönelmişlikle ilişki halindedir. Sosyal fenomenler ancak insanlar tarafından ortak kabule dayanıyorlarsa ya da var olduklarına inanılıyorsa vardır; bundan dolayı dil tarafından adlandırılan sosyal olgunun adı aynı zamanda onun kurucu unsurlarından biridir (Searle, 2006a: 211- 212). Dilin, anlamın ve genel olarak sosyal olguların ontolojik olarak öznel yapıda olmaları gözlemciye göreli olarak var olmalarından dolayı nesnelliği önünde bir engel oluşturmaz.

Searle (1991: 335)'e göre fizik fenomenlerinden tamamen ayrı mantık niteliklerine sahip sosyal olguların varlığı bir gerçektir. Toplum gerçekliği incelenirken araştırılan kurum olguları zihin bileşenleri içeren ve fizik olgulardan ayrılan olgulardır. Searle (1991: 336 - 343) sosyal bilimlerin açıklanmasında kullanılacak olan sosyal olguların ontolojisinin doğa olguları ile olan farklılığının anlaşılmasına dair altı adet nitelik belirler; daha sonra aynı nitelikleri toplum gerçekliğinin açıklamasında da daha geniş anlamda kullanır (Searle, 1995: 32 - 37).

Toplum olgularına dair ilk nitelik kendine gönderimlilik; çünkü toplum olgularına ait zihin temsilleri tanımlarının kendi var olma koşullarını yerine getirmesi gerekir. Bir toplum olgusu ancak onun olduğu şey olduğu kabul edilirse o şeydir. Örneğin topluluk içerisinde birinin yönetici statüsünde olduğu durumda onun yönetici olabilmesinin koşulu topluluk üyelerinin onu yönetici olarak kabul etmeleridir. Yönetici olarak kabul edilmediğinde yönetici olma statüsünü yitirmiş olur. Yönetici olan fail ve yönetici kavramı birbirinden ayrı olarak düşünüldüğünde failin yönetici olabilmesi için failin yönetici kavramının kapsadığı türden olduğuna inanılması gerekir. Fail bir yöneticidir inancının içeriği failin yönetici olduğunun tekrar edilmesinden ibarettir. İnancın sahip olduğu kendi içeriğini tekrar etme durumu kendine gönderimlilik olarak adlandırılır. Kendine gönderimlilik niteliğinin ilk bakışta bir döngüden ibaret olduğu düşünülebilir fakat Searle (1995: 52-53)'e göre toplum olgusunun gerektirdiği kavramın tanımlanması için kavramın kendisinin kullanılması gerekmez. Kavram tanımlanırken başka yönelmişlik durumlarından oluşan bir ağ ve diğer kurum olguları kullanılabilir. Kavramın kavram kullanılmadan tanımlanabiliyor oluşu kendine gönderimlilik niteliğinin döngüye neden olmadığını gösterir.

İkinci nitelik Searle'ün (1991: 336) ilk kullandığı biçimiyle kurucu kurallardır, daha sonra kurucu kurallar kavramı yerine icra edici sözcelem kavramını kullanır (Searle, 1995: 34). Niteliklerin sıralandığı ilk içerikte Searle niteliğin açıklamasını tüm toplum olgularının kurucu kurallar düzeni gerektirip gerektirmediği konusunda emin olmadığını açıklayarak bitirir. İkinci içerikte kurucu kurallar yerine icra edici sözcelemlerin kullanılması Searle'ün düşüncesinde kurum olguları ile aynı biçimde kurucu kurallar tarafından düzenlemeye ihtiyacı olmayan yalnızca bir beyanla var olabilen toplum olgularının varlığını düşündüğünü gösterir. Örneğin “bugünü bayram ilan ediyorum.”, “İstifa ediyorum.” Gibi söz edimlerinin sözcelemesi, önermelerin içeriği olan kurum olgularının yaratılmasını sağlar.

Üçüncü nitelik ilk sıralamada kolektif yönelmişlik, ikinci sıralamada kaba olguların mantık bakımından kurum olgularından önce gelmesidir. Kolektif yönelmişlik beşinci bölümde açıklandığı üzere her türlü toplum olgusunun var olma şartıdır. Birinci şahıs ontolojisine dayalı varlığına rağmen kolektif edime gönderimde bulunur. Kaba olgular ve kurum olguları arasındaki ilişki de kaba olguların kurum olguları olarak kullanılmasına dayanır. Kurum olguları kaba olgulara yüklenen temsillerdir. Örneğin aynı kâğıt, bayrak, para, sözleşme gibi farklı kurum olguları tarafından nitelenebilir. Kurum olgularının var olabilmesi için kurum olgularından önce gözlemciden bağımsız olarak var olan kaba olgulara ihtiyaç vardır. Kaba olguların kurum olgularına önceliği aynı zamanda topluma dair yönelmişlik durumlarının doğallaştırılmasını da temellendirir. Kurum olguları basitçe statü işlevi yüklenmiş kaba olgular oldukları için onların ontoloji genel ontolojiyle ilişkilidir.

Dördüncü olarak Searle'ün teorisinde dil olmadan kurum olgularının varlığını iddia etmek olanaklı değildir. Kolektif davranış sergilemek ve kurum olgusu oluşturmak birbirinden farklı şeylerdir. Karınca ve arı kolonileri, geyik sürüleri kolektif olarak hareket ederler ama kurum olgularına sahip olamazlar. İşçi karıncaların bir sendika kurabilmesi, arıların monarşiye itiraz etmesi, geyik sürülerinin otlama bölgelerinin yıllık verimlerinin sürü içerisindeki hiyerarşik yapıya ve genç ölümlerine etkisi hakkında düşünebilmeleri için dile ihtiyaçları vardır. Searle'e göre sosyal olgulara verilen isim aynı zamanda kendileridir, yani sosyal olgular diğer sosyal olgulardan isimleriyle ayrılırlar. Örneğin başbakan kelimesi ile tuğla kelimesinin temsil ettiği nesneler ve kurucu kurallar birbirinden tamamen farklıdır. Bu tür kavramlar ve onların temsil ettiği ilişkiler olmadan gelişmiş sosyal olgulara ulaşmanın olanağı yoktur. Searle (2008: 444) modern anlamda ya da ilk çağ felsefesinde toplum bakımından dilin kurucu bir işlevi olduğunu düşünen herhangi bir filozof olmadığı

düşüncesindedir fakat Aristoteles (1932: 1253a)'nın sürü hayvanları ve insanlar arasındaki temel farkın dolayısıyla onun bir politik bir hayvan olmasının onun sahip olduğu söz sayesinde olduğunu söylediği pasajı gözünden geçirir.

Dil ve toplum arasındaki ontolojik ilişkide Searle hiçbir yerde toplumu oluşturanın dil olduğunu söylemez ya da kolektif birlikteliklerin dil olmadan var olamayacağı iddiası Searle'e ait değildir. Searle'ün dil ve toplum arasında kurduğu var olma olanağı ilişkisini sözleşme, sendika, anayasa gibi gelişmiş ve dilden bağımsız var olamayacak kurum olgularıyla sınırlı tutmak gerekir. Birlikte yürümek, beraberce bir arabayı itmek dil gerektirmeyen toplum olgularıdır.

Beşinci olarak kurum olguları bir ilişki sistemine sahiptir kendi başlarına var olmazlar. Bir toplumda birisinin adli anlamda yargılanabilmesi için suçun ve cezanın tanımlandığı bir sisteme ihtiyaç vardır fakat suçun ve cezanın belirleneceği ölçütlerin konulabilmesi için başka türden kurumlar, statü işlevleri ve statü işlevlerine bağlı deontik güçler gerekmektedir. Aynı zamanda suçun cezası olarak belirlenen hapis, idam, para cezası gibi cezalar yine yargılamanın dışında tanımlanması gereken kurum olgularıdır. Searle kurum olgularını ontolojik olarak diğer kurum olgularından soyutlanamayan bütünleşik bir yapı olarak görür; dolayısıyla sadece tek bir kurum olgusunu ontolojik bir araştırmanın konusu etme olanağı yoktur. Bu durumda Searle'ün sosyal ontoloji kavramı ile belirlediği araştırma alanı genel olarak toplum olgularının nasıl var olduklarına dair ilkeleri ve koşulları keşfetmektir; fakat burada yer alan altı ilkedен sonra yaptığı bir çalışmada Searle, kurucu kurallar ya da diğer kurum olguları gerektirmeyen yalnızca statü işlevi yüklenmesi ile elde edilen kurum olgularının varlığını kabul eder (Searle, 2010: 19).

Altıncı nitelik toplum edimlerinin ve süreçlerinin, toplum nesnelerinden ve süreçlerin sonuçlarından önce geldiğidir. Searle altıncı niteliği belirlerken teorisinin kavram bütünlüğü dışına çıkar ve bu yüzden nitelik belirsiz görünür; fakat toplum edimi ile anlaşılması gereken kurum olguları ağı içerisinde gerçekleştirilen kolektif edimdir. Örneğin belli koşulları yerine getiren kâğıtların para olarak kabul edilme edimi. Toplum nesnesi kavramı da statü işlevi yüklenen doğa nesnelerini kasteder. Örneğin para olarak kabul edilen kâğıt. Kâğıt para olarak kabul edilmediğinde doğal bir nesnedir fakat statü işlevi yüklendiğinde bir toplum nesnesi olur. Toplum olguları onları var eden edimler tarafından yaratılır. Yaratılan olgulara ait nesneler Searle'e göre edimin devam etme, yenilenme olanağından ibarettir. Örneğin belli

bir nesnenin para olarak kabul edilmesi onu para yapar fakat onun para olmaya devam etmesi onu para olarak kabul etmeye devam etmenin, alışveriş işlemlerinde kullanmanın bir olasılığıdır.

Searle tarafından belirlenmiş olan altı nitelik sosyal ontolojinin içeriğini tanımlamayı başarır fakat nasıl işlev gördüğü içeriğinden daha farklı bir açıklama gerektirir. Sosyal ontolojinin işleyişi Arkaplan nedenliliği ile açıklanır (Searle, 2005: 179). Örneğin modern bir toplumda yaşamak devasa bir kurum olguları bütününe ve kurucu kurallar çokluğunun içerisinde olmayı gerektirir; fakat kurum olguları ya da kurucu kurallar hiç bilinmese, üzerine düşünülme hatta bir fail tarafından hiçbir temsil kapasitesinde yer verilmediği ya da içkinleştirilmediği durumda dahi kurum olguları ve deontik güçlere uygun bir yaşam sürmek olanaklıdır. Para kullanabilmek için bilinçli ya da bilinçsiz olarak paraya dair kurucu kurallar uygulanması ve bilinmesi gerekmez. Arkaplan genel nedenlilik ve yönelmiş nedenlilikle aynı anlama gelmeyecek biçimde kendine özgü bir nedenlilikle kurum olguları ve onlara dair kurallar için çabalamaya gerek kalmaksızın gereken davranışı gerçekleştirmeyi sağlar. Toplum edimleri toplum kurumlarından önce geldiği için kurum olgularının var olarak düşünülmesini sağlayan yapı da Arkaplardır. Arkaplarda kurum olgularına dair gerçekliğin devam ettirilmesi olanağı barındırılır. İnsanlar bir toplumun içerisinde Arkapla dayanarak her konu hakkında düşüncelerine gerek kalmaksızın kurum olgusunun gerektirdiği davranışı sergilerler. Yetilere dair öğrenimler Arkapla itildiği gibi kolektif yönelmişlikten ve bir toplum içerisinde yaşamaktan gelen öğrenimler de Arkapla itilir. Örneğin sürekli olarak kredi onayı işlemi gerçekleştiren bir banka memuru bir süre sonra işlemin gerektirdiği kuralları ve ilkeleri düşünmesine gerek kalmaksızın kredi işlemini onay ya da ret verebilir.

Sonuç olarak Searle'ün şimdiye kadar yönelmişlik konusu altında incelediği tüm kavramlar ve konunun temas ettiği alanlar sosyal ontolojinin açıklanmasında işlev görür. Kurum olguları, gelişmiş toplum olguları dilin yönelmişliğinin bir sonucudur. İşlev yükleme, kurucu kurallar dilin temsil niteliği sayesinde işlev görür. Dış dünyanın gerçekliği, toplum olgularının üzerinde bulunduğu mantık zemini Arkaplan varsayımları, yönelmişlik ağı ve toplum olgularının kendi aralarındaki ilişkileridir. Bireyin yönelmişliğinin dış dünya ile ilgisi algının yönelmişliği sayesinde kurulur. Algı yönelmişlik bakımından değerlendirildiğinde dünyayı algılama biçimleri ve onların bilince olan etkisi bireyin dünyadaki varlığını çözmeye yardımcı olur. Toplum aşamasına geçebilmek için algıda birliği sağlamak gerekir. Örneğin bir binayı meclis binası olarak algılıyor olmak algıya etki

eden yönelmiş kavramların, Arkaplanda yer alan varsayımların, inanç gibi yönelmişlik durumlarının bir sonucudur. Eylemin yönelmişliği bireyin davranışlarının temeline yönelmişlik kavramının yerleştirilmesini sağlar. İnsan davranışıyla ilgili her alanda Searle (1996: 106)'ya göre davranışın ortaya çıkarılmasının bir parçası olan inanç, korku, arzu, özlem gibi zihin durumları altında özelleşen bir açıklama biçimi aranır. Açıklama biçiminin zihnin tekil yönelmişliğinde aranması iradenin genellemelere karşı durmasından kaynaklanır. Seçimlerde belli bir adaya oy vermiş olan birinin yönelmişliği onunla aynı adaya oy verenlerle sosyal ve ekonomik benzerliklerine bakılarak açıklanamaz. Onun davranışının açıklaması kendi yönelmişliğindedir; onunla aynı sosyal ve ekonomik düzeydeki insanların davranış biçimleri onun iradesinde ya da asıl yönelmişliğinde bir rol oynamaz, davranışının nedenini oluşturmaz dolayısıyla onu açıklamaz.

Searle'ün sosyal ontoloji konusunda da yine çok açık bir gerçeklik hakkında konuşuyormuş gibi iddialarını sıralar fakat durum o kadar açık değildir. Eğer sosyal olgular ontoloji bakımından sorgulanıyorsa ve birbirine hiç de benzemeyen iki farklı varlık sınıfından bahsediliyorsa; bahsi geçen iki varlık sınıfının birliğinin biyolojik koşulların ötesinde teorik olarak da temellendirilmesi gerekir. İnsanların bu dünyada yaşıyor olması ve sosyal olguların onlar tarafından üretiliyor olması nasıl olup da bir araya gelen insan zihinlerinin belli bir ontolojiye sahip olgu sınıfı yarattığını açıklamaz. X gerçek nesnesinin, bir zihin durumundan dolayı, X'in kendi gerçekliğinin dışında zihne bağlı Y gerçekliğini edinmesi halinde hem X'in varlığını sürdürüp hem de Y'nin bir varlık sınıfı olarak ortaya çıkması biyolojik özelliklerle açıklanabilir yapıda değildir. Searle'ün teorisini ontoloji ile temellendirmek istiyorsa dil ile ilgili çözümlemeler yapmanın ötesinde gerçekten varlık ile ilgilenmelidir. Örneğin Hartmann'ın ontolojisinin katmanlı yapısı X nesnelerinin Y zihin durumlarını taşıyabilmesi için yeterli teorik temeli sağlar. Hartmann'ın ontolojisinde tinin varlığı kişi tini, nesnel tin ve nesneleşmiş tin olmak üzere üç ayrı biçime sahiptir (Aktaran: Kaygı, 1995: 130). Searle'ün kavramlarıyla ifade etmek gerekirse kişi tini yönelmişlikle ilgili olanakları içeren tindir; nesnel tin kültür, dil, teknik gibi insanlık başarılarını içerir. Nesneleşmiş tin ilgili olduğu varlığı iki katman biçiminde inceler.

Her nesneleşmede bir önplandan (Vordergrund) ve bir arkaplandan (Hintergrund) söz edilebilir. Önplan her zaman duyulanabilir (yani, duyulara verilen) tabakadır, ontik olarak kendi başına varolan bu gerçeklikteki biçim, öteyandan tinsel bir şey olarak kendi başına var değildir. Buna karşılık arkaplan tinsel içeriğin söz konusu olduğu alandır ve önplanın real olmasının aksine irrealdir. (Aktaran: Kaygı, 1995: 133)

Searle'ün aksine Hartmann'ın teorisi geçerli de olsa geçersiz de olsa X nesnelerinin Y zihin içeriklerini taşıyarak nasıl bir varlık sınıfı oluşturduğunu teorik olarak açıklayabilmenin örneğini verir. X ve Y'nin birliğinin ontolojik koşulları Searle'ün teorisinde içerilmez. Sosyal olguların gözlemciye bağımlı birinci şahıs ontolojik kipinde olduklarını söylemek Y'leri X'lerle bir araya getirmek için yeterli değildir. Searle'ün ontoloji konusundaki iddiasının temellerine bakıldığında teorisinde ontoloji kavramı ancak mecaz anlamda geçme olanağına sahiptir.

Sosyal ontoloji Searle'ün genel teorisinin olgunlaştığı ve yönelmişlik teorisinin iddia ediciliğinin ulaştığı son alandır. Sosyal ontolojinin iddiası da sosyal olguların ontolojisi açıklandığında bunun doğal bir sonucu olarak sosyal olgularla ilgili bilimin bir temele sahip olacağıdır. Sosyal ontoloji sosyal bilimlerin konusunun, açıkladığı içeriğin, açıklama yönteminin, açıklama işlevine dair doğru ve yanlış olanın belirlenmesini sağlar. Genel teorisinin sosyal bilimler bakımından araştırılması onun geçerli ya da geçersiz olduğunun belirlenmesini sağlar. Genel teori bir yönelmişlik teorisidir ve şimdiye kadar geçtiği adımların hepsinde bir açıklama işlevini yerine getirmeye çalışır dolayısıyla onun değerlendirilebilmesi için açıklamasının geçerliliğinin sorgulanacağı alanın da en azından belirli ilkelerle açıklığa kavuşturulması gerekir.

6.2 Sosyal Bilimler

Searle (1991: 335)'te iyi çalışılmış bir sosyal bilimler teorisine sahip olmadığını söyleyerek genel teorisinin doğal bir sonucu olan sosyal bilimler kuramının sorumluluğunu almaktan kaçınır fakat gerek toplum gerçekliğine dair bir ontoloji tasarlarlarken gerekse bilincin yönelmişliğini açıklarken sahip olduğu iddialar parça parça bir sosyal bilimler kuramının sınırlarını çizer. Galisanka (2012: 122)'ye göre Searle'ün iyi çalışılmış bir sosyal bilimler görüşüne sahip olmadığını söylemesine rağmen onun kullandığı kavramlar ve genel teorisi bir sosyal bilimler kuramı adına oldukça kısıtlayıcı bir etkiye sahiptir. İlahi bir varlıktan, doğadan temellenen ya da tarihin amaçlar doğrultusunda geliştiğini savunan teorilere gönderimde bulunup insan davranışlarının açıklamasını vermeye çalışan ve onun işlevini belirleyen her türlü doğalcı olmayan teoriyi dışarıda bırakır.

Yönelmişlik teorisi dahilinde insan davranışını açıklamanın onun yönelmişliğinin içeriğini açıklamaktan başka bir yolu yoktur; çünkü neden bakımından tüm tekil insan davranışları ya da kolektif davranışlar, onların sahip olduğu yönelmişliğin içeriği ile ilgilidir. Bir

konunun etrafına sınırlar çizilmeye ve konunun içerikleri hakkında tanımlar yapılmaya başlandığında arkasında durulsun ya da durulmasın konu hakkında bir açıklama biçimi ortaya atılmış olur.

Searle (1984: 15 - 16)'ya göre “yönelmişlik barındırmayan sistemleri sanki onlar yönelmişlik içeriyormuş gibi ele almak kötü bilim olduğu gibi, asıl yönelmişlik barındıran sistemleri de sanki onu içermiyorlarmış gibi ele almak aynı biçimde kötü bilimdir.” Doğa bilimlerinin olguları gözlemciden bağımsız üçüncü şahıs ontolojisine sahip kuvvet, madde, atom modeli gibi olgulardır; sosyal bilimlerin olguları toplum örgütlenmeleri, seçimler, ekonomik dengeler gibi gözlemciye bağlı olgulardır (Searle, 2006a: 133). Sosyal olgular yönelmişlik teorisi içerisinde çözümlenir; öyleyse iyi bir sosyal bilim ancak yönelmişlik teorisi içerisinde mümkündür. Sosyal bilimlerin gücü zihne bağlıdır bu yüzden doğa bilimleri karşısında bazı zayıflıklara sahiptir fakat aynı zamanda güçlü yanları da zihne bağlı olmalarıdır. Searle'e göre “sosyal bilimlerden istediğimiz ve en iyi biçimde elde ettiğimiz saf ve uygulamalı yönelmişlik teorileridir” (Searle, 1986: 85). Searle'ün belirlemesine göre sosyal bilimlerin yapısı gereği yönelmişlikle ilgili olguları incelediği ve bunlardan yönelmişlikle ilgili teoriler üretmekle yükümlendiği için yönelmişlik teorisinin uygulama alanı konumundadır.

Searle (1984: 11)'e göre insan davranışını açıklamanın yolu yönelmiş nedenliliktir ve doğa biliminin sahip olduğu modellerden farklıdır. Bir şeyi gerçekleştirmenin nedeni o şeyi gerçekleştirmek istemek olarak belirlendiğinde eylemin açıklaması ve yönelmişlik durumunun içeriği bir ve aynı şey olur başka bir ifade ile neden olarak işlev gören önerme yönelmişlik durumunun içeriğinde tekrarlanır. İnsan davranışının yönelmiş nedenlilik kavramı altında açıklanma biçimi teleolojiktir. Searle'ün temellendirmesine göre teleolojik açıklama bilim açıklamalarının bir alt sınıfını oluşturuyorsa doğada gerçekten teleolojik fenomenler bulunmalıdır (Searle, 1984: 14). Amaçlar Searle tarafından biyolojik organizmaların içkin özellikleri olarak belirlenir.

Sosyal bilimlerin açıklanmasının teleolojik açıklama biçimindeki bir bilim açıklaması olarak anlaşılmasında Searle tarafından bir kez daha alt – üst sınıf ilişkileri kullanılır. Alt – üst sınıf varsayımına göre bilim açıklamalarının bir alt sınıfında teleolojik olguları açıklayan teleolojik bir açıklama biçimi bulunur. Sosyal bilimlerin açıklamaları bu türdendir. Teleoloji kavramının Searle tarafından kendi teorisine dahil edilmesi yönelmiş nedenlilik kavramı ile

oldukça uyumludur; çünkü yönelmiş nedenlilik aslında içeriklerin tamamlanma koşullarını belirleyip onların gerçekleşmesine yöneldiği, kendine gönderimli teleolojik nedenliliktir. Searle'ün amaç yerine neden kavramını kullanıyor olması nitelik bakımından yönelmiş nedenliliği doğada gerçekleşen etkiler ve sonuçlar anlamında nedenlilik kavramına yaklaştırmaz zaten Searle'ün de böyle bir iddiası yoktur. Searle kendi nedenlilik kavramının genel nedenlilik kavramının bir alt sınıfı olduğunu iddia eder fakat iki nedenlilik kavramı arasında zorunlu ya da olasılığa dayanan bir bağ yoktur. Zihin durumları dünyadaki durumlara doğrudan neden olmaz yalnızca mantık bakımından zihin durumunun içeriği tamamlanma koşulu olarak dünyadaki duruma gönderimde bulunur. İçerik ve tamamlanma koşulu arasında mantık bakımından bir bağ vardır ve bu bağ Searle tarafından yönelmiş nedenlilik olarak adlandırılır.

Searle'ün yönelmişlik teorisine göre kolunu kaldırmaya niyet eden birinin niyetinin içeriği kolunu kaldırma edimini gerçekleştirmiştir. İçerik nihai amaç olarak tamamlanma koşullarına yani kolun kaldırılmasına yönelmiştir. Dünyadaki durum yani kolun kalkması niyetin tamamlanma koşullarının yani içeriğin nihai amacının gerçekleşmesinden ibarettir. Teleoloji kavramının Searle'ün kavram setine dahil edilmesiyle yönelmiş nedenlilik kavramının açıklaması da kolaylaşır çünkü yönelmiş nedenlilik kavramında nedenliliğe benzeyen bir yan yoktur. İçerikler tamamlanma koşullarını gerektirir ve tamamlanma koşullarının icra edilmesi içeriklerin gerekliliklerinin yerine getirilmesidir. Searle'ün yönelmiş nedenlilik dediği nitelik aslında standart teleolojik açıklamanın ötesine geçecek bir fark içermez. Yönelmiş nedenlilik kavramı nedenlilik teorilerinden çok teleolojik teorilere yakındır. Dünyadaki durum ve yönelmişlik arasındaki ilişki mantık gerekliliğinden ibarettir.

Searle (1996: 120)'ye göre sosyal bilimler yönelmişliğin birbirinden farklı görünümleridir. Yönelmiş nedenlilik sosyal bilimlerde yeni bir açıklama yöntemi geliştirmeyi olanaklı kılar. Searle'ün teorisine göre su içme davranışının olanaklı tek açıklaması yönelmiş nedenlilik tarafından verilebilir. Failin arzusu yönelmiş nedenlilik kavramı dahilinde davranışının nedenidir ve onun davranışını açıklar. Searle (1991: 335)'e göre su içme davranışı için sahip olunan açıklama biçimi kolektif yönelmişliği gerektiren savaş, göç, devrim gibi toplum olguları için de geçerlidir. Doğru bir açıklamada temsil edilen yönelmişlik durumu ile failin zihninde yer alan yönelmişlik durumu özdeştir. Olgunun dayandığı yönelmişlik durumunun içeriğinin açıklanması olgunun açıklanmasını sağlar. Doğa bilimleri ile sosyal bilimlerin

ayrıldığı temel noktada budur çünkü zihinde işlenen yönelmişlik durumlarının içeriklerine dair açıklamalar bir bitkinin büyümesinin izlenmesi gibi izlenemez.

Zihindeki yönelmişlik durumu nitelik olarak nörofizyolojik özelliklere indirgenemez. Searle'e göre görme deneyimi ve nörofizyoloji arasında bir bağlantı kurulabilir fakat bir şeyi bir kurum olgusu olarak görmenin nörofizyolojiye indirgenebilir bir yanı yoktur (Searle, 1996: 117). Searle'e göre para görme olgusunda nörofizyolojik olarak kimi tepkiler verilir fakat paranın sonsuz biçimde olabilmesi demek sonsuz nörofizyolojik uyarının varlığını gösterir. Sonsuz sayıda uyarının aynı nörofizyolojik etki ile sonuçlanması mümkün değildir. Uyarın çeşitliliği, kültür, değerler, sosyal ilişkiler gibi etkenler sosyal bilimlerin kesin bir bilim olarak nörofizyolojiye indirgenebilmesini engeller. Sosyal bilimler kesin bilimlerle aynı sınıfta değildir, sosyal bilim açıklamaları Aristoteles (2007: 1094b)'nin deyiimiyle konunun izin verdiği derecede kesinlik aranması gereken açıklamalardır.

Searle sosyal bilimler alanına eserlerinde belirli bir çerçeve çizmesine rağmen kurumların tarihi gelişimi gibi olguları eserlerinde işlemez fakat Neil Gross ve Searle arasında geçen bir tartışma ana konu olan Searle'ün teorisinin Durkheim ile benzerlikler taşıyıp taşımadığının ötesinde onun sosyal bilimler hakkındaki belirlemelerini genişletir. Neil Gross Searle'ün toplum gerçekliği ve sosyal bilimler adına belirlemelerinde iki sorun olduğunu iddia eder. Gross (2006: 67 - 68)'e göre ilk olarak Searle'ün teorisinde iktidar ve kolektif yönelmişlik arasında bir gerilim vardır. Toplum olguları genel olarak kolektif yönelmişlikten kaynaklanan işbirlikçi davranış temelinde açıklandığı için Gross'un eleştirisi faillerin devlet anlaşmaları ya da statü işlevinin zorla ele geçirilmesi ile farkında olmadıkları halde onları bu kolektif durumların taraftarı yapan kurucu kuralların kabul edildiği birçok durumun olmasıdır. İkinci olarak Searle'ün teorisi Gross'a göre kurumların oluşumunu yalnızca bireylerin ortak inanç temelinde statü işlevi dayattığı nesnelerin birbiri ile etkileşime girmesiyle açıklar fakat kurumlar aynı zamanda kültürden oluşur. Searle'ün teorisi kültürden gelen bileşeni analiz etmekte başarısızdır bu yüzden kurumların tarihi gelişimini X, C bağlamında Y sayılır biçimine indirgenmesi olanaklı değildir. Kurumların oluşumunda rol oynayan olay örgüsü kurumları diğer kurumlarla yan yana getirerek belli niteliklerini belirler. Searle'ün toplum gerçekliğini açıklama biçiminin tarihi hikâye anlatımını içermemesi onun eksikliğini ve geçerli olmak için yetersizliğini gösterir.

Gross'un eleştirileri Searle'ün kavramlarını aslında olduklarından daha dar bir çerçeveye yerleştirir. Gross'un belirlediği ilk sorun kolektif yönelmişlik ve tahakküm arasında bir karşıtlık içerir. Gross'un kolektif yönelmişlikten anladığı içeriğe göre insanlar her türlü kurum olgusunu toplu olarak onaylamalıdır ya da reddetmelidirler fakat Searle'ün kolektif yönelmişliğe yüklediği nitelikler böyle bir kısıtlamaya sahip değildir. Searle'ün Gross'a verdiği cevapta kolektif yönelmişliğin kaynağının iktidar gücü tarafından uygulanan tahakküm altına alma edimi olmasının önünde herhangi bir engel olmadığı savunulur. Searle (2006c: 68)'e göre kolektif yönelmişlik ve insanların alışma olanakları birbiri ile uyumludur. Kolektif yönelmişliklerin çoğu miras alınır örneğin 21. Yüzyılda doğan biri doğar doğmaz kendini devasa bir kurum olguları ağından oluşan devlet sistemlerinin içerisinde bulur ve sistem fail tarafından olduğu gibi kabul edilir. Kolektif yönelmişlik zorunlu olarak bir müzakere sürecinin ürünü değildir. Kolektif yönelmişlik kolektifi oluşturan bireylere yarar sağlamak zorunda da değildir hatta çoğu zaman iktidar gücünü elinde bulunduranlar için daha yararlıdır. Searle'e göre Gross'un kafa karışıklığının nedeni kolektif yönelmişliğin var olan sisteme katılımında deontik güçlerin zorlayıcılığının yönelmişliğin zıttı bir nitelikte olduğunu düşünmesidir. Örneğin herhangi bir devletin vatandaşı olmak insanlara doğdukları bölgelere göre dayatılan bir şeydir fakat insanlar genellikle bu dayatmaya alışarak kabul ederler. Günün sonunda X, doğduğu bölgeye göre, Y vatandaşı sayılır kurucu kuralına katılım gösterirler. Kurala katılım gösterilmesi ve statü işlevinin kabullenilmesi hiç kimseyle bu konu hakkında tartışmasa bile onun var olan kolektif yönelmişliğe katıldığını ve inancının "biz, burada doğduğumuz için, Y vatandaşıyız" biçiminde olduğunu gösterir.

Searle'e göre asıl olarak insanların kurumları neden kabul ettiklerine dair bir açıklama sorunu ve bu açıklamanın dahilinde kendi çıkarlarına aykırı olan kurumları neden kabul ettiklerine dair başka bir açıklama sorunu vardır fakat bu iki sorun sosyoloji tarafından çalışılması gereken ilginç araştırma konuları olarak belirlenir. Searle'e göre kendi analizi statü işlevlerinin varlığının tam olarak ne olduğu ile ilgilidir; Gross'un sunabileceği herhangi bir kabul etme ve reddetme kalıbı onun teorisi ile çelişmez. Toplu kabul ve toplu ret henüz kolektif yönelmişlik açıklanırken kolektif yönelmişlikle ilişkilendirilmiştir dolayısıyla Gross'un ilk eleştirisi eksik bir okumanın sonucudur.

Gross'un ikinci eleştirisi Searle'ün kurum olgularını tanımlama biçiminin onların tarihi olarak geliştikleri olay örgüsünden kopuk olduğuna, kültür tarafından etkilendikleri yönleri içermediğine ve sonuç olarak bu eksikliklerden dolayı toplum gerçekliğini açıklamada

başarısız olduğuna yöneliktir. Searle (2006c: 68)'e göre Gross bu sefer de kurucu kurallar ile onların ifade edilebilme olanakları arasında bir karşıtlık kurar. Statü işlevleri kültürden, mecazlardan, tarih hikayelerinden, anlatılardan ve her türlü olanaktan türetilme olanağına sahiptir ve türetildiği biçimde ifade edilebilir. Kurumların gelişiminin tarihi süreci ile ilgili olan sorular Searle tarafından yanıtlanmaya çalışılmayan sorulardır. Gross'un eleştirisi aslında yalnızca bir varsayım üstüne kuruludur. Searle'ün kurum olgularının oluşumunda rol verdiği kurucu kural biçimi olan X, C bağlamında Y sayılır formülündeki C teriminin tarihi anlatı, kültür ilişkileri, sosyal ilişkiler ile doldurulmaması için bir neden yoktur. Tarihi anlatı C bağlamlarının değişimi ile ilgilidir. Searle (2006c: 68)'e göre tarihi olay örgüsü anlatıldıktan sonra geri kurucu kurallar, statü işlevleri ve kurum gerçeklerinden oluşan bir çerçeve kalır. Orya nasıl gelindiğinin hikayesi Searle'ün teorisine rakip bir açıklama biçimi oluşturmaz teorisi içindeki tanımların değişimi ve dönüşümü ile ilgilidir. Searle'ün günün sonunda geriye kurum olgularını oluşturan üç temel ilke kalacağına yönelik açıklaması sosyal bilimler açıklaması konusunda öneme sahiptir; çünkü sosyal bilimlerde yapılan araştırmaların bir kısmı da bir olgunun ortaya çıkışında etkili olan süreçlerin belirlenmesiyle olgunun oluşumunu açıklamaya çabalamaktır. Bu çaba Searle'ün iddiasına göre sonuç olarak üç temel ilkenin varlığını doğrulamaktan başka bir şey ifade etmez; fakat durum Searle'ün anladığı çerçeveden daha geniş sonuçlara sahiptir. Aslında tartışma kurum olgularını oluşturanın süreçler ve gerçekliğin kendisi mi yoksa dil ve ona dair olanaklar mı olduğu hakkındadır.

Gross – Searle tartışmasına sonradan dahil olan Bjerre (2015: 57) Searle'ün topluma olan yaklaşımının dil konusunda sosyoloğunkini aştığını fakat sosyolojiyi atlayarak toplum gerçekliğinin etkin bir biçimde dil tarafından oluşturulduğu varsayımına dayanan rakip bir sosyoloji geliştirdiğini iddia eder. Searle Bjerre'ün eleştirisine göre dilin işlediği bağlamin fizik alanda gerçekleşen yapı ilişkilerinde somutlaşması anlamında sosyal olduğu gerçeğini gözünden kaçırır. Searle'ün teorisi bağımlılık ve tanım arasındaki bir karışıklığın ürünüdür. Bjerre'ün eleştirisine göre Searle'ün sosyal ontolojisinde kurum olguları dil ile ilişkili olduklarından dolayı toplum gerçekliğinin dil felsefesi tarafından incelenmesi gerektiği iddia edilir; bu açıklama modelinde kural bir olgunun açıklamasının onun neye bağlı olduğunun açıklanmasından başlanması gerekliliğidir. Kurum olguları dilden başka hayata, bakterilere, bitkilere daha birçok fizik olguya da neden bakımından bağlıdır; bu yüzden Bjerre'e göre Searle'ün açıklama biçimi geçersizdir.

Bjerre'ün eleştirileri genel yönelmişlik teorisi hakkında geçerli noktalar yakalayabilmesine rağmen sonuç itibari ile Searle'ün genel teorisinin işleyiş biçimini anlamamaya dayanır. Bjerre (2015) dil eleştirisi sonrasında yaklaşık otuz sayfa boyunca Durkheim'ın toplum modelinin Searle'den daha ileri bir model olduğunu kanıtlamaya çalışır fakat en başta sahip olduğu varsayımlar yanlıştır. İlk olarak Searle alt-üst sınıf ilişkileri bağlamında biyoloji ve fiziğe dair özellikleri bilincin oluşturucusu olarak belirler; beynin biyolojik yapısı bilince neden olur ve bilinç kolektif olarak kurum olgularını oluşturur bu yüzden Bjerre'ün saydığı bakteri, bitki, canlılık gibi olgular toplum olgularının ortaya çıktığı süreç de Searle'ün genel teorisi tarafından kapsamaktadır. Searle'ün Arkaplanı tanımlarken dramatik kategoriler olarak tanımladığı yönelmişlik durumlarının ortaya çıkmasında etkili olan zemin Bjerre'ün itirazlarını cevaplayacaktır. İkinci olarak Searle hiçbir yerde toplum gerçekliğinin dil felsefesi tarafından incelenmesi gerektiğini söylemez ya da ima etmez; zaten böyle bir düşünce genel teori ile çelişki halindedir. Dilin kendisi bir yönelmişlik türüdür, kurum olguları yönelmişlik durumlarından doğar bu yüzden sosyal bilimlerin inceleme alanı yönelmişlikle ilgili durumlardır ve sonuçları da yönelmişlik kuramlarıdır. Searle (2006c)'ye göre sosyolojinin toplumun incelenmesi olarak tanımlandığı durumda, analitik felsefe de kısmen mantık yapılarının incelenmesi olarak tanımlanırsa sosyoloji ve analitik felsefe arasında zorunlu bir örtüşme olduğu görülür; çünkü toplumun yapısı mantıkla ilişkili bir yapıdır; öyleyse Searle'ün sosyal bilimlere dair araştırmalarında mantık yapılarının da ortaya konması gerekmektedir.

Bjerre'ün doğru bir itiraza sahip olduğu fakat gerektiği biçimde temellendirmediği ya da üstünde durmadığı nokta toplum olguları ve dil konusundaki öncelik sonralık ilişkisidir. Searle'ün teorisinde kurum gerçekliği tamamen dile bağımlı kılınan ve gözlemciden bağımsız bir gerçekliği olmayan niteliktedir fakat gerçeklikte kurum olguları ve toplum olguları var olduktan sonra onlar dil tarafından tanımlanır, kabul edilir ve kurallarla çevrelenir. Örneğin birbiri ile çatışan çıkarları yüzünden aralarında anlaşmazlık çıkan iki toplumun şiddete başvurarak sorunu çözmeye ve üstünlük kurmaya çalışması savaş kavramından önce gelir. Dilin dayandığı şey gerçeklikte var olan olgulardır. Searle tarafından bu ilişki tersten kurulur. Uygulama ve tanım arasındaki öncelik sonralık birbirine karıştırılır. Sosyal bilimlere dair çizilen sınırlamalar ve sosyal ontolojinin dayandığı temel düşüncelerden biri dilin oynadığı kurucu roldür. Aslında Searle kavramın mı yoksa olgunun mu önce geldiğine dair modern bir tümeller tartışması yürütmeye çalışıyor gibi gözükür.

Searle'ün belirlemelerinden sosyal bilimlerin ve ona dair niteliklerin nasıl tanımlanacağına dair sekiz adet ilke belirlenebilir.

1. İlke: Sosyal ontoloji sosyal bilimlerin temelini oluşturur. Sosyal olgularının ontolojisinin açıklanması sosyal bilimlerin sorunlarının açıklanmasını sağlar.
2. İlke: Sosyal olgular yönelmişlik içerdiği için sosyal olguları konu edinen bilim yönelmişliği anlayamadığı sürece kötü bilimdir.
3. İlke: Sosyal bilimlerin ulaştığı sonuçlar katıksız ve uygulanabilir yönelmişlik kuramları olmalıdır.
4. İlke: Tekil eylem için geçerli olan açıklama biçimi kolektif eylemin ya da toplumun gerçekliğinin açıklanması için de geçerlidir.
5. İlke: İnsan davranışları yönelmiş nedenlilik ile açıklanır. Yönelmiş nedenlilik teleolojik bir açıklama biçimidir.
6. İlke: Teleolojik açıklama bilim açıklamasının bir alt dalıdır.
7. İlke: Tarihi süreç, kültür gibi olgular statü işlevlerinin tanımlanmasında kurucu kurallar tarafından içerilme olanağına sahiptir.
8. İlke: Toplumun yapısı mantık ilişkileri içerir; bu yüzden toplumun araştırılması onun içerdiği mantık yapılarının ortaya konmasını gerektirir.

Sonuç olarak Searle sosyal bilimlere dair bir açıklama kuramının sorumluluğunu üstlenmemesine rağmen sosyal bilimler için bir açıklama modeli sunmuştur. Eserlerinde dağınık halde bulunan fragmanlar birleştirildiğinde bir sosyal bilimler açıklamasının amacını, kapsamını, yöntemini belirlenmiş olur. Searle'ün genel teorisi ancak sosyal bilimler için önerdiği açıklama modeli işliyorsa geçerlidir; çünkü teorileri birbirinden bağımsız ve tekil teoriler olarak değerlendirildiğinde birer teori olmaktan çok birer düşünce deneyi olarak nitelenebilecek yapıdadırlar. Tekil teoriler, ilgili oldukları konu hakkında itibar edilebilir diğer teorileri oldukça temel seviyede ele alınıp, Searle'ün kabul ettiği biçimiyle gerçekliği açıklayamama ile itham edilerek alternatif bir çözüm sunarlar. Sundukları çözüm gerçekliğin belirli bir biçimde kabul edilmesine dayandığı için onlardan beklenen hakikati serimlemeleri

değilse de yönelmişlik genel bir teori olarak örgütlendiğinde, yönelmişliğin en iyi uygulama alanı olan sosyal bilimler konusunda bir açıklama biçimi sağlamalarıdır.

6.3 Genel Teori

Giriş bölümünde tez için sunulan iki amaçtan ilki Searle'ün yönelmişlik teorisinin zihinden topluma kadar ilerleyen alanda gelişimini ve yerine getirdiği işlevleri takip etmek; böylece yönelmişlik kavramına dair genel bir teoriye ulaşmaktır. Sosyal bilimler alanındaki belirlemelerin de açıklanmasıyla artık genel yönelmişlik teorisi hakkında konuşabilme olanağı edinilmiş olur. Searle'ün genel teorisinin yönelmişliğin temellerinden başlayarak sosyal bilimler alanına kadar takip edilebilmesi için tezin daha önceki bölümlerinde ve kısımlarında ayrıntılı olarak açıklanmış olan konular yirmi beş tanımda özetlenebilir:

1. Tanım: Ontolojik olarak bir bütün olan tek bir dünya vardır.

Beynin yapısı biyolojik süreçlere, biyolojik süreçler bilince, bilinç insan ve toplum gerçekliğinin oluşmasına neden olur ve her adım birbiriyle etkileşim halindedir; dolayısıyla Kartezyen bölünme ya da materyalist indirgeme teorilerine karşın dünya zihne dair olanı ve fizik alanda var olanları tek bir ontolojide içerir. Toplum olgularına dair gerçekliğin yapısının fizik olgulardaki gerçekliğin yapısından farklı olmasının sebebi yönelmişlik durumlarıdır fakat yönelmişlik durumları da temel olarak dünyanın ontolojisinden kaynaklandığı için ontolojik anlamda bir bölünme yaşandığı söylenemez. Genel ontolojinin bir parçası da gerçekliğin sosyal ontolojiyi içeren parçasıdır. Searle genel ontoloji ve sosyal ontoloji arasındaki ilişkiyi sosyal olguların gözlemciye bağlı birinci tekil şahıs ontolojisine sahip olduğunu iddia ederek kurmaya çalışır.

2. Tanım: Alt-üst sınıf ilişkilerinde, alt sınıf üst sınıfa dahil olmasına rağmen yeni bir nitelik kazanabilir. Alt sınıf üst sınıfa dahil olmasına rağmen, üst sınıf alt sınıf ile aynı nitelikte değildir.

Searle tarafından alt-üst sınıf ilişkisi bir temellendirme biçimi olarak sıkça kullanılır. Örneğin sunumlar temsillerin, yönelmiş nedenlilik genel nedenliliğin, kurum olguları toplum olgularının, teleolojik açıklama bilim açıklamasının, statü işlevleri işlevlerin, sosyal ontoloji genel ontolojinin bir alt sınıfı olarak tanımlanır.

3. Tanım: Yönelmişlik beynin yapısından kaynaklanan içkin bir zihin yetisi olarak doğanın bir parçasıdır.

Yönelmişlik ontolojik olarak birinci şahıs kipindedir. Bir failin inancı onun bilincinde içkin olarak vardır. İnsanlar diğer insanların tekil yönelmişlik durumlarına doğrudan erişemez. Zihin beyin süreçlerinin bir sonucu olduğu için yönelmişlik doğal bir özelliktir. Onun doğallaştırılması dünya ve zihin arasındaki karşılıklı etkileşimlerle temellendirilir. Algı deneyiminde, yönelmişlik durumu dünyanın doğrudan bir sunumudur ve algılama deneyimi Arkaplane katılarak sonradan oluşacak olan yönelmişlik durumlarına etki eder. Eyleme deneyiminde yönelmişlik durumu hem dünyadaki eylemi hem de onun nedenini temsil eder. Kurum olgularının oluşumunda kurum olgusu olarak belirlenen nesne dünyadaki herhangi bir kaba olgudur. Searle'ün teorisinde yönelmişlik içkin bir yeti olmasına karşın dünya ile yönelmiş nedenlilik vasıtası ile sürekli temas halindedir.

4. Tanım: Yönelmişlik durumları, önerme içeriği, tamamlanma koşulları, psikolojik kip ve uyum yönünden oluşur.

Önerme tutumlarına indirgenemeyen aşk, nefret gibi yönelmişlik durumları etkisiz uyum yönüne sahip yönelmişlik durumları olarak belirlenir; bunun bir sonucu olarak etkisiz uyum yönüne sahip yönelmişlik durumlarının tamamlanma koşulları yoktur. Bir uyum yönüne sahip olan yönelmişlik durumları yukarıda sayılan özellikler dahilinde tamamlanma koşullarını temsil etmek durumundadır. Genel yönelmişlik teorisi içerisinde örneklendirilen yönelmişlik durumlarını inançlar ve niyetler oluşturur. İnançların ve niyetlerin önerme tutumu olarak tanımlanabilmesi olanaklı olduğu için Searle tarafından yönelmişliğin farklı alanlarda nasıl var olduğunu açıklamada tercih edilirler.

5. Tanım: Yönelmişlik durumlarına dair nedenlilik türü yönelmiş nedenliliktir.

Yönelmişlik durumunun içeriği ve tamamlanma koşulu arasındaki kendine gönderimli ilişki yönelmiş nedenlilik olarak adlandırılır. Yağmurun yağdığına inanan birinin inancının doğru olabilmesi için yönelmişlik durumunun dünyadaki olgudan kaynaklanması gerekir ve yönelmiş durumu tamamlanma koşulu olarak dünyadaki durumun yönelmişlik durumunun içeriğindeki gibi olmasını gerektirir; böylece içerik dünyadaki olgudan kaynaklanır ve içeriğin tamamlanma koşulu dünyadaki olgudur.

6. Tanım: Arkaplan önceki deneyimleri bir sonraki deneyime taşıyan; yetileri, olanakları, bakış açılarını, yatkınlıkları içeren bir zemindir.

Arkaplan, yönelmişlikten bahsedilen her alanda yönelmişlikten bahsedilebilmesi için gereken temsili olmayan olanakların bütünüdür; insan gerçekliğine dair yönelmişlik kavramı ile açıklanamayan her alan Searle tarafından Arkaplana dahil edilir. Belli türden şeyleri, öbürlerine göre daha çok sevmeye yatkın olmak, belli davranışları gerçekleştirmek isteyip diğerleri konusunda çekimser kalmak gibi nitelikler Arkaplan ile ilgilidir. Arkaplan ve yönelmişlik durumu arasında yönelmiş nedenlilik ya da genel nedenlilik ile bağdaştırılamayacak bir nedenlilik türü bulunur; bu Arkaplan nedenliliğidir. Arkaplan nedenliliği, zemini olma, sürdürme, sonuçla beraber var olma gibi özellikler gösterir.

7. Tanım: Algılama, algı deneyimini içeren bir yönelmişlik durumudur.

Algı ve nesne arasında kurulan kendine gönderimli yönelmişlik bağı ile algılar algı deneyimleri içerisinde nedenliliğin de algılanabilir kılındığı edilgin yönelmişlik durumları olarak tanımlanır. Algılamada, algının tamamlanma koşullarının yerine getirilebilmesi için algılama deneyimine nesnenin neden olması gerekir; çünkü bir şeyi algılamanın tamamlanma koşulunun bir parçası bu neden olma ilişkisi olarak tanımlanır.

8. Tanım: Eylemler bir yönelmişlik durumu olan kendine gönderimli eylem deneyimleri içerisinde yönelmiş nedenlilik ile açıklanır.

Bir niyet durumunun içeriği dünyadaki durumun içerikteki haliyle gerçekleşmesini gerektirir ve dünyadaki durumun gerçekleşmesi için niyet durumu gerekir. Niyet durumunun içeriğinin tamamlanma koşulları dünyadaki durumun bir sunumudur, dünyadaki durum tamamlanma koşullarının bir sunumudur.

9. Tanım: İrade, eylem deneyiminin nedenliliğin yasalılık ile aynı şey olmamasını sağlayan boşluktur ve bu boşluk hiçbir biçimde doldurulamaz.

Eylemin nedenliliğine dair yeterlilik anlamında eksiksiz bir açıklamaya sahip olunduğunda o eylemin gerçekleştirilip gerçekleştirilmeyeceği hakkında verilen karar için, eylemlerden sorumlu olabilmek için, başka türlü eyleyebilme olanağı için herhangi bir boşluk kalmaz. Örneğin bir niyet, nedenlerin getirisi olarak zorunlulukla işliyorsa ve yine nedenlerin bir getirisi olarak zorunlulukla gerçekleştiriliyorsa böyle bir durumda yönelmişlik

durumlarından, insan rasyonelliğinden bahsetmenin herhangi bir anlamı yoktur. İrade yönelmişlik durumlarının bir ben ile ilişkilendirilmesinin olanağıdır. Bir ben ile ilişkilendirilen yönelmişlik durumları da öznenin edilgin bir maruz kalma ilişkisine sahip olması yerine faili olduğu ilişkileri yaratma olanağına sahip olmasını sağlar.

10. Tanım: Rasyonel eylem, Arkaplan ve yönelmişlik durumlarının oluşturduğu toplam neden etkisiyle, iradenin benlik tarafından kullanılmasıyla icra edilen eylem biçimidir. İkinci olarak istemeden bağımsız eylemler de rasyonel eylem kategorisi içerisinde yer alır.

Sıradan eylemlerden farklı olarak rasyonel eylemlerde niyet eylemin gerçekleştirilmesindeki toplam nedenin ancak bir parçasıdır. Niyetin oluşmasına neden olan Arkaplan, inançlar, arzular, yönelmişlik durumları toplam nedenin diğer bir parçasını oluşturur fakat nedenler ne kadar fazla olursa olsun ne eylemin icrasına karar verip sorumluluğunu alacak olan benlik kavramı ne de eylemi motive eden olguların çokluğu eylemin tam bir açıklamasına ulaşmak için yeterli değildir. Toplam neden ve eylem arasında her zaman irade için ayrılmış bir boşluk vardır.

11. Tanım: Kolektif yönelmişlik biçim olarak üçüncü şahıs kipinde ontolojik olarak birinci tekil şahıs kipindedir; zihnin ilkel bir olanağıdır ve hiçbir zaman biçim olarak birinci tekil şahıs kipine indirgenemez.

Kolektif bir edim için niyet etmek daima, biz niyet ediyoruz formuna sahiptir. Ben niyeti biz niyetinin hiçbir biçimde oluşturucusu ya da açıklayıcısı değildir. Ben niyetinin biz niyetini oluşturduğu durumda ben niyetinin dahil olacağı hayalet bir kolektif zihinden kaynaklanan biz niyetinin varsayılması gerekir. Kolektif yönelmişliğin ilkel olduğu yan onun bir biz niyeti olmasının ötesinde herhangi bir nitelikle belirgin kılınamamasıdır.

12. Tanım: Kolektif eylemlerin ve tutumların açıklaması tekil yönelmişlik durumları ile aynı biçimde yönelmiş nedenlilik tarafından sağlanır.

Sekizinci tanım için geçerli olan açıklama biçimi kolektif yönelmişlik için de geçerlidir. Bir niyet ile onun tamamlanma koşulu arasında var olan ilişki bir kolektif niyet ve onun tamamlanma koşulu arasında da vardır. Birlikte bir araba itmeye çalışıldığında sahip olunan niyet beraberce yapılan eylemin açıklamasıdır; fakat Searle tarafından kolektif bir eylemin rasyonelliği hakkında herhangi bir analiz yapılmamıştır.

13. Tanım: Gözlemciye bağımlı ve gözlemciden bağımsız olgular birbirinden ayrı ontolojik özelliklere sahiptir; kolektif yönelmişlik ve ona bağlı olan olgular gözlemciye bağımlıdır.

Gözlemciden bağımsız olgular var olabilmek için bir onaya ihtiyaç duymazlar fakat gözlemciye bağlı olguların gözlemciler tarafından onaylanması gerekir. Gözlemciye bağlı olguların onaylanması onların var olmasıdır. Kolektif yönelmişlik birinci tekil şahıs ontolojisinden kaynaklanan üçüncü şahıs kipinde bir yönelmişliktir. Kendisi ve onun tarafından yaratılan olguların varlığı kolektifin onun varlığını kabul etmesine bağlıdır. Bir kolektif tarafından kutsal kabil edilen ibadet alanı onlar kabul ettikleri sürece kutsaldır ve onlar böyle kabul etmeyi bıraktığında alan statüsünü de kaybetmiş olur.

14. Tanım: Toplum olguları kolektif yönelmişliğin bir ürünüdür ve dil bir toplum olgusudur.

En az iki failin kolektif yönelmişliğinden oluşan olgular toplum olgularıdır. Birlikte yürümek, beraberce film izlemek, bir parti düzenlemek birer toplum olgusudur. Dil türemiş yönelmişliğin bir ürünüdür ve söz dizimine dair kuralların var olması, kelimelerin belirli olguları karşılıklı anlaşmaya bağlıdır.

15. Tanım: Dil anlam ve iletişim niyetlerini içeren gelişmiş bir temsil olanağıdır.

Dilin temsil olanağı kolektif yönelmişliğin dile işlev yükleyerek kendi ötesinde olgulara gönderimde bulunabilme yetkisi tanımasından kaynaklanır. Dil ilk olarak kendi içerisinde anlama yönelik bir niyet içerir. Belirli bir kelime sözcelendiğinde onun bir olguya karşılık gelmesi yani ona neden yönelmişlik durumunun kendi dışına çıkarılarak dilde temsil edilmesi beklenir İkinci olarak anlamın karşı tarafa iletilme niyeti vardır. Dilin içerdiği iki niyet biçimi de kolektif yönelmişlikten kaynaklanır.

16. Tanım: Kurum olguları, statü işlevi yükleme, kurucu kurallar ve kolektif yönelmişlik olmak üzere üç temel ilke tarafından oluşturulur.

Kurum olguları kolektif yönelmişliğin ötesinde kurucu kurallar tarafından tanımlanan statü işlevlerine sahiptir. Kurucu kurallar X, C bağlamında, Y sayılır formuna sahiptir. Bir kurum olgusunda kurucu kural kurumun kendisini meydana getirir. Kolektif yönelmişliğin bir ürünü olduklarından gözlemciye bağlı olarak var olurlar. Statü işlevlerinin yüklenmesi kolektif edime bağlıdır. Kurucu kuralları gerektirmeyen yalnızca statü işlevinin yüklenmesiyle meydana gelen bağımsız kurum olguları da vardır. Bu anlamda kurum

olgularının oluşumunda statü işlevi yükleme merkezi bir role sahiptir. Genel yönelmişlik teorisi bakımından üç temel ilke sosyal ontolojinin ardındaki mantık yapısıdır.

17. Tanım: Dil, kurum olguları dahil çoğu toplum olgusunun kurucu unsurudur.

On beşinci tanım gereği anlam dilin bir işlevidir. Statü işlevleri dil olgularıdır. Kurucu kurallar dil ile meydana getirilir. On altıncı tanımda kurum olgularını oluşturduğu belirtilen unsurlar dil ile işler. Bir kurum olgusunun adı aynı zamanda onun kendisidir. Çünkü on beşinci tanıma göre dil kendisi içerisinde yaratılan kuralları ve statüleri temsil edebilme kapasitesine sahiptir. İsim kurucu kuralları ve statü işlevini temsil eder. Bir binaya meclis binası ismini vermek verilen isimle beraber binaya tanınan statünün ve ona dair kurucu kuralların da temsil edilmesini sağlar.

18. Tanım: Statü işlevleri deontik güçlere dayanır ve deontik güçler statü işlevlerinin yüklenmesi ile uygulanır.

Statü işlevleri kolektif olarak birini başkan seçmek, anayasa oluşturmak, cezaları belirlemek, seçim gibi olguları içerir bu yüzden kurum olgularına yüklenen statü işlevleri deontik güce sahip olurlar. Statü işlevi yüklendiğinde örneğin bir devlet başkanı büyük bir deontik gücün de sahibidir. Deontik güç kavramından anlaşılması gereken statü işlevlerine tanınan yetkinin izin verme, yasaklama, ceza verme gibi bağlayıcı edimleri gerçekleştirebilme olanağıdır. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı olmak zorunlu olarak 12 yıllık zorunlu eğitimin alınmasını gerektirir. 12 yıllık eğitimin zorunluluğu anayasanın devletin vatandaşları üzerindeki bağlayıcı gücünden kaynaklanır. Cumhurbaşkanı sahip olduğu deontik güce dayanarak üniversite rektörlerini atama yetkisine sahiptir.

19. Tanım: Kurum olguları genellikle diğer kurum olguları ile bir ağ oluştururlar ve ancak bu ağın içinde anlamlı olurlar.

Kurum olguları yönelmişliğin bir ürünü oldukları için Arkaplanı ve yönelmişlik durumları ağını gerektirirler. Aynı zamanda deontik güçler ve statü işlevlerinin yüklenmesinde birbirleri ile ilişki halinde olduklarından diğer kurum olgularını da gerektirirler. Örneğin bir kurum olgusu olarak meclisin açıklaması, bir devlet sistemine sahip olmaya, gerçekliğin herkes tarafından aynı biçimde algılandığını varsaymaya, meclisin deontik gücünün dayandığı kaynağın açıklanmasına ve bu türden birçok başka olguya ihtiyaç duyar. Belli bir

sistemin içerisinde yer alan kurum olgusunun ait olduğu bağlam diğer kurum olguları olduğu için kurum olgularına dair bir analiz aynı zamanda onların ait olduğu sistemin de bilinmesini gerektirir.

20. Tanım: Kurum olgularının kurucu kuralında yer alan X terimi bir kaba olgudur.

Kaba olgular dilin kullanılmasına imkân veren her türlü ses yapısı, işaretler, resimleri de içerecek biçimde dünyanın olgu gerçekliğinde yer alan tüm fizik nesnelerdir. Kaba olgulara statü işlevi yüklenmesi ile onlar oldukları durumun dışında bir kurum olgusuna göndermede bulunurlar. Örneğin bir kabile ormanın ortasında duran bir ağacı kutsal ilan edip tapmaya başladığında ağaç bir nesne olarak kaba olgudur fakat insanların ona yükledikleri işlev sayesinde aynı zamanda statü işlevinin üzerinde temsil edildiği kurum olgusudur. X teriminin kaba bir olgu olması aynı zamanda sosyal ontoloji için de temel bir niteliktir; çünkü sosyal ontoloji ile temel gerçeklik bir araya getirilmeye çalışılır.

21. Tanım: Toplum edimleri ve süreçleri, toplum nesnelerinden ve süreçlerin sonuçlarından önce gelir; toplum nesneleri toplum edimlerinin süreklilik olanağıdır.

Yedinci ve sekizinci tanımlar gereği algılar ve eylemler deneyimlere neden olur. On birinci tanım, on ikinci tanım, on üçüncü tanım, on dördüncü ve on altıncı tanım gereği topluma dair olgularının varlığı onların kabul edilmesine, onaylanmasına, kullanılmasına ya da onların gereklerinin yerine getirilmesi için zorlanmasına bağlıdır. On beşinci tanım ve on yedinci tanım gereği kurum olguları, yönelmişlik biçimleri ve dil tarafından kurulur. Bir nesneyi madalya olarak deneyimlenme edimi deneyimlenen nesnenin madalya olmasının da nedenidir. Deneyim son bulduğunda onun nitelikleri, onun madalya olarak deneyimlendiği edimin geçerliliğini koruma, nesnenin ödüllendirme sistemi içerisinde kullanılmaya devam etme olanağına bağlıdır. Aynı nesne onu madalya olarak deneyimlemeyi sağlayan toplum edimi olmadığında, bir kaba olgu olarak herhangi bir metaldir. Aynı biçimde toplu olarak bir kamu binasına yürümek edim bir protesto olarak kabul edildiği sürece protestodur; protesto olarak kabul edilmesi bırakıldığında, örneğin aynı kalabalık binanın yanından geçip giderken artık herhangi bir toplum olgusuna gönderimde bulunmaz.

22. Tanım: Sosyal ontoloji insanların eylemleri ve tutumları tarafından yaratılır ve doğal dünyanın bir parçası olarak epistemoloji bakımından nesnel bir varlığa sahiptir.

Toplum olgularının gözlemciye bağımlı olması onların epistemolojik olarak nesnel olmasını sağlar. Örneğin bir nesnenin kutsal olarak kabul edilmesi nesnel bir olgudur, eğer onu kutsal olarak kabul eden insanlar varsa onun kutsallığı nesnellik kazanır; çünkü statü işlevi kendisine kolektif yönelmişlik aracılığı ile atanmıştır. Toplum olguları kolektif yönelmişlik ile ilişkisinden dolayı insan eylemleri ve tutumlarına bağımlıdır. Bir kalabalığın festivalde olması o kalabalığın kendilerini festivalde kabul etmesine ve festivalde yer almanın gerektirdiği eylemleri ve tutumları gerçekleştirmesine bağlıdır; aksi durumda festivalin varlığından söz edilemez.

23. Tanım: Sosyal bilimlere dair olguların ontolojisi onunla ilgili yöntemden ve kuramdan önce gelir.

Araştırılan olgunun ne olduğunu bilmek onu açıklayabilmeyi sağlar. Sosyal bilimler insan ve toplum davranışlarını açıklayabilmek adına toplum olguları ile ilgilenir. Toplum olgularının ontolojisi onu var eden koşullarının analizini gerektirir. Toplum bir mantık yapısı içerir sosyal ontolojinin bu mantık yapısını bütünlüklü bir biçimde açıklaması gerekir. Yirmi ikinci tanıma göre sosyal ontolojinin temel inceleme alanı toplum olgularını var eden insan eylemleri ve tutumlarıdır. On dördüncü tanıma göre toplum olgularını meydana getiren eylemler ve tutumlar kolektif yönelmişliğin ürünüdür.

24. Tanım: Sosyal gerçekliğin ontolojisine ilişkin sorunlar çözüldüğünde, sosyal felsefenin sorunu olan sosyal bilimlerdeki açıklamanın doğası çözüme ulaşır.

Sosyal ontoloji yirmi ikinci tanım gereği insanların edimleri ve tutumlarına bağlıdır. İnsanların edimleri ve tutumlarının kolektif yönelmişlik ve tekil yönelmişlikten gelen iki tür açıklama biçimi vardır. Searle'ün teorisi toplum gerçekliğini dolayısıyla toplum olgularının ne olduğunu ve nasıl meydana getirildiği, tekil edimlerin ve tutumların ne olduğunu ve ontolojisini kısacası insana dair gerçekliği tanımladığı iddiasındadır dolayısıyla sosyal bilimlerdeki açıklamanın doğasına ulaşılması gerekir.

25. Tanım: Sosyal bilimlerden beklenen ve ondan elde edilen katışıksız yönelmişlik kuramlarıdır.

Searle genel teoriye ulaşacak olan adımların tümünde bütün toplum alanını ve tekil edimlerin alanını yönelmişliğin farklı biçimlerde etkili olduğu olgular olarak tanımlar. Aslında genel

teori tamamıyla bir yönelmişlik teorisidir. İnsan gerçekliğine dair açıklamalar, onun olanakları, meydana gelişi ve işleyişi yönelmişlik ve yönelmişliğe iliştilen nitelikler tarafından gerçekleştirilir. Yönelmişlik dışında kalan tüm alan Arkaplan olarak adlandırılarak yine yönelmişliğe iliştilir. Yönelmişliğin olmadığı durumda bir Arkaplan nedenliliği ya da Arkaplan varsayımına da gerek kalmaz. Tüm bunların doğal bir sonucu olarak Searle'ün genel teorisi içerisinde olunduğu sürece insana dair bir önerme oluşturmak zorunlu olarak yönelmişlikle ilişkili olacaktır. Sosyal bilimlerin alanı insana ve topluma dair olgular olduğu için ilgilendiği alan yönelmişliklerin farklı biçimlerde nasıl etkili olduğu ve nasıl örgütlendiğidir. Bir sosyal bilimler açıklaması Searle'ün genel teorisinde yönelmişlikle ilgili olmak zorundadır.

Yukarıda yer alan yirmi beş tanım daha önceki bölümlerde ayrıntılandırılmış olan tekil teorilerin tek bir teorisinin bölümleri olarak anlaşılması için birbirlerini destekleyecek biçimde sıralanmıştır. Genel teorisinin birbirinden ayrı tanımlarla ortaya konmuş olması tezin giriş bölümünde yer alan üç temel iddianın temellendirilmesini gerektirir. İlk iki iddianın temellendirilmesi başlangıcından sonuna kadar genel teoriye ulaşılma amacının gerçekleştirilmişini sağlar. Tekil tanımlar iddiaların temellendirilmesi ile örgütlenerek bir bütün halini alır ve genel teorisinin bütünlüklü bir açıklaması elde edilir. Tezin ikinci amacı olan Searle'ün yönelmişlik kavramının ulaştığı son sınırı belirleyerek teorisini işlerliğini sorgulamanın ve bir değerlendirmesini sunmanın olanağı üçüncü iddianın da temellendirilmesi ile elde edilir.

1. İddia

“Searle'ün genel teorisinin ve dolayısıyla yönelmişlik kavramı ile gönderimde bulunulan son sınırın yönelmişlik kavramından temellenen doğallaştırılmış bir sosyal bilim tanımı olması gerekir.”

Son sınır kavramı ile en genel tanım kastedilmektedir. Gereklik anlamında içeriklendirilebilmesi için diğer tanımların tümünü gerektirerek, tanımların sonuna yerleştirilmesi gereken tanım en genel tanımdır. İlk iddia bir sürecin sonunda varılan en son noktaya ilişkindir. Genel yönelmişlik teorisi farklı alanların Searle tarafından analiz edilip en sonunda sentezlenmesiyle elde edilir; dolayısıyla sentezin son aşaması genel teorisinin de genişleme bakımından son bulduğu noktayı gösterir.

İlk altı tanım yönelmişliğin genel nitelikleri ile ilgilidir. Diğer tüm tanımlar gereklilik anlamında ilk altı tanımdan sonra gelir; ilk altı tanım yönelmişliğin ontolojisi ve özellikleri ile ilgilidir. İkinci olarak, yedi ve sekizinci tanımlar bir insan davranışının ya da tutumunun söz konusu olduğu tüm tanımlar tarafından gerektirilir. Dokuzuncu ve onuncu tanımlar da bireyin rasyonel olanaklarını tanımladığı için sosyal ontolojinin var olduğu alanlarda gerektirilir. Onuncu ve yirmi ikinci tanım arasında kalan tanımlar genel olarak toplum gerçekliğinin kurulmasına ilişkindir ve her tanımda genel teori belirli yönlerde genişler. Yirmi ikinci tanıma gelindiğinde bu sefer yönelmişlik kavramının sınırlarını genişletmeyen fakat kendinden önce gelen tüm tanımların varlığını gerektiren bir çıkarım önermesine ulaşılır. Yirmi ikinci tanım bir çıkarım önermesi olarak ilk genel tanım adayıdır fakat Yirmi üçüncü tanım yönelmişlik teorisinin sınırlarını sosyal bilimler alanına doğru genişletir; çünkü tanım içeriği bakımından sosyal bilimler açıklamasının temeli olarak sosyal ontolojiyi belirler ve sosyal ontolojinin açıklanması sosyal bilimler açıklamasını önceler. Yirmi üçüncü tanım yönelmişlik kavramının sınırlarını daha geniş sınırlara ulaştırdığı için son nokta olarak yirmi ikinci tanım belirlenemez.

Yirmi dördüncü tanımda sosyal bilimler açıklamasının niteliği, sosyal ontolojinin eksiksiz olarak tanımlanmasına indirgenir. Düşüncenin burada da bir ilerleme kaydettiği görülür; çünkü önceki tanım ontolojinin önceliğine ilişkin yirmi dördüncü tanım ontolojik araştırmanın tamamlanması ile sosyal bilimler açıklamasının doğasına ilişkin bir çözüme sahip olunmasını birbiri ile eşit nitelikler olarak tanımlar.

Yirmi beşinci tanımda sosyal bilimlere dair açıklamanın ne olduğunu ve ondan elde edilecek olan sonuçlar tanımlanır. Yirmi üçüncü tanıma göre sosyal bilimlere dair bir yöntem ve kuram oluşturmada önce sosyal ontoloji tarafından sosyal bilimlerin ilgilendiği toplum olgularının ontolojik gerçekliğinin açığa çıkarılması gerekir. Yirmi dördüncü tanım sosyal bilimlere dair açıklamanın niteliği ile sosyal ontolojinin toplum olgularını açıklayabilmesi arasında uyum olmasını gerektirir. Yirmi beşinci tanımdaki içeriğin dile getirilebilmesi için kendisinden önceki iki tanımın gereklerinin yerine getirilmesi gerekir. Yirmi ikinci tanım bir çıkarım önermesi olarak hem kendinden önceki tanımları gerektirir hem de yirmi üç ve yirmi dördüncü tanımın gereklerini yerine getirir; Öyleyse yirmi beşinci tanımın içeriğinin belirlenebilmesi diğer tüm tanımları gerektirdiği için en genel tanım ve yönelmişliğin ulaştığı son sınır yirmi beşinci tanımda içerilen sosyal bilimler açıklaması tanımıdır. Sosyal bilimler açıklamasının içeriği katışıksız yönelmişlik kuramlarıdır. İlk tanım ve üçüncü tanım

gereği sosyal bilimler açıklaması aşkın olmayan, tek bir dünyanın alt-üst sınıf ilişkisi içerisindeki parçaları olarak, birbiri ile ilişki içerisindeki zihinden ve fizikten gelen yanlara sahip olgularla ilgilidir; ve açıklamanın kendisi, sosyal ontoloji bu dünyanın bir parçası olduğundan yirmi dördüncü tanım gereği bu doğanın bir parçasıdır.

İlk iddiaya sosyal ontolojinin sosyal bilimlerden daha kapsayıcı bir kavram olduğu ile itiraz edilebilir fakat ilk iddia bir süreç ve sonuca daıdır. Sosyal ontoloji sosyal bilimler açıklamasını önceler dolayısıyla sosyal bilimler açıklaması sosyal ontolojiden sonra gelen daha ileri bir sınırdır.

2. İddia

“Yönelmişlik teorisi sosyal bilimler alanında en genel bağlamına ulaşır. İlk iddia sürecin sonunda ulaşılan sonuç ile ilgilidir, ikinci iddia bir içerik iddiasıdır. İlk iddia doğruysa sosyal bilimler alanının yönelmişlik kavramı ile temellendirilen tüm içeriğin birbiri ile ilişki içerisinde olduğu genel bağlam olması gerekir.”

İlk iddianın temellendirilmesi sırasında değinilen sosyal ontolojiye gönderimde bulunan yirmi ikinci tanım ve sosyal bilimlere gönderimde bulunan yirmi beşinci tanım kapsayıcılık bakımından diğer tanımlardan üstündür. Sosyal ontoloji gerektirdiği tanımlar bakımından genel teorisinin büyük bölümünü içerir fakat yirmi beşinci tanımda son sınır olarak ulaşılan sosyal bilimler açıklaması, yönelmişlik bakımından sosyal ontolojiden daha geniş kapsayıcılığa sahiptir.

Sosyal ontoloji konusu gereği ontolojik sorularla ilgilidir; bu anlamda toplum olgularının tam olarak ne olduğunu anlamayı sağlar fakat güç tarafından dayatılan statü işlevlerine alışma kapasitesine dair kolektif yönelmişliğin neden ortaya çıktığı gibi soruları içermez. Sosyal ontoloji toplum olgularının mantık yapısını tanımlayarak sosyal bilimlerin temelinde yer alır fakat onları kapsamaz.

Sosyal bilimler, yönelmişliğe dair tüm tanımların ve yönelmişliğin içerisinde yer aldığı tüm alanların birbiri ile olan ilişkisini içermesi anlamında genel teorisinin ulaştığı en genel bağlamdır. İnsanların eylemleri ve tutumlarından kaynaklanan sosyal ontoloji tarafından meydana getirilen olguların sahip olduğu olanaklar ve ilişkiler sosyal bilimler tarafından incelenir. Sosyal ontoloji yönelmişliğe dair genel tanımları, algının ve eylemin

yönelmişliğini, dilin yönelmişliğini mantık bakımından sorgulamayı içerir. Kapsayıcılığından dolayı sosyal bilimler alanında yapılacak olan çalışmalar yönelmişliğe dair tüm olanakların birbirleri ile olan ilişkileri ile içerir.

3. İddia

“Genel teoriden türetilen bir sosyal bilim yönteminin başarısının ya da başarısızlığının Searle’ün genel teorisinin başarısı ya da başarısızlığı ile aynı şeydir. İlk iki iddia doğruysa yönelmişlik teorisinin geçerliliğinin sorgulanma olanağı sosyal bilimler alanıdır.”

Tanımların birbiri ile tutarlı olması, genel teorisinin varsayımlar üzerine temellenerek bir mantık örüntüsü oluşturması teorisinin tartışılması ya da değerlendirilmesi için herhangi bir olanak sağlamaz. Searle’e yapılan eleştiriler genellikle bu yüzden yerini bulmaz. İtiraz edilen tanımlar başka tanımlar tarafından içerilir ya da onlar tarafından desteklenir; böylece teorisinin kavramlara dair eleştirileri yanıtlanması kolaylaşır. Örneğin kolektif yönelmişliğe dair itirazlarda genellikle toplum olguları ya da kurum olguları kullanılır; böylece Searle statü işlevleri ve kurucu kuralları dahil ederek itirazı kolayca yanıtlar. İtiraz doğrudan kolektif yönelmişliğe yöneldiğinde de kavramın kendinden önceki teorilerle olan tutarlılığı savunularak kavramın tanımlanma biçiminin geçerliliği sürdürülmeye çalışır.

Kimi itirazlar doğrudan ilkelere yöneltilir fakat ilkeler, ilke olmalarından dolayı onların üzerine inşa edilen sistem tutarlı olduğu sürece bu itirazlardan etkilenmezler. Örneğin Searle kolektif yönelmişlik konusunda bir teori oluştururken, dış dünyanın gerçekliğine yönelik bir itiraz yapılması anlamsızdır; çünkü teori kolektif yönelmişlik konusuna gelene dek henüz başta bu varsayım üzerine kurulmuştur. Kolektif yönelmişlikten üzerine kurulu olduğu ilkeyi kanıtlaması beklenmez, mantık bakımından ondan beklenen teorisinin diğer bölümleri ile uyumlu olmasıdır.

Genel teori yapı olarak geriye gereklilikler, gerekenler ve mantık örüntülerinden oluşan bir ağ bırakır ve sosyal bilimlerin ilgilendiği konuların açıklanabileceği bir yapı oluşturmakla sonuçlanır. Searle’ün teorisine eğer itiraz edilecekse itiraz edilmesi gereken nokta tam olarak bu noktanın işlerliğidir; çünkü sonuç itibarı ile açıkladığını iddia ettiği gerçekliği açıklayamamışsa teorisinin herhangi bir geçerliliği yoktur. Burada ki geçersizlik teker teker parçalara dair bir geçersizlik değil bütünün geçersizliğidir. Genel teori bir bütün olduğu ve bir sonuca sahip olduğu için parçaları bakımından değerlendirilmesi onu etkilemez fakat

işlevini yerine getiremediği gösterilirse teorinin geçerliliğine yönelik herhangi bir gerçeklik kalmaz. Searle'ün teorisinin kısmen doğru olduğu noktalar olması teorinin doğru parçalara sahip olduğunu göstermez; çünkü doğru olan noktanın bağlamı yanlıştır, dolayısıyla onun doğruluğu olumsaldır. Örneğin güneşin dünya etrafında döndüğünü söylemek içerik bakımından doğrudur; fakat bu söylemin dayandığı temelin astronomi olması gerekir; eğer en parlak olanın kutsal olduğu bu yüzden en merkezde yer alması gerektiği içerikli bir metafiziğe dayanıyorsa, ifade edilen önermenin kısmen de olsa doğru olduğu söylenemez; çünkü ifadenin doğru olduğu, bağlamla ifadenin iddia değerini kazandığı bağlam farklıdır.

Üçüncü iddia için farklı bir temel olarak Searle'ün genel teorisinin pragmatik bir yanının olması kullanılabilir. Searle tartıştığı konuların herhangi birinde bir hakikat açıklaması yaptığını ya da mutlak olan tek gerçekliği keşfettiğini iddia etmez. Şimdiye dek tez boyunca düşüncesinin aşamalarındaki değişim takip edilirse, düşüncelerini değiştirmek konusunda zorlanmadığı anlaşılabilir. Onun ilgilendiği konuları tartışma biçimi şimdiye dek o konuda sunulmuş olan belli başlı düşünceleri belirli ana başlıklar altında toplayıp analiz ederek eksikliklerini belirlemek ve o konuya dair açıklamanın nasıl olması gerektiği ile ilgili ulaştığı sonuçları sentezlemektir. Örneğin biyolojik doğalcılık düşüncesi düalizm ve materyalizm arasındaki gerilimin analiz edilmesine dayanır; algı teorisi temsili algı ve fenomenal algı teorilerinin eleştirisinden türetilir, yönelmiş nedenlilik ile ilgili düşünce, yönelmişlik teorisinde gerçeklik olarak benimsenen ilkelerle uyumlu olmayan Hume ve Kant'ın nedenlilik kavramına yönelik teorilerinin eleştiriden temellenir, rasyonel eylem Searle'ün klasik rasyonellik dediği teorinin bir eleştirisidir. Searle'ün genel teorisini oluştururken gerçek anlamda temellendirmeye çalıştığı bir şey varsa o da tartıştığı konulara dair elde olan düşüncelerin açıklama işlevini yerine getirememeleridir. Searle'den önce üretilmiş olan teorilerin eksik ya da yanlış olması Searle'ün teorilerinin bir kanıtı olarak kullanılamaz; Searle de bu tür bir argümanla teorilerini desteklemeye çalışmaz. Onun yaptığı şey açıklama işlevlerini yerine getirmede eksikliklerini belirlediği teorilerin yerine onların aralarındaki sonu gelmez tartışmaların dışına çıkma imkânı sağlayacak bir açıklama biçimi üretmektir. Searle'ün ürettiği açıklamaların eğer bir temeli varsa bu temel felsefe içerisinde farklı düşünce biçimleri tarafından bir sorun olarak kabul edilen konuların bir sorun olarak kabul edilmeyerek işe başlanması gerektiğidir.

Searle, kanıtlamaya gerek duymaksızın kabul ettiği gerçeklik biçimine mevcut durumlar adını verir. Mevcut durumlar temel olarak, dış gerçekliğin varlığı, algının dolaysız olarak

dış dünyaya erişebildiği, dile ait kelimelerin açık anlamlara sahip olduğu, doğru ve yanlışın ifade ve dünyanın örtüşmesi ile ilgili olduğu ve nedenliliğin dünyadaki gerçek bir ilişki olduğudur (Searle, 2006a: 19). Başta belirlenen mevcut durumların dışında Arkaplanın gerçekliği, nedenlilik deneyimi, yönelmişliğin varlığı, kurum olgularının dile bağımlılığı, dünyanın ontolojik birliği gibi birçok konu mevcut durumlarla aynı biçimde açık bir gerçeklikmiş gibi değerlendirilir.

Bu sorgusuz sualsiz kabul edilen varsayımlar, düşüncemizin ve dilimizin Arkaplan'ı adını verdiğim şeyin bir parçasıdır. [...] Felsefe tarihinin büyük kısmı mevcut durumlara yapılan saldırılardan oluşur. Büyük filozoflar ünlerini çoğu zaman herkesin hiç itirazsız kabul ettiği şeyleri kabul etmemeye borçludurlar. Karakteristik saldırı, mevcut durumun paradokslarına ve güçlüklerine işaret etmekle başlar. [...] Bana göre, mevcut-geçerli durumlar genelde doğrudur ve onlara yapılan saldırılar da hatalıdır. [...] Onlar filozofların itham ettikleri kadar yanlış olsalardı, bu hatalı tutumların insanlık tarihinin hengameleri içinde yüzyıllar boyu, hatta zaman zaman binyıllarca, hayatîyetlerini sürdürmeleri ihtimal dışı olurdu. (Searle, 2006a: 19-20)

Muhtemelen Searle'ün Kant, Hume, Locke gibi filozofların düşüncelerini eleştirirken onların teorilerinin yalnızca yüzeyiyle temas etmesi, onların teorilerini yalnızca mevcut duruma itiraz eden hatalı düşünce biçimleri saymasından kaynaklanır. Dolayısıyla Searle'ün teorisi mevcut durumlar olarak belirlenen ve belirlenmediği halde mevcut durumlarla aynı biçimde kabul edilmesi beklenen konularda bir temellendirmeye sahip olmadığından, varsayımların doğru kabul edilmediği durumda yalnızca bir kurgudur.

Ön kabullerden temellenen düşünce gerçek bir dünya var olduğu için, onun içerisindeki olguların da dayandığı bir var olma tarzı olduğudur; bir var olma tarzına sahip olmalarının sonucu olarak Searle'e göre dünyadaki olgular hakkındaki durumun ne olduğunun söylenebilmesi gerekir ve bu söylem dünyadaki durumu açıklayıp açıklayamadığı ölçüde doğru ya da yanlıştır (Searle, 2006a: 25). Searle'ün eserlerinde eleştirdiği teoriler de tam olarak varsayılan gerçekliğe uygun olup olmamaları bakımından eleştirilir. Eğer bir teori ilgili olduğu her günkü dünyadaki herhangi bir olguyu açıklayamıyorsa geçersizdir. Örneğin rasyonellik ile ilgili bir teorinin kendi içerisinde tutarlı olması, iyi temellendirilmiş olması ya da kesin mantık şartları sağlaması değil pratik alanda gerçekleştirilen eylemlerin rasyonelliğini açıklayabilmesi gerekir. Searle'ün teorileri genelde pratikte dünyadaki durumun ne olduğunu açıklamaya, özelde insanın pratik gerçeklikte durumunun ne olduğunu açıklamaya yöneliktir; dolayısıyla genel teori temellerindeki düşünceler tespit

edilip eleştirilerek, içinden tek bir teorinin ya da kavramın çekilip alınması ile ya da teorinin içerisinde kalıp teoriye itiraz edilerek çürütülemez. Genel teorinin iddiası teorik bir hakikat olmak değil, insan gerçekliğine dair durumu açıklayabiliyor olmaktır. Pragmatik olarak eğer teori güçlü temellendirmelere sahip olmamasına rağmen insan gerçekliğinin açıklanmasında işlev görebiliyorsa doğrudur; öyleyse onun eleştirilebileceği alan iddia ettiği açıklamayı yapıp yapamamasıdır. Birinci ve ikinci iddiada temellendirildiği üzere genel teori hem sosyal bilimler açıklaması ile son noktasına ulaştığı hem de sosyal bilimler açıklamasının diğer tanımları içermesi dolayısıyla genel teorinin işlevini yerini getirmesi gereken alan pratikteki olgulara dair bir açıklama biçimi geliştirmektir. Sosyal bilimler alanında konu edinilen bir olgu genel teori açısından açıklanabilir olmalıdır. Genel teori sosyal ontolojiden temellenen bir sosyal bilim açıklaması teorisidir.

Sosyal bilimler açıklamasının geçerliliği dünyada gerçekten sosyal bilimler tarafından konu edilebilecek bir araştırma konusu için kullanılabilmesinde sorgulanır. Bu sorgulama ile tezin ikinci amacı olan genel teorinin geçerliliğini sorgulama ve bir değerlendirmesini sunma amacı yerine getirilmiş olur.

6.4 Sosyal Bilimlerde Örnek Olgular

Genel teorinin geçerliliği sorgulanmadan önce genel teoride içerilmeyen bir eyleme olanağından söz etmek gerekir. Sosyal ontoloji kolektif edimlerin yapısını, kurum olgularının nasıl oluşturduğunu, bir toplum olgusunun nasıl oluştuğunu ve kurum olgularının nasıl işlev gördüğünü açıklar; fakat Searle kolektif bir edimin nasıl rasyonel olabileceği ile ilgili tek bir satır yazmaz. Kolektif bir edimin rasyonellikle bir araya getirilip getirilemeyeceğine dair bir ip ucu yoktur.

Genel teoride bir açıklaması verilmeyen kolektif eylemin rasyonelliğinin, tekil eyleme dair rasyonellik tanımları ile ilişkilendirilmesi de olanaklı değildir. Eğer on birinci tanım dikkate alınırsa kolektif yönelmişliğin neden olma anlamında tekil yönelmişlikle ilişkilendirilme olanağına sahip olmadığı anlaşılır. Rasyonel eylem teorisinde bir eylem nedenler kümesine dayanır ve benliğin bu nedenler kümesi dolayısıyla eylemi gerçekleştirmeye karar vermesi eylemin rasyonelliği olarak adlandırılır. Kolektif yönelmişliğin en temel özelliklerinden biri, biz niyetlerinin ben niyetlerine indirgenememesidir yani bireyin kendi tekil yönelmişlik durumlarını kolektif yönelmişliği gerekçelendirmek için öne sürme olanağı yoktur. “Ben X inancına ve Y arzusuna sahibim, bu yüzden biz niyet ediyoruz.” Önermesi hem dil

bakımından hem de genel teori bakımından herhangi bir anlam ifade etmez. Aynı zamanda kolektif bir edimin biz kipindeki bir motive edici olgular kümesi ile ilişkilendirilme olanağı da yoktur çünkü böyle bir durumda kolektif eylemin gerçekleştirilmesi için nedenler sunan hayalet bir kolektif zihinden söz etmek gerekir. Genel teori kolektif yönelmişliği deontik güçlerden kaynaklanan istemeden bağımsız yükümlülükle rasyonelliğe dahil etme olanağına sahiptir fakat birlikte yürümek, birer kadeh şarap içmek için beraber bir yer kararlaştırmak gibi basit yapıdaki olguları deontik güçlerin yükümlülüğü ile açıklayamaz.

Kolektif edimlere dair bir rasyonellik teorisine sahip olunmadığı için tüm kolektif eylemlerin genel teoriye göre rasyonalitenin dışında yer aldığını söylemek doğru olmaz. Searle'ün kendini savunurken sıklıkla başvurduğu argümanlardan biri hiç bahsetmediği konulardan sorumlu tutulmasıdır; dolayısıyla kolektif yönelmişliğin rasyonelliği hakkında herhangi bir çıkarım yapılmadan genel teoride böyle bir tanım bulunmadığının bilinmesi bu konuda söylenebilecek son sözdür. Eğer sosyal bilimlerle ilgili bir olgu açıklaması yapılmaya çalışılırken kolektif eylemin rasyonelliği konusunda bir tanıma ihtiyaç duyulursa genel teori bu konuda eksik olduğu konusunda eleştirilebilir fakat ihtiyaç duyulmazsa genel teoride böyle bir eksiklik içerilmediği gibi içerilmesine de gerek olmadığı anlaşılır.

İkinci olarak genel teori, kolektif dışı tekil yönelmişlik durumlarının, farklı failer bakımından ilişkisi konusunda bir analize sahip değildir. Ben başkası ilişkisi failin diğerlerini kendisiyle aynı biçimde yönelmişlik durumlarına sahip failer olarak varsaymasından ibarettir. Birisiyle konuştuğunda onunla aynı dünya hakkında konuştuğunu ve karşı tarafın onu anladığını varsayar, birisiyle dünyayı izlerken aynı dünyayı izlediği varsayımına sahiptir fakat genel teoride bunun ötesinde bir şey yoktur. Örneğin toplumda davranışları yadırganan bir fail kendisine bu konuda hiçbir bildirim yapılmasa bile durumun farkında olabilir. Durumun farkında olduğunda yadırganmasına dair bir tutum geliştirir; yadırgandığı davranışları devam ettirmeye ya da davranışlarını değiştirmeye karar verir. İnsanların başkalarının onlar hakkında düşüncelerini olumlu biçimde etkilemek için çaba harcadığı ya da olumsuz düşünceleri değiştirmeye çalıştığı durumlar vardır. Bazı davranışlar yalnızca başkalarının yönelmişlik durumları için gerçekleştirilir ya da onlardan kaynaklanır. Searle bu tür ilişkiler konusunda bir analize sahip değildir. Yönelmişlik failin içkinliğinde analiz edilerek, failin pratik alandaki ilişkilerinde, yine failin içkinliği olarak anlaşılır.

Genel teoriye dair ilk itiraz kolektif dışı tekil yönelmişlik durumlarının birbiriyle olan ilişkisini içermemesi bakımından yapılabilir; çünkü insan gerçekliğinin büyük bölümü bu tür ilişkilerdir. Genel teoriye bağlı kalınarak böyle durumlar asıl yönelmişlik durumlarına çevrilebilir. Örneğin bir failin birisi tarafından sevilmediği için üzgün olması, failin birisi tarafından sevilmediği inancına dönüştürülebilir; fakat sevilmediğine inandığı için üzgün olmak ve sevilmediği için üzgün olmak birbirine indirgenebilir değildir. İlk durumda üzgün olmanın bağlandığı şart bir inançtır ve dünyadaki durumdan bağımsız olarak inanç tarafından gerekli olan şart sağlanabilir; ikinci durumda üzgün olma doğrudan dünyadaki deneyim ile ilgilidir. “Deneyimlediğime inanıyorum” ifadesi ile “Deneyimledim” ifadesi ifadeyi dile getiren için hiç de aynı anlama gelmez. Searle’ün buradaki deneyimi açıklayabilmesi için daha ayrıntılı bir algı ve rasyonellik teorisine ihtiyacı vardır.

Ben ve başkası arasındaki yönelmişlik ilişkisi için yalnızca cılız bir biçimde etki söz ediminin konuya gönderimi olduğu düşünülebilir. Etkisöz edimi kavramı, “Dinleyicinin edimlerinde, düşüncelerinde ya da inançlarındaki, edimsöz edimine ilişkin sonuçların ya da etkilerin kavramıdır” (Searle, 1969: 25). Bir edimsöz edimi ile dinleyicinin farklı bir inanç geliştirmesine neden olunabilir ya da onun bir eylemi gerçekleştirmesi sağlanabilir; fakat Searle tarafından Austin’den ödünç alınan etkisöz kavramının yönelmişlik bakımından analizi yapılmamıştır.

Genel teorinin üçüncü bir eksikliği McIntyre’ın yönelmişlik durumlarının içkin karakterine dair verdiği Oedipus¹⁹ örneğinden çıkarılabilir.

Tamamlanma koşullarının ve dahası bir zihin durumunun yönelmişliğini belirlemek, zihin durumunun önerme içeriğini neyin tamamlayacağını söylemektir. Fakat kimin için önemli? Örneğin Oedipus, kraliçe ile evlenme niyetindedir, fakat aynı insan olmasına rağmen kendi annesiyle evlenme niyetinde değildir. “Dışarıdan”, üçüncü şahıs bakış açısından, Oedipus’un Kraliçe ile evlenmeyi ancak ve ancak annesiyle evlenmeyi başarsa başaracağını görebiliriz. Fakat, tabii Oedipus için işler böyle görünmüyor. Onun zihin durumunun yönelmişlik içeriği, bu karmaşık gerçeklik durumunu yalnızca kendi, birinci tekil şahıs bakış açısıyla, yalnızca kendi niyetini tamamlamaya yönelik sayılabilecek “bir yön altında” temsil eder. (McIntyre, 1984: 471-472)

Oedipus’un yönelmişlik durumunun içeriği kraliçe ile evlenmiş olmaktır. Tamamlanma koşulu olarak gerçekten de yapılması gereken edimi gerçekleştirmesi ile tamamlanmış bir

¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Ek 4.

yönelmişlik durumuna erişmiştir. Nedenlilik bakımından temsiller doğru bir biçimde ilişkilendirilmiştir. Yönelmişlik teorisi açısından buradaki olgunun açıklaması bundan ibarettir. Daha sonra ortaya çıkan durumda kraliçenin Oedipus'un annesi olduğu anlaşılır ve Oedipus annesi ile evlenme niyeti taşınamasına rağmen kraliçe ile evlenirken aynı zamanda annesi ile de evlenmiştir.

Yönelmişlik teorisi bakımından anne ve kraliçe statülerinin tek bir karaktere yüklenebilmesi sorunlu bir durumu göstermez. Anne ve çocuğun evlenmesi de tamamen yönelmişlik teorisinin terimleriyle açıklanabilen ve teori bakımından herhangi bir sorun içermeyen bir durumdur. Yönelmişlik teorisinin içeriğine göre kurucu kurallar bakımından evlilik olgusu anne ile evlenmeye tezat bir kural içermiyorsa herhangi bir problem yoktur; öyleyse teori içerisinde kalındığı sürece Oedipus'un kraliçe ile evlenmek için gerçekleştirmesi gereken şartlardan biri annesi ile evlenmektir. Niyetin tamamlanma koşullarının belirlenmesinde bu olgu bir ayrıntıdan ibarettir. Örneğin silahı ateşlemek isteyen biri öncelikle tetiğe dokunur ve ona uyguladığı baskı ile silahın ateşlenmesine neden olur. Silah ateşleme niyetinin gerçekleştirilebilmesi için tetiğe dokunma niyetinin gerçekleştirilmesi gerekir. Tetiğe dokunmak eylemdeki bir niyet olarak ön niyet olan silahı ateşleme niyetine bağlıdır. Eylem açıklanırken yönelmişlik teorisine göre ön niyetin içeriği olan silahı ateşleme arzusu eylemin açıklamasıdır.

Oedipus örneğine uyarlandığında anne statüsü ve kraliçe statüsü aynı insana aittir. Oedipus annesi ile evlenme niyetinde olmamasına karşın kraliçe ile evlenme niyetindedir. Kraliçe ile evlenme niyetinin tamamlanma koşullarının yerine getirilebilmesi için eylemdeki niyet olarak Oedipus'un annesiyle de evlenmesi gerekmektedir. Oedipus tamamlanma koşullarını sağlayarak niyetin tamamlanmasını sağlamıştır. Yönelmişlik teorisi içerisinde kalarak Oedipus örneğine dair ayrıntılı bir açıklama vermenin olanağı yoktur. Yönelmişlik teorisi durumu yalnızca gereklilikler ve gerekenler anlamında açıklayabilir fakat durumun Oedipus için ne anlama geldiği konusunda hiçbir şey ifade etmez dolayısıyla insan gerçekliğini açıklamak niyetinin tamamlanma koşullarını açıklamaktan ibaret değildir. Yönelmişlik teorisi eğer insan davranışını sosyal bilimlerin temelindeki olguların ontolojik yapısı ile açıklayacaksa daha fazla ayrıntıya ihtiyacı vardır.

Yönelmişlik teorisi, insanların yönelmişlik durumlarının aynı zamanda belirli bir duygu karakterini de içerdiğini atlayarak yalnızca önerme tutumları, tamamlanma koşulları gibi

kavramlarla insan gerçekliğinin açıklanabileceğini düşünür. Oedipus örneğinin ortaya çıkmasını sağlayan koşullar da Searle'ün yönelmişlik teorisini oluştururken benimsediği indirgemeci tavırdan kaynaklanır.

Searle, tüm yönelmişlik durumlarının söz edimi modeline tam olarak uymadığını kabul eder ve bazı sorunlu durumları daha fazla tartışır. Ancak çalışmasının temeli, bu kavramları bir olgunun özüne uygulamak ve gerektiğinde onlara başka kavramlar eklemekten ibarettir. [...] Bunun nedeni, bence, 'önerme içeriği' ve 'tatmamlanma koşulları' gibi kavramların, söz edimleri teorisinden aşına olunduğu için, gerçekte olduğundan daha açık olduğuna inanmasıdır. [...] Searle, temel kavramlarının ontolojik olmaktan çok mantık ile ilgili olması nedeniyle bu tür sorulara direnebileceğine inanır. (McIntyre, 1984: 470)

McIntyre yönelmişlik durumlarına dair genel eleştirisini Oedipus örneği ile bir araya getirmemekle beraber, yönelmişlik teorisinin kapsayıcılığına dair şüphesini yerinde dile getirir. Eğer yönelmişlik durumları gerçekten var olan zihin durumlarıysa ve bunlar gerçekten söz edimlerinin yapısına uygun olarak işliyorsa en azından örnekleme, yani yönelmişlik durumu olarak nitelenen durumların hepsine dair genel bir açıklama biçimi sunabilmelidir.

Son olarak bir sosyal bilimler araştırma konusu içerisindeki olgular genel teori aracılığı ile incelenerek genel teorisinin burada sayılan üç eksiklik dışında bir eksikliğe sahip olup olmadığı ya da geçerli olup olmadığı anlaşılabilir. Cansu Kaymal (2017) tarafından göç ve kültür üzerine gerçekleştirilen araştırma genel teorisinin sınanabilmesi için gereken toplum olguları, onlar arasındaki ilişkiler, yönelmişlik durumları, statü işlevleri, deontik güçler bakımından yeterli olguyu içerir. Makale genel teori gereği bir sürecin anlatısı olmaktan çok içerdiği olgular bakımından değerlendirilecektir.

Kaymal (2017)'nin makalesinde genel temalar kırdan kente göç ve arabesk kültürdür. Makalenin içerdiği olgular on iki maddede sıralanabilir:

1. Olgu: 1950'lerde kentlerde sanayileşme ile iş gücü talebi artmıştır.
2. Olgu: Aynı dönemde iş bulma ve daha iyi bir hayat isteğiyle kırdan kente doğru yoğun bir göç hareketi yaşanmıştır.

3. Olgu: Sanayinin iş gücü talebi ile kente gelen iş gücü arasında büyük bir fark oluşmuştur ve iş talebi karşılanamamıştır.
4. Olgu: Kentlerde altyapı, konut ve toplu taşıma gibi ihtiyaçlar karşılanamamıştır.
5. Olgu: Gecekondu mahalleleri ve minibüs sistemi kurulmuştur.
6. Olgu: Göç ederken sahip oldukları iyi hayat, iş gibi taleplerini karşılayamayan, gecekonducularda yaşayan ve nispeten ikincil sayılan mesleklerle geçimini sağlayan bir kitle oluşmuştur.
7. Olgu: 1930’larda radyolarda Türk Müziği ve Klasik Türk Müziği yasaklanmıştır.
8. Olgu: Aynı dönemde halk tarafından Arap radyo yayınları dinlenmeye başlamıştır.
9. Olgu: 1960’ların başında arabesk müzik ve ona bağlı bir kültür doğmuştur.
10. Olgu: Arabesk müziğe karşı yasak ve sansür uygulanmıştır; minibüslerde arabesk çalınması yasaklanmıştır.
11. Olgu: Minibüslerde arabesk müzik sözlerinden seçilen kesitler aracın farklı bölgelerinde sergilenmiştir.
12. Olgu: Arabesk sanatçılarının başrollerinde oynadığı, yoksulluk, aşk, gecekondu yaşantısı, minibüs şoförlüğü gibi temaların işlendiği filmler çekilmiştir.

Standart bir sosyal bilim açıklama modeli bu olguları neden – etki, neden – sonuç bağı üzerinden birbiri ile ilişkilendirmeye, burada yaşananların ne anlama geldiğini anlamaya çalışır; fakat bir sosyal bilimciden beklenen sadece bu olguları ilişkilendirmesi değildir. Aynı zamanda örnekteki gibi birbiri ile ilişkili olabilecek olguları tespit edip ortaya çıkarması da gerekir.

Açıklanacak konuyla ilişkili olabilecek olgular bir seçim işlemine tabi tutulur. Örneğin buradaki on iki olgu Kaymal’ın makalesi içerisinden seçilen belli başlı olgulardır. Tarih ve tarihle ilgili bilim dallarında belirli bir dönem araştırılırken o döneme ait kanıt niteliğindeki belgelerden kimi önemsenirken kimi göz ardı edilir. Yazılı olmayan tarih dönemlerine dair nesneler yorumlanırken çevresindeki bazı nesneler onun yorumlanması için daha ön plana

çıkarken, diğer nesneler açıklamaya dahil edilmez. Kamu yönetimi alanında bir kriz sırasında gelişen olgunun hangi nedenler bakımından değerlendirileceği konusunda bir ölçüt yoktur. Antropoloji ve alt dalları, iktisat, dilbilim, müzikoloji kısacası sosyal bilime ait alanların temel sorunlarından biri açıklanmaya çalışılan olgunun ne kadar nesnel temelde açıklanabildiği ile ilgilidir.

Sosyal bilimlerde açıklama elde etmek için yapılan olgu seçimleri bireylerin yaşamını, toplumları, siyasi düzeni ve insanların kendi kimlikleri olarak tanıdıkları gerçeklikleri değiştirebilecek niteliktedir. Örneğin Ruanda’da etnik olarak ve ırk bakımından aralarında hiçbir fark bulunmamasına rağmen halkın tutsi ve hutu olarak ayrıştırılması bir iç savaşla sonuçlanmıştır. Kullanılan ölçüt değiştirildiğinde kültür ve ırk birliği bulunan halk bir anda iki farklı kesime ayrılmıştır. Galileo yargılanma ölçütü olarak kilise inançları kullanıldığında ev hapsine mahkûm edilmiştir.

İlk aşamada genel teori içerisindeki rasyonel eylem teorisi, sosyal bilimlerde araştırılacak olan olguların seçilmesinin doğasını açıklama konusunda yeterli şartları sağlayacaktır. Genel teori seçim yapmanın doğasını irade ve Arkaplan ile açıklar, rasyonel bir seçim aynı zamanda nedenler kümesine sahiptir. Olgu seçimi yapılırken yürütülen zihin süreçleri nedenler kümesini oluşturan inançlar, istekler Arkaplan yetilerinden bazılarını ön plana çıkarırken bazılarını arkada tutar. Seçimin bireyin rasyonelliğine bağlı olmasından dolayı olgu seçimleri konusunda nesnellik ile ilgili problemler oluşur. Genel teoriye göre olgu seçimi eğer nesnelliği sağlamak için belirlenen kurallara yüklenen statü işlevleri ve kurucu kurallar tarafından uygulanan deontik gücün yarattığı istemeden bağımsız eylem nedeni ile gerçekleştirilirse burada nesnellik sorununu aşmak için bir çözüm elde edilebilir.

İkinci aşamada olguların araştırılan konu için bir açıklama oluşturacak biçimde örgütlendirilmesi gerekir. Örneğin Kaymal (2017) makalesinde yer alan olguları arabesk kültürün ortaya çıkmasını ve belli bir kitle tarafından temsil edilmesinin nedeni olabilmesini temellendirecek biçimde örgütlemiştir. Olguların ortak noktası devlet politikaların halk adına yetersiz sonuçlar doğurmasıdır. Kent nüfusunun artışı karşısında konut konusunda yetersiz kalınması gecekonduları, toplu taşıma konusundaki yetersizlik minibüsleri doğurmuştur. İş talebine karşılık verilmesi konusundaki yetersizlik düşük yaşam standartlarında yaşayarak ötekileşmiş, göçün taleplerini karşılamaması karşısında isyan duygusu barındıran bir kitle yaratmıştır. Müzikte çağdaşlaşma hamlesi halkın müzik

konusundaki ilgisine karşılık verilememesine neden olmuş ve boşluk halk tarafından Arap radyolarındaki ezgilerle tamamlanmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak yaşamları yetersizliklerin sonucunda şekillenen kitlenin duygularını ve isyanını konu alan bir müzik türü olarak arabesk ortaya çıkmış; göçün olumsuz sonuçlarından etkilenen kitle bu müziği sahiplenmiş ve onun çevresinde bir kültür oluşturmuştur.

Kaymal'ın açıklama biçimi yapı olarak olguları etkileri bakımından birbiri ile ilişkilendirmeye dayanır. Tezin altıncı bölümünün ikinci kısmında Searle'e göre bir sosyal bilimler açıklamasının hangi nitelikleri karşılaması gerektiği belirtilmiştir ve Kaymal'ın açıklama biçimi bu ilkelerle uyum göstermez; en başta varılan sonuç genel teorinin yirmi beşinci tanım gereği katışıksız bir yönelmişlik kuramı değildir. Genel teorinin gerektirdiği dil, yönelmişlik durumları, statü işlevleri, kurucu kurallar gibi kavramlar açıklamada içerilmez. Genel teori bakımından buradaki olgunun yönelmişlik durumlarının birbiri ile olan ilişkisi aracılığı ile açıklanabilmesi gerekir. Araştırılan on iki olgu genel yönelmişlik teorisine göre formüle edilme olanağına sahiptir:

1. Olgı: Kentlerdeki sanayi işletmesi sahipleri işletmeleri için işçi alımı yapma niyetindedir. Niyetlerinin tamamlanma koşulu olarak insanları işe alırlar.
2. Olgı: Kırlık alanlardaki insanlar kentlerdeki sanayilerde çalışmanın sahip olduklarından daha üst düzeyde bir yaşam geçirme olanağı sağlayacağına inanmaktadır. İnançlarının gereği olarak sanayi işletmelerinde çalışmaya niyet ederler. Niyetlerinin tamamlanma koşullarının bir parçası da kente göç etmektir.
3. Olgı: Sanayi işletmesi sahiplerinin niyetlerinin tamamlanma koşulu yerine getirilir. İkinci olguda bu işletmelerde çalışma niyetinde olanlarının büyük bir kısmının niyetlerinin tamamlanma koşulları yerine getirilemez.
4. Olgı: Kente göç eden insanlar barınma, ulaşım gibi ihtiyaçlara sahiptir. Bu tür ihtiyaçların kurucu kurallar gereği statü işlevi verilerek yetkili kılınan sosyal devlet tarafından karşılanması gerekir. Devlet sahip olduğu statünün gerektirdiği taahhüttün tamamlanma koşullarını sağlamaz. Göç eden insanların ihtiyaçlarının giderilmesi için gereken tamamlanma koşulları sağlanamamış olur.

5. Olgu: Devlet sosyal olma ilkesini yerine getirmediği için göç eden insanların ihtiyaçları onların giderilebilmesi için gecekondu yapma, bir ulaşım sistemi kurma niyetlerine neden olur. Niyetlerin tamamlanma koşulu olarak gecekondu mahalleleri ve minibüs sistemi kurulur.

6. Olgu: Kentteki sanayi işletmelerinde iş bulma niyetleri tamamlanma koşullarını sağlayamayan kitle çalışarak yaşamlarını sürdürebilme niyetindedir. Niyetlerinin tamamlanma koşulu olarak bulabildikleri işlerde çalışırlar. Bu işler statüleri gereği sanayi işletmelerinin çalışma koşullarına göre ikincildir.

7. Olgu: Devleti yönetme gücüne sahip olanlar toplumun çağdaşlaşmasına niyet eder. Yönetme gücüne sahip olanlar Türk müziği formları yerine batı müziği formlarının dinlenmesinin çağdaşlaşma olduğuna inanmaktadır. İnançları ve niyetleri gereği sahip oldukları deontik güç aracılığıyla radyolarda Türk müziği formlarının çalınmasını yasaklarlar.

8. Olgu: Halk yönetme gücüne sahip olanlarla aynı inançlara sahip değildir. Doğu formunda yapılmış müzik eserlerini dinlemeye devam etme niyetindedirler. Niyetlerinin tamamlanma koşulu olarak Arap radyolarında çalınan eserleri dinlerler.

9. Olgu: 1960'ların başında bir kurum olgusu olarak arabesk müzik ve ona bağlı bir kültür ortaya çıkar.

10. Olgu: Devlet yönetimi deontik gücünü kullanarak arabesk müziğe karşı yasak ve sansür uygular; arabesk müziğin yayılmasına engel olma niyetinin tamamlanma koşullarından biri olarak minibüslerde arabesk çalınması yasaklanır.

11. Olgu: Minibüs sahipleri arabesk müziği benimsemiştir. Arabesk müziğe olan ilgilerini dışa vurma niyetindedirler. Niyetlerinin tamamlanma koşulu olarak radyolarında çalamasalar da arabesk müzik sözlerinden seçilen kesitleri araçlarında sergilerler.

12. Olgu: Arabesk müzik dinleyici kitlesini temsil edecek biçimde gelişir. Dinleyicinin yönelmişlik durumlarının ve yaşam koşullarının temsil edilmesi niyetinin tamamlanma koşulu olarak şarkılarda yoksulluk, aşk, gecekondu yaşantısı, şoförlük gibi temalar işlenir ve aynı temalı filmler çekilir.

Genel teoriye uygun bir sosyal bilim açıklaması verilebilmesi için yukarıda genel teoriye uygun olarak yeniden kurulan olguların yönelmişlik teorisine uygun biçimde örgütlenmesi gerekir; bunun için de ortaya çıkan kurum olgusuna dair kurucu kural ortaya konmalıdır. Searle (2006c: 68)'in bir toplum olgusunun tarihi hikayesi konusundaki fikrine göre tarihi anlatı bittiğinde geriye kurum olguları ve statü işlevleri kalmalıdır.

Arabesk müzik için kurucu kural: Sesler, doğu müzik formuna göre örgütlenir, yukarıda yer alan olgulardan oluşmuş olan yönelmişlik durumları ağı içerisinde yer alan toplum kesiminin yönelmişlik durumlarını ve yaşam biçimlerini temsil etmesi bağlamında, arabesk müzik sayılır. Arabesk kültür için kurucu kural: İnsanların benimsediği tutumlar ve davranışlar, arabesk müziğin temsil ettiği değerler, anlattığı yaşantı biçimleri, içerdiği söylemlere uygun olması bağlamında, arabesk kültür sayılır.

Yukarıda yer alan olguların genel teorinin terimleri ile ifade edilebiliyor olması ve sonuç olarak ortaya çıkan olgunun kurucu kurallardan tanımlanabiliyor olması genel teoride bir sorun yokmuş izlenimi verir; fakat yakından bakıldığında durum tam olarak öyle değildir. Türkçeye dair gramer kurallarının Çince de açıklanabiliyor olması Türkçenin gramer kurallarını Çincenin gramer kuralları yapmadığı gibi herhangi bir olgunun X, C bağlamında Y sayılır biçiminde ifade edilebilmesi de genel teorinin bir kanıtını oluşturmaz; yalnızca olgunun başka bir biçimde de dile getirilme olanağı olduğunu kanıtlar.

Searle genel teorinin, söz edimleri teorisinin tamamlanma koşulları, önerme içerikleri gibi kavramlarla dilin gerçekliğini açıklamada başardıklarını aynı kavramların yönelmişlik teorisinde de kullanılmasıyla insan gerçekliğini açıklamada da başaracağı inancındadır; fakat arada temel bir fark bulunur: Dil daima belirli bir mantık yapısına sahiptir, daima onun bir anlam ifade edeceği kurallara bağlıdır ve daima onunla gönderimlerde bulunulur, toplum ya da insan konusundaysa bunların hiçbirisi bir zorunluluk değil bir olanaktır. İnsanlar kendi yönelmişlik durumlarının tümüne aykırı düşecek biçimde davranabilirler, eylemlerinin mantıklı olması yani rasyonel eylem olanağı yalnızca bir olanaktır. Toplum olguları çoğu zaman kolektif yönelmişlikle ilişkilendirilme olanağı olmayan, benzer davranışların isimlendirilmesine dayanan olgulardır; bu tür durumlarda toplum olguları kolektif yönelmişliğe dayanan tekil eylemlerin değil, tekil eylemlere dayanan fakat bir topluluğu işaret eden kavramların ürünüdür. Toplumun yapısı bir mantık yapısı olmaktan çok ihtiyaçlar ve inançlar hiyerarşisidir. Örneğin bir dilin kuralları kutsal inançlarla

eşleştirilemez fakat bir toplumun kuralları tamamen kutsal inançlar tarafından belirlenebilir. Şimdiye dek aktarılmış olan teoriler yönelmişliğin bir söz edimi gibi değerlendirilmesinden öteye gitmez. Kuruluş bakımından yönelmişlik teorisi, eylem teorisi, algı teorisi, dil teorisi, toplum gerçekliği projesi, sosyal ontoloji ve sosyal bilimler taslağı insanların yaptığı şeylerin açıklaması olmaktan çok insanların yaptıklarının ve tutumlarının oturtulmaya çalışıldığı doğal düzende işleyen bir mantık yapısından ibarettir; bu iddia genel teori ve arabesk kültür konusunda sıralanmış olan on iki olgu yorumlandığında kendi temellerini bulur.

Genel teoriye uygun olarak yeniden kurulmuş olan on iki olgu dahilinde genel teoriye yapılacak olan itirazlar iki ana konuda toplanabilir. İlk olarak on iki olgunun hiçbirisi kolektif yönelmişlikle ilgili değildir, dolayısıyla bir toplum olgusundan bahsetmek için aynı zamanda kolektif yönelmişlikten de bahsetmek gerekmez; bunun bir sonucu olarak benzer davranışlara ve tutumlara sahip olmanın yönelmişlik bakımından ne ifade ettiğinin belirlenmesi gerekir. İkinci olarak olgular birbirine teleolojik bir ilişki ile bağlı değildir dolayısıyla olgulara bağlı olarak meydana gelen sonuçlar teleolojik bir biçimde açıklanamazlar.

İlk itirazın temelinde on iki olgudan herhangi birinin biz niyet ediyoruz formuna indirgenememesi yer alır. Örneğin insanlar birer birey olarak göç ederler, evlerini şehirlerin gecekondulaşmasına katkıda bulunmak ya da gecekondulaşma kavramını oluşturmak için değil kendi ihtiyaçlarını karşılamak için yaparlar, yaşam koşullarına isyan ettiklerinde isyanları kendileri ile ilgilidir, müziğe dair yasaklar konusunda kendi zevklerine dayanarak edimde bulunurlar, arabesk müziğin kendilerini temsil ettiğini düşündüklerinde bile bu tekil bir formdadır; dolayısıyla genel teori bakımından burada hiçbir toplum olgusunun bulunmadığını söylemek gerekir; fakat genel teorinin iddiası gerçekliği kendisine uydurmak değil pratik alanda var olan olguları açıklamaktır dolayısıyla genel teori işlevini yerine getiremez.

Kolektif yönelmişlik aracılığı ile var olan toplum olguları olduğu gibi hiçbir biçimde kolektif yönelmişliğe indirgenemeyen, insanların tekil edimlerinin benzerliğinden kaynaklanan toplum olguları da vardır. Göç, gecekondulaşma, ekonomik bir sınıfa dahil olma, yasaklar karşısında benzer tutumların benimsenmesi, bir kültüre dahil olma, belirli türden bir müzikten hoşlanma gibi olguların hepsi biz yönelmişliğine indirgenemeyen tekil yönelmişlik durumlarının oluşturduğu toplum olgularıdır.

Tekil yönelmişliklerin birer toplamı olarak anlaşılan toplum olgularının da var olması genel teorelin toplum olgularının en az iki kişinin kolektif yönelmişliğine dayandığı içerikli on dördüncü tanımını geçersiz kılar. Bir toplum olgusunun var olabilmesi için kolektif yönelmişliğe dayanması gerekmez; tekil edimler toplum bakımından sonuçlara sahiptir. Örneğın bir askerın tamamen kendi yönelmişliğine dayanarak sınır komşusunun askerlerine ateş atığında eylemi ben yapıyorum formundadır ama eyleminin sonuçları içerisinde bulunduğú toplumu ilgilendirir dolayısıyla sonuçları bakımından olgu bir toplum olgusudur. Burada tekil eylemin bir toplum olgusu ile sonuçlanması kolektif yönelmişliğin değıl, bir kolektifin üyesi olmanın sonucudur.

Arabesk kùltürün oluşumuna dair ikinci olguda tamamen kendi yönelmişliklerine dayanarak göç eden insanların edimi tekildir fakat tekil edimlerin sonucunda toplumun yapısı değışir, belirli bir kùltür biçimi ortaya çıkar; dolayısıyla sonuç itibari ile durum bir toplum olgusudur. İhtiyaçlarını karşılamak için gecekondú inşa eden insanlar tekil yönelmişliklerine dayanarak edimde bulunurlar fakat sonuçta ortaya çıkan olgu yani gecekondulaşma bir toplum olgusudur.

İlk itiraza dair genel teori tarafından olguların tekil edimlere dayanarak toplum bakımından sonuçlara sahip olmasına rağmen sonuçların ancak birer toplum olgusu olarak kabul edilirse birer toplum olgusu olacağı iddia edilerek bir savunma gerçekleştirilebilir; fakat bu tür bir savunma dünyada olanların açıklamasını yapabilme iddiasını dünyada olanları teoriye uydurmaya dönüştürür. Örneğın göç hareketi ve gecekondulaşma ile toplum yapısının değışmesi hiç kimse onu tanımlamasa ve araştırmasa bile yaşanmış bir gerçekliktir. Yaşanmış olan gerçekliğin var olması için Searle'ün öne sürdüğú hiçbir koşulun yerine getirilmesi gerekmez fakat onun hakkında konuşabilmek için doğal olarak dile ihtiyaç duyulur. Bir gerçekliğin konuşulabilmesi için dile ihtiyaç duyulması gerçekliğin dil tarafından yaratıldığını değıl, dilin gerekliğı temsil edebilecek olanağa sahip olduğunu kanıtlar. Örneğın gecekondulaşma olgusu olmadığında gecekondulaşma kavramı hiçbir gerçekliğe gönderim yapmaz dolayısıyla bir anlama sahip olmaz fakat gecekondulaşma yaşanan bir deneyimse dil tarafından tanımlanmadığında da dünyadaki bir durum olarak var olmaya devam eder. Gecekondulaşma olgusu belirli kurucu kuralların işletilmesi ya da statü işlevinin yüklenmesi ile gerçekleşmez. Yaşanan olgu deneyimlendikten sonra eğer tanımlanmak istenirse bir kavram o olguya gönderimde bulunacak biçimde tanımlanır.

Gecekonduşma kavramına sahip olunması kolektif yönelmişlikten önce kavramın gönderimde bulunduğu olgunun var olmasına bağıdır.

Gecekonduşma, göç gibi kolektif yönelmişlikten bağımsız toplum olgularının var olması tek bir dünyada yaşandığı iddiası ile kolektif yönelmişlik tarafından yaratılan gözlemciye bağımlı gerçeklik düzeyi teorisinden daha uyumludur; çünkü toplum olgusu doğrudan yaşanan gerçeklik ve deneyim ile ilişkilidir. Genel teoride doğal dünyanın gerçekliği ve dil tarafından yaratılan gerçeklik ikiye bölünerek beynin biyolojik süreçlerinden dilin oluşumuna kadar geçen alt-üst sınıf ilişkilerine bağı bir silsile içerisinde toplum gerçekliği sıradan gerçekliğin bir düzeyi olarak tanımlanmaya çalışılır. Genel teorinin yapması gereken her tür toplum olgusunu birer kolektif yönelmişlik biçimi ve dil gerçekliği olmaya indirgemek değil belirli bir durum karşısında benimsenen yönelmişlik durumlarının yaygın biçimde benzer olmasının nasıl toplum bakımından sonuçlar yaratma gücüne sahip olduğunu açıklamaktır. Örneğin siyasi bir seçimde belirli bir adayın tutumları seçmenlerin benzer yönelmişlik durumları üretmesine neden olarak desteklenmesini ya da desteklenmemesini sağlar. Aynı tutum belirli bir kesim tarafından destek görürken başka bir kesim tarafından rahatsızlıkla karşılanabilir. Adayın tutumunda içerilen hangi güç bireylerin tamamen içkin olan yönelmişlik durumlarına etki etme olanağına sahiptir? Eğer bu bir rasyonel davranış örneği ise başka bir insanın yönelmişliği nasıl bireyin asıl yönelmişlik durumları için rasyonellik tesis edebilir? Adayın tutumundan dolayı belirli insanların kolektif bir edim olarak adayı destekleyen toplantılar düzenlemesi kolektif eylemin rasyonellik bakımından bir analizi sunulmadan nasıl açıklanabilir? Genel teori bu soruların hiçbirini için bir cevap önermez.

Sonuç olarak genel teori on dördüncü tanım ve ona bağılı olan tanımların dışında kalan toplum olgularına dair gerçekliğin açıklanmasında kolektif yönelmişlikten bağımsız ve kolektif yönelmişlik tarafından var edilmemiş toplum olgularının var olması anlamında geçersizdir.

İkinci itiraz yönelmiş nedenliliğe bağı teleolojik açıklama biçiminin olguların birbirleriyle ilişkilendirilebilmesini sağlayamamasından kaynaklanır. Örneğin birinci olgunun içeriği olan iş gücü ihtiyacı ve ikinci olgunun içeriği olan iyi bir yaşam sürme isteği sonucunda üçüncü olguda ortaya çıkan işletme sahiplerinin niyetlerinin tamamlama koşullarının sağlanması arasında ya da beşinci olgunun içeriği olan gecekonduşmanın ortaya çıkması

arasında kurulabilecek teleolojik bir ilişki yoktur. Göç edenlerin işletme sahiplerinin niyetlerinin tamamlanma koşulunu sağlamak amacıyla niyetlerini oluşturdıkları söylenemez; aynı biçimde iş yeri sahiplerinin niyetleri de kırdan kente göç dalgası yaratmak amacıyla oluşturulmamıştır. Teleolojik olarak birinci ve altıncı olgular arasında içerilen göç ve ona dair sonuçlarla ilgili olgu ile yedi ve sekizinci olgularda çağdaşlaşma hamlesi karşısında halkın aldığı konumun beraberce dokuzuncu olgunun içeriği olan arabesk müzik ve kültürün oluşması ile ilişkilendirilmesi olanaklı değildir. Teleolojik ilişkilendirme olanaklı olmadığı için olguların teleolojik bir açıklama ile örgütlenmesi de olanaklı değildir; çünkü arabesk müziği ya da kültürü meydana getirmek herhangi bir olgu tarafından amaçlanmamıştır. Arabesk müziğin ve kültürün ortaya çıkması yönelinen bir amacın gerçekleştirilmesi ile ilgili değil yalnızca dünyada gerçekleşen olguların ya da mevcut deneyimin böyle sonuçlanmış olması ile ilgilidir.

İkinci itiraz ile sosyal bilimlere dair bir açıklamanın yapısının zorunlu olarak teleolojik olmadığı anlaşılır. Örnekte yer alan on iki olguyu birbiri ile ilişkilendirebilmek için teleolojik değil analitik bir açıklama biçimi benimsemek gerekir. Analitik açıklama ile açıklamanın yapısının bir amaç analizinden çok olanların mantıkça çözümlenip bir araya getirilmesi olduğu kastedilmektedir. İkinci itiraz sonucunda teleolojik açıklama biçiminin bir sosyal bilimler açıklaması yapabilmek için yeterli olanağı sağlamadığı anlaşılır. Sonuçta ortaya çıkan olgu dil tarafından kurucu kurallar ve statü işlevleri ile tanımlanma olanağına sahiptir fakat onun ortaya çıkışı dilin içerdiği mantık gereklilikleri ve iç teleoloji ile değil yaşanan deneyim ile ilgilidir.

Örnekteki on iki olgu temele alınarak üretilen iki itiraz konusu Searle tarafından hiç konu edilmemiş tartışmalara ait oldukları için teori dışı ilan edilebilirler; fakat tartışmalar genel teoriyi ilgilendiren ve onun tarafından içerilen tanımlara yönelik sonuçlar içerdiği için dikkate alınmak zorundadırlar. Genel teori tüm toplum gerçekliğini tanımların içkin koşulları tarafından sağlanan alternatif bir gerçeklikte dilin ve ortaklaşmanın bir olanağı olmaya zorlar, oysa teori tarafından başarılması gereken gerçekliğin bir sosyal bilimler açıklamasının doğasını anlamayı sağlayacak biçimde açıklanmasıdır. Genel teorinin başardığı şey toplum gerçekliği açıklamasını doğa ile uyumlu hale getirmek değil, toplum gerçekliğini söz edimlerine benzer mantık yapılarına ve dile indirgemektir.

Örnek bir sosyal bilimler araştırmasında genel teorisinin durumu konusunda yapılan eleştiriye Searle tarafından basitçe itiraz edilebilir. Öncelikle sosyal bilimler açıklaması hakkında yaptığı belirlemelere ve konuyu genel teori ile sınırlandırabilmesine karşın öne sürdüğü önermelerin amacının sosyal bilimler açıklaması yapmaktan önce sosyal olguların ontolojisine dair bir analiz sunmak olduğunu söyleyebilir; ki toplum gerçekliği adına yazdığı son eserinde bir sosyal bilimler felsefesi yaratmaya çalışmaktan daha çok sosyal bilimler tarafından araştırılan varlıkların temel ontolojisinin mantık bakımından analizini sunmaya çalıştığını belirtmiştir (Searle, 2010: 200). Ne var ki bunu söyledikten sonra bile sosyal bilimler hakkında belirlemeler yapmaya devam eder. Örneğin amacının bir sosyal bilimler felsefesi oluşturmak olmadığını içeren alıntının devamında araştırmasının sonuçlarından birinin insanların tüm toplum-kurum gerçeklerinin ortak bir altyapıya sahip olması olduğu için sosyoloji ve ekonomi gibi sosyal bilim alanların farklı konularla uğraşıyormuş gibi değerlendirilmesinin bir hata olduğunu ifade eder (Searle, 2010: 202). Searle'ün belirlemelerinin doğru olduğu durumda farklı sosyal bilim alanları sosyal gerçekliğin ardında yatan ortak bir iktidar yapısı ile uğraşıyordur ve Searle'ün uğraştığı şey de bu iktidarın yaratıldığı ve sürdürüldüğü mekanizmanın tanımlanmasıdır.

Searle sosyal bilimler alanı konusunda teorisinin sorgulanmasının önüne geçebilecek açıklamalara sahip olmasına karşın kendisinin de teorisinin sonuçlarını yerleştirdiği çerçeve sosyal bilimler alanıdır. Hem sosyal bilimler hakkında iyi geliştirilmiş bir teoriye sahip değilim, sosyal bilimler felsefesi yapmaya çalışmıyorum deyip hem de sosyal bilimler açıklamasının ne olması gerektiği hakkında, sosyal bilimlerin uğraştığı olguların ne olduğu hakkında, farklı sosyal bilimler alanlarının nasıl bir yapıya sahip olması gerektiği hakkında, sosyal bilim araştırmalarının sonuçların ne hakkında olması gerektiği üzerine, nasıl kötü ya da iyi bilim olabileceği konusunda, sosyal bilimlere dair sorunların nasıl açıklanabileceğine, kültür ve tarihi süreç gibi olguların nasıl konumlandırılması gerektiğine, sosyal bilimlerde neyin yanlış neyin doğru olduğuna, Durkheim'ın sosyolojisinin neden geçersiz olduğuna dair belirlemeler yapamazsınız. Sosyal bilimler felsefesi denilen şey zaten Searle tarafından halihazırda birer sonuç önermesi ya da sonuçların bir gerekliliği olarak öne sürülen konularla ilgilidir. Sosyal bilimlerin açıklamasının doğasının, ilgilendiği olguların ve ontolojisinin, araştırma sonuçlarının, alanın sorunlarının açıklanma yönteminin, alana dair doğru ve yanlış yaklaşımların ne olduğu, ne olması gerektiği ve ne ifade ettiği konusunda beyanlara sahip olduğunuzda doğal olarak bir sosyal bilimler felsefesine de sahip olursunuz ve teorisinin iddia ettiğiniz alanlarda işlevini yerine getirmesi beklenir. Aksi durumda genel bir teoriden

bahsetmenin ya da şimdiye dek Searle tarafından istendiği gibi tartışılması gereken asıl konuların mevcut durum olarak kabul edilip, sonuçta ne olduğu, nereye varıldığı konusunda yargılanan teorilerin daha baştan itibaren itiraz konusu edilmemesinin bir anlamı yoktur. Yine de Searle'ün beyanı esas alınıp tüm genel teori yalnızca sosyal ontoloji iddiaları ile sınırlı tutulsa dahi arabesk kültür örneğindeki ilk itiraz geçerliliğini korumaktadır. Kolektif bir yönelmişliğe dayanmayan, genel teorinin sağladığı koşullarla anlaşılması mümkün olmayan ve statü işlevlerine indirgenemeyen toplum olguları vardır.

İlk itirazda yer alan gecekondulaşma, göç gibi olgulara benzer fakat farklı temellere dayanan olgular Searle tarafından iki farklı açıklama ile genel teoriye uydurulmaya çalışılmıştır (Searle, 2010: 116-119). İlk açıklama toplum farkında olmasa dahi sosyal bilimciler tarafından keşfedilebilecek kurum gerçekleri ile ilgilidir. Örneğin ekonomik durgunluk gibi durumlar herhangi birinin onların var olduklarını düşünmesinden ya da temsil etmesinden bağımsız olarak kendiliğinden var olmuş olgular olarak keşfedilebilir. Searle tarafından bu tür kendiliğinden var oluyormuş gibi görünen kurum olguları aslında zemin katlarında yer alan ve genel teoriye uygun kurum gerçeklerine bağlıdır. Zemin katta yer alan mülk sahibi olmak, alım satım gibi genel teori ile açıklanabilen kurum gerçekleri olmadığı durumda, ekonomik durgunluk da var olmayacaktır; dolayısıyla onun varlığı zemin katta yer alan kurum olgularına bağlıdır. Searle tarafından varlığı genel teori ile temellendirilemediği halde ancak genel teori tarafından temellendirilen bir zeminde var olabilen kurum olguları, kurum gerçekliklerinin temelinden gelen üçüncü şahıs yan ürünleri olarak adlandırılır. Bu tür olgular yönelmişlikten bağımsızdır. Kendileri olmasa da durdukları zemin genel teoriye bağlı kurum gerçeklerinden oluştuğu için kurum gerçekliğine dair üçüncü şahıs yan ürünleri ek bir deontoloji taşımazlar ya da yeni güç ilişkileri yaratmazlar.

Searle'ün ilk açıklama ile gecekondulaşma, göç gibi kavramlara da cevap verebilecek bir açıklamaya sahip olduğu düşünülebilir fakat durum tam olarak böyle değildir. Searle ilk açıklama ile yalnızca sistem içi istatistik verilerinin bir anlam ifade ettiği durumları kasteder. Ekonomik durgunluk olgusu sonuçlarından bağımsız olarak gayrisafi yurt içi hasılanın art arda en az iki çeyrek eksi büyüme göstermesi tanımından ibaret bir olgu olarak sınıflandırılır; bu olgu ile aynı türden bir olgu olarak beyzbol oyununda atıcı ve tutucunun birbirlerine göre ters ellerini kullanmalarının daha fazla başarı sağladığı olgusu öne sürülür. Bu iki olgu arasında en ufak bir benzerlik yoktur; çünkü ekonomik durgunluk yalnızca bir istatistik verisi değildir.

Ekonomik durgunluk kavramına ve tanımına sahip olunmadığı durumda; onun hangi durumda oluştuğu bir sır olarak kalsa dahi toplum ve bütün sistem bundan etkilenir. Ekonomik durgunluk işsizliğin artması, gelir dağılımının bozulması, ülke para biriminin değer kaybı yaşaması gibi etkilere sahiptir. Yalnızca iki çeyrek içerisinde yaşanan düşüş ile ortaya çıkabileceği gibi daha uzun ya da daha kısa bir dönemde yaşanan düşüşün sonucu olarak da ortaya çıkabilir. Artan işsizlik, iflas eden şirketler, gelir seviyesindeki düşüş basit istatistik değerleri değil doğrudan yaşanan bir deneyimdir; olgu sistem içi tanımlardan ve istatistik değerlerden değil yaşanan deneyimin kendisinden türer. Örneğin 1772 yılında yaşanan ekonomik kriz döneminde insanlar modern iktisat kavramlarının çoğuna sahip değildi fakat Büyük Britanya İmparatorluğunda ortaya çıkan aşırı birikim ve kazanımın devam edeceği beklentisi ekonominin kaldıramayacağı bir kredi genişlemesine yol açarak krize neden oldu (Hamilton, 1956: 409 - 413). Modern iktisat kavramlarıyla bakıldığında 1772 yılındaki durum kolayca tanımlanıp sınıflandırılabilir fakat o yıl için olan şey yalnızca Londra’da bir bankanın batışını takip eden Büyük Britanya ve Avrupa içerisinde gerçekleşen işletme batışlarıydı; bu batışlara bağlı olarak işsizlik oranı yükselmiş, toplum bir dönüşüm evresine girmişti hatta Amerikan Bağımsızlık Savaşlarının nedenlerinden biri de 1772’de yaşanan kriz olarak belirlenmiştir (Sheridan, 1960: 186).

Ekonomik durgunluk, çöküntü, kriz gibi olgular 1772 krizi örneğinde olduğu gibi hiçbir kavrama sahip olunmasa dahi deneyimlenen olgulardır. Deneyimlenen bir olgunun var olan sisteme ek bir güç ilişkisi yaratmadığını iddia etmek sıradan istatistik olgular için doğrudur. Örneğin bir futbol maçı sonrasında açıklanan istatistik verileri ek bir güç ya da deontoloji taşımaz fakat ekonomi ile ilgili olgular istatistik olgularından farklıdır. Ekonomi teorileri içerisinde incelenen ekonomik veriler yüzlerce farklı biçimlerde örgütlenebilir fakat hepsi bir olgu olarak adlandırılmaz, adlandırılan olgulardan bazıları da yalnızca sıklıkla kullanıldıkları için bir isme sahiptir ve bu tür olguların kendisi birer veri görevi görür. Örneğin gayrisafi yurt içi hasıla bu türden bir istatistik olgusudur. İnsanlar gayrisafi yurt içi hasılayı deneyimlemez fakat ekonomik durgunluk evrelerini, krizleri ve çöküntüleri deneyimler dolayısıyla Searle’ün yapmaya çalıştığı indirgemenin kabul edilebilme olanağı yoktur. Searle’ün çizdiği tablonun aksine ekonomik durgunluk olgusu hükümetlerin para politikalarını belirleme, toplumdaki ekonomik sınıfların gelir seviyesinin belirlenmesi, belirli sektörlerin daralmaya gitmesi gibi deontik güçlere sahiptir. Örneğin ekonomik durgunluk döneminde gelirleri azaldığı için işçi çıkaran bir işletmenin sahibi makro ekonomi hakkında hiçbir şey bilmeseydi, ekonomik durgunluk kavramına sahip olmasa ve devlet

tarafından böyle bir olgu tanınmamış olsa dahi onun deontik gücünün etkisine girerek azalan gelirine karşı işletmesini koruyabilmek için giderlerini kısmak zorunda kalır. Ekonomik durgunluk istatistik verisinin değil toplumun arzının azalmasıyla işletmeler ve çalışanlar adına oluşan sonuçların adıdır. Yaşanan olgunun genel teorisinin yarattığı kurumlarla ilişki içerisinde bulunması onun zorunlu olarak deontik bir güce sahip olamayacağını ya da ek güç ilişkileri oluşturmayacağını göstermez. Örneğin ekonomik durgunluk sırasında tüm sektörler değer kaybederken belli bir sektör değer kazanırsa ya da en azından değerini sabit tutmayı başarabilirse toplumda o sektöre dair işler değer kazanır, o sektörde işe sahip olanların refah düzeyleri artar ve o alana yapılan yatırımlar arttırılır.

Ekonomik kriz olgusu ile Searle'ün teorisindeki bir eksiklik daha ortaya çıkar. Searle'ün teorisinde yönelmişlik tamamen tekil bir zihnin iç yapısına aittir. Toplum olguları, birey zihinlerinin kolektif yönelmişliğine bağlı kılınarak toplum ilişkileri yalnızca zihin durumlarının yapısı ile açıklanmaya çalışılır; fakat toplum ile olgular yalnızca statü işlevlerine dayalı güçlere değil, yaşamın doğal akışı içerisinde ortaya çıkan olguların etkilerine de bağlıdır. Ekonomik kriz, afetler, salgınlar, belirli bir hayvan veya böcek türünün nüfusundaki artış ya da azalma doğrudan toplumun yapısını değiştirme olanağına sahip bir etki barındırabilir. Dolayısıyla toplum ve ona ait olgular yalnızca tekil zihinlerin yönelmişlik durumlarıyla açıklanamaz ya da dünya bir zihnin yönelmişlik durumlarına indirgenemez.

İkinci açıklama topluluk üyelerinin, davranışlarını herhangi bir kavram altında düşünmemesine karşın yine de bir toplum gerçekliğinin oluşması ile ilgilidir. Örneğin topluma giren bir yabancı ten rengi dolayısıyla topluluk tarafından ötekileştirilip dışlanmaya maruz kaldığında topluluk üyeleri kendilerini ırkçı olarak görmese ve dillerinde ırkçılık kavramı bulunmasa bile onlar ırkçı olarak tanımlanabilir; bunun temelinde farklı ten rengine sahip insanların topluluk tarafından farklı deontik statüye yerleştirilip bu statüye göre davranması düşüncesi yer alır. Eğer durum böyleyse Searle'e göre topluluk bir kurum gerçekliği sistemine sahip olmuş olur. Topluluk kendilerini ırkçı olarak görmemesine karşın ırka dayalı deontik statü atayabildiği için Searle'e göre deontik statüyü temsil etmenin bir yolunu bulmak zorunda kalırlar; çünkü deontik statü temsil edilmediği sürece var olamaz.

İkinci açıklama ilk açıklamaya göre daha büyük bir olgu sınıfını genel teori içerisine indirgemeyi amaçlar fakat ikinci açıklamada olgu ile dil tanımı arasındaki hiyerarşi tersten kurulmaya çalışılır. Irkçılığa dair edimlerin, tekil bir biçimde ya da bir kolektif olarak onun

uygulanması, onunla ilgili kuralların belirlenmesinden ya da onun teorik düzeyde temsil edilmesinden çok daha önce gelir ve bu tür edimlerin bir teori tarafından sistematik biçimde temsil edilmesine gerek yoktur. Örneğin tamamen beyaz Avrupalılardan oluşmuş küçük bir topluluğa ten rengi ve kültürü onlardan çok daha farklı olan biri girdiğinde ilk önce onunla iletişime geçmedikleri, sonra aralarına karışmaya çalıştığında dışladıkları, elindeki parayı aldıkları, yemekhanede son sıraya koydukları, yapılacak iş yükünün en ağır kısmını ona bıraktıkları düşünülün; aynı biçimde bir köpek sürüsüne ya da bir maymun klanına onlardan çok daha farklı özelliklerde bir köpeğin ya da bir maymunun girmeye çalıştığı düşünülün. Köpeklerdeki ve maymunlardaki yaklaşım biçimleri ile insanlardaki yaklaşım biçimi benzer olacaktır. Örneğin yabancı maymun sırf farklı özelliklere sahip olduğu için yadırganacak, dışlanacak, elinden yiyeceği alınacak, en kötü yemeği yiyecek ve en kötü yerde uyuyacaktır. Maymunların bu olguya sahip olmak için deontik güçleri tanımlayan bir temsil kapasitesine ya da herhangi bir statü işlevi atamaya ihtiyaçları yoktur; yalnızca bu şekilde davranırlar. İnsanlar için de durum tam olarak budur; yaptıkları yalnızca bu şekilde davranmak, bu şekilde davranmayı tercih etmek, böyle davranmaya eğilimli olmaktır. Üstelik bunu bir kolektif halinde gerçekleştirebilecekleri gibi tekil birer birey olarak da gerçekleştirebilirler. Bir yabancıyı kendinden aşağıda görmek ve onu dışlamak için yapılan şeylerin yapılmaya devam edilmesi yeterlidir.

Searle tarafın geliştirilen iki açıklama biçimi de iyi düşünülmüş temeller içermez. İlk açıklamada özel olgular genel olgulara indirgenir. İkinci açıklamada dil tarafından temsil edilmek zorunda olmayan olgular durum hiç de öyle olmamasına karşı deontik bir temsil sisteminin ürünü olmaya zorlanır. Searle'ü bu açıklamaları yapmaya iten temel hata tanımın tanımladığı nesneden önce gelmesi gerektiğini düşünmesidir.

Son olarak Searle'ün teorisini temellendirmek için sıkça kullandığı para olgusunun incelenmesi ile genel teorisinin değerlendirilmesi sonlandırılabilir. Para olgusu Searle tarafından teorisini tam anlamıyla temsil edebilecek bir olgu olarak belirlendiğinden şimdiye kadar araştırılan olgulardan daha önemlidir. Genel teorisinin hiçbir konu da tamamlanmışlığa sahip olmasa bile temel örnek olduğu için para olgusu konusunda tamamlanmış olması gerekir.

Genel teorisinin on altıncı tanımına göre kurum olguları statü işlevi yükleme, kurucu kurallar ve kolektif yönelmişlik tarafından oluşturulur ve Searle (2006a: 143)'e göre para olgusu

bunun en açık örneği olabilir.²⁰ Para hakkında var olan ontolojik gerçeklik tüm kurum olguları için de geçerlidir. Genel teorideki tüm kurum olgularının arkasında üç ana ilke vardır önermesi, dünyadaki her şey atomlardan oluşur demek kadar basit bir gerçeği belirtir. Üç ana ilke atomların kaba olguların arkasındaki yapı olması gibi kurum olgularının arkasındaki yapıdır.

Para olgusu özelinde tüm kurum olguları ontolojisinin mantık bakımından analizi olarak sunulan teorinin içerdiği temel sorun öne sürülebilecek en genel tanımları kullanmasıdır. Dilin kullanıldığı her alanda aslında tam olarak gerçekleşen şey Searle’ün belirttiği üç temel kuralın işlemesidir. Örneğin hangi kavram dile getirilirse getirilsin çıkarılan sesler ya da çizilen işaretler hangi dil için bir anlam ifade ediyorsa o dil bağlamında kendi ötesinde bir şeyin temsili sayılır. Gece derken, *nuit* derken, *nacht* derken olan şey hep budur; bir araya getirilmiş olan sesler ya da işaretler sırasıyla Türkçe, Fransızca ve Almanca bağlamında gece sayılır. Kaba birer olgu olarak ilgili seslere ve işaretlere geceyi temsil edebilme statüsü yüklenir. Gece dendiğinde yalnızca sesler duyulmaz gece olgusunun kendisi de anlaşılır. Gece kelimesini söylemeye yarayan seslere bu gücü kazandıran da Türkçe konuşan insanların kolektif yönelmişliğidir; bu sesler ancak Türkçe konuşan insanlar onun gece olduğunu kabul ediyorlarsa gecedir. Dildeki her kelime her anlam birimi ya da eklemeli dillerdeki her dil eki istendiği taktirde üç temel ilke bağlamında tanımlanabilir. Herhangi bir dili konuşurken bu ilkeleri bilmenin ya da bilmemenin bir önemi yoktur; insanlar var olan sistemi yalnızca kullanırlar fakat dilin arkasındaki gerçekliğin mantık yapısı en azından Searle’ün terimleriyle statü işlevi yükleme, kurucu kurallar ve kolektif yönelmişliktir.

Üç temel ilke o kadar genel bir yapıya sahiptir ki ifade edilmek istenen her şey sırf ifade edilebiliyor olduğu için bu üç temel ilkeye indirgenebilir. Örneğin “oksijen molekülü, iki adet hidrojen molekülüne bağlanması anlamında su molekülü sayılır” önermesini temele alarak aslında tüm bileşik moleküllerin yapısının arkasında yatan mantık kuralının statü işlevi yükleme, kurucu kurallar ve kolektif yönelmişlik olduğu savunulabilir; çünkü potasyum nitrat ya da amonyak gibi bileşik molekül örneklerine dair önermeler de aynı ifade ile kurulabiliyordur ve ifadeler doğal olarak ancak bir dili konuşanlar için bir anlam ifade eder. Böylece hiç de gerçeklikle bir bağı bulunmamasına karşın bileşik moleküller gerçekliği teorisine sahip olunduğu iddia edilebilir. Bileşik molekül gerçekliği teorisinde dil kurucu bir

²⁰ Searle’ün kurum olguları konusundaki teorisi ayrıntılı olarak bu tezin beşinci bölümünün ikinci kısmında aktarılmıştır. Para olgusu konusundaki tartışma kurum olgusu teorisine dair aynı anlatı bir daha sunulmadan tezin ilgili bölümüne dayanarak sürdürülecektir.

unsur olarak belirlenebilir çünkü dilin olmadığı durumda basit moleküllerin tanımının, nicelikleri ve niteliklerinin, diğer basit moleküllerle bir araya geliş biçimlerinin anlaşılma olanağı yoktur. Bileşik molekül gerçekliği teorisinde basit moleküller kaba olgular olarak kabul edilir. Kaba olguların belirli biçimlerde organize olmasına dil aracılığı ile bir statü işlevi yüklenerek onlar artık başka bir gerçekliği ifade edecek bileşiklik olgularına dönüşür. Bileşik moleküller onlara statü işlevi yüklenmediği sürece oldukları biçimde var olmazlar; çünkü onların tanımlanabilmesi için dil gereklidir; bu yüzden diğer sürü hayvanları kraliçeye sahip olamadıkları gibi bileşik molekül gerçekliği teorisine de sahip olamaz(!) Başka bir deyişle diğer sürü hayvanları oksijen molekülünün belli koşulları sağlamasını su olarak temsil edemezler. Onlar yalnızca mecazi anlamda bileşik bir molekül olarak su molekülünü kullanırlar. Gerçeklikte onun bir bileşik molekül olduğundan haberdar değildirler. Onların basit moleküllerin organize olmasını temsil edebilecek bir araçları yoktur. Bileşik molekül gerçekliği teorisi için bu noktaya kadar gelindikten sonra artık Searle'ün kurum olguları için iddia ettiği her şey bileşik molekül gerçekliğinin tanımlanmasında da kullanılabilir.

Üç temel ilke seçilebilir olan herhangi bir insan niteliğini toplum gerçekliğinin temeline yerleştirmek için bile işlev görebilir. Örnek olarak yürüme olgusu toplumun temeline yerleştirilmek istendiğinde, bir amaca yönelik yürüyüş, amaçsızca yürüyüş, kolektif yürüyüş gibi ayrımlar yapılır. Toplum olgularının tümünün kolektif yürüyüşün bir ürünü olduğu savunulur. Örneğin ekonomik olgulardan duyulan rahatsızlıktan dolayı bir kamu binasına doğru gerçekleştirilen yürüyüş, ekonomik olguya olan tepkiyi temsil etmesi bağlamında protesto sayılır. Kâğıt parçaları, onları bir alım-satım değeri olarak kullanmak için yürümek bağlamında para sayılır. Bu örnekteki yürüyüş bir amaca yönelik yürüyüştür fakat kâğıt parçasının para sayılabilmesi için tekil bir amaca yönelik yürüyüş yetmez; aynı amaca yönelik kolektif bir yürüyüşe ihtiyaç duyulur. Kâğıt parçaları aynı amaca yönelik kolektif yürüyüş olduğu sürece para sayılma olanağına sahiptir. Bu yürüyüş gerçekleştirilmediğinde ancak eyleme dair bir sürdürülebilirlik olanağıdır. Aynı zamanda kolektif yürüyüşlere bağlı para gibi kurum olguları ancak dile bağlı olarak var edilebilir çünkü yürümenin amacının belirlenebilmesi gelişmiş bir temsil sistemi gerektirir. Kurum olguları yürüyüşünün amacının tanımlandığı bağlamlar sayesinde var olur ve yürüyüşte temsil edilir.

Bir karınca gerçekliği teorisi kurulmak istense de gündelik bir sohbet edilse de yalnızca işaretlerle bir şeyler anlatılmak istense de hep aynı biçimde bu üç temel ilkenin kullanıldığı

görülür. Örneğin bileşik molekül gerçekliğine dönülürse, su molekülüne dair kurucu kural aynı zamanda satranç oyununda olduğu gibi onun bizzat kendisini de oluşturur.

Toplum gerçekliği için belirlenen ilkelerin bir anlamda her şeyin teorisi olarak kullanılabilmesi Searle'ün gerçeklik tanımında bir sorun olduğuna işaret eder. Searle bir gerçekliğin arkasındaki mantık yapısını gerçekten keşfetmiştir fakat keşfettiği şey toplum gerçekliğinin arkasındaki mantık yapısı değildir. Searle toplum olgularının tümünün ardında aynı mantığa dayanan bir mantık biçimi olduğunu varsayar ve sonrasında varsaydığı şeyi keşfeder; geriye kalan çaba, tüm olguları bu mantık biçiminin içerisine dahil etmeye çalışmaktır.

Searle'ün keşfettiği mantık yapısı dilin ardında yer alan mantık yapısının ifade edilme biçimlerinden biridir. Mantık yapısı söz edimleri teorisi ile birleştirilerek gerçekleştirilmesi yalnızca söylemeye bağlı eylemler olduğu gibi yalnızca söyleyerek oluşturulan kurum gerçekleri olduğu sonucuna varılır. Searle vardığı noktada bilinçli ya da bilinçsiz olarak gerçeklik ve ifade arasındaki öncelik-sonralık ilişkisini bozmaktadır. Dünyada insanların ihtiyaçları, eğilimleri, çeşitli çevre faktörleri, istekleri dolayısıyla bazı olgular meydana gelir. Olgular meydana geldiği anda ya da geldikten çok daha sonra onlara bir isim verilir. Maymunların bir toplum olgusu olarak ırkçılığı tanımlamaya yarayan temsil kapasiteleri olmadığı gibi böyle bir tanıma ihtiyaçları da yoktur. Irkçılık kavramı insanlık tarihi bakımından bile oldukça yeni bir kavramdır. Meclis kavramı, topluluk üyeleri tarafından kendilerine özgü özelliklerinden dolayı ya da toplumun içerisindeki ilişkilerden dolayı lider olarak görülen insanların toplumda var olan durumları ya da toplumun geleceğini görüşmek için bir araya gelmesi olgusundan doğmuştur. Paranın toplum bakımından gerçekliği açıklanmak isteniyorsa onun açıklanacağı alan da gerçekliğin kendisi olmalıdır. Burada paranın dil bakımından tam da Searle'ün söylediği koşullara göre ifade edildiği konusunda bir şüphe yoktur. Para da -ve bağlacı da mastar eki de dil bakımından aynı ilkelere dayanarak ifade edilir fakat aralarında temel bir fark bulunur. Bağlaç ve mastar eki doğrudan dile ait olgular oldukları için ilkeler gerçekten de onlara dair gerçekliğin sunulmasını sağlar fakat para için aynı şeyin gerçekleştiğini söylemek mümkün değildir.

Tarihi sürecin nasıl gerçekleştiğinden bağımsız olarak para temelde insanların farklı ürünlerin fiyatını belirleyebileceği ortak bir sabit değer birimi olma işlevini görür. Türkiye'de nesnelerin ağırlığını ölçen ortak birim olarak kilogram, uzunluk ölçüsü olarak

metrenin benimsenmesi gibi değer ölçüsü olarak da Türk Lirası benimsenir. Amerika’da Türkiye’den farklı olarak ağırlık ölçüsü olarak libre boy anlamında uzunluk ölçüsü olarak fit kullanılır ve Amerika’da nesnelerin değerini ölçen birim Amerikan Dolarıdır. İnsanlar ısı için celsius, fahrenheit, kelvin gibi ölçü birimlerine sahiptir. Zaman saniye, dakika, saat, yıl gibi ölçü birimlerinin birbiri ile olan ilişkisi içerisinde ölçülür. Bazı ülkeler bir yılı ölçen birim olarak ayın dünyanın etrafında dönüşünü bazıları da dünyanın güneş etrafında dönüşünü temele almıştır. İnsanlık ölçebileceği her şey için bir ölçü birimi kullanır ve bu ölçü birimlerinden birbirine dönüştürölme olanağı olanlar gerektiği alanlarda birbirine dönüştürölür.

Paranın gerçekliği ya da temel ontolojisi her ne biçimde olursa olsun ölçü birimleri sisteminin bir parçası olmaktır. Meta temelli, sözleşmeye dayalı ya da yalnızca itibara dayalı kâğıt parçaları olarak sunulması fark etmeksizin para, değeri belirlenmek istenen şeyin birim fiyatının belirlenmesinde kullanılan ölçü birimidir. Farklı ölçü sistemleri arasında değişim mümkün olduğu gibi para birimleri de birbirine dönüştürölülebilir. Kilogram libre cinsinden, fahrenheit kelvin cinsinden ifade edilebildiği gibi Kanada Doları Amerikan Doları cinsinden ifade edilebilir.

Değer ölçüsü ile çalışma zamanı, emeğin niteliği gibi olgular, sanat eserlerinin estetik değerleri, metaların birim değerleri fiyatlandırılır. Meta temelli para ya da sözleşmeye dayalı para da ülkelerin para birimlerinin birbirlerine göre fiyatını sahip oldukları meta miktarı belirler. Searle’ün para hakkında keşfettiğini düşündüğü gerçeklik bir meta karşılığı olmayan kâğıt paraların yalnızca üç temel ilke tarafından belirlendiğini ve bu yüzden tamamen dil tarafından yaratılan bir gerçeklik olduğunu düşünmesidir. Kâğıt paralar yalnızca dile dayanmaz dayandıkları bir gerçeklik vardır fakat önce meta temelli paralardaki duruma dönölcek olursa Searle’ün neden meta temelli para yerine kâğıt paraları açıklamasına dahil ettiği anlaşılabılır.

Meta temelli paralar bir gerçekliğe karşılık gelir. Altın ya da gümüş bir ödeme aracı olarak kullanılmak istendiğinde altının fiyatı ona gerçeklikte ne kadar sahip olunduğu ile ters orantılıdır. Dünyada on bin birim altın varken elmanın kilo cinsinden birim fiyatı bir birim altın ise dünyada elma ile ilgili olan durum sabit tutulup altın miktarının yüz bin birime çıktığı varsayılırsa elmanın kilo cinsinden birim fiyatı on birim altın olacaktır. Başka bir örnekte dünyadaki altın miktarı ve elmaya olan talep sabitken üretilen elma miktarı on kat

azaldığında elmanın kilo cinsin birim fiyatı yine on birim altın olacaktır. Paranın işlev görebilmesi böylece dilden öteye geçen, olguların karşılıklı ilişkilerin ürünü olur. Altın sertifikaları, banknot sistemi de aynı biçimde meta ile temellenir.

Banknot sisteminde basılan paraların bankalarda altın olarak karşılanacağı taahhüt edilir. Banknot sisteminden kâğıt para sistemine geçildiğinde genel teorisinin belirlemesine göre bankalarda bir karşılık değeri olan altın ile olan ilişki ortadan kaldırılarak geriye yalnızca taahhüt kalmış olur böylece kurum olguları teorisinin öne sürülebileceği yeterli zemine ulaşılmış olur.

Para hakkında genel teori tarafından düşülen yanlış kâğıt paranın gerçeklikle bağının yalnızca para olarak kabul ediliyor olmasına indirgenmesidir. Kâğıt paraların fiyatı onun basılması için kullanılan mürekkep, işçilik masrafı ve materyalin fiyatına eşittir fakat alım gücü para olarak basılan kâğıt hangi ülkenin para birimi olarak kullanılıyorsa o ülkenin itibarına bağlıdır. Dünyadaki herkes toplanıp bazı kâğıtları yüz lira bazı kâğıtları yirmi lira olarak kabul etse dahi onların bir değişim aracı olarak kullanılabilmesi toplu kabule dayanmaz çünkü kabul onun alım gücünü hem açıklamaz hem belirlemez. Her ölçü birimi gibi para birimleri de belirli gerçeklere dayanarak birer değer ölçüsü olma yetisini kazanırlar ve dayandığı gerçek kesinlikle toplu kabulün çok ötesinde iktisat tarafından incelenen ilişkilerdir.

Kurucu kuralların devlet başkanının bir insan olması için herhangi bir kısıtlama içermediği durumda bir iskele babası halk tarafından toplanılıp devlet başkanı olarak kabul edilir ve ilgili statü işlevi iskele babasına atanırsa, nasıl iskele babasının böylece devlet başkanı olabileceği varsayılmıyorsa para olarak kabul edilen kâğıt için de aynı durum geçerlidir. İskele babasının devlet başkanı olamamasının sebebi devlet başkanı olmakla ilgili işlevi yerine getirebilecek niteliklere sahip olmamasıdır. Bir kâğıt parçasının da yalnızca para olarak kabul edilmesi onu para yapmaz; çünkü kabul paranın ölçü birimi olarak kullanılabilmesini sağlayacak olan gerçekliği içermez.

Kâğıt paraların ölçü birimi olarak kullanılabilmesini sağlayan değer ülkelerin itibarı ile belirlenir. Bir ülkenin ekonomik anlamda itibarı daha önce yaptığı ödemelerin düzenli biçimde gerçekleştirilmiş olması, ülkedeki üretimin kendi halkının yaşam koşullarına dair ihtiyaçları sağlama düzeyi, döviz ve emtia rezervi, ekonomik ve siyasi istikrara sahip olması, ithalat-ihracat dengesi gibi olgulara bağlıdır. İç piyasada paranın değeri dolaşımda olan

miktar ile belirlenir. Aslında altın konusunda geçerli olan değerleme biçimi kâğıt para konusunda da geçerlidir. Dolaşımda olan para miktarı toplam mal ve hizmet miktarını karşılayacak düzeyin üstüne çıktığında para birimi değer kaybeder aksi durumda da değer kazanır. Paranın ölçü birimi olarak kullanılabilmesini sağlayan değer fenomeni genel teorinin kurum olguları için önerdiği üç ilkedен tamamen bağımsızdır ve gerçeklikte var olan ilişkilerden, olgulardan kaynaklanır. Para için bir gerçeklik varsa o da paranın bir ölçü birimi olarak kullanılabilmesini sağlayan değer içeriğidir. Devlet başkanı olmak yalnızca seçimlerde halkın öyle tercih etmiş olmasına indirgenemeyeceği gibi para olgusu da onu tanımlama biçimine indirgenemez. Para olma işlevinin kağıtlara verilmesinin, uzunluk ölçme işlevinin cetvellere verilmesinden daha fazla niteliği yoktur.

Searle'ün para konusunda önerdiği gerçeklik onun dilde nasıl temsil edildiği ile ilgilidir. Para kavramı kolektif olarak para anlamına gelecek biçimde tanımlanır. Kavramın para olgusuna gönderimde bulunabilmesi için onunla ilgili statüye de gönderimde bulunması gerektiği için kavrama para olgusu ile ilgili statü de yüklenir. Para kavramına para olgusu ile ilgi statü işlevinin yüklenmesi kavramın hangi durumlarda para olgusuna gönderimde bulunduğunun sınırlarını çizen kurucu kurallar aracılığı ile gerçekleştirilir. Para örneği eğer gerçeklikteki bir olgu olarak değerlendirilirse Searle'ün teorisini destekleyen bir yapıya sahip olmadığı anlaşılır.

Sonuç olarak Searle bir olgu hakkında konuşmayı o olgunun varlığının önüne koyarak tüm gerçekliği baş aşağı çevirmiştir; böylece elde ettiği şey de realizme öykünen bir dil idealizmi olmuştur. Genel teori bir sosyal bilimler araştırması yapabilmek için yetersizdir çünkü tüm toplum olgularını tek bir mantık biçimine indirgemeye çalışır ve sosyal bilimler açıklaması dışarıda bırakılarak yalnızca olguların ne olduğu ile ilgilenilse dahi genel teori dilin sahip olduğu en genel ilkelerin dışında bir şey açıklamaz. Tekil teorilerde oldukları gibi kabul edilen önermeler genel teoride bir dil idealizmi ile sonuçlanır. Tüm toplum gerçekliği teorisi söz edimleri teorisinde yer alan icra edici beyanların bir görünümüdür.

7. SONUÇ

Genel teori olarak anılan tanımlar dizisi baştan sona bir yönelmişlik teorisidir. Bu tezin girişten sonraki ilk bölümü teorik olarak Searle'e göre yönelmişliğin niteliklerinin ne olduğun açıklar fakat yönelmişlik ona dair niteliklerin belirlenmesinden ibaret bir konu değildir. Diğer bölümlerde insan gerçekliği hakkında konuşulabilecek olan her şeyin temelinde yer alan yönelmişliğin farklı alanlara nasıl uygulandığının ve onları nasıl bir araya getirdiğinin açıklaması içerilir. Eylemden, algıdan, kurum olgularından, dilden, toplum olgularından, insanların tekil edimlerinden, yönetimlerden, dünyada insanlar tarafından meydana getirilen olgulardan bahsedilirken, aslında her zaman ilgilenilen konuda yönelmişlik durumunun ne olması gerektiği hakkında konuşulmaktadır; dolayısıyla bu tezde genel teori olarak anılan bütün, teorik anlamda yönelmişliğin niteliklerinin ötesinde onun tarafından oluşturulan bağlamların ve onun uygulama alanlarının da içine dahil edildiği tam bir yönelmişlik teorisidir. Örneğin Searle tarafından hiç düşünmeden yalnızca gerçekleştirilen eylemler için dahi eylemdeki niyet adı altında bir yönelmişlik kategorisi oluşturulmuştur. Genel teori için eğer insanlara dair bir gerçeklik varsa bu da yönelmişlik tarafından açıklanan gerçekliktir.

Searle'ün belirlemeleri temele alındığında, insan gerçekliği hakkında konuşulabilecek olan her şey yönelmişlik teorisi tarafından içeriliyormuş gibi gözükür. Yönelmişlik teorisi iki büyük sınıftan oluşur. Bunlardan biri yönelmişlik durumları diğeri Arkaplan içerikleridir. Yönelmişlik ile bağdaştırılmayan ya da yönelmişliğin etkin olarak işlev görmediği her alan Arkaplana dahil edilmiştir. Arkaplan içerikleri ve yönelmişlik durumları da birbirlerinin var olmasının olanağı olarak bir araya getirilmiştir. Bir yönelmişlik durumuna sahip olunmadığında o yönelmişlik durumu ile ilgili bir Arkaplanın varsayılması da olanaklı değildir; aynı biçimde bir Arkaplan varsayılmadığında o yönelmişlik durumunun olduğu şey olabilmesi olanaklı değildir. Örneğin kendisinin Aristoteles olduğu sanrısına kapılan birinin sorunu, inancının kendisinden çok inancının ortaya çıktığı Arkaplanın yapısıdır. Arkaplarda meydana gelen bozulma, gerçeklik konusundaki tutarlılığın bozulmasına ve sağlıklı bir Arkaplan üzerinde ortaya çıkamayacak yönelmişlik durumlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Aynı ilişki tersten kurulduğunda mutfak gereçlerini, evleri, bayrakları, masa örtülerini oldukları şey olarak görebilmek, en başta yönelmişlik aracılığı ile geliştirilen öğrenimin, Arkaplan yetileri arasına katılmasıdır. Yönelmişlik durumları Arkaplanı, Arkaplan yönelmişlik durumlarını belirler.

Arkaplan ve yönelmişlik gibi birbirlerini birer varsayım olarak gerektiren kavramların kullanılması genel yönelmişlik teorisinin bir açıklama işlevi yerine getirmesini gerektirir; çünkü genel yönelmişlik teorisi belirli düşünceler doğru olarak kabul edilmediği sürece dünyadaki gerçeklikle ilişkilendirilemez. Eğer ortaya atılan bir teori kanıtlamadan muaf tutularak doğru kabul edilmesi istenen karmaşık varsayımlar üzerine kuruluysa önemli olan teorinin doğruluğunun teorik olarak kanıtlanabilmesi değil pratik olarak teorinin açıklama işlevini yerine getirebiliyor olmasıdır.

Searle yönelmişlik alanındaki teorilerini sunarken bir doğruluk iddiasında bulunmaktan daha çok teorilerinin doğru olması durumunda ulaşılabilecek olan sonuçların ne olacağı konusuyla ilgilenir. Teorilerinin doğruluğunu temellendirmek yerine ilgilendiği konularda kendisinden önce öne sürülmüş belli başlı teorileri sınıflandırıp eksikliklerini belirlemeye ve bu eksiklikleri içermeyecek bir düşünme biçimi geliştirmeye çalışır. Searle'ün geliştirdiği açıklama biçimi de içerik bakımından olanın değil olmasi gerekenin bir sözcüsüdür. Örneğin Arkaplan olan değil, olması gereken olarak varsayılır ve ona tanınmış olan alan yönelmişliğin dışında kalan ve temsili olmayan insan kapasitelerini içerdiği için yönelmişlik teorisinin insan gerçekliğinin açıklanması konusunda eksik bir yan barındırmaması amaçlanır.

İnsana dair gerçekliğin temsili olmayan tarafı Arkaplana, temsili olan tarafı yönelmişlik alanına bırakılarak tüm insan gerçekliğinin kastedilebileceği iki kavram belirlenmiş olur; fakat tam bu noktada uygulanan mantık sonucu belirlenen kavramların üzerine bir sorumluluk yüklenmiş olur. Bir tanım ve onun değillmesi kullanılarak açıklanmak istenen gerçeklik dilin değillmeye olanak tanıyan tüm kavramları tarafından aynı mantıkla eksiksiz bir biçimde kapsanabilir. Örneğin insana dair gerçekliğin dile getirilenler ve dile getirilmeyenler olarak, eğilim ile açıklanan ve açıklanamayanlar olarak, rasyonel olanlar ve olmayanlar olarak sınıflandırılabilmesinin önünde Searle tarafından kullanılan mantıkça bir engel yoktur; bu yüzden Searle'ün yönelmişlik ve Arkaplan kavramlarını kullanarak sorumluluğunu üstlendiği insan gerçekliği alanına dair teorinin kanıtlanamasa bile en azından açıklama işlevini yerine getirmesi beklenir.

Yönelmişliğin temsili bir nitelik olduğu hatta yönelmişliğin kendisi bir varsayımdır. İçkin bir yeti olan yönelmişliğin, ancak türemiş bir yönelmişlik formu olan dil ile ifade edilebilen önerme tutumlarını psikolojik kipin içeriğinde temsil ettiği düşüncesi bir varsayımdır.

Tanımlandığı koşullar gereği kendisi bir varsayım olan yönelmişliğin mantık bakımından bir Arkaplanı sahip olması gerektiği için Arkaplanın varlığını kabul etmek bir varsayıma dayanır. İrade, kolektif yönelmişliğin ilkel ve indirgenemez bir biz niyeti biçimi olduğu, dış dünyanın gerçekliği, diğer inanlarla aynı dünyayı algılıyor olmak, gerçek ve gerçek dışını ayırt edebiliyor olmak birer varsayımdır. Genel teorisinin geri kalan kısmı da varsayımların iç tutarlığında mantık bakımından gerektirilen, öyle olması gereken özellikler olarak sunulur. Searle'ün spekülâtif teorilerinin doğru varsayılarak genel bir teoriye ulaşıldığı durumda teorisinin geçerli olabilmesi için insan gerçekliğinin açıklanabileceği bir olanak sunması gerekir. Teorisinin açıklama işlevini yerine getirebildiği durumda, geçerli olduğunu iddia edebilecek en az bir olanağa sahip olunmuş olur.

İnsan gerçekliğinin açıklanabilmesine olanak tanıyan alan Searle'ün tanımları takip edildiğinde sosyal bilimler alanı olarak belirlenir. Sosyal bilimler tarafından yapılan araştırmalarda bir açıklama biçimi oluşturabilmek, sosyal bilimlerin ilgilendiği olguları açıklamak, sosyal bilimler açıklamasının doğasını belirlemek, yönelmişlikten kaynaklanan ve sonuçları yönelmişlik kuramları olan bir sosyal bilimler tanımını desteklemek genel yönelmişlik teorisinin ulaştığı son sınırdır.

Bireye dair gerçeklik Arkaplan ve yönelmişlik kavramlarının kullanılmasıyla açıklandığı gibi toplum alanı da yönelmişlik, yönelmişliğe bağlı fenomenler ve Arkaplan ile açıklanır. Sosyal bilimler alanında geçerli bir açıklama biçimi önermek insana dair birey ve toplum gerçekliğinin açıklanmış olmasının doğal bir sonucudur; çünkü üstlenilen sorumluluğun yerine getirilmesi durumunda insan gerçekliği konusunda ilginç ve anlaşılmaz bir taraf kalmaz. Örneğin bir savaş hakkında konuşmak farklı toplulukların ve bireylerin yönelmişlik durumları hakkında konuşmak olacaktır, insan haklarının gerekliliği deontik güç unsuru ile temellendirilen bir konu olacaktır. İnsanlara dair durumlar onların tekil yönelmişlik durumları ya da kolektif yönelmişlik aracılığı ile açıklanabilecektir.

Searle sosyal bilimler hakkında hiçbir şey söylememiş olsa bile genel yönelmişlik teorisinin doğal sonucu sosyal bilimlerin kapsamını belirleyen bir tanımdır. Genel teori sunulurken kullanılan yirmi beş tanım içerisinde sosyal bilimlerle ilgili olanlar çekip alınırsa geriye bir son nokta olarak sosyal ontoloji iddiası kalır; fakat sosyal ontolojinin araştırma alanı ve sosyal bilimlerin araştırdığı olgular arasında bir fark yoktur. Sosyal bilim eğer insanların tutum ve davranışlarından oluşan ya da toplumu etkileyen olguların incelenmesiyle ilgili bir

alansa Searle insanların tutum ve davranışları tarafından oluşturulan gerçekliğin ontolojisini ve mantık yapısının analizini sunarak sosyal bilimlerin kapsamını, ilgilendiği olguların ne olduğunu, neyi açıklayacağını ve insan davranışlarının açıklaması yönelmiş nedenlilik olarak belirlendiğinden dolayı, sosyal bilimlerin toplum olgularını açıklama biçimini belirlemiş olur.

Sosyal ontoloji iddiası ile sosyal bilim konusu tamamen dışarıda bırakılarak yapılan işin yalnızca sosyal gerçekliğe dair bir mantık analizi olduğu iddia edilirse bu sefer gerçeklikle ilgisi olan genel bir yönelmişlik teorisinden bahsetmek olanaksız hale gelir; çünkü Searle gerçeklikteki olguları birbiriyle karşılaştırarak aralarındaki benzerlikleri tespit edip var olan bir mantık yapısını keşfetmez. Varsayımlarından temellendirdiği sosyal ontolojinin içerdiği mantık yapısını, gerçekliğe dayatır. Sosyal bilim konusunun dışarıda bırakıldığı durumda yine de genel bir yönelmişlik teorisine ulaşılma olanağı olduğu iddia edilirse bu sefer de teorisinin geçerliliğinin sorgulanacağı, açıklama işlevini yerine getirebileceği bir alan kalmaz. Yönelmişlik teorisi ve onun uygulama alanlarına dair tüm gerçeklik, sıradan anlamıyla gerçeklikten çıkarılmadığı ve gerçeklikte bir kanıta sahip olunmadığı halde doğru olduğu kabul edilen varsayımlara dayanır. Eğer genel yönelmişlik teorisi doğrudan gerçeklikten temellenmediği gibi bir açıklama işlevinin sorumluluğunu da üstlenmiyorsa bu sefer Searle'ün öne sürdüğü varsayımların doğru olduğunun neden kabul edilmesi gerektiğini açıklaması gerekir. İnsan gerçekliğine dair bir açıklama işlevinin sorumluluğunun üstlenilmediği durumda öne sürülen hiçbir varsayımın kabul edilmesi için bir neden yoktur. Searle'ün ya doğru kabul edilen varsayımlar ile ulaştığı genel yönelmişlik teorisinin açıklama işlevinin sorumluluğunu alması ya da söz konusu varsayımların doğru olduğunu temellendirmesi gerekir.

Genel yönelmişlik teorisi felsefe alanında öne sürülmüş bir teori olduğu sürece ya insan gerçekliğinin doğrudan kendisi olduğu iddiası için gerekli temellendirmeleri sağlamak ya da insan gerçekliğinin açıklanmasında işlev görme iddiasına sahip olarak işlevini yerine getirip getiremediğine dair bir sorgulamaya olanak tanımak zorundadır. Aksi halde yalnızca kendi iç tutarlılığına sahip olan ve herhangi bir biçimde geçerliliğinin sorgulanmasına olanak tanımayan, kendi içine kapalı spekülatif bir sistem var edilmiş olur. Sonuç olarak Searle'ün sosyal bilimler hakkında yaptığı belirlemeler ve sosyal ontoloji tarafından sosyal bilimlere çizilen sınırlar göz önüne alındığında genel yönelmişlik teorisinin geçerliliğinin sorgulanması gereken alan sosyal bilimler alanıdır.

Tezin genel bir teori olarak ulaştığı son sınır olarak sosyal bilimler alanının belirlenmesi ile tezin birinci ve ikinci iddiasına ulaşılmış, genel bir teoriye ulaşma amacı gerçekleştirilmiş olur. Genel bir teoriye ve genel teorinin ulaştığı bir sınırın varlığına sahip olunduğunda tezin ikinci amacı olan teorinin geçerliliğini sorgulamak için bir temele sahip olunmuş olur. Yönelmişlik teorisi hakkında şimdiye kadar yapılmış olan çalışmalar onun parçalarına yönelik olduğu için Searle'ün tezlerini bir bütün biçiminde örgütleme ve bütüne dair bir eleştiri sunma olanağından mahrumdur. Eleştiriler bütüne yönelik olmadığından Searle tarafından genel teorinin farklı parçaları öne sürülerek geçersiz kılınır ya da Searle tekil teoride yaptığı küçük değişikliklerle genel teorisinin yine de geçerli olduğunu savunmaya devam etme olanağına sahip olur. Bu tezde, geçirdiği değişimlerle beraber, artık olgunluk çağına ulaşmış olan yönelmişlik teorisinin, bir bütün olarak değerlendirilebilmesi için sosyal bilimlere dair olguların yönelmişlik teorisi tarafından açıklanabilme olanağı araştırılmıştır. Araştırma sonucunda yönelmişlik teorisinin sosyal olgulara dair geçerli bir açıklama biçimi geliştiremediği sonucuna varılmıştır.

Genel yönelmişlik teorisi doğrudan sosyal bilimler alanında gerçekleştirilmiş bir çalışmanın olgulara bölünerek kendisinden buradaki insan gerçekliğinin açıklanması istendiğinde başarılı olamaz. İlk sorun Searle tarafından öne sürülen ve toplum kurumlarının kurucusu olması gereken statü işlevi yükleme, kurucu kurallar ve kolektif yönelmişlik olmak üzere üç temel ilke ile açıklanamayan toplum gerçekliklerinin var olmasıdır. İkinci sorun gerçekliğe dayatılan üç temel ilkenin dil ile ilişkilendirilebilecek her alanda aynı biçimde işlev görmesidir. Tez içerisinde bu durum saçmaya indirgenerek bileşik molekül gerçekliği teorisi, yürüme gerçekliği teorisi gibi örnekler verilmiştir. Searle'ün üç temel ilkesi toplum gerçekliğinden çıkarılan mantık yapıları olmaktan çok toplum gerçekliğine de yüklenebilen dile ait biçim nitelikleridir.

Sonuç bakımından ilk olarak genel yönelmişlik teorisi söz edimleri teorisinin zihin alanından kavramlar kullanılarak insana dair gerçekliğin açıklanması için yeniden kurgulanmasıdır. Tamamlanma koşulları, uyum yönü, önerme içerikleri kavramları söz edimlerine aittir; psikolojik kip söz edimleri teorisindeki içtenlik koşulunu karşılar; rasyonel eylem teorisine dahil olan isteme dışı iradi eylemler, söz verme, taahhüt etme gibi söz edimlerinden türer; kolektif yönelmişlik söz edimleri teorisindeki uyuşma karşılık gelir; kaba olgulardan kurum olgularına geçiş; kurucu kurallar ve düzenleyici kurallar arasındaki ayrım söz edimleri teorisinin bir içeriğidir; yönelmişlik durumlarının temsil olanağı da söz edimleri ile tamamen

aynı yapıdadır. Aslında yönelmişlik teorisi iletişim niyetinin olmadığı içkin bir söz edimleri teorisidir. Wittgenstein'in ilk döneminde olduğu gibi dilin sınırları yönelmişlik teorisi ile özneye ait dünyanın sınırlarını çizmiş olur. Özneye çizilen sınır dilin kurucu bir unsur olması ile medeni topluma da çizilir. Searle'e göre medeni sistemlere sahip toplumlar ancak dil aracılığı ile kurulma olanağına sahiptir. Söz edimlerinde var olan kavram ağı, yönelmişlik teorisine taşındığında dil ile ilgili olarak araştırılan konular, gerçekliğin kendisi olarak tanımlanır.

Hikâye bu tezin ilk sonucuna göre baştan anlatıldığında sonuç daha anlaşılır hale gelir. Yönelmişlik kavramının söz edimlerinin biçimine indirgenebilmesi için öncelikle gelenekle bağı koparılır, sonrasında bir temsil yetisi olarak tanımlanır. Tüm bağlarından koparılarak bir temsil yetisi olduğu kabul edildiğinde söz edimleri teorisinin yapısının ona dayatılması için gerekli olan zemin elde edilir çünkü dil de en temel anlamda bir temsil sistemidir. Bu aşamada temel bir zorluk ortaya çıkar, dilde temsiller kelimeler ve cümlelerle gerçekleştirilir fakat zihinde buna benzer bir yapı bulunmaz. Searle bu zorluğun üstesinden yönelmişlik durumlarının içeriklerinin önerme tutumlarına dönüştürülebileceği iddiası ile gelir fakat yine de sorun tam anlamıyla çözülmüş olmaz. Özellikle inanç ve niyet kavramları Searle'ün bulduğu çözümünü uygulamak için yeterli niteliktedir fakat genel anlamıyla duygular bu tür bir içeriğe sahip olmaya uygun değildir. Sevmek, nefret etmek, özlemek, hoşlanmak, öfkelenmek ne önerme içeriğine ne tamamlanma koşuluna ne de bir uyum yönüne sahiptir. Searle bu noktada bir indirgeme yaparak inanç ve niyetin ilkel yönelmişlik formları olarak diğer yönelmişlik durumlarının temelinde durduğunu, diğer yönelmişlik durumlarının inanç ve niyetle temellendirilebileceğini iddia ederek kendi seçtiği korku, umut gibi durumlarla iddiasını örneklendirir. Teorinin sonraki aşamalarına geçilebilmesi için öncelikle bu indirgemenin kabul edilmesi gerekir. Söz edimleri teorisinin yönelmişlik teorisine dönüşümünde her şey aslında bu indirgeme ile başlar çünkü teorinin geri kalanında yönelmişlik durumu olarak yalnızca inançlardan ve niyetlerden söz edilir.

İkinci aşamada algının ve eylemin yönelmişlik bakımından açıklanmasına geçilir. Algılar ve eylemler birer deneyim olarak tanımlanarak algı deneyimleri inançlar ile, eylem deneyimleri niyetler ile eşleştirilir; böylece insanın dünyadaki varlığı söz edimlerine dair yapının dayatıldığı bir yönelmişlik gerçekliğine dönüşür. Algılara ve eylemlere dair oldukça eksik olan temellendirme daha sonra rasyonel eylem ve perspektif teorileri ile desteklenmeye çalışılır. Algı ve eylem dünyadaki bir gerçeklik, algı ve eylem deneyimi bir gerçekliğe isabet

etmese de var olabilen birer zihin durumu olarak tanımlanır. Deneyim kavramı ile oluş bir durum haline getirilmiş olur. Searle bir eylemin kendisiyle değil onun deneyiminin ne olduğu ile ilgilenir.

Üçüncü aşamada artık asıl olarak yönelmişlik teorisinin kaynağı olan dil konusu, yönelmişlikten türeyen bir temsil formu olarak tanımlanır. Dilin iletişim işlevi iletişim niyetiyle, anlam işlevi yönelmişlik durumları ile eşleştirilir. Dildeki anlam asıl yönelmişlik durumlarının dil tarafından temsil edilerek aşkın bir hal alması olarak tanımlanır. Dilin yönelmişliğinden bahsedildiğinde aynı zamanda söz edimlerinden tanıdık olan uylaşım kavramının da yönelmişlik teorisinin bir içeriğine dönüştürülmesi gerekir. Uylaşım kavramının dönüşümü kolektif yönelmişlik ve kurucu kural düşüncesinin ortaya atılması ile gerçekleştirilir. Böylece dördüncü aşamada söz edimlerindeki yükleme teorisinin kolektif yönelmişlik ve kurucu kurallarla birleştirilmesiyle toplum olguları da açıklanarak sosyal bilimlerde işlevini yerine getirecek olan bir sosyal ontoloji elde edilir. Para örneği sosyal ontolojinin en belirgin ifadesi olarak öne sürülür ve para örneği üzerinden açıklamanın nasıl işlev gördüğü tanımlanır; böylece söz edimlerinin yapısı insanın içkin durumlarından toplum gerçekliğine kadar hem oluşturucu hem açıklayıcı unsur olarak kabul edilmiş olur.

Sonuç için ikinci olarak Searle'ün tanımlarının doğruluğu kabul edilip, genel yönelmişlik teorisi içerisindeki işlevi anlaşılana kadar hiçbir tekil teoriye itiraz edilmemesine rağmen genel yönelmişlik teorisi hem toplum anlamında hem de tekil anlamda insan gerçekliğini açıklamada geçersiz bir teoridir. Genel teorinin başarısızlığının sebebi dil gibi gerçeklik bakımından ikincil bir varlığın mantık yapısını gerçekliğin kendisi olarak öne sürmesidir. Searle'ün yaptığı çözümlemede sorun onun gerçekliğin kendisinden çok gerçekliğe dair ifadeler ile ilgilenmesinden kaynaklanır. Gerçekliğe dair ifadelerin yapısı ile gerçekliğin yapısı bir ve aynı şeymiş gibi değerlendirilir.

Söz edimleri teorisi insana dair hakikatlere açılan kapının anahtarı gibi kullanılır fakat ne öyle bir kapı vardır ne de öyle bir kapı olsa bile bu doğru anahtardır. Gerçeklikte deneyim dilden önce gelir. Bu tezde kullanılan örneklerden biri olan gecekondulaşma olgusunu var eden şey birçok etkenin bir araya gelmesi sonucunda insanların kentin görece dışına, basit ve kanunca onaylanmayan evler inşa etmeleridir. Gecekondulaşma olgusuna sahip olmak için Searle'ün şart koştuğu hiçbir şeye sahip olmak gerekmez; fakat gecekondulaşma kavramına sahip olmak için Searle tarafından belirlenen ilkelere ihtiyaç duyulur. Kavramı

tanımlayabilmek uyulaşım gereklidir. Uylaşım neyin gecekondulaşma sayılacağına dairdir. Uylaşıma sahip olunduğunda artık olgulara yüklenebilecek bir kavrama da sahip olunur.

Toplum gerçekliği Searle'  n belirlediği biçimde anlaşıldığında gerçekliğe uygun olmayan uygulamaların gerçekliğe uygunmuş gibi tanımlanmasının önünde bir engel kalmaz. Teorinin tüm şartları yerine getirilerek bir papağan maliye bakanı ilan edilebilir, fakat teorinin gerekleri yerine getirildi diye bir papağan maliye bakanı olmaz. Yapılan uygulama yalnızca bir papağanın maliye bakanı olarak tanımlanmasından ibarettir. Tanımlar, sahip olduğu anlam altında değerlendirilebilen olguları belirlemez, bu tür olgular tanımları belirler.

Searle'  n yönelmişlik teorisi bir tür biçim idealizmidir. Dile dair belirli bir mantık biçimi idealleştirilerek farklı alanların açıklanmasında kullanılır. Searle'  n iddialarının doğruymuş gibi görünmesini sağlayan yanılısama gerçekliğe dair ifadelerin   z  mlmelerinin dil bakımından herhangi bir soruna yol a  mamasıdır; fakat teorisi gerçekliğe dair olgularla sınıandığında herhangi bir açıklama üretemediği anlaşılır. Aslında yönelmişlik teorisi boyunca Searle tarafından yapılan şey kavramların, olguların önüne koyulmasıyla modern bir tümeller tartışması yaratılmasıdır. Yönelmişlik teorisinde önerme içerikleri, tanımlar, belirlemeler tıpkı tümeller tartışmasındaki kavram realistleri gibi olgulara ve gerçekliğe kaynaklık eden varlıklar olarak anlaşılır. Searle tarafından kurulan ontoloji sahip olduğu düşünceyi betimler ama temellendirmez.

Son olarak genel teori geçersiz olduğu için tekil teorilerin teker teker geçerliliğinin sorgulanması gerekmez, tekil teorilerin bağlamı genel teori olduğu için tekil teoriler de içerisinde bulundukları bağlamdan dolayı geçersizdir. Tekil teoriler doğru olduğu kabul edilen tanımlara dayanır, teorinin işlevini yerine getiremediği durumda artık bu tanımların doğru kabul edilmesi için herhangi bir neden kalmaz. Örneğin yönelmişlik alanının temelde önerme tutumlarına dönüştürülebilen niyet ve inanç kavram çiftine indirgenmesi için herhangi bir sebep bulunmaz; çünkü genel teoride birer yönelmişlik durumu olarak duyguların toplum gerçekliğinin açıklanmasında nasıl bir işlev göreceğine dair boşluk yönelmişlik durumlarının inanç ve niyete indirgenmesi ile giderilemez. Tamamen teleolojik bir ilişkilendirme biçimi olan yönelmiş nedenliliğin gerçek bir ilişki olduğunu varsaymak için de bir temel kalmaz; çünkü algının ya da eylemin birer yönelmişlik formu olarak kabul edilmesini gerektiren herhangi bir neden yoktur. Searle'  n farklı alanlara yayılan teorilerinin

kendi içlerinde geçerli olduğunu savunabilmek için en azından zihnin nasıl yönelmişlik yetisine sahip olabildiğinin açıklanmasına ya da yönelmişlik yetisinin tamamen Searle'ün belirlediği biçimde işlediğinin temellendirilmesine gerek duyulur. Yönelmişlik kavramı tanımlandığı biçimiyle tüm yönelmişlik durumlarını kapsamadığı gibi zihin ya da gerçeklik konusunda herhangi bir gerçeği anlamayı da olanaklı kılmaz.

Genel yönelmişlik teorisi bir biçim idealizmidir. Dile dair ideal mantık yapıları, gerçekliğe dair ifadeler, gerçekliğin kendisiymiş gibi gerçekliğe dayatılır. Searle'ün kendi teorisi için kabul ettiği varsayımlar ve yapılar, yerçekimi kadar doğal ve sıradan gerçekliklermiş gibi herhangi bir temellendirme yapılmadan ya da nasıl olanaklı oldukları üzerine herhangi bir açıklama yapılmadan sunulur. Tanım ve olgu arasındaki öncelik sonralık ilişkisi, teleoloji ve nedenlilik kavramları, kolektif yönelmişlik ve toplum olguları, edim ve eylem, statü işlevleri ve deontik güç gibi birçok konu birbirine karıştırılır. Sonuç olarak yönelmişlik teorisi söz edimlerine ait yapıların Searle tarafından zihne, dünyayı algılama ve dünyada eyleme biçimlerine uygulanmasına yönelik bir çaba olmaktan öteye gitmez.

KAYNAKÇA

- Aristoteles. (2007). *Nikamakhos'a Etik*. (S. Babür, Çev.) Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Aristotle. (1932). *Politics*. (H. Racham, Çev.) Cambridge: Harvard University Press.
- Austin, J. L. (2020). *Söylemek ve Yapmak*. (R. L. Aysever, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Aysever, R. L. (2013). Bir söz edimi olarak yargı edimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(3), 111 - 146.
- Balzer, W. (2002). Searle on social institutions: a critique. *Dialectica*, 56(3), 195 - 211.
- Bjerre, J. (2015). A new foundation for the social sciences? Searle's Misreading of Durkheim. *Philosophy of the Social Sciences*, 45(1), 53 - 82.
- Brentano, F. (1995). *Psychology From an Empirical Standpoint*. (C. R. Antos, D. B. Terrel, & L. L. McAlister, Çev.) London: Roudledge.
- Carrilho, M. (2019). Pragmatik ya da dil yoluyla eylem: Austin ve Searle. A. Altınörs (Dü.) içinde, *Söz Edimleri* (A. Altınörs, Çev., s. 81 - 108). İstanbul: Bilgi Kültür Sanat Yayınları.
- Denel, A. (2021). *Anlam ve Nedensellik*. Ankara: Doğubarı Yayınları.
- Feinberg, J. (1974). *Doing and Deserving*. Princeton: Princeton University Press.
- Fitzpatrick, D. (2003). Searle and collective intentionality: the self-defeating nature of internalism with respect to social facts. *The American Journal of Economics and Sociology*, 62(1), 45 - 66.
- Galisanka, A. (2012). Making the social worlds review. *Journal of the Philosophy of History*, 6, 112 - 133.
- Gross, N. (2006). Comment on Searle. *Anthropological Theory*, 6(1), 45 - 56.
- Grünberg, T. (2019). *Epistemik Mantık Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Yapı Kredi

Yayınları.

Gulbenkian Komisyonu. (2003). *Sosyal Bilimleri Açın*. (Ş. Tekeli, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Hamilton, H. (1956). The Failure of the Ayr Bank. *The Economic History Review*, 8(3), 405-417.

Harman, G. H. (1973). *Thought*. Princeton: Princeton University Press.

Hospers, J. (2017). *Analitik Felsefeye Giriş*. (Ş. Filiz, Çev.) Ankara: Adres Yayınları.

Hume, D. (2017). *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*. (O. Aruoba, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.

Kant, I. (2010). *Arı Usun Eleştirisi*. (A. Yardımlı, Çev.) İstanbul: İdea Yayınevi.

Kaygı, A. (1995). *Edebiyat ve Varlık*. Ankara: Kebikeç Yayınları.

Kaymal, C. (2017). Kırdan kente göçün kültürel sonuçları: gecekondulaşma ve arabesk. *Ulakbilge*, 5(15), 1499 - 1519.

Kim, J. (1995). Mental causation in Searle's "biological naturalism". *Philosophy and Phenomenological Research*, 55(1), 189 - 194.

Kınağ, M. (2020). Dilin oluşumu bağlamında John Searle'ün doğal bilinç kuramı üzerine bir inceleme. *Metazihin: Yapay Zeka ve Zihin Felsefesi Dergisi*, 163 - 189.

Locke, J. (1997). *An Essay Concerning Human Understanding*. (R. Woolhouse, Dü.) London: Penguin Books.

Lyons, H. (1944). *The Royal Society 1660-1940*. London: Cambridge University Press.

McCulloch, G. (1984). Cause in perception: a note on Searle's intentionality. *Analysis*, 44(4), 203 - 205.

McIntyre, R. (1984). II. Searle on intentionality. *Inquiry*, 27, 468 - 483.

- Meijers, A. W. (2000). Mental causation and Searle's impossible conception of unconscious intentionality. *International Journal of Philosophical Studies*, 8(2), 155 - 170.
- Meijers, A. W. (2003). Can collective intentionality be individualized. *The American Journal of Economics and Sociology*, 62(1), 167 - 183.
- Mohanty, J. N. (1986). Levels of understanding 'intentionality'. *The Monist*, 69(4), 505 - 520.
- Neslioğlu Serin, F. (2020). Anlamın kökeni: zihinsel süreçler toplumsal dinamikler. H. Çağatay (Dü.) içinde, *Zihin Felsefesi: Güncel Tartışmalar* (s. 67 - 88). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Reconati, F. (2019). İcra edici beyanlar. A. Altınörs (Dü.) içinde, *Söz Edimleri* (A. Altınörs, Çev., s. 37 - 80). İstanbul: Bilgi Kültür Sanat Yayınları.
- Rossi, J. R. (2020). *Analitik Felsefe*. (A. Altınörs, Çev.) İstanbul: Bilim Kültür Sanat Yayınları.
- Russell, B. (2009). *The Philosophy of Logical Atomism*. New York: Routledge.
- Rust, J. (2009). *John Searle*. Bodmin: Continuum International Publishing Group.
- Ryle, G. (2011). *Zihin Kavramı*. (S. Çelik, Çev.) İstanbul: Doruk Yayınları.
- Schmid, H. B. (2009). *Plural Action*. Dordrecht: Springer .
- Searle, J. R. (1969). *Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, J. R. (1979). What is an intentional state? *Mind*(88), 74 - 92.
- Searle, J. R. (1981). Intentionality and method. *The Journal of Philosophy*, 720 - 733.
- Searle, J. R. (1983). *Intentionality*. New York: Cambridge University Press.
- Searle, J. R. (1984). Intentionality and its place in nature. *Synthese*, 61(1), 3 - 16.
- Searle, J. R. (1986). *Minds, Brains and Science*. Cambridge: Harvard University Press.

- Searle, J. R. (1990). Collective intentions and actions. P. R. Cohen, J. Morgan, & M. Pollack (Dü) içinde, *Intentions in Communication* (s. 401 - 415). MIT Press.
- Searle, J. R. (1991). Intentionalistic explanations in the social sciences. *Philosophy of the Social Sciences*, 21(3), 332 - 344.
- Searle, J. R. (1995). *The Construction of Social Reality*. New York: The Free Press.
- Searle, J. R. (1996). *Akıllar Beyinler ve Bilim*. (K. Bek, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Searle, J. R. (1997). Responses to critics of the construction of social reality. *Philosophy and Phenomenological Research*, 57(2), 449 - 458.
- Searle, J. R. (1998). *Mind, Language and Society*. New York: Basic Books.
- Searle, J. R. (1999). The future of philosophy. *Philosophical Transactions: Biological Sciences*(1392), 2069 - 2080.
- Searle, J. R. (2000). *Söz Edimleri*. (L. R. Aysever, Çev.) Ankara: Ayraç Yayınları.
- Searle, J. R. (2001a). Meaning, mind and reality. *Revue Internationale de Philosophie*, 55(2), 173 - 179.
- Searle, J. R. (2001b). *Rationality and Action*. Cambridge: MIT Press.
- Searle, J. R. (2005). *Toplumsal Gerçekliğin İnşası*. (M. Macit, & F. Özpilavcı, Çev.) İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Searle, J. R. (2006a). *Zihin Dil ve Toplum*. (A. Tural, Çev.) İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Searle, J. R. (2006b). Social ontology: some basic principles. *Anthropological theory*, 6(1), 12 - 29.
- Searle, J. R. (2006c). Searle versus Durkheim and the waves of thought: reply to Gross. *Anthropological Theory*, 57 - 69.
- Searle, J. R. (2007). Social ontology: the problem and streps toward a solution. S. L. Tsohatzidis (Dü.) içinde, *Intentional Acts and Institutional Facts* (s. 11 - 30).

Dordrecht: Springer.

Searle, J. R. (2008). Language and social ontology. *Theory and Society*, 37(5), 443 - 459.

Searle, J. R. (2010). *Making the Social World*. New York: Oxford University Press.

Searle, J. R. (2011a). *Söylemek ve Anlatmaya Çalışmak*. (R. L. Aysever, Çev.) Ankara: Bilgesu Yayınları.

Searle, J. R. (2011b). Wittgenstein and the background. *American Philosophical Quarterly*, 48(2), 119 - 128.

Searle, J. R. (2014). *Zihnin Yeniden Keşfi*. (M. Macit, Çev.) İstanbul: Litera Yayınları.

Searle, J. R. (2015). *Seeing Things as They Are: A Theory of Perception*. Oxford: Oxford University Press.

Searle, J. R. (2016a). *Bilinç ve Dil*. (M. Macit, & C. Özpilavcı, Çev.) İstanbul: Litera Yayıncılık.

Searle, J. R. (2016b). Dil ve toplum ontolojisi. (R. L. Aysever, Dü.) *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*(37), 225-243.

Searle, J. R. (2019). *Özgürlük ve Nörobiyoloji*. (Z. Özcan, Çev.) Bursa: Sentez Yayıncılık.

Sheridan, R. B. (1960). The british credit crisis of 1772 and The American Colonies. *The Journal of Economic History*, 20(2), 161-186.

Smith, B. (2003). John Searle: from speech acts to socaial reality. B. Smith (Dü.) içinde, *John Searle* (s. 1 - 33). Cambridge University Press.

Thompson, D. L. (1986). Intentionality and causality in John Searle. *Canadian Journal of Philosophy*, 16(1), 83 - 97.

Tollefsen, D. (2014). A dynamic theory of shared intention and the phenomenology. S. R. Chant, F. Hindriks, & G. Preyer (Dü) içinde, *From Individual to Collective Intentionality* (s. 13 - 33). Oxford University Press.

Tuomela, R. (2002). *The Philosophy of Social Practices*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ural, Ş. (2017). *Temel Mantık*. İstanbul: Çantay Yayınları.

Uygur, N. (1994). *Dilin Gücü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Wein, H. (2019). *Felsefi Antropoloji*. (İ. Tunalı, Çev.) Ankara: Fol Kitap.

Wilkie, S. (1995). Searle's Theory of Visual Experience. *The Philosophical Quarterly*, 45, 70 - 78.

Wittgenstein, L. (2013). *Kesinlik Üstüne + Kültür ve Değer*. (D. Şahiner, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Wittgenstein, L. (2014). *Felsefi Soruşturmalar*. (H. Barışcan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

EKLER

1- Yönelmişlik kavramı etimolojik olarak Latince *intendere* fiilinin isimleştirilmiş halidir. *Intendere* fiilinin kökünde ise uzanma, erişme anlamlarına gelen *tendere* fiili bulunur. *Tendere* fiiline eklenen *-in/-e doğru* ön eki sayesinde kavram: bir yere doğru uzanma, erişme anlamlarını kazanmıştır. *Tendere* fiilinin ilk anlamı İngilizce *tension* fiilinde olduğu gibi gerilimdir. Burada gerilim bir şey bir yere doğru uzatıldığında üzerinde oluşan kuvvet anlamındadır. Bu anlamdan da ikincil olarak uzanma, erişme anlamları doğmuş ve fiil son olarak mecazen bir yere ulaşma, erişme için gösterilen gayreti hatırlatacak biçimde: çaba, niyet, tasarı, amaç anlamlarını da içerisinde barındırarak genişlemiştir. Brentano tarafından Orta çağ felsefesinden alınan *intendere* fiilinin isim hali olan *intentio* kavramı felsefe tarihinde *zihin fenomeni*, *zihin tasarısı*, *zihinde kurgulanan amaç*, *niyet* anlamlarında kullanılmıştır. Böylece *intentionality*'nin gönderim yapması gereken anlam, *zihindeki fenomene/tasarıya ilişkin* anlamıdır. Orta çağ felsefesi içerisinde ise genellikle *concept/kavram* ya da *intension/içlem* anlamlarında kullanılmıştır. Dolayısıyla *intentio* kavramı İngilizcedeki *intention/niyet* kavramı kadar *intension/içlem* kavramıyla da ilişkilidir; fakat bu iki kavram da yalnızca birer *intentio* türüdür.

Intention kavramı İngilizceye, eski Fransızca *entencion* kavramının orta İngilizcede kullanılmasıyla geçmiştir. *Entencion* kavramı, Latince *intentio* kavramının doğrudan, *amaç* anlamına vurgu yapar; bu yüzden İngilizceye aktarılışında genel kullanım anlamıyla *niyet*, *intention* kavramının temel anlamı olmuştur.

Kavramın Türkçedeki en yaygın karşılıklarından biri yönelimseliktir. Kavram yönelimsellik olarak karşılanmak istendiğinde bu sefer yönelme fiiline getirilen ek, kavramın anlamını yitirmesine neden olmaktadır. -Sel eki, isimlerden sıfat yapan bir ektir. Yönelme fiilinden türeyen yönelim ismine eklenmesiyle, yönelime ilişkin, yönelim ile ilgili anlamlarını verir. Yönelimsel durum gibi sıfat tamlamaları oluşturarak kendi kullanım alanını yaratır. Aynı ifade bir isim tamlaması olarak yönelim durumu biçiminde de kurulabilir. Dilin günlük kullanımı dikkate alınarak iki durum arasındaki fark daha belirgin hale getirilebilir. Bir isim tamlaması olarak pencere camı öbeği belirgin bir anlama sahiptir. Penceresel cam biçimindeki bir kullanım anlamı bulandıracaktır. Aynı anlam bulanıklığı -sel eki ile kurulan *intentionality* kavramında da bulunur. Penceresel cam ile kastedilen pencere ile ilgili cam anlamı nasıl eğreti bir ifadeye gönderim yapıyorsa, yönelimsel durum

ile kastedilen yönelim ile ilgili durum anlamı da o kadar eğreti bir ifadeye gönderim yapar. *Intentionality* kavramı yönelmişlik olarak çevrildiğinde kavramın anlamı yönelimsellik kavramının -ile ilgili olmak gönderimi yerine edimin kendisine gönderim yapmaya başlar. *Intentionality* kavramının gönderimi yönelim yetisine ilişkin olmaya değil yönelmiş olma halinin, yönelme yetisinin kendisinedir; bu yüzden yönelmişlik kavramı Türkçe adına kavramın içeriğini karşılamada yeterli başarıya sahip olacaktır. Bu yüzden tez boyunca Türkçedeki anlam tutarlılığını korumak adına yönelmişlik kavramı kullanılmıştır.

2- Searle, biyolojik doğalcılık savunusunu düalizm ve materyalizm eleştirisinden türetir. Searle (2006a: 58)'e göre “Ayrı bir zihinsel alan olduğunu iddia ettikten sonra, düalizm bu alanın, içinde yaşadığımız maddi dünyayla, nasıl bir ilişki içinde olduğunu açıklayamaz.” Materyalizm ise tüm varolanları maddi olana indirgediği için zihne dair bir gerçeklik olarak bilincin varlığını iddia edebilecek bir dayanak noktası kalmaz.

Biyolojik doğalcılık Searle için düalizm tarafından ortaya atılan zihin – beden ayrılığı sorununa ve materyalizmin maddi olan dışında bir gerçeklik varsaymayarak zihne dair olana yer bırakmamasına önerilen çözümdür. Çözüme göre “Bilinç, tıpkı sindirimin midede ve geri kalan sindirim sisteminde bir biyolojik süreç oluşu tarzında, beyinde meydana gelen biyolojik bir süreçtir.” (Searle, 2006a: 61-62) Zihin bir yandan öznel olduğu için beyinde olup bitenlerin toplamından fazlasıdır diğer yandan da beyindeki süreçlerin bir sonucu olarak doğal dünyaya bağlıdır.

Biyolojik doğalcılık iki önerme üzerine kuruludur. “Bütün öznelliğiyle bilince beyindeki süreçler sebep olmaktadır ve bilinç durumlarının kendileri de bizatihi beynin yüksek seviyede özellikleridir.” (Searle, 2006a: 63) Aslında Searle kabul edilmesi gereken önermeler ortaya koyarak düalizme bir çözüm getirmekten çok sorunu görmezden gelir. Düalizmi ortaya çıkaran soru tam da beynin nasıl olup da bilinç durumlarına neden olabildiğidir. Materyalizm tamamen maddi olan beyin süreçlerinin kendilerinin toplamından fazla ve maddi olmayan bir gerçekliği ortaya çıkarabilme olanağına itiraz eder. Sorunun kendisini görmezden gelip açıklanması gereken bir durumu doğru olarak kabul etmek bir sorunun felsefe alanında ya da bilim alanında çözümünü sunmuş olmaz.

Mide ve sindirim arasında kurulan ilişkinin, beyin ve zihin arasındaki ilişkiye benzer olduğu konusu da öylece kabul edilebilir bir benzerlik değildir; çünkü sindirim sırasında midenin maddi yapısının üstünde bir gerçeklik ortaya çıkmaz fakat beyin ve zihin ilişkisinde beyin

süreçleri kendilerinin üstünde bir sonuç ortaya koyar. Öznel bir yapı olan bilincin nasıl olup da gözlemlenebilir beyin süreçleri ile eşleştiği cevaplanması gereken bir sorudur.

3- Searle tarafından söz edimleri teorisi içerisinde yer verilen -dır' dan -meli türetmek (is, ought to) konusu tezin genel amaçlarına katkıda bulunmadığı için ayrıntılı olarak tezin kapsamına alınmamıştır. Searle -dır ve -meli türetilmesi ile ilgili düşüncelerini birer ifade olmaları anlamıyla sınırlı tutar ve amacı etik alana dair bir tanımlama yapmak değildir; bu yüzden bahsi geçen konunun yeterli öneme sahip olduğu alan yönelmişlik teorisi değil söz edimleri teorisidir.

Searle dışında olan ve olması gereken hakkındaki araştırmalar genellikle etik alanında gerçekleştirilir. Sorunun çıkış kaynağı Hume'un olgu önermelerinden, yani olanlardan, olması gerekenlerin, yani etik önermelerin ortaya çıkmasının belirsizliği üzerine düşünceleridir. Sonrasında sorun epistemolojide olgu-değer sorunu gibi sorunlarla varlığını korumuştur.

4- Yunan mitolojisinde, Oedipus'un hakkındaki mite göre babası Laios'a oğlunun büyüdüğünde kendisini öldüreceği bildirilir. Laios, Oedipus'un öldürülmesini emretmesine rağmen mitin farklı versiyonlarında farklı olaylara bağlanmış olmakla beraber Oedipus hayatta kalır. Babasının ve annesinin kim olmadığını bilmeden büyür. Büyüdüğünde babasını öldürür ve kraliçe ile evlenerek bir polis olan Thebai'nin kralı olur. Gerçekler sonradan ortaya çıktığında Oedipus'un babasını öldürdüğü ve annesiyle evlenmiş olduğu ortaya çıkar. Gerçek ortaya çıktığında kraliçe yaşamına son verirken, Oedipus kendini kör eder ve Thebai'den sürülür.